JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

Diplomová práce

Služebnictvo a každodenní život na Konopišti v dobách následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este (1863-1914)

Lucie Studničková

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

České Budějovice 2006

Anotace

Služebnictvo a každodenní život na Konopišti v dobách následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este (1863-1914)

Účelem diplomové práce je pokusit se přispět k výzkumu do dnešní doby téměř opomíjené problematiky konopišťských sloužících Františka Ferdinanda d´Este a všedních i svátečních dnů jeho rodiny na základě vzpomínek několika zaměstnanců a pamětníků. Práce se dělí do šesti kapitol. První kapitola ukazuje následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este i hraběnku Žofii Chotkovou a překážky, kterým čelili při cestě k sňatku. Druhá kapitola rozebírá otázky přestaveb a úprav zámku i ostatních arcivévodových sídel. Třetí kapitola, věnovaná personálu, tvoří jádro práce a je rozdělena do dvou částí. V první jsem se pokusila vytvořit hierarchii konopišťských zaměstnanců, ve druhé části jsem zobecnila informace o služebnictvu. Čtvrtá kapitola se zabývala vztahy Františka Ferdinanda k jeho „užšímu i širšímu" okolí. Porovnala jsem pohled zaměstnanců, současníků a regionálního tisku na následníka i jeho rodinu. Pokusila jsem se zachytit komplikované vztahy uzavřeného panství k městu Benešov. Pátá kapitola je pojednáním o každodenním životě arcivévodovy rodiny. Nejprve jsem objasnila dětství, mládí a výchovu jeho tří potomků, dále jsem se zaměřila na atmosféru všedních dnů. U svátečních dnů jsem zachytila církevní svátky a slavnosti, oslavy padesátin Františka Ferdinanda, hony a návštěvy na Konopišti. Podkapitola, věnovaná cestování, postihuje důvody cest, oficiální návštěvy u evropských dvorů a soukromé rodinné cesty. Šestá kapitola se týká tragického 28. června roku 1914, který je zasazen do dění na Konopišti a v Benešově. Nastínila jsem osudy „prvních sirotků Velké války" a jejich pozdější převážně písemné styky s bývalými konopišťskými zaměstnanci.

Annotation

Servants and everyday life in Konopiště during the age of Francis Ferdinand d´Este (1863-1914), the successor to the imperial throne

The purpose of my thesis is to try to contribute to the previously unrecognized research of servants of Francis Ferdinand and common and festival days of his family, based on the memories of a few employees and contemporaries. The thesis is divided into six chapters. The first one shows successor Francis Ferdinand, Countess Sophia Chotek and the obstacles they faced in getting married. The second chapter analyzes the question of reconstruction and adaptation of the castle and the archduke's other residences. The third chapter, devoted to the staff, creates the substance of the thesis, and is divided into two parts. The first part is an attempt to construct the hierarchy of employees in Konopiště, while the second part is general information about the servants. The fourth chapter dealt with the relation of Francis Ferdinand to his „closer and wider" environment. I compared the view of employees, contemporaries and the regional press to that of the successor and his family. I tried to capture the complicated relationships of the enclosed estate to the town of Benešov. The fifth chapter is a discourse about the everyday life of the archduke's family. First I brought to the light childhood, youth and upbringing of his three children. After that, my aim was to the typical atmosphere of the common days. I described the clerical festivities, the fiftieth birthday of Francis Ferdinand, his hunting habits and his visits to Konopiště during festival days. The part devoted traveling captures the purposes of the journeys, the official visits to European courts and family's private travels. The sixth chapter relates and connects the tragic 28th day of June, 1914 to Konopiště and Benešov. I outlined the fate of „the first war orphans" and their later written connection with their former employees.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma Služebnictvo a každodenní život na Konopišti v dobách následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este (1863-1914) jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Benešově 24. dubna 2006 …….

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit poděkování pracovníkům Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, jmenovitě Mgr. Zdeňkovi Bezecnému, Ph.D. a PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D., za poskytnuté konzultace a cenné rady.

Poděkování patří také Ing. Marii Křejčové, vedoucí správy Konopiště, která mi umožnila poznat krásy zámku, dala k dispozici informace z projektu Konopišťské příběhy pro Vás a hlavně velké množství fotografií, týkající se služebnictva a rodiny Františka Ferdinanda d´Este. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům Státního oblastního archivu v Praze, Třeboni a Státního okresního archivu v Benešově za zpřístupnění archivních fondů, z kterých jsem vycházela. Děkuji také PhDr. Libuši Váňové z Muzea Podblanicka, která mi prostřednictvím pana faráře Římsko-katolické farnosti v Benešově Gustawa Sikory poskytla Liber memorabilium z roku 1836.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům, že mi umožnili studium na této škole, příteli Petrovi a ostatním kamarádům za pomoc při formální úpravě diplomové práce a zpracovávání příloh.

Obsah

Úvod **10**

1. „Věčný“ následník trůnu František Ferdinand d´Este a hraběnka Žofie Chotková **24**

1.1 Výchova a vzdělání mladého arcivévody 25

1.2. Estenské dědictví 26

1.3 Boj s tuberkulózou 26

1.4 Dvorní dáma 27

1.5 Trnitá cesta ke sňatku 28

1.6 Zásnuby a svatba v Zákupech 31

2. Konopišťské panství a ostatní sídla Františka Ferdinanda **33**

2.1 Domov a reprezentace 33

2.2 Vnější stavební úpravy 35

2.3 Okolí zámku 35

2.4 Konopišťské interiéry 39

2.5 Ostatní sídla následníka trůnu 41

3. Ve službách „Vysokého pána“ **46**

3.1 Arcivévodův dvůr a jeho úředníci 46

3.2 Osobní sekretář Františka Ferdinanda 47

3.3 Správa konopišťského panství 48

3.4 Konopišťský personál a jeho hierarchie 50

3.4.1 Centrální ředitel panství a správce zámku 51

3.4.2 Zaměstnanci se zvláštním statutem 52

3.4.2.1 Rodinný lékař 52

3.4.2.2 Chůva arcivévodovy dcery 53

3.4.2.3 Představitelé duchovního světa 54

3.4.2.4 Momentní fotograf a jeho bratři 56

3.4.2.5 Osobní kadeřník 56

3.4.3 Domácnost Františka Ferdinanda 57
3.4.3.1 Haushofmeistr Janaczek 57
3.4.3.2 Tělesní myslivci 59
3.4.3.3 Kočí 60
3.4.3.4 Kuchyňský personál 60
3.4.3.5 Komorníci 61
3.4.3.6 Sloužící 64
3.4.4 Zaměstnanci v blízkém okolí následníka trůnu 65
3.4.4.1 Řemeslníci a ostatní zaměstnanci 65
3.4.4.2 Správci lesů a honebních revírů 67
3.4.4.3 Pracovníci zámeckých zahrad, parků a skleníků 69
3.4.4.4 Četnictvo 71
3.5 Konopišťský personál – shrnutí 75
3.5.1 Jak se dostali do služby? 75
3.5.2 Pohovor 76
3.5.3 Zabezpečení služebníků a úředníků 77
3.5.4 Služební předpisy a komunikace 81
3.5.5 Prohřešky 83
3.5.6 Národnostní složení a jazykové znalosti zaměstnanců 85

4. Vztahy Františka Ferdinanda k „užšímu i širšímu“ okolí 91
4.1 Reflexe následníka trůnu a jeho rodiny 91
4.1.1 Negativní obraz Vysokého pána 91
4.1.2 Pokus o nový pohled na arcivévodu 94
4.1.3 Následník trůnu a jeho choť očima regionálního tisku 96
4.1.4 František Ferdinand, Žofie a děti pohledem pamětníků a současníků 98
4.2 Vzájemné vztahy konopišťského panství k Benešovu a okolí 102
4.2.1 „Konopišťské podhradí“ 102
4.2.2 Uzavřenost panství 102
4.2.3 Veřejné cesty 104
4.2.4 Vlivy Vysokého pána za hranicemi velkostatku a zneužívání státních prostředků k privátním účelům 105

4.2.5 Dobročinné akce Vysokého pána a jeho choti 107
4.2.6 Žabovřesky a reakce místních občanů 108

5. Každodenní život arcivévodovy rodiny 112
5.1 Dětství, mládí a výchova dětí 112
5.2 Dny všední 115
5.2.1 Belveder 116
5.2.2. Konopiště 119
5.2.3 Zájmy 122
5.3 Dny sváteční 125
5.3.1 Církevní svátky a slavnosti 125
5.3.1.1 Náboženské poměry na Konopišti 125
5.3.1.2 Slavnosti Božího těla a další církevní svátky 128
5.3.1.3 Velikonoce a Vánoce 129
5.3.2 Slavnosti spojené s hospodářským rokem 130
5.3.3 Rodinné a veřejné slavnosti 131
5.3.4 Národní slavnosti 133
5.3.5 Návštěvy 134
5.3.5.1 Podzimní hony na Konopišti 134
5.3.5.2 Arcivévodovy styky s českou šlechtou 137
5.3.5.3 Návštěvy na Konopišti 139
5.3.5.4 Německý císař Vilém a jeho konopišťské návštěvy 144
5.3.5.5 „Tři dny otevřených dveří“ 150
5.4 Cestování 152
5.4.1 Důvody cest 152
5.4.2 Problémy spojené s cestováním 153
5.4.3 Oficiální návštěvy zahraničních panovníků 155
5.4.3.1 Carský dvůr v Petrohradu 155
5.4.3.2 Pohřeb anglické královny Viktorie 156
5.4.4 Manévry 158
5.4.5 Cesta kolem světa 160
5.4.6 Rodinné cesty následníka trůnu 161

6. Sarajevský atentát a životní osudy Hohenbergů **164**

6.1 Varovné telegramy 164

6.2.Tragický 28. červen 1914 na Konopišti a v Benešově 165

6.3 První sirotci Velké války a „dvorní pohřeb 3. třídy“ 168

6.4 Vztahy mezi Konopištěm a Benešovem během válečných let a vyvlastnění majetku rodiny Hohenbergů 169

6.5 Styky arcivévodových dětí s bývalými konopišťskými zaměstnanci 170

Závěr **173**

Prameny a literatura **178**

Seznam zkratek **188**

Seznam příloh **189**

Úvod

Již od dětství navštěvuji nejrůznější hrady, zámky i zříceniny po celé České republice a poznávání kulturně-historických památek patří k mým koníčkům. Zámek Konopiště, který se nachází v regionu, kde jsem se narodila a kde dosud žiji, je navíc spjat s mým dlouholetým průvodcovským působením. V létě roku 1999 jsem se na zámku „setkala" s Františkem Ferdinandem, jeho rodinou a služebníky, kteří se později stali tématem mé diplomové práce. O průvodcovské činnosti a vznikající práci jsem v březnu roku 2005 hovořila v pořadu Jízda v Českém rozhlase České Budějovice.

Následník rakousko-uherského trůnu arcivévoda František Ferdinand d´Este patří bezesporu mezi nejznámější představitele posledních Habsburků. Jeho morganatickému sňatku, zájmům, politickým plánům a tragické smrti v Sarajevu na konci „dlouhého" 19. století, byla věnována celá řada naučných,[1] populárních i románových[2] prací. Oba životopisy o Františkovi Ferdinandovi, vydané v 90. letech 20. století, přinesly celkem solidní pohled na jeho osobu a skutky, snažily se vyvrátit některé po desetiletí tradované mýty a výmysly, ale bohužel zde byla jen okrajově nastíněna otázka každodenního života jeho rodiny. Málokdo ví, že existuje několik nevydaných pamětí obyčejných lidí, kteří žili po léta v okolí následníka trůnu. Na základě vzpomínek jeho bývalých služebníků a pamětníků se lze věnovat nejen problematice konopišťského personálu, ale i otázce všedních a svátečních dnů. Každodenní život na Konopišti přelomu 19. a 20. století, který byl sice díky postavení svého majitele zcela výjimečný, je v mnoha rysech charakteristický pro životní styl tehdejší vysoké aristokracie.

Jeden z mála, kdo pracoval s nevydanými memoáry o Konopišti z doby Vysokého pána, uloženými ve Státním oblastním archivu v Praze, byl Luboš Velek.[3] Jedná se o pozůstalost Josefa Volfa, Karla Švestky a Barbory Doudové.[4] Josef Volf (1889-po 1970)[5]

---

[1] Jan GALANDUER, *František Ferdinand d´Este*, Praha 1993; TÝŽ, *František Ferdinand d´Este. Následník trůnu,* Praha 2000²; Jiří PERNES, *Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d'Este*, Praha 1994.
[2] Adolf VELHARTICKÝ, *Konopišťský pán,* České Budějovice 1921; R. DVORSKÝ, *Konopišťský pán. Román ze života Františka Ferdinanda z Este,* Praha 1921 (v obou případech jde o pseudonym, autor se jmenoval Adolf WALDMANN); Bruno BREHM, *Apis a Este. Román o Františku Ferdinandovi,* Praha 1932 (do českého jazyka přeložil z německého jazyka Ladislav Drábek, Bruno Brehm (1892-1974), nové vydání 1967); František KAVKA, *Smrt následníka*, Praha 1971; Karel NOVÝ, *Sarajevský atentát*, Praha 1980; Ludwig WINDER, *Následník trůnu*, Praha 1996.
[3] Luboš VELEK, *Ve službách „Vysokého pána",* Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále jen SVPP) 38, 1998, s. 221-244; 39, 1999, s. 211-236.
[4] SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa, inv. č. 3-110, kart. 1-2, 5; tamtéž, Pozůstalost Karla Švestky, inv. č. 99-113, kart. 31-33; tamtéž, Pozůstalost Barbory Doudové, inv. č. 7-22, kart. 1-3.
[5] Ještě 28. února 1970 psal dopis hraběnce Žofii Nostitz-Rieneck.

zajišťoval v letech 1910-14 bezpečnostní službu na Konopišti, od roku 1912 sloužil v hodnosti závodčího.[6] Svědectví, nalezená v pozůstalosti, nemají formu ucelených pamětí. Jde spíše o vzpomínky na jednotlivé události, které se staly na Konopišti, či na osoby spjaté se zámkem. Pozůstalost Josefa Volfa tvoří řada článků i fotografií, týkajících se arcivévodovy rodiny a jeho osobní paměti. J. Volf byl se životem v okolí Františka Ferdinanda velice dobře seznámen, jednak díky osobním zkušenostem, ale i rodinným poutům. Jeho manželka Barbora, rovněž sloužící na zámku, a její sestra Josefa Poppová, byly dcerami konopišťského zahradníka Tomáše Schneiberga (1855-1942) a zámecké kuchařky Josefy, rozené Pencové. *„Soubor těchto pamětí jsem zpracoval na podkladě vlastního pozorování a podkladě zpráv věrohodných pamětníků. Uvádím jen nejdůležitější události, pokud se mi zachovaly v paměti. Tyto paměti nejsou určeny veřejnosti a mají sloužiti jen nejbližším příbuzným, aby si připamatovali život jejich předků v panském prostředí*,“[7] napsal na jaře roku 1961 o účelu jeho svědectví na Konopiště a blízké okolí. Volfovy paměti obsahují dost gramatických chyb. Vedle vlastních vzpomínek najdeme v jeho pozůstalosti několik dopisů. Jedná se o dopis zámecké komorné Anny Ráčkové, o dopis strážmistra Novotného, Volfova přítele z konopišťské služby,[8] a 15 dopisů Sofie hraběnky Nostitz-Rieneck, dcery Františka Ferdinanda.

Karel Adolf Švestka (1899-1978), předválečný pacifista, redaktor[9] a člen národních demokratů (1921-1935), pracoval od roku 1941 jako benešovský knihovník a v letech 1957-1962 vypomáhal ve zdejším městském muzeu. V pozůstalosti nezanechal vlastní vzpomínky o životě v blízkosti Františka Ferdinanda a jeho rodiny, protože se v ní ani nenacházel.[10] Jako amatérský regionální historik sbíral na konci života všechny dostupné zmínky, které se týkaly historie Benešovska. Z jeho činnosti vznikl „almanach“, kde nashromáždil novinové články,

[6] SOA Praha, Milan BAŠTÁŘ, *Josef Volf. Osobní fond 1870-1970,* Inventář 1981, s. 11, ev. č. 550. Později střežil bezpečnost T. G. Masaryka a E. Beneše při jejich pobytech v Topolčiankách. Také působil jako okresní četnický velitel v Michalovcích. V letech 1950-57 pracoval na Konopišti a v Benešově jako archivář a byl pověřen inventarizací v konopišťském depozitáři.

[7] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Paměti z Konopiště a blízkého okolí, inv. č. 21, kart. 1. Citace nechávám v původním dobovém pravopise i s pravopisnými chybami.

[8] Tamtéž, Dopis A. Ráčkové J. Volfovi z 19. června 1965, inv. č. 5, kart. 1; tamtéž, Dopis J. Novotného J. Volfovi z 1. března 1965, inv. č. 5, kart. 1.

[9] Tamtéž, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, inv. č. 99, kart. 31. Za 1. republiky byl redaktorem a spolupracovníkem řady regionálních i denních listů a působil jako funkcionář mnoha národních i kulturních organizací. V době okupace byl majitelem a vydavatelem časopisu Českobudějovické listy, který byl Němci v roce 1943 zastaven. Ze strachu před nacisty po propuštění z vězení uprchl ke svému strýci Švestkovi do Maršovic u Benešova.

[10] Tamtéž, Petr KUBÍN, *Pozůstalost Karla Švestky (1882) 1889-1977,* Inventář 1988, s. 15, ev. č. 585.

paměti, plakáty, pohledy, fotografie z Konopiště i okolí, ze života arcivévody Františka Ferdinanda d´Este a členů habsburského rodu.[11]

Švestkova pozůstalost obsahuje kromě almanachu celý sešit zápisků, respektive výtah z pamětí JUDr. Františka Veselého (1863-1935),[12] stoupence Masarykova realismu, od roku 1892 benešovského advokáta. Před první světovou válkou se výrazně angažoval ve veřejném životě na Benešovsku, vystupoval proti vlivu následníka trůnu a klerikalismu.[13] „*Dr. Veselý, jenž zemřel v roce 1935, zanechal ve své literární pozůstalosti svazek poznámek o životě na arcivévodském Konopišti, který sledoval před rokem 1914. Bohužel pro předčasnou smrt nedokončil svých pamětí, jistě dokumentárních při svých významných stycích a vzácné objektivitě i vůči ‚vysokému pánu na Konopišti'. Reprodukujeme z jeho zápisků několik pohledů do zákulisí politiky následníka trůnu Františka Ferdinanda*,"[14] okomentoval v úvodním slovu Karel Švestka, jenž učinil výtah z pamětí. František Veselý vydal během života na rozdíl od výše zmíněných pamětí publikaci Konopiště s podtitulem Vzpomínky a příspěvky k charakteristice.[15] Její objektivita může být do značné míry snížena, protože vystupoval proti Františkovi Ferdinandovi, a tudíž mohou být některé příhody zkreslené. Ve srovnání s knihou Viléma Němce[16] (viz. níže) je psána objektivněji, ale i Veselého příhody jsou bohužel založeny na svědectvích z doslechu, od neznámého sluhy, lesmistra M, atd. Vyskytují se zde i některé věcné omyly, např. že František Thun nastoupil do hofmistrovského úřadu v roce 1895 a řada dalších.[17]

Z pozůstalosti K. Švestky jsou nejcennější zejména paměti konopišťských sloužících E. Raka a R. Mikuly.[18] Emanuel Rak (1886-1961) byl pravděpodobně nejznámějším služebníkem a ministrantem, kde působil od 1. března 1910.[19] O jeho popularitě na veřejnosti

---

[11] Tamtéž, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, inv. č. 99, kart. 31.
[12] Tamtéž, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33.
[13] Josef TOMEŠ a kol., *Český bibliografický slovník XX. století, Q-Z,* Praha 1999, s. 448. František Veselý byl důvěrným přítelem a právním zástupcem rodiny Tomáše Garigua Masaryka a Edvarda Beneše. Za války byl čelním organizátorem domácího odboje, příslušel k Mafii, na jejím konci byl členem revolučního Národního shromáždění. V letech 1919-1920 vykonával funkci ministra spravedlnosti. V roce 1921 se stal starostou města Benešov.
[14] SOA Praha, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, úvodní slova K. Švestky, inv. č. 113, kart. 33. .
[15] František VESELÝ, *Konopiště. Vzpomínky a příspěvky k charakteristice*, Praha 1921.
[16] Srov. Vilém NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský (Arcivévoda František Ferdinand d´Este). Jeho vláda a řádění na Konopišťsku, různé příběhy, paměti, dobrodružství,* Praha 1930; TÝŽ, *Vysoký pán konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este,* Jihlava 1996.
[17] F. VESELÝ, Konopiště, s. 23.
[18] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Emanuel RAK, *Paměti z mého života*, inv. č. 112, kart. 32 (dále jen E. Rak, c. d.); tamtéž, Rudolf MIKULA, *Vzpomínky z mého života. 16 let v okolí Jeho císařské a královské Výsosti, nejjasnějšího pana arcivévody – následníka trůnu, Františka Ferdinanda d´Este,* Komorní Hrádek 1940, inv. č. 111, kart. 32 (dále jen R. Mikula, c. d.).
[19] Tamtéž, Pozůstalost Josefa Volfa, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1-2. Emanuel Rak pocházel z velice chudé rodiny, narodil se 2. srpna 1886 ve Slapech u Štěchovic. Kvůli nuzným rodinným

se nejvíce zasloužila kniha Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště s podtitulem Životní příběhy českého člověka u dynastie.[20] *„V této knize je Rak líčen jako záslužný činitel v rodině arcivévody Františka Ferdinanda. Rak často prohlásil, že nikdy nevylíčil dotyčnému spisovateli svůj život v Konopišti tak, jak je popsán v naznačené publikaci. Senzační zprávy si údajně dotyčný spisovatel připojil sám.“*[21] Rakovy Paměti z mého života patří beze sporu mezi nejdůležitější prameny, které umožňují poznat život v okolí arcivévody Františka Ferdinanda d´Este. Jejich interpretace však s sebou přináší řadu úskalí. V pozůstalosti K. A. Švestky jsou zachovány ve strojopisné podobě. *„Podle vyprávění zámeckého sluhy sepsal Karel Švestka v létě 1961,“*[22] napsal v úvodu K.Švestka. K strojopisu je přiloženo jen několik listů rukopisu, jehož text, napsaný těžko čitelným písmem a plný pravopisných chyb, se doslova shoduje s příslušnými strojopisnými stránkami pamětí. Z toho vyplývá, že Švestka přepsal původní Rakův rukopis a opravil v něm gramatické chyby, což dokládá i existence poznámek a dodatků ve strojopise, psaných stejnou rukou. Další problém důvěryhodnosti textu (za předpokladu Švestkovy objektivity při přepisování pamětí) spočívá v tom, že si Rak rád příhody trošku přikrášlil, což plyne v prvé řadě z toho, že některé příběhy mají příliš fantaskní znění, jiné se částečně či zásadně rozcházejí s vyprávěním ostatních účastníků. Nedůvěru ještě podtrhují připomínky Rakových současníků. Když Švestka uveřejnil část Rakových pamětí v Zemědělských novinách 27. června 1964, kritizoval je J. Volf slovy: *„Tyto zprávy jsou vymyšlené, tendenční, právě tak jako výpovědi v knize ‚Jak jsem se dostal na Konopiště‘, vydané v roce 1922 [1932]. Rak nebyl v Konopišti žádným komorníkem a byl jen obyčejným sluhou. Podle svých vědomostí byl Rak oddaným služebníkem vysokého panstva. Podle pozdějších zpráv vysvítá, že si chtěl ‘šplhnout’.“*[23] Další zmínka pochází z dopisu následníkovy dcery Žofie Barboře Doudové z 12. listopadu 1965.

---

poměrům nemohl pravidelně navštěvovat školu. Od 12 let dělal pasáčka krav, později pracoval v Kladně jako horník. Roku 1906 nastoupil vojenskou službu v Kotoru v jižní Dalmácii, kde dělal sluhu a ministranta polnímu kurátovi. Na počátku první světové války byl na černohorské frontě těžce raněn. Po rekonvalescenci ve vojenském lazaretu na Konopišti se opět vrátil k vojsku. V roce 1918 byl na rozkaz císaře Karla I. převelen na Konopiště. Mezi válkami se živil jako vrátný na jugoslávském velvyslanectví v Praze. Srov. tamtéž, Doplněk k pamětem o E. Rakovi z roku 1960, inv. č. 19, kart. 1, s. 1. Sklonek života strávil v domově pro přestárlé v Terezíně. Po smrti 5. července 1963 v rodném domku ve Štěchovicích byl v Praze zpopelněn. Jeho urna je uložena v hrobě rodiny Rakových ve Štěchovicích.

[20] Jaroslav VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště. Životní příběhy českého člověka u dynastie,* Praha 1932. Nevypátrala jsem téměř nic o autorovi, jen že se narodil roku 1902. Jedná se o obsáhlejší formu Rakových pamětí, kde jsou některá jména sloužících změněna, možná již Rakovi nesloužila paměť.

[21] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.

[22] Tamtéž, Konopišťské paměti, inv. č. 17, kart. 1, s. 1.

[23] Tamtéž, Doplněk k pamětem o E. Rakovi z roku 1960, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.

Paměti E. Raka obsahují: „*…viele nette Geschichten an die ich mich auch erinern kann, aber leider auch viel falsches und erfundenes.*“[24]

Rudolf Mikula (kolem 1876-asi 1955)[25] působil nejprve jako vojenský sluha u barona Rumerskirche, který byl později jmenován pobočníkem Františka Ferdinanda. Mikula setrval v jeho službách. *„Pobyl jsem ve Vídni celých 20 let a to od r. 1898 až do zhroucení monarchie v r. 1918. Po 16 roků žil jsem v bezprostřední blízkosti rakouského následníka trůnu, arcivévody Františka Ferdinanda, s nímž přišel jsem častěji do přímých osobních styků. Poznal jsem ho nejen v oné povýšenosti, jak byl na veřejnosti znám, ale také v lidské křehkosti, společné nám všem smrtelníkům.“*[26] Rudolf Mikula začal psát vzpomínky snad roku 1937, když působil jako kastelán na Komorním Hrádku. Několikrát práci začal, ale nedovedl do konce, neboť zřejmě neměl dostatek důvěry ve své schopnosti. Poslední zápisy pochází z roku 1940. Vyprávění Rudolfa Mikuly není chronologické, spíše tematické a zahrnuje dění přibližně z let 1897-1901.[27] Většina událostí se týká vídeňského sídla Belvederu, o Konopišti zde najdeme jen málo zmínek. Zachytil záležitosti, které se seběhly kolem morganatického sňatku s Žofií Chotkovou, oficiální cesty Františka Ferdinanda na manévry, vylíčil jeho zážitky z cest ke dvorům evropských panovníků, zejména do Berlína, Ruska a Anglie. Karel Švestka, který opět převedl paměti do strojopisné podoby, poznamenal v předmluvě: *„…ze zachovaného rukopisu, jenž jeví četné mezery, nelze události seřadit chronologicky. Z toho, co mně bylo k dispozici, snažil jsem se zachytit vše podstatné, mluviti vlastními slovy autorovými, věrně se držet jeho líčení, ničeho neméně a nepřidávaje…Mikula postrádal vyšší školské kvalifikace, bylo nutno jeho poznámky upraviti se stanoviska pravopisného a slovosledného…Prostudoval jsem všechna mně přístupná pojednání týkající se Konopiště a osoby ‘Vysokého pána’ a mohu konstatovat, že autor i ve svém díle, jež má ráz torza, otevřel nové pohledy na události a osoby tam dotčené a že líčí arcivévodu na rozdíl od jiných, ve světle celkem příznivém. Není pochybnosti, že jako každé memoiry jsou i zápisky Mikulovy subjektivní, nicméně mohou sloužit jako dokument pro ty, kdo stojí na zásadě ‚audiatur et altera pars’. V každém případě jsou zajímavy pro všecky, kteří se zajímají o krajovou tématiku…O authentičnosti mé kompilace svědčí rukopis, jejž předal jsem*

[24] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Korespondence Václava Doudy ml. a Barbory Doudové ml. se Sophií Nostitz a Maxem, Elizabeth a Franzem Hohenberg, inv. č. 2, kart. 1.
[25] Pocházel z venkovského prostředí údajně z Peruce u Slaného. Po smrti matky neměl žádné příbuzné. V roce 1895 či 1896 nastoupil vojenskou službu. Sám Mikula (i J. Volf) napsal v roce 1898, což se neshoduje s dalšími jeho údaji. Po roce byl převelen do Hranic na Moravě ke ‘Kavalerie Kadetenschule’, kde sloužil jako nosič jídel chovancům zdejšího ústavu. Srov. R. MIKULA, c. d., s. 5; SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Konopišťské paměti, inv. č. 17, kart. 1.
[26] R. MIKULA, c. d., inv. č. 111, kart. 32, s. 5.
[27] Tamtéž, s. 64. Mikula zmínil pohřeb královny Viktorie.

s uschovaným obrazovým materiálem ad usum Městského muzea v Benešově.“[28] Paměti Rudolfa Mikuly si jsou s Rakovými podobné v tom, že jsou také zasaženy Švestkovými úpravami. Vyprávění není dokončené, což tušíme podle absence zážitků ze Sarajeva 1914, jejichž přímým svědkem Mikula byl. Co se týče jejich důvěryhodnosti, nejsou tolik zatížené přílišným subjektivismem jako u Raka a vlastní líčení je střízlivější. Alespoň Mikulovi současníci proti nim nic nenamítají. Problém spočívá spíše v tom, že ho nereflektovali žádní jiní pamětníci.[29] Vyskytují se zde některé věcné omyly třeba, že následník trůnu podnikl cestu kolem světa v letech 1894-1895.[30]

Vedle „almanachu“, Rakových a Mikulových pamětí obsahuje Švestkova pozůstalost dopisy lidí, kteří přišli osobně či zprostředkovaně do styku s Františkem Ferdinandem a kteří byli K. A. Švestkou požádáni o zaslání svých vzpomínek na arcivévodu. Jedná se o dopis MUDr. Františka Teunera z dubna roku 1967,[31] syna MUDr. Karla Teunera (1869-1945), osobního lékaře rodiny následníka trůnu. *„Pro benešovského lékaře, třebas byl znamenitým internistou, to byla kariéra závratná. Zvěst o tom, že je osobním lékařem Františka Ferdinanda, dostala se (a jistě také jeho zásluhou), až mezi univerzitní katedry. Dokonce mu byla nabídnuta stolice na vídeňské univerzitě, ale benešovský lékař odmítl, protože nechtěl ztratit vyvoleného pacienta, z jehož nemoci kynula kariéra mnohem vyšší, jakmile by se stal císařem.“*[32] Plány o slibné kariéře Karla Teunera, ve které měl pokračovat jeho syn František, jenž dostal křestní jméno po kmotrovi Františku Ferdinandu d´Este, zkazil sarajevský atentát.[33] František Hlaváček (1878-1974)[34] přišel do styku s arcivévodou na Všeobecné

[28] Tamtéž, s. 1-2.
[29] L. VELEK: *Ve službách „Vysokého pána“*, SVPP 38, 1998, s. 223. Možná je to způsobeno tím, že Mikula patřil mezi „vyšší“ sloužící a s ostatním služebnictvem přišel málokdy do styku.
[30] R. MIKULA, c. d., s. 13. Arcivévoda podnikl cestu kolem světa v letech 1892-1893.
[31] Tamtéž, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31. František Teuner se narodil 6. března 1911 v Benešově v rodině primáře okresní nemocnice MUDr. Karla Teunera. Ve 30. letech 20. století byl činný ve fašistické organizaci Vlajka, v roce 1941 se s ní rozešel a navázal spolupráci s Emanuelem Moravcem (stal se jeho osobním lékařem). V letech 1942-45 řídil ve funkci generálního referenta činnost Kuratoria pro výchovu mládeže, jež mělo převychovat českou mládež v nacistickém duchu podle vzoru Hitlerjugend. Od května 1945 se skrýval v Rakousku a Německu. V ČSR byl odsouzen Národním soudem k smrti, ale trest mu byl změněn v doživotní žalář. V roce 1960 byl amnestován o osm let později emigroval do SRN a zemřel v roce 1978. J. TOMEŠ a kol., *Český bibliografický slovník XX. století, Q-Z*, Praha 1999, s. 349.
[32] SOA Praha, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31.
[33] Erich RENNER, *František Teuner. Od kritiky demokracie k fašismu a kolaboraci*, SVPP 40, 2000, s. 149.
[34] František Hlaváček se jako student v 90. letech 19. století účastnil pokrokářského hnutí, byl činný v realistické, od roku 1907 mladočeské straně. Za první světové války přeběhl na italské frontě k Italům a stal se jedním z hlavních organizátorů československých legií v Itálii. V letech 1925-1931 byl generálním tajemníkem československé národní demokracie a představitelem „protihradního“ křídla. Za druhé světové války byl vězněn jako účastník domácího odboje v nacistické káznici (1943-45). Mezi léty 1969-1973 se stal prvním předsedou Historické komise legionářů. J. TOMEŠ a kol., *Český bibliografický slovník XX. století, A-J,* Praha 1999, s. 463.

jubilejní výstavě v roce 1908, o které mimo jiné pojednal v dopise z 3. července 1970.[35] V letech 1901-1917 pracoval v Obchodní a živnostenské komoře v Praze, která pořádala Všeobecnou jubilejní výstavu u příležitosti 60. výročí nástupu na trůn císaře Františka Josefa. František Hlaváček se stal sekretářem a následník trůnu prorektorem výstavy. Na základě Hlaváčkova dopisu z roku 1970, víme, že se účastnil jedné z přednášek historika Jaroslava Werstadta o Františkovi Ferdinandovi, které se konaly ve druhé polovině 50. let minulého století.[36]

V neposlední řadě jsem vycházela z pozůstalosti Barbory (1898-po 1970) Doudové,[37] dcery hajného Václava Doudy st. (1865-1935) a Barbory Doudové st. (zemřela 1950), rozené Švíglerové. Jejich syn rovněž Václav (1892-1963) pracoval na Konopišti jako zahradník. Obě Doudové, matka i dcera, také sloužily na zámku. Pozůstalost netvoří ucelené paměti, ani jednotlivé vzpomínky, ale je zajímavá díky zachovaným písemnostem, vzešlým z arcivévodovy kanceláře. Vedle velkého množství cenných fotografií a pohlednic se zde vyskytuje zejména služební řád pro hajné, programy akcí z dob návštěv německého císaře Viléma II. na Konopišti, zasedací pořádky na slavnostní hostiny, střelecké listy. V pozůstalosti je také zastoupena korespondence s potomky Františka Ferdinanda.[38] Pro výzkum každodenního života nehrají dopisy a pohlednice důležitou roli, neboť mají víceméně oficiální a jednotvárný charakter. Jedná se o téměř pravidelné pozdravy k Novému roku, Velikonocům, atd. Zcela výjimečně jsou v dopisech zachyceny konkrétní události ze života arcivévodovy rodiny před rokem 1914 či před lety 1918/1919. Podotýkám, že korespondence je psána v německém jazyce s občasnými českými frázemi ze strany princezny Sofie. Pro nás jsou daleko přínosnější dopisy Anny Ráčkové bývalému četnickému závodčímu J. Volfovi, zachované ve větším počtu než v jeho pozůstalosti. Díky nim víme, že tehdejší sloužící ze zámku pravidelně informovali potomky následníka trůnu o aktuálním dění na Konopišti. Zároveň se v dopisech vyskytují zmínky o osudech bývalých zaměstnanců.[39]

---

[35] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Hlaváčka z 3. července 1970, inv. č. 99, kart. 31.

[36] Jaroslav WERSTADT, *Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie*, Praha 1991.

[37] SOA Praha, P. KUBÍN, *Barbora Doudová. Osobní fond (1775-1970),* Prozatímní inventární seznam 1988, s. 4, ev. č. 486. Paní Emilie Doudová, manželka zesnulého vnuka Václava Doudy st., dala do archivu pozůstalost Doudových, kteří mají rodinný hrob v Benešově.

[38] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Korespondence Václava Doudy ml. a Barbory Doudové ml. se Sophií Nostitz a Maxem, Elisabeth a Franzem Hohenberg, inv. č. 2, kart 1. Dcera následníka trůnu Sofie poslala 56 dochovaných listů a pohlednic, starší syn Maxmilián 26, jeho manželka Elisabeth 6 a jejich syn Franz, vnuk Františka Ferdinanda, 14 dopisů.

[39] Tamtéž, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 30. srpna 1953, inv. č. 3, kart. 1. *„…kde jsou ostatní členové rodiny Nechojdomové?“* Srov. tamtéž, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 27. února 1956, inv. č. 3, kart. 1. *„Co dělá Jaroslav, ach ten býval legrační, s tím jsme se nasmáli…Zajímalo by mě, jestli ještě Faninka Raušová žije…Co dělají děti Reitmayera?“*

Korespondence představuje doklad o udržování oboustranných, celkem vřelých kontaktů mezi tehdejšími pány a jejich služebníky. „*…jak mi princezna psala, byl prý to od Vás velice pěkný dopis…Vždy taková vzpomínka pro ni je osvěžením, všichni tři [sourozenci Hohenbergové] byli cele a cele konopišťskými občany…i přes to, když tam místo rodičů byla jen teta Jindřiška a zaměstnanci, kteří po smrti rodičů zůstali jim věrni…*“[40]

František Ferdinand si psal dopisy s českými aristokraty, které se nacházejí v archivech v České republice. Zvlášť bohatý je v tomto směru Státní oblastní archiv v Děčíně. Arcivévoda vedl korespondenci s hrabaty (později knížaty) Františkem a Jaroslavem Thunem, od roku 1888 s hraběnkou Marií Thunovou. Hlavně nepolitická korespondence s pány na Děčíně ukázala mentalitu následníka trůnu i její proměny, zejména v jednání s Františkem Thunem, a nastínila jeho styky s českou šlechtou. Ve státním oblastním archivu v Třeboni jsou uloženy dopisy a telegramy z let 1892-1913,[41] které poslal František Ferdinand knížeti Karlovi Schwarzenberkovi, s nímž ho pojily nejen společenské, ale i politické svazky.[42]

Ve Státním okresním archivu v Benešově u Prahy se nachází jednak úřední spisy Okresního hejtmanství v Benešově,[43] ale i kroniky a výroční zprávy,[44] reflektující „den otevřených dveří“ v konopišťských zahradách, sarajevský atentát, vztahy mezi Benešovem a Konopištěm během první světové války. Pan farář Gustaw Sikora Římsko-katolické farnosti v Benešově mi poskytl Liber memorabilium z roku 1836,[45] kde jsou zmínky o mecenášských aktivitách následníka trůnu, návštěvách císaře Františka Josefa v Benešově a pochopitelně o atentátu v Sarajevu.

Po přiblížení dostupných archivních fondů o následníkovi se trůnu zmíním o vzpomínkových knihách na jeho osobu a rodinu. Paměti osobního sekretáře Paula Nikitsche-Boullese, který se nacházel více než 10 let v blízkosti Františka Ferdinanda, vyšly pod

[40] Tamtéž, Pozůstalost Josefa Volfa, Dopis A. Ráčkové z 19. června 1965 J. Volfovi, inv. č. 5, kart. 1, s. 1.
[41] SOA Třeboň, Rodinný archiv (dále jen RA) orlických Schwarzenberků, Osobní pozůstalost Karla IV. ze Schwarzenbergu, kart. 275; tamtéž, Osobní pozůstalost Vilemíny ze Schwarzenbergu, kart. 250; tamtéž, Osobní pozůstalost Marie ze Schwarzenbergu, kart. 312; tamtéž, Osobní pozůstalost Ídy ze Schwarzenbergu, kart. 313; tamtéž, Rodinný archiv hlubockých Schwarzenberků, kart. 219.
[42] Tamtéž, Osobní pozůstalost Karla IV. ze Schwarzenbergu, kart. 275. Dopisy, týkající se poslanecké sněmovny, posílal z Vídně arcivévodův křídelní pobočník.
[43] Státní okresní archiv Benešov (dále jen SOkA Benešov), Okresní úřad (dále jen OÚ) Benešov, prez. spisy, č. j. 305/1914, č. poř. 1255, kart. 31; tamtéž, prez. spisy, č. j. 309/1914, č. poř. 1256, kart. 31.
[44] Tamtéž, Kronika dívčí obecné a měšťanské školy v Benešově (1894-1914), školní rok 1913-1914; tamtéž, Výroční zpráva c. k. jubilejního gymnasia císaře a krále Františka Josefa I. v Benešově za školní rok 1913-1914. Benešov, nákl. gymnázia 1914; tamtéž, L. TRMAL, Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918, dodatek městské kroniky (září 1915); tamtéž, Historia gymnasii Beneschoviensis 1703-1926, školní rok 1915-1916 a 1917-1918; tamtéž, Archiv města Benešova, Zápisy o schůzích městské rady (1912-1916), kniha č. 186; tamtéž, Zápisy o schůzích městské rady (1916-1920), kniha č. 187, schůze z 24. 9. 1917.
[45] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.

názvem Před světovou válkou.[46] Jedná se o problematický pramen, neboť sekretář se ho snažil vylíčit v příznivém světle a neskrýval zaujatost pro bývalého pána. Nikitsch-Boulles zaznamenal informace o arcivévodově rodině, manželství, politice, pozornost zaměřil i na jeho strýce Františka Josefa. V neposlední řadě se zde lze dočíst, jaký byl následník trůnu člověk a milovník umění. Nejpodstatnější jsou zmínky o osobní službě Nikitsche-Boullese u arcivévody, o příhodách z Konopiště a ostatních jeho sídel. V knize popsal řadu příběhů, souvisejících s Konopištěm, kde se František Ferdinand dokázal k okolí zachovat lidsky, když prominul lesní pych,[47] přestože ostatní autoři (František Veselý, Vilém Němec, atd.) uvedli informace diametrálně odlišné. *„Nicméně se zdá, že jako častý host na Konopišti slyšel, jak následník a jeho choť dovedli pronásledovati lidi pro nejmenší maličkost hmotného rázu a jak v Konopišti hrubě postupováno proti lidem, kteří si dovolili na podzim nebo v zimě 'ukrásti' kousek dříví z lesa konopišťského,"*[48] zhodnotil zkreslené informace v pamětech autor novinového článku z roku 1923, zachovaném v almanachu Karla Švestky. Z toho důvodu lze knihu použít spíše pro srovnávací účely. Podobně jako u Rudolfa Mikuly se zde nachází řada věcných chyb, například, že *„arcikníže koupil zámek a všechny k němu patřící pozemky a průmyslové závody roku 1886..."*[49] Navíc Nikitsch-Boulles tituloval následníka trůnu povětšinou arciknížetem namísto arcivévody.

Kniha Viléma Němce,[50] který se sám označoval za odborného cestovatele, Vysoký pán Konopišťský,[51] se taktéž hlásí do okolí Františka Ferdinanda, ale její vypovídací hodnota je téměř nulová. Nedůvěru vzbuzují v prvé řadě některé zmiňované osoby, z jiných pramenů neznámé, ale především příběhy, kterých Němec mnohdy ani nebyl svědkem, pouze se je doslechl a popsal daleko dramatičtěji než se ve skutečnosti staly. *„S arcivévodou jsem býval*

---

[46] Paul NIKITSCH-BOULLES (ed. Josef ŠEFL), *Před světovou válkou. Paměti soukromého sekretáře následníka Františka Ferdinanda,* Beroun 1926. Srov. Blaník, 15. 8. 1926, s. 1-2. F. VESELÝ, Kniha /Pavla Nikitsche/ o Františkovi Ferdinandovi.

[47] Před Vánoci 1908 prominul na svém panství výjimečně krádež dřeva, neboť se jednalo o chudého muže. Postaršímu pachateli věnoval dřevo na topení a jeho ženě poslal 10 dukátů jako vánoční dárek. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 84. Nikitschovi-Boullesovi šlo spíše o to neukázat arcivévodu ve špatném světle.

[48] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Před bouří, inv. č. 99, kart. 31.

[49] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 168.

[50] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský,* Jihlava 1996, s. 9. Vilém Němec se v 90. letech 19. století seznámil s následníkem trůnu v Egyptě. *„Jedenáct let žil jsem v jeho nejbližším sousedství, protože jsem po návratu z Afriky zakoupil na okraji Benešova vilku, kterou jsem nazval ‚El Kahýra'."* V Benešově pobýval do roku 1911, kdy se musel odstěhovat. Josef Volf dokonce poskytl informaci, že Němec hodlal *„prodati svoji vilu konopišťskému pánovi, ten však nabídku odmítl na doporučení svých úředníků a hlavně také proto, že Němec byl známý volnomyšlenkář."* SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Drobné paměti osobní, inv. č. 103, kart. 5.

[51] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este*, Jihlava 1996; TÝŽ, *Vysoký pán konopišťský (Arcivévoda František Ferdinand d´Este). Jeho vláda a řádění na Konopišťsku, různé příběhy, paměti, dobrodružství,* Praha 1930. Kniha vyšla v několika vydáních.

často v osobním styku nejen na konopišťském panství a v Benešově…Mnoho jsem na vlastní oči viděl a ještě více na vlastní uši slyšel.“[52] Proto lze zmiňované dílo podobně jako u Paula Nikitsche-Boullese použít spíše pro komparativní účely. „*Těch pár stran veselého vyprávění bylo vykoupeno mnoha lidskými tragediemi. A právě lidem, kteří na arcivévodův pobyt na Konopišti více či méně doplatili, je věnována tato knížka,“*[53] napsal Němec o účelu knihy. Skutečně mnoho lidí postihlo v okolí Konopiště jeho chování. Bude řeč o vztazích Vysokého pána k obyvatelům Benešova a jeho sousedství, známých na základě důvěryhodnějších pramenů.

Leopold Wölfling, nejstarší syn toskánského vévody Ferdinanda IV. a bratranec následníka trůnu, napsal vzpomínky a úvahy o životě na habsburském dvoře, ale i mimo něj.[54] Na příbuzných nenalezl téměř nic pozitivního. „*Pokud vím, měl jsem tehdy v císařské rodině jen dva rozhodné nepřátele. Jedním z nich byl starý arcivévoda Albrecht…Můj další, mnohem strašnější a neúprosnější nepřítel byl arcivévoda František Ferdinand. Tato vzájemná zášť mezi Františkem Ferdinandem a mnou měla počátek v našich nejranějších letech…nemohu zamlčet, že jsem se mezi mladými lidmi s větším hrubcem nikdy nesetkal.“*[55] Leopold Wölfling mu dělal poručíka na křižníku Elisabeth při plavbě na Dálný východ během jeho cesty kolem světa, ale kvůli jejich věčným neshodám loď předčasně opustil. *„Znal jsem ho dobře, znal jsem ho v rozhodujících letech, pozoroval jsem ho po mnohé měsíce v bezprostřední blízkosti, ale nesblížil jsem se s ním. Naše povahy se nepřitahovaly.“*[56] V článcích a memoárech, které vycházely po rozpadu říše, útočil na arcivévodu nejen proto, že mu zkazil kariéru námořníka. Na některých místech se jedná spíše o pamflety, a tudíž je obtížná jejich interpretace.

Pro poznání politických názorů a především plánů následníka trůnu jsou důležité dvě přednášky historika Jaroslava Werstadta (1888-1970),[57] které pronesl koncem 50. let (1957, 1958) na půdě Národního muzea, tiskem vyšly až v 90. letech 20. století pod názvem Zápas

[52] TÝŽ, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 9.
[53] Tamtéž, s. 5-6.
[54] Leopold WÖLFLNG, *Poslední Habsburkové. Vzpomínky a úvahy,* Praha 1924; TÝŽ, *Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského,* Vimperk a Rudná u Prahy 1996. Po četných skandálech vystoupil roku 1902 z rodu Habsburků, byl vypovězen z Rakouska-Uherska, přijal občanské jméno Wölfling a žil bohémským životem na různých místech Evropy.
[55] TÝŽ, *Z arcivévody hokynářem,* s. 59.
[56] TÝŽ, *Poslední Habsburkové*, s. 35.
[57] Za jeho přispění vznikl časopis Naše revoluce (1923–38), jako orgán studia dějin odboje za první světové války. V letech 1945-65 byl starostou Historického klubu a patřil k jeho významným osobnostem. Po únoru 1948 musel činnost pozastavit, ale již od poloviny 50. let se na své půdě snažil vytvořit se střídavým úspěchem prostor pro nezávislou historickou činnost. J. TOMEŠ a kol., *Český bibliografický slovník XX. století, Q-Z*, Praha 1999, s. 524-525.

Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie.[58] Přednášky přinesly reálný pohled na arcivévodu, bezpečně prokázaly neplatnost tradovaného omylu, že připravoval první světovou válku na Konopišti. Jaroslav Werstadt ho neidealizoval, nepovažoval ho za moderně demokraticky uvažujícího politika nebo dokonce přítele Čechů, jak býval líčen. Tradované „čechofilství" vzniklo podle Werstadta díky tomu, že si vybral Konopiště za jedno z oblíbených letních sídel a že se stavěl proti maďarské hegemoniální politice.[59]

Zajímavá je rovněž kniha z pera bývalého ředitele Státního oblastního archivu v Praze Bořivoje Indry Tajemství paravánu následníka trůnu,[60] která odhalila doposud neznámý arcivévodův zájem o sběratelství pohlednic. Nedávno objevený soubor dopisnic, nalepených na třídílném paravánu ze zámku Konopiště, pochází z let 1896-1904, kdy řešil obtížné životní problémy. Převážnou část z dochovaných 337 lístků tvoří sdělení psaná příslušníky úzkého rodinného kruhu, zároveň zde nalezneme ohlasy a dozvuky jeho dřívějšího „rozpustilého" života.[61] Obsahově se texty vztahují především k osobním a rodinným záležitostem. Naprostá většina byla psána německy, čeština se objevila jen na dvou pohlednicích.[62] Ve sbírce jsem našla několik zmínek blízkých osob, které reflektovaly návštěvu u následníka trůnu na Konopišti a které mu blahopřály k narození potomků. Podstatné pro mě byly také pohlednice věnované lovecké tématice – největší vášni Františka Ferdinanda.

Z vydaných pramenů jsem využila také dobový tisk, zaznamenávající události ze života Františka Ferdinanda a jeho rodiny. Zejména vlastivědný sborník Pod Blaníkem, Hlasy od Blaníka, Jiskra, Benešovské listy a Český jih reflektovaly návštěvy německého císaře Viléma na Konopišti a rakouského panovníka Františka Josefa v Benešově, narození arcivévodových potomků, vztahy Vysokého pána a panství k okolí, sarajevský atentát a celou řadu dalších událostí.

Do diplomové práce jsem zařadila také informace z výstavy Konopiště a jeho zámecká paní,[63] kterou v sezóně 2005 uspořádal znalec posledních Habsburků Jiří Chramosta. Věnovala se nejen Žofii, její svatbě s arcivévodou a přestavbám zámku, ale i osobnostem, které Konopiště v dobách Vysokého pána navštěvovaly. Ve stejné sezóně byl zahájen projekt o životě lidí, které na zámku žili, nazvaný Konopišťské příběhy pro Vás. Na CD vyšly životní

[58] Srov. J. WERSTADT, *Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie*, Praha 1991. Jednotlivé přednášky vyšly pod názvem: František Ferdinand v boji o politiku habsburské monarchie za válek balkánských a Poslední zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie.
[59] Tamtéž, s. 70-71.
[60] Bořivoj INDRA, *Tajemství paravánu následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic arcivévody Františka Ferdinanda z let 1896-1904*, Praha 2004.
[61] Bořivoj INDRA, *Tajemství paravánu,* s. 14.
[62] Tamtéž, s. 25.
[63] Jiří CHRAMOSTA, *Konopiště a jeho zámecká paní*, Zámek Konopiště 2005.

osudy kněze a vychovatele Otty Stanovského, sluhy a ministranta Emanuela Raka, chůvy arcivévodovy dcery Marie Hynkové, kuchařky Josefy Schneibergové a momentního fotografa Rudy Brunera-Dvořáka, v přípravné fázi zůstaly příběhy haushofmeistra Františka Janaczka, elektrotechnika Františka Nechojdomy a vrchního kuchaře Roberta Doré.[64] Vycházela jsem také ze stálé komorní expozice benešovského Muzea umění, nainstalované v sousedství císařského salonku nádražní budovy v Benešově,[65] která připomíná život Františka Ferdinanda, Žofie a jejich potomků. Z hmotných pramenů měl pro mě rozhodující význam inventář zámku a řada dobových fotografií pořízených před rokem 1900, ale i snímky od momentního fotografa Rudolfa Brunera-Dvořáka z 2. poloviny 1. desetiletí 20. století.

Při studiu problematiky služebnictva a každodenního života Františka Ferdinanda d´Este je třeba si uvědomit, že vlastnil několik panství. Co se týče služebníků, nebyl z jednoho sídla na druhé doprovázen kromě úzkého okruhu sloužících a důvěrníků početnou skupinou zaměstnanců, neboť na většině držav měl stabilní personál. V období před uzavřením sňatku strávil následník trůnu hodně času na cestách a návštěvách, a proto tuto dobu nelze plně využít při vytváření jeho každodenního života. Navíc nám pro téměř celá 90. léta 19. století chybí prameny. Z uvedených důvodů jsem se zaměřila hlavně na období 1898-1914. Sledovala jsem převážně život na Konopišti, protože většina pamětníků s arcivévodou přicházela do styku právě zde.

Diplomová práce se zabývá regionálními dějinami na základě mikrohistorického přístupu. Metodou sondy jsem nahlédla především na Konopiště v dobách Vysokého pána. Práci jsem uspořádala na základě biografické metody, založené na poznatcích ze života Františka Ferdinanda, Žofie Hohenbergové, jejich ratolestí a služebnictva. Hierarchii konopišťského personálu jsem pojala do jisté míry strukturálně a stratifikačně. Historickou antropologii jsem použila především při výzkumu vzájemných vztahů následníka trůnu k jeho „užšímu a širšímu“ okolí, tedy k manželce, dětem, služebnictvu, přátelům a obyvatelům Benešova. Protože mě zajímaly všední a sváteční dny v rámci každodenního života arcivévodovy rodiny, ale i služebnictva, řešila jsem otázky sňatku, bydlení, manželství, rodiny, výchovy dětí, volného času, zájmů, zábavy a cestování. Je pochopitelné, že se v práci objevily banální metody jako je indukce - dedukce či analýza - syntéza. Hojně jsem komparovala nejen prameny, dobový tisk a literaturu, ale i jednotlivé paměti navzájem v konfrontaci s historiky. Při vzniku práce jsem čerpala z přímých svědectví v pramenech,

[64] *Konopišťské příběhy pro Vás – Otto Stanovský, Emanuel Rak, Marie Hynková, Josefa Schneibergová, Ruda Bruner-Dvořák a další* (vyšly na CD), Státní zámek Konopiště 2005. Připravuje se František Janaczek, František Nechojdoma a Robert Doré.
[65] Srov. Stálá komorní expozice benešovského Muzea umění František Ferdinand Rakouský d´Este.

odpověď na položené otázky jsem hledala i nepřímo. Protože jsem pracovala převážně s prameny osobní povahy, navzdory provedené kritice, se v práci vyskytují místa podbarvená subjektivitou z mé strany, ale především ze strany pamětníků.

U šlechty druhé poloviny 19. a počátku 20. století, stejně jako u arcivévody Františka Ferdinanda d´Este, patřilo k předpokladům životního stylu uvědomění si svého výlučného postavení, vlastnictví rozsáhlého pozemkového majetku a přináležitost k venkovskému sídlu.[66] Proto jsem v úvodních kapitolách řešila otázky týkající se původu i výchovy následníka trůnu a komplikovaného sňatku s hraběnkou Žofií Chotkovou. Proč si za rodinné sídlo zvolil zrovna Konopiště, kde si vytvořil zázemí pro každodenní život? Jaký měl vkus při zařizování sídla? Jeho nároky na provoz a reprezentaci zámku odrážely právě svébytný životní styl a souvisely s jeho myšlením a cítěním. Zvenku mělo Konopiště siluetu středověkého hradu, interiéry zámku byly moderně vybaveny, v okolí se nacházely krásně upravené parky a sady.

V druhé řadě jsem se zajímala o osoby, spjaté s provozem konopišťského panství, které měly na starosti hospodářství a průmyslové podniky. Středem mého zájmu byl především zámecký personál. Služebníci, které kolem sebe arcivévoda na Konopišti koncentroval, měli buď zvláštní statut (rodinný lékař, chůva jeho dcery, vychovatel synů a zámecký kněz, momentní fotograf a kadeřník), nebo tvořili jeho domácnost (haushofmeistr, tělesní myslivci, osobní kočí, kuchyňský personál, komorníci a sloužící) či blízké okolí (řemeslníci, správci lesů a honebních revírů, pracovníci zámeckých zahrad, parků, skleníků a četnictvo). Nejprve jsem se pokusila vytvořit hierarchii sloužících, poté jsem zobecnila informace o personálu, týkající se přijímání do služby, oděvu, platu, stravy a ubytování, prohřešků, národnostního složení a jazykových znalostí. Zabývala jsem se každodenním životem služebníků a úředníků, jenž měl zvláštní řád, podléhající psaným i nespaným zvyklostem chování.

Dále jsem připomenula stereotyp bigotního, skrblického, malicherného a omezeného následníka trůnu, který vytvořila nikoliv zrovna nestranná publicistika v nástupnických státech Rakouska-Uherska a co se týče Benešovska, zejména publikace advokáta Františka Veselého a cestovatele Viléma Němce. Pokusila jsem se především interpretovat pozitivní snahy a sympatičtější vlastnosti Vysokého pána. Zkoumala jsem též specifický způsob jednání Františka Ferdinanda a jeho choti – jinak byli viděni služebníky, pamětníky a regionálním tiskem. Jak vnímalo arcivévodu okolí, který preferoval život v uzavřeném panství obklopen

[66] Srov. Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost,* České Budějovice 2005; Robert SAK – Zdeněk BEZECNÝ, *Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*, Praha 2000.

přírodou? Co jeho vzájemné vztahy s obyvateli Benešovska? Motivovalo jejich projevy úcty vědomí významu následníka trůnu? Přispíval na veřejně prospěšné aktivity? Proč nechal vysídlit blízkou vesnici Žabovřesky? Na tyto otázky jsem se snažila najít odpověď v pasáži o jeho vztazích k „širšímu" okolí.

Je všeobecně známo, že František Ferdinand kladl obrovský důraz na rodinný život, a proto jsem v kapitole věnované každodennosti řešila záležitosti jeho vzájemného soužití s manželkou a dětmi. Jak prožily ratolesti dětství a mládí na Konopišti? Kdo je vychovával? Jak vypadal jejich všední den od rána do večera? Jak se následník trůnu oblékal? Kterým pokrmům dával přednost? Jaké měl koníčky a zájmy? Co se týče svátečních dnů, sledovala jsem hlavně církevní, ale i rodinné, veřejné a národní slavnosti. Zajímaly mě podzimní hony na Konopišti, u aristokratických přátel následníka trůnu a jeho styky s českou šlechtou. Zabývala jsem se návštěvami rodinných příslušníků na zámku, ale i stávajících nebo bývalých členů habsburského arcidomu a představitelů či zástupců cizích vládnoucích rodů, s důrazem na německého císaře Viléma II. Cestování zabíralo v životě Vysokého pána velkou část. Každá cesta měla odlišný charakter – jinak to vypadalo během reprezentačních státních návštěv, na cestě kolem světa, na manévrech a během rodinných cest. Zejména před sňatkem a ke konci života neustále poznával nové prostředí a lidi, nikde nesetrval déle než pár týdnů. Mezi cestami odpočíval krátce na svých panstvích, nejraději se vracel na Konopiště, s kterým spojoval svůj život i budoucnost. V poslední kapitole jsem se zabývala reakcemi konopišťských zaměstnanců a benešovských občanů na sarajevské události, vztahy mezi panstvím a městem během „Velké války", následným vyvlastněním majetku rodiny Hohenbergů a styky potomků následníka trůnu s bývalými služebníky.

Především jsem se chtěla pokusit o příspěvek ke studiu problematiky konopišťských sloužících Františka Ferdinanda d´Este a každodenních dnů jeho rodiny na základě vzpomínek několika jeho zaměstnanců a pamětníků. I když byl život na Konopišti v dobách Vysokého pána díky jeho výlučnému postavení zcela výjimečný, přesto byl v mnoha rysech charakteristický pro tehdejší vysokou aristokracii. Věřím, že diplomová práce přispěje svým malým dílem k výzkumu životního stylu, mentality a každodenního života šlechty 2. poloviny 19. a počátku 20. století.

1. „Věčný“ následník trůnu František Ferdinand d´Este a hraběnka Žofie Chotková

Na úvod je třeba zmínit několik slov o následnících dlouho vládnoucího rakousko-uherského císaře Františka Josefa I.,[67] mezi něž se jako věčný čekatel trůnu zařadil i František Ferdinand d´Este. Císař František Josef I. (1830-1916) nastoupil na trůn Habsburské monarchie jako osmnáctiletý mladík a opustil ho ve věku 86 let.[68] Jeho jediný syn Rudolf (1858-1889), který se projevoval jako talentovaný, ale povahově nevyrovnaný mladý muž, spáchal v roce 1889 sebevraždu na loveckém zámečku Mayerlingu se svojí milenkou Mary Vetserovou.[69] Následnictví přešlo na císařova bratra Karla Ludvíka (1833-1896), otce Františka Ferdinanda, jenž byl jen o čtyři roky mladší než vládnoucí František Josef. Mimo to žil v ústranní, veřejně nevystupoval, neměl vladařské ambice, a proto s ním jako s budoucím císařem téměř nikdo nepočítal. Karel Ludvík se vydal s dětmi a jeho druhou manželkou Marií Anunciatou za synem Františkem Ferdinandem k svatým místům do Palestiny, aby se pomodlil za jeho uzdravení z tuberkulózy. Po napití vody z řeky Jordán se nakazil tyfem a v květnu roku 1896 zemřel. Po jeho smrti přešlo nástupnictví na jeho nejstaršího syna Františka Ferdinanda, který se 19. května 1896 stal oficiálně následníkem císařského trůnu. Po dobu 18 let byl čekatelem trůnu nejstarší synovec vládnoucího císaře František Ferdinand d´Este.[70]

Jakmile mu panovník potvrdil následnictví, zřídil si vlastní vojenskou kancelář, jenž mu měla pomáhat při plnění povinností vyplývajících z jeho nového postavení. Od císaře dostal zámek Belveder, který se postupně stal politickým centrem, jež silně konkurovalo panovnickému dvoru v Hofburgu. Z arcivévodovy malé vojenské kanceláře se v průběhu několika let stala důležitá instituce, kde se rodily návrhy na reformy v armádě a která se snažila ovlivňovat rozhodování vládních úřadů císaře. Až těžká plicní choroba, ze které se

[67] Srov. Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1991.
[68] Mojmír CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové,* Heraldická ročenka 1989, s. 5. Během svého panování měl pět následníků trůnu, z toho čtyři přežil. Podotýkám, že z těchto čtyř, odešli tři ze světa násilnou smrtí. Od roku 1848 do narození korunního prince Rudolfa v roce 1858 byl císařovým následníkem jeho mladší bratr Ferdinand Maxmilián (1832-1867), který se později vzdal nároků na rakouský trůn, v souvislosti s odchodem na trůn v Mexiku v roce 1864. Teprve pátý následník starého císaře, arcivévoda Karel František Josef (1887-1922), svého prastrýce přežil a stal se dědicem říše uprostřed války, kterou se mu už nepodařilo udržet. Srov. Jan GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král,* Praha 2004.
[69] Srov. Brigitte HAMANNOVÁ, *Rudolf. Korunní princ a rebel*, Praha 1993.
[70] Srov. Jan GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993; TÝŽ, *František Ferdinand d´Este. Následník trůnu*, Praha 2000; Jiří PERNES, *Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d‘Este,* Praha 1994.

zdlouhavě léčil, a následné okolnosti sňatku s hraběnkou Chotkovou, způsobily hluboké odcizení mezi následníkem trůnu a císařem Františkem Josefem.[71]

1.1 Výchova a vzdělání mladého arcivévody

František Ferdinand d´Este se narodil 18. prosince 1863 ve Štýrském Hradci jako prvorozený syn arcivévody Karla Ludvíka a jeho druhé manželky Marie Annunciaty Bourbon-Sicilské,[72] která trpěla tuberkulózou a svému onemocnění roku 1871 předčasně podlehla. Za dva roky po druhém ovdovění se arcivévoda Karel Ludvík oženil potřetí. Vzal si ani ne osmnáctiletou infantku Marii Terezii z Braganzy (1855-1944), dceru portugalského vzdorokrále Miguela. Tato žena vzácně vyrovnané povahy byla nejen matkou dalších dvou dcer Marie Anunciaty (1876-1961) a Alžběty Amalie (1878-1960), ale také vzornou macechou a oporou všech dětí z předchozího manželství, z nichž si nejvíce oblíbila nejstaršího Františka Ferdinanda.

Mladému arcivévodovi a jeho sourozencům se dostalo pečlivého vychování a vzdělání. Kromě všeobecných vědomostí kladl jeho otec Karel Ludvík důraz na výchovu směřující ke smyslu pro výtvarné umění. Ne nadarmo byl nazýván „výstavním arcivévodou". Jazyková výuka následníka trůnu byla náročná, kromě francouzštiny a angličtiny zahrnovala také jazyky národů Rakouska-Uherska – češtinu, maďarštinu a italštinu. František Ferdinand však neměl na řeči talent, a tudíž obsáhlý program jeho jazykového vzdělání byl úspěšný jen z malé části.[73] Poněkud střízlivěji zhodnotil vzdělání následníka trůnu jeho pozdější komorník Rudolf Mikula: „*V jeho mládí se nepočítalo s tím, že bude jednou korunním princem. Tenkráte ještě žil Rudolf. Dostal jen onu povrchní výchovu, obvyklou u členů rodu panovnického. Nechtěli moc mořit učením prince domácí učitelé."*[74]

Z celé řady vychovatelů a soukromých učitelů uvádím hraběte Ferdinanda Degenfelda, který byl pověřen vrchním dozorem nad výchovou a vzděláním dětí arcivévody Karla Ludvíka, hejtmana Jana von Wittek, vyučujícího kromě triviálních předmětů také češtinu, a v neposlední řadě preláta Dr. Godfrieda Marschalla, jenž měl na starosti náboženskou výchovu. R. Mikula zaznamenal ve svých vzpomínkách na arcivévodu Františka Ferdinanda, že *„domácím učitelem následníkovým byl…baron Beck,*[75] *vojenským jeho vychovatelem hr.*

[71] Marie KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště (text pro průvodce),* Konopiště 2001.
[72] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 6. Po nestarším Františku Ferdinandovi se z manželství narodili ještě synové Otto (1865-1906) a Ferdinand Karel (1868-1915), dále pak dcera Markéta Žofie (1870-1902).
[73] Tamtéž.
[74] R. MIKULA, c. d., s. 78-79.
[75] Wladimir Beck seznamoval Františka Ferdinanda s ústavou, zákonodárstvím a správou habsburské říše. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* s. 21.

Vallis.“[76] Zmíním se ještě o jednom učiteli následníka trůnu o Ferdinandovi Čenském, českém a rakouském vlastenci, spisovateli, novináři a vojákovi, který v letech 1873-1880 učil Františka Ferdinanda a jeho bratra Ottu češtinu.[77]

1.2 Estenské dědictví

Roku 1875 zdědil dvanáctiletý František Ferdinand značné jmění po příbuzných z estenské větve habsbursko-lotrinského rodu. Tehdy se stal dědicem posledního modenského vévody Ferdinanda V. Jeho více než pětisetstránkový, neuvěřitelně komplikovaný testament přinesl mladému arcivévodovi nejen právo užívat predikát d´Este a s ním spojené nároky na vládu v Modeně, které byly ovšem v té době již nereálné, ale zejména rozsáhlý majetek. Následník trůnu se stal zámožným velkostatkářem – získal panství Chlum u Třeboně, modenský palác ve Vídni, zámky Villa d´Este a Catajo v Itálii. Modenské dědictví mu přineslo i umělecké kolekce značné hodnoty – skvělou sbírku zbraní a gobelínů, obrazárnu italských mistrů, i velkou sumu peněz. Vévoda Ferdinand V. ho učinil jedním z nejbohatších příslušníků habsburského domu, což mu zajišťovalo materiální nezávislost na arcidómu, na rozdíl od ostatních mladých příslušníků panovnického domu, kteří žili ze slušné, nikoliv vysoké apanáže.[78]

1.3 Boj s tuberkulózou

Kvůli dědičným vlohám po matce Marii Annunciatě se u Františka Ferdinanda kolem roku 1895 projevila tuberkulóza s dost vážným průběhem. Ačkoliv se podrobil léčebné kúře předních odborníků, zvláště Dr. Viktora Eisenmengera,[79] trvala jeho léčba v klimaticky příhodných podmínkách (mimojiné v Meranu, na Riviéře a zejména v Egyptě na Nilu) více než dva roky. Během této doby byl v dvorních kruzích, ale i mezi maďarskými novináři, považován za nevyléčitelně nemocného, takže bylo zpochybňováno jeho následnictví. Tato životní zkušenost se mu vryla výrazně do paměti a nejhlouběji poznamenala jeho psychiku.[80] Bohužel se nedá s jistotou tvrdit, jestli byly jeho psychické změny (náladovost, podrážděnost, vznětlivost, sklon k impulsivnímu jednání) důsledkem psychického traumatu či tuberkulózy.

---

[76] R. MIKULA, c. d., s. 78-79.
[77] Srov. Ferdinand ČENSKÝ, *Český jazyk v císařské rodině*, Osvěta 16, 1886, s. 97-105, 204-211, 312-322, 404-415; Martin SEKERA, *Čeština v rakouské armádě a císařské rodině*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 2, s. 15-18.
[78] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 6.
[79] Srov. Viktor EISENMENGER, *Erzherzog Franz Ferdinand,* Zürich 1930.
[80] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 9.

Dr. Eisenmenger, osobní lékař Františka Ferdinanda byl odpovědný za průběh léčby. Po dva roky sváděl mladý lékař zápas nejen s nemocí, ale především s temperamentem následníka trůnu, který nebyl zvyklý někomu se podřizovat. Tehdy se arcivévodovým jediným potěšením stávala pošta. *„Mnoho hodin trávil psaním dopisů a netrpělivě očekával odpovědi. Jeho nedočkavost byla taková, že vzbudila pozornost i dr. Eisenmengera. Už jen malé zpoždění dokázalo Františka Ferdinanda neuvěřitelně rozčílit a naopak, dopisy, které obdržel, měly na jeho náladu vliv očividně blahodárný.“*[81] Historik a lékař Gerd Holler uvedl, že právě milostný vztah k hraběnce Chotkové přispěl nemalou měrou k jeho vyléčení.

Žofie Chotková byla pátým potomkem rakouského diplomata a někdejšího českého místodržitele Bohuslava hraběte Chotka z Chotkova a Vojnína (1829-1896) a Vilemíny (1838-1886), roz. hraběnky Kinské ze Vchynic a Tetova, dámy Řádu hvězdového kříže. Žofie Chotková se narodila 1. března 1868 ve Stuttgartu, kde působil hrabě Chotek jako vyslanec. Původem patřili Chotkové k nejvyšší české aristokracii, jejich rodokmen sahal stejně jako habsburský až někam do 13. století, postrádali však majetek. V 2. polovině 19. století byli zcela poněmčeni. Osmi dětem Bohuslava Chotka se dostalo výchovy obvyklé u šlechtických rodin.[82]

1.4 Dvorní dáma

Od roku 1888 působila hraběnka Žofie jako dvorní dáma u arcivévodkyně Isabely (1856-1931), provdané za arcivévodu Bedřicha – velitele V. armádního sboru se sídlem v bratislavském paláci. Nelze přesně zjistit, kdy se František Ferdinand s Žofií Chotkovou seznámil a kdy se do sebe zamilovali. Kolem roku 1890 se potkávali na různých statcích arcivévody Bedřicha a navázali spolu přátelský vztah. Je možné, že se znali již v roce 1890, kdy sloužil následník trůnu v Praze. Jisté je, že se stýkal trvale s českou aristokracií a jejími blízkými příbuznými, kam Žofie patřila. Od roku 1888 vedl korespondenci s hraběnkou Marii Thunovou, starší sestrou Žofie.[83] První dopis, který se dotkl Chotkové, nesl datum 1894, ve kterém radil hraběnce Thunové, jak zařídit, aby se Žofie dostala na správný ples, kde by se mohli setkat.

[81] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 110.
[82] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 76.
[83] Tamtéž, s. 78. František Ferdinand ji psal o svých zážitcích z cest i manévrů, vzpomínal na jejich společná setkání, ať již v Praze nebo jinde, a děkoval za zaslané fotografie. Určitě se nejednalo o skrytý milostný vztah. Dopisy nadepisoval „Nejctěnější hraběnko“ a s adresátkou si vykal.

Od dubna 1894, kdy sloužil arcivévoda jako velitel 38. pěší brigády v Českých Budějovicích, zajížděl stále častěji do Bratislavy.[84] Isabela měla šest dcer a četné návštěvy svobodného Františka Ferdinanda d´Este v ní přirozeně budily naději, že nejžádanější ženich v celé říši, si vybere jednu z nich. V úvahu přicházela především nejstarší Marie Kristina, a proto ho zvala na různé hostiny.[85] *„…a ježto následník pozvání přijímal, zdálo se, že se její záměr daří. Jenže ten stále neprojevoval, která z dcer je tou vyvolenou. Zdálo se jí taky, že následník jeví velký zájem o Chotkovou a byla na stráži. Až jednou jí přišlo do rukou psaní následníka, určené Chotkové a podívala se dovnitř. Následek byl, že hraběnka Chotková byla propuštěna nejen z domu, ale z dvorních služeb vůbec.“*[86] Není možné rekonstruovat jejich tajnou lásku do podrobností. Uvádím alespoň svědectví R. Mikuly, který arcivévodovi léta sloužil, ale jeho paměti napsané po letech nemusí být přesné. Trochu jinak viděl situaci sluha E. Rak, který nebyl přímým pamětníkem doby, kdy byl vztah prozrazen. *„Následník se tam [v Bratislavě] tajně v jakés besídce scházel s Chotkovou. Daroval jí zlatý medailon se svým monogramem FF. Naneštěstí jej jednou kdesi zapomněla, byl nalezen kýmsi z personálu, doručen arcikněžně…a teď vyšlo najevo, proč tam Franz Ferdinand vlastně jezdí. Byl z toho poprask ve vznešeném domě. Chotková na hodinu musila ven a Este sám upadl v nemilost.“*[87] Žofie byla propuštěna, útočiště našla ve Vídni u své sestry Zdeňky, jenž sloužila jako dvorní dáma u arcivévodkyně Štěpánky, vdovy po korunním princi Rudolfovi.[88]

1.5 Trnitá cesta k sňatku

Dle Mikulových pamětí si František Ferdinand *„myslel, že o jeho poměru k Chotkové nevěděl nikdo kromě Janeczka a Braunstiengla jako důvěrníků. Byl tenkrát na prahu čtyřicítky a měl úmysl i povinnost se oženiti. Chotkové bylo přes třicet a tak vše nasvědčovalo, že jde o hlubší*

[84] Tamtéž, s. 78.
[85] Tamtéž, s. 79-80.
[86] R. MIKULA, c. d., s. 27-28.
[87] *„V té době byl už majitelem panství konopišťského…Este, jak zněl přídomek arcivévody, zařídil se na Konopišti po svém. Měl tam ve třetí etage pokoj, řečený krigesalon [parůžkový salon], jenž sousedil s malým pokojíkem, obloženým dřevěným pažením, s ozdobami. Když na jedné se smáčklo tajné pero, otevřely se skryté dveře, odkud vedla chodbička do II. patra dveřmi, začalouněnými látkou. Když ty se otevřely, přišlo se do tzv. Schachtzimmer. Propuštěné Chotkové nabídl Este na Konopišti útulek, měla tam i ložnici, o níž nikdo nevěděl. Není pochyby, že ve své situaci musila mu být nesmírně vděčná.“* E. RAK, c. d., s. 19-20. Žádný z dalších pamětníků či autorů odborné literatury nereflektoval skutečnost, že by Žofie bydlela na Konopišti již před sňatkem. Nicméně soukromý pokoj Žofie Chotkové ve 2. patře byl spojen „tajnými schody“ s 3. patrem zámku, které obýval František Ferdinand. Je možné, že Žofie na Konopišti občas pobývala ještě před sňatkem. Srov. M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*. František Veselý poskytl informaci, že byla hraběnka zvána a dojížděla na Konopiště ještě za svobodna. Aby byly její návštěvy utajeny, nevystupovala z vlaku v Benešově, nýbrž v Bystřici u Benešova, kde ji očekával arcivévodův důvěrník František Janaczek s kočárem. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 56. Těžko říci, zda jsou tyto záznamy pravdivé.
[88] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 82.

city. Jedině snad jeho sestra [snad Marie Anunciata] byla do toho zasvěcena.“[89] Podle R. Mikuly měli oba důvěrníci odlišný názor na sňatek následníka trůnu s Žofií. Braunstiengel *„domlouval pánovi, aby se zbavil nejistoty krokem u císaře a veřejným vystoupením ve věci. Zato starý lišák Janeczek nebyl se sňatkem jaksi srozuměn. Měl to za vrtkavou episodu, jež časem přejde a podporoval tajná dostaveníčka obou zamilovaných s celou zkušeností, jak jí sám nabyl. Vida však, že jde do tuhého, pracoval proti, zrazuje pána od rozhodného kroku.“*[90] Výrok R. Mikuly, týkající se Janaczka, se v mnohém liší od mínění autorů monografií o arcivévodovi. Podle Jiřího Pernese se mu stal František Janaczek zasvěceným pomocníkem v záležitostech sňatku a obstarával mezi milenci korespondenci.[91] *„Od prvních dní fungoval jako spojka a „postilión d´amour“ mezi ním a ženou jeho srdce.“*[92] Sekretář Paul Nikitsch-Boulles vypověděl o Janaczkovi: *„Byl skutečně jediný, který znovu a znovu dodával svému pánovi odvahu, když v důsledku nesčetných překážek [sňatku s Žofií Chotkovou] propadal zoufalství. Nepodajně odolával všem pokusům jednotlivých členů císařského domu převést jej na stranu stojící proti arcivévodovi. A to prostým prohlášením, že má jen jednoho, a to svého pána, a tento pán vidí své životní štěstí jen v manželství se svou milovanou hraběnkou.“*[93]

Pokud se chtěl následník trůnu setkat s nastávající chotí, tajil do poslední chvíle cíl své cesty, aby veřejnost neznala místo jeho pobytu. *„Jeho okolí pod vlivem těchto věcí mělo zakusiti někdy málo roztomilé nápady vysokého pána…Každé chvíle byli jsme alarmováni k nějaké neočekávané cestě, zrovna nejméně očekávané a dispozice měněny každou chvíli.“*[94] Podle Rudolfa Mikuly se jadranské letovisko Abazzie stalo roku 1899 *„jevištěm zamilované historie, tam v ideálním tichu onoho zákoutí sešel se František Ferdinand se svou vyvolenou“*[95] Komorník se naivně domníval, *„že se následník dlouho nezdrží, avšak naopak velmi se mu tam líbilo. Po 14 jednotvárných dnech nastala změna; objevily se torpédové čluny ze Rjeky…Nalodili jsme se na největší člun, kam si následník přivezl společnost dam a pánů…“*[96] Díky několika dnům stráveným s Žofií, byl dobře naladěn, a proto se choval

[89] R. MIKULA, c. d., s. 28.
[90] Tamtéž, s. 36-37.
[91] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 61. Je obrovská škoda, že se ztratila větší část korespondence, kterou si František Ferdinand s Chotkovou vyměňovali v letech 1894-1900. Podle některých svědků, lékaře následníka trůnu Dr. Viktora Eisenmengera, jich musely být stovky.
[92] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 109.
[93] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s.20-21. Otázkou je, komu dát za pravdu? Pamětníkovi či badatelům? Paměti R. Mikuly mohou být zkreslené, neboť komorník následníka trůnu nepěstoval moc sympatií k haushofmeistrovi Janaczkovi.
[94] R. MIKULA, c. d., s. 29.
[95] Tamtéž, c. d., s. 45-46.
[96] Tamtéž, c. d., s. 46.

k Mikulovi jako ke starému známému, přestože byl jeho zaměstnancem. *„Při jídle mi řekl, abych se o něho víc nestaral a hleděl se taky najíst.“*[97]

Jak reflektoval Rudolf Mikula arcivévodu z hlediska citů? *„…byl mužem, jenž šel ve všem vlastní cestou a tak tomu bylo i v záležitosti srdce. Nevyhledal sobě ženu rovnou stavem, ale duchem příbuznou a stářím přiměřenou. Skorem po dva roky musel si vydobýt budoucí manželské slasti*[98]*…Nejhůře bylo v měsících, než se rozhodl svěřit se se svojí ženitbou císaři. Oddaloval to po celý rok a stálo ho to velké boje a sebezapření. Bylo to koncem října, když byli jsme na pozvání hraběte Harnauconta v jižních Uhrách. Vraceli jsme se přes Pešť, kde jsme byli ubytováni v hotelu Hungaria. V budapešťském zámku toho času rezidoval císař. Tenkrát čekal následníka snad nejtěžší okamžik v životě...následník jel k císaři se zpovídat a prosit o povolení k svatbě…byl tak rozrušen, že v úzkosti až plakal a modlil se růženec."*[99] Obecně platilo, že šlechtický sňatek 2. poloviny 19. a počátku 20. století spojoval intimní sblížení dvou lidí a zachování tradicí stanovených zásad. Dodržení zásad však nepřinášelo pouhé uzavírání rodinných aliancí bez ohledu na city.[100] Nerovnorodý sňatek byl pro následníka císařského trůnu společensky nepřijatelný, a proto museli František Ferdinand a Žofie čelit zábranám, kterých nebylo málo: rodina, dvůr, státní a církevní činitelé.[101] *„Houževnatě odstraňoval všechny překážky, jichž v dynastických kruzích nebylo málo. V první řadě narážel na odpor všech Habsburků,*[102] *z nichž stála k němu jen jeho nevlastní matka arcivévodkyně Marie Terezie.*[103] *Za druhé byly to rakouské ústavní zákony, jenž přímo*

---

[97] Tamtéž, c. d., s. 47.
[98] Tamtéž, c. d., s. 29.
[99] Tamtéž, c. d., s. 30.
[100] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 98.
[101] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 83-84. Císař se považoval za strážce tradice dynastie, a proto si mohl František Ferdinand vzít za rovnorodou manželku jen některou z habsburských arcivévodkyň či příslušnic královských a knížecích rodů, které v té době nebo někdy v minulosti panovaly. Hraběnka Chotková nebyla rovnocenná pro sňatek s arcivévodou, který se měl stát císařem. Jejich sňatek by se mohl uskutečnit jen morganaticky, jinak by vyvolal státoprávní a dynastické obtíže. Např. uherské a české státní právo pojem nerovnorodé manželství neznalo. Přesto trval následník trůnu na svém a prohlásil, že se vzdá všech nároků arcivévody, tedy i trůnu habsburského za svou budoucí ženu a děti. Císař mu dal jednoroční lhůtu, aby věc znovu uvážil a pokud přijde po roce se stejným rozhodnutím, svolení k sňatku dostane.
[102] Tamtéž, s. 84. Proti úmyslu Františka Ferdinanda oženit se s hraběnkou Chotkovou se postavili téměř všichni příslušníci habsburské rodiny. Dvorské kruhy vyvíjely nátlak i na Žofiiny sestry a bratra, dvorního radu v Linci. K přemlouvání byl vyslán i dr. Godried Marschall, arcivévodův učitel náboženství, který se u něj těšil velké vážnosti.
[103] R. MIKULA, c. d., s. 28. Ve sbírce pohlednic následníka trůnu se zachoval dopis z 18. února 1900. Marie Terezie napsala vedle vlastní fotografie: *„Velice mne těší, že Tě dnes večer uvidím. Strýc Ludvík [míněn bratr císaře Ludvík Viktor] u mne dnes v 6 hodin večeří, ale asi půjde brzy do divadla. Já Ti ostatně zatelefonuji, jakmile bude vzduch čistý. Ze srdce Ti velmi děkuji za Tvé milé řádky, které si mi před svým odjezdem napsal. Všechny požadované věci jsou hotovy, můžeš ji [tj. zřejmě Žofii Chotkovou] večer vzít s sebou. Velice slavnostně /festlich/ Tě, milý Franci, objímám. Z celého srdce Tvá Tebe vroucně milující Mama.“* B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 119.

vylučovaly tento sňatek.“[104] Ve Vídni tehdy rozhodoval císařův důvěrník, druhý nejvyšší hofmistr, kníže Alfred Montenuovo, který řídil dvorský ceremoniál. Za nejvyšší osobní úkol považoval zabránit sňatku Františka Ferdinanda a znepříjemnit hraběnce život.

Následník trůnu prosazoval vlastní názory i proti vůli císaře, snad díky bohatství, kterým disponoval, často velmi bouřlivým, vzteklým a arogantním způsobem. Ale úplně volný nemohl v jednání přeci jenom být, což se ukázalo právě v okamžiku, kdy se chtěl oženit s Žofií Chotkovou.[105] K uskutečnění sňatku si zvolil znalce rakouských ústavních zákonů, Vladimíra Becka, svého tehdejšího vychovatele. „*Císař se bránil dát souhlas, nakonec povolil, ale postavil podmínku, že vzhledem k nízkému rodu nevěsty – pouhé hraběnky – musí se následník vzdát práva na trůn pro děti z manželství vzešlé…Mým pánům to nevadilo, hlavní věc, že byli konečně svoji*[106]*…V té době přestěhoval se…do Belvedere ve III. okresu, krásného to zámečku,…Ten si vyvolil následník za příští rodinný krb a na státní úpravy bylo vše renovováno…“*[107]

1.6 Zásnuby a svatba v Zákupech

Když dostal konečně povolení k sňatku, *„sezváno mnoho hostí z vysoké aristokracie, sestra arcivévody, hraběnky Nosticová a Thunová, sestry Chotkové. Tak se sešlo příbuzenstvo a slaveno zasnoubení – bez nevěsty. Oslava na Konopišti ukázala, jakou energii osvědčil následník, když zbavil se tísně, jež ho rok tížila. Trvalo to po celý týden, byly slavné hody a hostí pozváno tolik, kolik stačilo místa pro jejich ubytování. Z Prahy přijela celá vojenská kapela, vyhrávající večer při hostině. Janeczek obstaral hudbu i nám, vyžádav si – jistě se svolením následníka – 6 mužů od kapelníka. Na Konopišti se vše veselilo, i vážný Braunstiengel se usmíval a pan Janeczek se přidal k veselicím, ač měl na svatbu svého pána jiný názor. Jídla a pití byla hojnost a nás sloužící, kteří jsme oslavovali v tzv. síni mysliven, poctila návštěvou mnohá slečna z komorných a nejvíce bylo tu lidí ze zelené krve. Bylo to naposled, co Konopiště žilo pod svobodným pánem a prožívalo podzimní hony svobodně. Napřesrok bylo tady již všude cítit ženskou ruku Chotkové.“*[108]

Před uzavření sňatku musel František Ferdinand složit 28. června 1900 ve vídeňském Hofburgu slavnostní renunciační přísahu za přítomnosti dvora, státních a církevních

[104] R. MIKULA, c. d., s. 29.
[105] Jiří PERNES, *Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století,* Praha 2001, s. 10.
[106] E. RAK, c. d., s. 20-21.
[107] R. MIKULA, c. d., s. 32.
[108] Tamtéž, s. 30-31.

hodnostářů, ve které uznal sňatek za morganatický a vzdal se veškerých nástupnických práv pro děti, které z manželství vzejdou.[109] Svatba se konala dne 1. července 1900 v zámecké kapli severočeských Zákup, vdovském sídle arcivévodovy nevlastní matky Marie Terezie. Přítomny byly nejbližší příbuzní z rodiny Chotků – Žofiiny sestry se svými manžely a bratr.[110] Arcivévodovu rodinu zastupovala jen jeho nevlastní matka Marie Terezie s dcerami Marií Anunciatou a Alžbětou Amálií. V době svatby bylo Žofii již 32 let, takže mohla pochybovat, zda se vůbec ještě vdá. Při známosti s následníkem trůnu ji motivovala její vyvinutá ctižádost, vlivem relativně chudého původu byla velice šetrná a typickým rysem její povahy bylo také vypjaté náboženské přesvědčení.[111]

Novomanželka byla u dvora vystavována společenským ústrkům a nepříjemnostem. *„Člověk se pak nedivil, že když přijeli z Vídně, kde jim dělali takové justementy, že personál byl hromosvodem jejich špatné nálady[112]…Napjatý poměr k členům císařské rodiny po nějakém čase povolil. Nejvíce se divili, že se udobřila i Isabella do té míry, že pozvala novomanžele na hon do Židlochovic. Také starý císař smířil se se stavem věcí, jezdil k Hohenbergové na čaj a k obědu a v 10. výročí manželství povýšil ji na vévodkyni. Na tom měla ovšem zásluhu Hohenbergová sama, získala jej milým vystupováním, v čemž se dobře vyznala.“[113]* Jan Galandauer má jiný názor na vztahy členů habsburské rodiny k manželce Františka Ferdinanda. Arcivévodkyně Isabella nemohla přijít „té Chotkové“ (die Chotek) dlouho na jméno a zdaleka nebyla sama. Žofie Hohenbergová měla problém, s kým hovořit při společenských příležitostech, což si ověřila na vlastní kůži během návštěvy u knížete Potockého, když oslovila dceru zesnulého korunního prince Rudolfa arcivévodkyni Alžbětu. Osmnáctiletá dáma to považovala za opovážlivost a rozhořčovala se: *„Představte si, ona mě oslovila!“*[114] V roce 1905 navštívila Alžběta společně se svým manželem Ottou Windischgrätzem Konopiště, takže jejich napjaté vztahy musely časem přeci jen pominout.

[109] Srov. L. DVOŘÁK, *Sňatek arcikníže te Františka Ferdinanda a právní účinky jeho prohlášení z 28. 6. 1900. Příspěvek ku theorii práva ústavního (zvláštní otisk z Národních listů),* Praha 1900.
[110] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 88.
[111] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 10-11.
[112] E. RAK, c. d., s. 23.
[113] R. MIKULA, c. d., s. 34.
[114] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 93.

2. Konopišťské panství a ostatní sídla Františka Ferdinanda

2.1 Domov a reprezentace

Čtyřiadvacetiletý arcivévoda František Ferdinand koupil zadlužené konopišťské panství v roce 1887 od knížete Františka Lobkovice. Není jasné, jak se dostal k myšlence, pořídit si zámek ve středu Čech, ani kde se o Konopišti dozvěděl. Zároveň netušíme, jak zjistil, že dluhy pronásledovaný kníže Lobkovic chce panství prodat.[115] Arcivévodův osobní sekretář Paul Nikitsch-Boulles vyjádřil ve svých vzpomínkách, že i nejbližšímu okolí následníka trůnu bylo záhadou, proč si koupil zrovna Konopiště, když mohl někde jinde pořídit levněji stejně krásné sídlo.[116] Nicméně dne 21. února 1887 napsal dosavadní majitel panství kníže František Lobkovic řediteli panství tyto řádky: *„Dnes tedy jest neodvratitelně dokonáno, od 1. března 1887 jest Jeho císařská Výsost majitelem Konopiště a Vy, jakož i všichni úředníci a služebníci nejsou více mí, nýbrž služebníci Jeho císařské Výsosti. Jak těžko jest se mi s Konopištěm a s Vámi rozloučiti, to nemohu slovy vyjádřiti, místo muset opustiti, kde jsem své mládí strávil, kde má choť a mé dítky žily a od Vás zajisté milovány byly: ano, srdce mi při tom krvácí. Pravou útěchou jest pro mne, že dostanete Vy dobrého a milostivého pána, Bůh odplať tomu, kdo skutečně věrným byl, neb bohužel nejsem v poměrech, jak každý z Vás ví. Všemi silami jsem bojoval, avšak bitvu proti osudu jsem ztratil. Váš krvácejícím srdcem se loučící bývalý pán František kníže Lobkovic.“*[117] Nezbývá dodat, že následník trůnu koupil Konopiště za 6 mil. zlatých,[118] které zaplatil z majetku rodiny Este.[119] Získal tak sice zanedbané, ale krásné panské sídlo, jehož historie sahá až hluboko do středověku.[120]

Jádro konopišťského zámku tvoří středověký hrad, který měl podobu obdélného kastelu, jehož nároží zesilovaly četné věže, takže měl velmi členitou siluetu. Tento základní

[115] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 108. Následník trůnu na Konopiště možná upozornil jeho bratranec korunní princ Rudolf, pro kterého uspořádal dne 3. srpna 1879 tehdy ještě hrabě Lobkovic v konopišťských revírech velkolepý lov. Protože se bratranci vzájemně často přátelsky stýkali, je možné, že se Rudolf zmínil před Františkem Ferdinandem o bohatých revírech a půvabném kraji nedaleko města Benešov. Srov. Český jih, 15. 8. 1879, s. 2-3, Korunní princ na Konopišti /Návštěva Rudolfa Habsburského/. Korunní princ musel Konopiště navštívit minimálně ještě v listopadu 1879, o čemž svědčí nápis na kamenném památníku u loveckého zámečku v Černém lese: *„Jeho císařská a královská Výsost nejjasnější korunní princ rakouský arcivévoda Rudolf zúčastnil se zde honby dne 8. listopadu 1879.“* SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2.
[116] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 172.
[117] Jiskra, 25. 1. 1912.
[118] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[119] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 59.
[120] Srov. Jiří TYWONIAK, *Konopiště – zámek a okolí,* Praha 1984; Jan GALANDAUER – Dalibor KUSÁK, *Konopiště,* Praha 1988; Zdeněk KÁRNÍK – Dalibor KUSÁK, *Konopiště*, Praha 1991; Miroslav BROŽOVSKÝ, *Zámek Konopiště*, Praha 1995.

tvar si Konopiště zachovalo po všech přestavbách.[121] Romantická kulisa zámku Františka Ferdinanda zaujala, neboť vyhovovala jeho historizujícímu myšlení. Podstatná byla nepochybně i krása okolní krajiny, slibující množství jedinečných loveckých zážitků. Zámek s okolím ho natolik okouzlily, že se pro něj staly nejkrásnějším místem na světě. Když mu přišla na Konopiště gratulovat delegace města Benešov k jeho padesátým narozeninám, vlídně ji sdělil: *„Byl jsem v poslední době na návštěvě v Anglii, Francii, velice se mi tam líbilo, ale s radostí jsem spěchal na své sídlo, kde se mi tak líbí, kde jsem spokojen.“*[122] Věty, vyřčené samotným arcivévodou, slouží jako důkaz naprosté lásky k jeho zámku, který si mohl díky zděděným finančním prostředkům vybudovat podle svého vkusu.

František Ferdinand jezdil na Konopiště i v době, když se zotavoval z tuberkulózy a kdy byl ještě svobodný.[123] *„…zaměstnával se zařizováním zámku pro nastávající choť a dlouhých cest zanechal, odjížděje nakrátko, nejdál na Konopiště.“*[124] Nejvíce k němu přilnul po morganatickém sňatku s hraběnkou Žofií Chotkovou, která nebyla na společenské akce ve Vídni buď vůbec zvána nebo mohla vystupovat jako pouze jedna z mnohých.[125] Na urážlivé jednání byl přirozenou reakcí útěk od vídeňského dvora, kde neplatil španělský ceremoniál.[126] Následník trůnu *„se vzdálil z oficielního života úplně do venkovské samoty.“*[127] Především Konopiště se mu i jeho ženě stalo domovem, kde prožívali rodinné štěstí. Na panství byli absolutní páni a byly jim vzdávány patřičné pocty.

---

[121] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla období romantismu a historismu,* Praha 2001, s. 157.
[122] J. GALANDAUER – D. KUSÁK, c. d., s. 11.
[123] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 69. V lehátku na terase konopišťského zámku pokračoval v léčbě. V letních měsících se přestěhoval na lovecký zámeček Lölling, kde nebylo takové horko, protože leží ve výšce 1600 metrů.
[124] R. MIKULA, c. d., s. 33.
[125] Postavení hraběnky Chotkové bylo sice upraveno v den svatby císařským Nejvyšším rozhodnutím učiněným z Ischlu, kdy jí byl udělen titul kněžny z Hohenbergu s oslovením Knížecí milost. O pět let později, 8. června 1905, jí bylo propůjčeno oslovení Jasnost. Nakonec obdržela dne 4. října 1909 pro svoji osobu titul vévodkyně z Hohenbergu s oslovením Výsost. M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 7.
[126] Španělská etiketa přesně stanovovala, kdo a kdy smí co udělat. Audience u císaře, návštěva Dvorního divadla, přijetí cizích státníků, slavnostní a dvorské tabule probíhaly podle předpisů z roku 1830. Ty přesně určovaly, kdo se smí kterého dvorského podniku zúčastnit, jak musí být oděn, které řády si může připnout, kde si smí stoupnout či sednout, koho smí či nesmí oslovit, kdy ano a kdy ne. Striktně byl rozlišován dvorní ples, ples u dvora, rodinná tabule, dvorská tabule, gala tabule. Ceremoniál vídeňského dvora platil za nejstarobylejší, nejvznešenější a nejpreciznější v celé Evropě. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 95. Podle něj byl i nejmladší člen Arcidomu postaven výše než příslušník nerovnorodého rodu, který se mezi Habsburky přivdal či přiženil. Nejvíce to pocítila právě Žofie z Hohenbergu, již trápila celá řada společenských omezení. Při pobytu ve Vídni nesměla bydlet v Hofburgu, protože takové právo měli jen arcivévodové a arcivévodkyně. Nemohla se účastnit dvorních obědů, užívat dvorní ekvipáže a dvorní lóže v divadle ji zůstaly uzavřeny. Protože byla původem pouhou hraběnkou, neměla povolení ani při oficiálních příležitostech ve vídeňském hradě usednout vedle svého manžela a při dvorních slavnostech zaujímala místo až za nejmladší, patnáctiletou arcivévodkyní. Srov. J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 12.
[127] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou, s.* 21.

2.2 Vnější stavební úpravy

Na konci 19. století začal následník trůnu proměňovat chátrající zámek, který spadal do panství sloužící hospodářským účelům, na reprezentativní sídlo a domov pro sebe i své nejbližší. Prováděné úpravy si kladly za cíl především přizpůsobit interiéry potřebám dlouhodobějších pobytů jeho rodiny a hostů.[128] Zámek byl přeměněn v duchu historismu – ideje vlastní 19. století. Vypracováním projektu rekonstrukce byl pověřen osvědčený restaurátor stavebních památek Josef Mocker (1835-1899).[129] Stavební práce, jenž začaly 1. dubna 1893 a skončily koncem roku 1896,[130] řídil stavitel Emanuel Vrzal z Votic a jeho zaměstnanec František Kinzl z Plané u Tábora. Na úpravách zámku stále pracovalo 280-350 lidí a nedošlo k žádné nehodě.[131] Po činnosti trvající 3 roky získalo Konopiště na jižní straně podobu renesanční rezidence severoitalského typu, kdežto na ostatních třech stranách zůstal výraz středověké pevnosti.[132] Celá stavba byla pokryta štukovou omítkou s příměsí oblázků. Na fasádách byla vyměněna kamenná okenní a dveřní ostění, nově byl vyzděn příkop. Zasklená kamenná veranda s arkádami byla vybudována na jižním průčelí.[133] Věže, snížené za Vrtbů, byly opět zvýšeny. Poloválcová věž s vřetenovým schodištěm při východní věži byla zbořena, naopak byla přistavěna polygonní věž v jihozápadním nároží. Střecha dostala vikýřové výklenky a byl jí vyměněn krov.[134] V koutě dolního nádvoří byla vybudována nová lodžie (arkýř). Klasicistní oranžérie před jižním průčelím zámku byla obložena masivními žulovými kvádry.[135]

2.3 Okolí zámku

Na Konopišti strávil arcivévoda nejvíce času než na kterémkoli jiném panství, a proto si dal důkladně upravit okolí zámku.[136] Zrušení velkostatku, sousedícího bezprostředně se zámkem, přispělo k tomu, že se panství stalo místem klidu v přírodě, kterou František Ferdinand na rozdíl od lidí tolik miloval. V prvé řadě zanikl poplužní dvůr s mlýnem, kolárnou, stájemi,

[128] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 57.
[129] Srov. Taťána PETRASOVÁ, *Josef Mocker 1835-1899. Stavitel katedrály,* Praha 1999.
[130] Josef Volf uvedl jiný letopočet stavebních úprav zámku, a sice 1887-1894. SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1.
[131] Rudolf Mikula uvedl, že na Konopišti *„pracovalo až 50 lidí.“* R. MIKULA, c. d., s. 36. Možná měl na mysli jen stálé zaměstnance.
[132] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[133] Tamtéž.
[134] Eva PROCHÁZKOVÁ, *Benešov,* Praha-Litomyšl 2005, s. 49.
[135] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 158.
[136] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1. Jak osada Konopiště vypadala před velkými změnami nejlépe dokazuje náčrtek podle katastrální mapy z roku 1840.

chalupami pro čeleď, obydlím pro zřízence a úředníky. Pod západním křídlem zámku byla zrušena budova lesního úřadu, jenž byl přestěhován do Želetinky, a domek zámeckého kastelána.[137] Na základech stržené budovy lesního úřadu si arcivévoda nechal zřídit tenisové kurty.[138] I místní panský hostinec s krásnou zahradou, kupecký krámek, mlýn s pekárnou a byt pro sádeckého pod hrází Zámeckého rybníka byly zbourány. Kolny na kočáry a jízdárna pod východní branou byly také zbořeny. V další fázi byly zrušeny průmyslové podniky (cukrovar, pila na spodní vodu a parní pila), některé z nich (pivovar, lihovar) byly přestěhovány do Benešova. Ředitelství velkostatku a důchodový úřad byly přemístěny do domu č. p. 197 v benešovské Tyršově ulici. Bývalý pivovar na Konopišti byl zvýšen o jedno patro a upraven na budovu pro zámecké hosty. V místě cukrovaru byly postaveny konírny a v prostoru, kde stával lihovar, byl nejprve zbudován hostinec, který byl brzy přeměněn na poštu. Z pily na svrchní vodu vznikla elektrárna, v kovárně na druhé straně rybníka se změnil exteriér. V roce 1894 byl odstraněn dřevěný špýchar (sýpka), jenž byl znovu postaven níže v poplužním dvoře, nakonec byl v roce 1898 přestěhován do Pomněnic.[139] Obec Konopiště, čítající v roce 1890 asi 391 obyvatel, kteří žili ve třiadvaceti domech,[140] tak zcela zanikla včetně školy, založené hrabětem z Vrtby v roce 1818 mezi zámkem a poplužním dvorem.[141] Ve vsi Žabovřesky *„dal [František Ferdinand] všechny dvory patřící ke statku, skládající se často z mnohých budov, od základu obnoviti aneb znovu vystavěti.“*[142] V hlavní budově dvoru v Pomněnicích se nacházela mlékárna i sýrárna a bydlel zde správce dvora.[143]

Následník trůnu vybudoval na místě zbořených budov a zrušených polí krásné parky, založené podle anglického vzoru. *„Všechen zbytečný materiál ze zrušených budov byl použitý při budování parkových pěšin a cest*[144]*…Na jejich založení byly věnovány závratné sumy peněz.“*[145] U arcivévody stály na prvním místě estetické a lovecké úmysly, kdežto hospodárnost šla stranou. Konopišťské parky byly zakládány postupně. Roku 1895 byl zrušen skleník pod zámkem, nový byl postaven v Růžové zahradě. V dolině jižně od zámku, kde stávala většina hospodářských budov, byly vysazeny lípy a rododendrony, na místě poplužního dvora byla založena Růžová zahrada. Vznikla z obyčejné zelinářské na místě

[137] Tamtéž.
[138] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 217.
[139] E. PROCHÁZKOVÁ, c. d., s. 49-50.
[140] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 217.
[141] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1. Nová školní budova byla postavena v roce 1898 na Chlistově s expoziturou v Jarkovicích.
[142] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 170.
[143] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1.
[144] Tamtéž, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 1.
[145] Tamtéž, s. 2.

bývalé barokní zahrady.[146] O vybudování jeho „chlouby“ se rozhodl již v roce 1887, když koupil Konopiště. Její realizace probíhala od roku 1898 a vyvrcholila v roce 1913 vytvořením jezírka podle projektu anglického architekta Marchana.[147] V letech 1898-1900 se budovaly parky v bližším okolí – Podzámecký park, park v Šiberně, u Sv. Anny, na Tuškově a Za Kovárnou. Nakonec vznikly parky na vzdálenějších dvorech kolem Žabovřesk, Pomněnic, Chvojna, Marianovic a jinde.[148] *„Založení Růžové zahrady, parků u sv. Anny a na Tuškově řídil vídeňský architekt Mössmer s ředitelem pražských sadů architektem Baťkem.“*[149] Vrchnímu zahradníkovi z pražské Stromovky Rozínkovi bylo po roce 1888 svěřeno vytvořit tzv. Dolní park, nazývaný Dianin sad, zřízený mezi nynější silnicí a hrází rybníka, jenž nahradil dřívější sádky. Zahradník Rozínek založil ještě park v Šiberně a Za Kovárnou. Základ konopišťských parků tvořily lipové aleje z vrtbovského nebo lobkovického období.[150] Na severní straně navazovala na krajinářský park rozsáhlá obora, která byla v jižní části sadovnicky upravena.[151]

František Ferdinand si nechal v parcích vystavět vytápěné skleníky pro vzácné teplomilné rostliny, altánky, rybníčky, jezírka, Korkový pavilon v Růžové zahradě a dokonce i umělou jeskyni na památku své poutě do Lourdes. V okolí zámku se nacházela řada drobných architektur, množství kapliček, božích muk, sloupů a soch.[152] Sochy byly dovezeny z Itálie, mimo jiné ze zámku Catajo u Padovy, jako dědictví rodů Este a Obizzi,. *„O jejich umístění jistě také rozhodl sám Vysoký pán*[153]*…Současně byla realizována lovecká stylizace okolní krajiny v rámci panství, výstavba loveckých zámečků a mysliven v tyrolském slohu, velkorysá výstavba alejí okolo cest, založení bažantnice, včetně příslušných úprav v lesních porostech. Arcivévoda se dokonce pokusil v nedaleké vsi Žabovřeskách o vznik jakéhosi skanzenu lidových staveb, kde dal příslušně upravit, případně jako kopie postavit větší počet selských usedlostí, slohově převážně alpské provenience. Veškeré tyto zásahy vtiskly*

[146] Tamtéž, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 8.
[147] Václav KOVAŘÍK, *Zámecký park v Konopišti II. Oddělení Růžová zahrada,* SVPP 33, 1993, s. 5.
[148] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2.
[149] Tamtéž.
[150] E. PROCHÁZKOVÁ, c. d., s. 50-51.
[151] V. KOVAŘÍK, *Konopišťský park*, SVPP 30-1, 1989, s. 72. Na mapě z počátku 20. století, uložené ve SOA v Praze, je konopišťský park rozdělen na tato oddělení: I. Zámecký park (dnes U Zámku), II. Růžová zahrada, III. Šiberna, IV. Frýdecký park (dnes V Syrých), V. Tuškov, VI. Nad starou kovárnou, VII. Velká obora. Srov. TÝŽ, *Zámecký park v Konopišti I. Oddělení U zámku,* SVPP 32, 1992, s. 5-30; *Zámecký park v Konopišti II. Oddělení Růžová zahrada,* SVPP 33, 1993, s. 5-19; *Zámecký park v Konopišti III. Oddělení Šiberna,* SVPP 34, 1994, s. 25-41; *Zámecký park v Konopišti IV. Oddělení V Syrých,* SVPP 36, 1996, s. 159-172; *Zámecký park v Konopišti V. Oddělení Tuškov,* SVPP 37, 1997, s. 99-114; *Zámecký park v Konopišti VI. Oddělení Nad Starou kovárnou,* SVPP 38, 1998, s. 5-21; *Zámecký park v Konopišti VII. Oddělení Velká obora,* SVPP 39, 1999, s. 5-21; *Zámecký park v Konopišti VIII. Dodatky*, SVPP 40, 2000, s. 25-32.
[152] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 217.
[153] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2, s. 1.

Konopišti a okolí nesmazatelnou pečeť svérázné arcivévodovy osobnosti, který byl právě tak náruživým lovcem jako milovníkem vzácné květeny s určitými náznaky novodobého přístupu k otázkám ochrany a tvorby přírodního prostředí a krajiny.“[154]

Jaké konkrétní stavby vznikly v širokém okolí zámku? Pod lesem na úbočí v části Šiberna, kde dříve stávala oblíbená výletní restaurace, byla postavena myslivna v alpském stylu. Za ní v průhledech paprskovitého půdorysu bylo umístěno osm barokních soch – lesních nymf. *„Od soch vedlo hvězdicovitě 10 upravených lesních pěšin…“*[155] V rozsáhlém parku Nad Kovárnou nad vesnicí Žabovřesky byl zřízen v nejvyšším bodě tzv. Holandský pavilónek.[156] V sousedství se nacházela střelnice na holuby. Okrouhlý pavilon stával také na kopci za Pomněnicemi. V parku byl po požáru v roce 1890 přestavěn v alpském slohu lovecký letohrádek Frýdek.[157] *„Podle vyprávění starých pamětníků říkalo se té samotě lidově U Syrejch…Hájenka U Syrých byla v době arcivévodského panství pro její zapadlost vyhledávána tajnými milenci a milovníky přírody.“*[158] Pod dvorem Marianovice při vstupu do Černého lesa byl situován další lovecký letohrádek Svatý Hubertus. V parku se nacházela celá řada drobných, netradičně pojatých odpočinkových míst.[159]

O nádherných parcích a zahradách, jejichž proměny František Ferdinand sám financoval, se v monarchii oprávněně říkalo, že nemají obdoby. Vídeňské denní listy ‘Neue Freie Presse‘ a ‚Reichspost‘ tenkrát „pěly ódy“ především o Růžové zahradě.[160] Řada svědků se shodla, že následník trůnu osobně rozhodoval o každém detailu. Lékař Viktor Eisenmenger vzpomněl, jak se staral o konopišťské parky, když se zotavoval z tuberkulózy: *„Celé hodiny popojížděl s malým loveckým vozíkem po parku a určoval druh a místo každého stromu, jenž měl být zasazen. Jen těžce rozhodoval, když měl být poražen nějaký strom, dovolil to jen tehdy, když stromoví bylo příliš husté, nebo když to vyžadovala silueta…Hezký, starý strom byl pro něj svatý. Jednou při průtrži mračen rybník protrhl hráz, odnesl silnici, několik malých domků a řadu starých stromů. Arcivévoda byl bez sebe. Bolela ho jen ztráta stromů: ‘Domy a silnice mohu znovu postavit, stromy jsou nenahraditelné.’“*[161] Při rekonstrukci starého parku a jeho rozšiřování vyvíjel mimořádné úsilí, aby nebyl skácen či poškozen jediný vzrostlý strom. Raději nechal přeložit cestu, než by souhlasil s jeho odstraněním. Také místní

[154] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 12.
[155] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2, s. 1.
[156] Tamtéž, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1.
[157] Tamtéž, Lesovna U Syrých-Frýdek, inv. č. 43, kart. 2, s. 1-2.
[158] Tamtéž, s. 2.
[159] E. PROCHÁZKOVÁ, c. d., s. 50-51.
[160] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Císař Vilém II. u Vysokého pána na Konopišti, inv. č. 99, kart. 31.
[161] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 111.

obyvatelé zaznamenali, že řídil osobně zřizování nových parkových ploch. *„Sám určoval místo pro zasazení každého stromu či květiny, dohlížel na kopání jam, rozkazoval, zle nadával, když se něco nepodařilo, takže dělníci se nejednou třásli rozčilením či úzkostí, že upadnou do jeho nemilosti.“*[162] Zdá se, že takové hodnocení je poněkud přehnané. Mezi konopišťskými zaměstnanci se našel i muž se zvláštní výsadou, parkový dělník František Kříž z Přibyšic. *„Kříž byl jediný z konopišťských dělníků, který si mohl dovolit arcivévodovi Františku Ferdinandovi, při odborné parkové práci, bez následků odpírat jeho nařízení a mohl si také dovolit arcivévodu přímo oslovit. Takovou výsadu měl málokdo…Arcivévoda byl často přítomen probírce parkových kultur a tyto práce sám odborně řídil. Často se stalo, že arcivévoda označil k odstranění stromek, který se líbil Křížovi. Kříž bez rozpaků se postavil proti rozhodnutí arcivévody se slovy: ‘Císařská výsosti ten stromek bych já nechal a vyříz bych ten sousední.‘ Kříž mu musel vysvětlit svůj názor a arcivévoda s ním obyčejně souhlasil.“*[163]

Na zámku a v okolí se prováděly stavební práce až do sarajevských výstřelů. Tehdy se stavěl nový přístavek k zámku, protože *„při častých návštěvách vysokých panstev a státníků, jak domácích, tak i zahraničních, na Konopišti, ukázal se naprostý nedostatek vhodných reprezentačních i ubytovacích místností…Přístavba měla být o dvou poschodích, měla tu být zřízena prostorná přijímací a zasedací síň a ještě nějaká pomocná místnost.“*[164] František Ferdinand plánoval vybudovat samostatný muzejní komplex v podzámčí a přístavbu gobelínového sálu kolmo k severnímu křídlu přes příkop, jejíž plány jsou na Konopišti zachovány.[165] Pod zámkem, vedle restaurace byla projektována administrativní budova pro pomocné úřady, ubytovací pokoje pro hradní stráž a místní četnictvo, aby mohl budoucí císař řídit říši i z jeho letního sídla. V neposlední řadě se připravovala přímá cesta z Konopiště na benešovské nádraží, aniž by se jelo přes železniční most kolem sokolovny.[166]

2.4 Konopišťské interiéry

Modernizace zámku Josefem Mockerem byla vedena snahou vytvořit arcivévodovi a jeho rodině příjemné sídlo, kde by se jim pohodlně žilo. Roku 1895 byl do zámku zaveden nový vodovod. Poté byly zřízeny moderní koupelny s rozvodem teplé a studené vody, které pro

[162] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 219.
[163] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Muž s arcivévodskou výsadou, inv. č. 11, kart. 1.
[164] Tamtéž, Přístavba zámku na Konopišti, inv. č. 27, kart. 1.
[165] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[166] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Paměti a vzpomínky z Konopiště, Plány na letní císařské sídlo, inv. č. 21, kart. 1.

následníka trůnu vyrobila firma Maurenz Mayers Söhne z Vídně.[167] Na sklonku 19. století byla do zámku zavedena elektřina[168] a na chodbách vybudováno ústřední topení. Z dalšího technického vybavení stojí za zmínku hydraulický výtah na tlakovou vodu, nainstalovaný v roce 1896. Vyrobila ho firma W. Philippi z Wiesbadenu a zajišťoval dopravu mezi přízemím a třemi podlažími zámku.[169] Díky rozsáhlým stavebním úpravám přeměnil František Ferdinand s největší pozorností a péčí zámek s bohatými interiéry v přepychové reprezentační sídlo, které je dodneška důležitou památkou na pobyt habsburského následníka trůnu v Čechách.

Arcivévoda od mládí hodně cestoval, na královských a šlechtických sídlech mnoho viděl, čehož využil nejen při vnitřních úpravách zámku. Sám se detailně zabýval změnami v jednotlivých místnostech. *„Zatloukání hřebů pro obrazy a zejména pro parohy dělo se vždy pod jeho osobním dozorem. Nic nesmělo býti zavěšeno jinak, než jak určil on sám a těmto pracem věnoval rád hodiny i celá půldne.“*[170] Jeho bratranec Leopold Wölfling, který s ním absolvoval podstatnou část cesty kolem světa, dosvědčil, že i na palubě lodi Kaiserin Elisabeth *„rozplýval se v plánech, které hodlal provésti doma v Konopišti.“*[171] Zámecké salony si zařídil nábytkem, vzácnými obrazy, koberci. Podle plánů F. W. Fröda, jenž zastoupil zesnulého Josefa Mockera, byla v letech 1899-1901 upravena pro následníka trůnu zámecká kaple, která hrála v životě a jeho rodiny neobyčejně významnou úlohu. Vybavení je různého původu, a proto má, stejně jako ostatní interiéry zámku, spíše muzejní charakter.[172] V roce 1893 bylo adaptováno barokní vrtbovské divadlo na sál se zbraněmi, za starých stájí byla zřízena herna, v protějším křídle vznikly nově knihovna a kuřácký salon.[173]

Architekt František Schmoranz (1814-1902) při úpravách a vybavování interiérů vždy respektoval přání a požadavky Františka Ferdinanda, který si chtěl ze zámku, vedle

[167] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Ve velké věži byly umístěny tři rezervoáry, do kterých se čerpala voda z vodárny, postavené pod zámkem. Zároveň byla na obou nádvořích zřízena kanalizace, svedená až k potoku. František Ferdinand si nechal zhotovit několik porcelánových mycích souprav na zakázku s jeho iniciály, jenž pocházejí převážně z Březové u Karlových Varů. Souprava se skládá z kbelíku na vodu, misky na mýdlo s víkem, kelímku na kartáček na zuby, plivátka, dózy s víčkem, umývadla, umývadla na nohy a nočníku.

[168] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 158. Již v roce 1898 uvažoval arcivévoda o elektrifikaci zámku. Ve stejném roce získal návrh na zřízení elektrárny na Konopišti a elektrického osvětlení zámku. V únoru roku 1899 udělilo c. k. okresní hejtmanství v Benešově povolení ke zřízení vodní turbiny k pohánění strojů na výrobu elektřiny. 2. května téhož roku byla elektrárna zkolaudována. Srov. Ladislav MERGL, *Zámecká elektrárna na Konopišti,* Zprávy památkové péče 55, 1995, s. 62-67.

[169] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*. Zásobování vodou bylo zajištěno čerpadlovou stanicí umístěnou u rybníka, odkud byla voda pumpována do nádrží, umístěných ve velké věži. Výtah mohl jet maximální rychlostí 0,5 m/s, takže trasu z přízemí do 3. patra zdolal za 60 sekund. Srov. Radko KYNČL, *Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště,* Zprávy památkové péče 55, 1995, s. 68-70.

[170] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 9.

[171] L. WÖLFLING, *Poslední Habsburkové,* s. 40.

[172] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.

[173] Tamtéž.

komfortního příbytku, vytvořit důstojné místo pro uložení rozsáhlých uměleckých sbírek. Jádro jeho sbírkového fondu tvořily zděděné kolekce po rodině Este.[174] Jedná se především o známou estenskou zbrojnici, soubor pozdně gotické malby a skulptury, cenné tapisérie z 18. století a o rozsáhlou monotématickou kolekci uměleckých předmětů s ikonografií svatého Jiří, který byl jeho oblíbeným světcem.[175] Ve výzdobě zámeckých interiérů se stal sjednocujícím prvkem lov – největší vášeň následníka trůnu – a vše, co s ním souviselo. Na chodbách, v obytných prostorách i přijímacích salonech byly instalovány lovecké zbraně, preparované trofeje, parohy ulovených kusů zvěře, obrazy a grafika s loveckými motivy. Do zámku i k blízkému kostelíku na Chvojně soustředil sbírku náhrobků a dalších plastických prací s erbovní tématikou.[176]

V roce 1902 začala přestavba filiálního kostela sv. Jakuba na Chvojně. *„Nákladná oprava pověřena péčí Jeho císařské Výsosti trvala celou řadu let. Věž ve zdivu byla značně vyvýšena, vnitřek bohatě vyzdoben a to způsobem neobyčejným. Jeho Výsost jest totiž horlivým sběratelem starožitností, i dal umístiti v kostele tomto staré oltáře, náhrobní kameny, sošky, obrázky a jiné ozdoby, jež odjinud, hlavně z Tyrol a Bavor zakoupil.“*[177] Namísto oltáře sv. Jakuba postavil starý gotický skládací mariánský oltář a na evangelijní stranu starý oltář sv. Jiří. *„Také na hřbitově kolkolem kostela se rozkládajícím dal Jeho císařská Výsost umístiti mnoho umělecky opracovaných starých křížů náhrobních přivezených z ciziny…Celkový náklad na opravu kostela na Chvojíně obnáší 40. 000 Korun.“*[178]

2.5 Ostatní sídla následníka trůnu

V souvislosti s nabytím modenského dědictví jsem se zmínila, že se František Ferdinand d´Este stal ve srovnání s jinými arcivévody bohatým velkostatkářem. Jádro jeho nemovitého majetku se nacházelo v Čechách, kde vlastnil panství Konopiště[179] a Chlum u Třeboně,[180]

---

[174] Tamtéž. Součástí estenského dědictví jsou i umělecké sbírky ze zámku Catajo, které zdědili modenští vévodové od člena benátské šlechtické rodiny Obizzi. Srov. Ludiše LETOŠNÍKOVÁ, *Zbrojnice na Konopišti,* Praha 1970.

[175] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 12. Svatojiřská sbírka byla nejprve umístěna v bývalém skleníku pod zámkem, později v oranžérii pod jižní terasou postavenou z granitových kvádrů požárských lomů. Srov. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 156.

[176] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Část sbírky náhrobních kamenů nechal umístit na opěrnou zeď vedle muzea sv. Jiří.

[177] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.

[178] Tamtéž.

[179] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 157. Na počátku 20. století patřilo ke konopišťskému panství 1 976 hektarů orné půdy a 2 888 hektarů lesa, sedm dvorů ve vlastní režii a osm propachtovaných dvorů, pivovar a lihovar v Benešově, dvě cihelny, lomy na žulu v Mrači a Požárech.

[180] Tamtéž, s. 156. Panství Chlum u Třeboně mělo výměru 6 525 hektarů, z toho 348 hektarů připadalo na ornou půdu, zbytek na lesy a rybníky.

získaný po modenském vévodovi Františkovi V. Zatímco na konopišťském panství se nacházel poměrně vysoký podíl zemědělské půdy, Chlum u Třeboně se vyznačoval značným podílem lesů a rybníků plných zvěře. *„Byl to dědičný zámek mého pána a promiňte, štípou tam hodně komáři. Je to celkem slušný zámeček a kdo má rád ryby, jako já smaženého kapra, těší se na tamní bohatý rybolov.“*[181] Proti těmto rozlehlým dominiím v Čechách měl ostatní jeho pozemkový majetek v alpských zemích nepodstatný rozsah.

Podle novějšího bádání byl životní příběh Františka Ferdinand spjat také s jeho skromnějším sídlem Chlumem u Třeboně,[182] jenž leží na příhodném místě nedaleko česko-rakouské hranice v dosahu železniční dráhy. Zatímco jeho oficiální sídlo Konopiště sloužilo k přijímání návštěv, pořádání porad a recepcí, v Chlumu prožíval s rodinou největší soukromí. Právě zde se roku 1895 poprvé setkal s osobním lékařem a pozdějším životopiscem Viktorem Eisenmengerem. V Chlumu dosáhl loveckého rekordu, když v červnu 1908 zastřelil 2 763 racků. 20. června 1914 sem odjel s dětmi a těšil se, že do jižních Čech po skončení bosenských manévrů vrátí. Bohužel zde musely jeho ratolesti vyslechnout zprávu o sarajevském atentátu.[183]

Chlum u Třeboně dostal podobu barokní rezidence, stylu nejbližšímu srdci následníka trůnu, přesto si nejvíce oblíbil kulisu gotizujícího Konopiště.[184] Jeho otec Karel Ludvík začal s úpravami zděděného zámku ještě v době arcivévodovy nezletilosti. K hlavní přestavbě přistoupil František Ferdinand již v průběhu 80. let 19. století. Pod vedením stavitele Kobilky se více bouralo než stavělo - zrušen byl zahradní pavilon a s ním nedávno přestavěné spojovací křídlo. Úpravy pokračovaly podle plánů a rozpočtu Emanuela Vrzala a Františka Kincla z března roku 1898. Zámek byl doplněn o nové křídlo s bytem - ložnicí a pracovnou následníka trůnu. Po sňatku s Žofií byl požádán císařský a královský dvorní stavitel Heinz Gerl o vypracování projektu přestavby. Celá stavba měla sloužit poklidnému odpočinku v přírodě, což dokládají i terasy na obou hlavních průčelích. Budova byla zvýšena o jedno patro a na něj posazena nová mansardová střecha. Změny probíhaly pochopitelně i uvnitř zámku, kde bylo v druhém patře zavedeno elektrické osvětlení, na chodbách i v pokojích služebnictva topení a koupelny. Oddělená obydlí členů rodiny, jejich hostů a personálu spojovaly chodby. O vzhledu interiérů moc nevíme, protože se nezachovalo mnoho z mobiliáře či z jeho dokumentace. Rozpočet na přestavbu byl definitivně stanoven na

[181] E. RAK, c. d., s. 18.
[182] Srov. František KODL – Jiřina KODLOVÁ, *Chlum u Třeboně. Kapitoly z dějin jihočeského pohraničí*, České Budějovice 1979.
[183] Jindřich VYBÍRAL, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu,* Praha 1999, s. 133.
[184] Tamtéž, s. 134.

319 105 korun.[185] Stejně jako na Konopišti pověřil František Ferdinand zahradnického odborníka Mössmera, aby v sousedství zámku vybudoval park o rozloze 24 ha. V okolních lesích měl plánoval vytvořit pralesní rezervaci, a proto na panství zastavil těžbu dřeva a systematicky zvyšoval stav zvěře, zejména daňků. Aby nebyl rušen jeho klid a soukromí, přikázal uzavřít místní železárny.[186] Z doposud skrovného sídla si vybudoval pohodlné útočiště, kam se v létě rád s rodinou vracel a které hrálo významnou roli v jeho hospodářské politice.[187]

Za svobodna pobýval arcivévoda v modenském paláci ve Vídni, postaveném v Beatrické ulici. *„Byla to skupina tří domů, v jednom bylo museum s předměty, jež následník přivezl s sebou z …cesty kol světa…Ve středním paláci krásně zařízeném bydlel následník a ve třetím, stavěném v barokním slohu, majitelka, vévodkyně z Modeny.“*[188] Když se oženil, v zimním období bydlel ve vídeňském paláci Belvedere, upraveném pro jeho potřeby, který mu byl propůjčen od císaře Františka Josefa. *„Byl vybudován v čistém barokním slohu a sloužil dlouho za obrazárnu.“*[189]

Léto a začátek podzimu trávil arcivévoda kromě Konopiště na loveckých zámečcích v Rakousku: v korutanském Löllingu s rozsáhlou převážně pronajatou honitbou ve vysokohorské oblasti nebo v solnohradském Blünbachu, ležícím jižně od Salzburku, který si pořídil až v pozdějším období života jeho horské poloze a čerstvému vzduchu.[190] Původně státní panství Blünbach poznal v době, kdy byl lov vysoké zvěře pronajat od státu Šlechtické lovecké společnosti, jejímž byl členem.[191] V roce 1908 získal za pomoci habsburského rodového fondu dvůr v Blünbachu s příslušnými pozemky a lesy výměnou za panství v Dolním Rakousku. Emanuel Rak vzpomněl na Blünbach, když přijížděl kočárem, *„jenž vinul se samými serpentinami, až spatřil jsem prostředí alpské přírody v čarokrásném údolí zámek o dvou poschodích.“*[192] František Ferdinand ho dal v letech 1909-1910 přestavět. Výkres přestavby vyhotovil stavitel svatoštěpánského dómu ve Vídni Ludwig Simon (1856-1921), s kterým spolupracoval vídeňský architekt Ludwig Baumann (1853-1936) a dílčí návrhy vypracoval architekt Julius Kubik. Zámek se proměnil v moderní sídlo vybavené elektrickými, vodovodními a kanalizačními rozvody, splachovacími záchody a koupelnami,

[185] Tamtéž, s. 133.
[186] Tamtéž.
[187] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 225.
[188] R. MIKULA, c. d., s. 13.
[189] Tamtéž, s. 32.
[190] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 225.
[191] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 180. Nacházel se zde vysoký počet kamzíků.
[192] E. RAK, c. d., s. 10.

kde byl pohodlně ubytován následník trůnu s rodinou, hosté a v nejvyšším patře i početný personál. V obnovených interiérech našlo místo část arcivévodových sbírek, získaných během nákupů v obchodech se starožitnostmi, v Salzburku, Halleinu a v Mnichově. Do Blünbachu byly soustředěny zejména předměty z alpských zemích – ze Salcburska a Tyrol – představující staré kusy selského nábytku, ale i gotické plastiky a deskové malby. František Ferdinand si zde vybudoval muzeum sv. Šebestiána, roku 1912 byla vysvěcena zrekonstruovaná neogotická kaple.[193] V okolí nechal zřídit několik domů v tyrolském slohu pro služebnictvo, jezdecké i tažné koně a pro automobily.[194] Kromě celé řady venkovských sídel obýval také zámek v Eckartsau v Dolním Rakousku, který dostal společně s panstvím od císaře k užívání. V roce 1908 sem za ním přijel na lov německý císař Vilém II.[195] Italský zámek Catajo patřil k modenskému dědictví, kde také občas provozoval loveckou vášeň. Povozy venkovského typu *„zamířili ke krásnému zámku, stavěném ve slohu románském, jenž měl tu pozoruhodnost, že spodek jeho vystavěn na skále a nad ní dvoupatrová budova, obklopená skvělým parkem, odkud šlo se do dančí obory…“*[196]

Nakonec zmiňuji malé panství Arstetten s renesančním zámkem, čítajícím kolem 150 místností, které arcivévoda zdědil po svém otci Karlu Ludvíkovi.[197] Podobně jako ostatní sídla nechal arstettenský zámek přestavět. Zámecké věže dostaly opět svojí původní cibulovitou podobu, vyrostly přístavby archivu, knihovny a garáží, na západě byly vybudovány terasové zahrady.[198] Františka Ferdinanda si chtěl nejprve zřídit rodinnou hrobku při filiálním kostele sv. Jakuba na Chvojně u Konopiště, později se rozhodl pro statek Arstetten v Dolních Rakouscích.[199] K tomuto místu ho vázaly krásné vzpomínky z dětství, které prožil v kruhu svých sourozenců, a proto si ho zvolil jako místo posledního odpočinku pro celou rodinu. Bezprostředním podnětem bylo narození mrtvého synka roku 1909 i vědomí, že kapucínská hrobka ve Vídni bude pro Žofii a děti kvůli morganatickému sňatku navždy uzavřena.[200] Hrobka vznikla pod kostelem, přiléhajícím k arstettenském zámku, podle projektu Ludwiga Baumanna. V jejím průčelím dominuje štít s erbovním znamením

[193] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 155-156.
[194] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 178-181.
[195] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 155.
[196] R. MIKULA, c. d., s. 39.
[197] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 11.
[198] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 156.
[199] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Plány na letní císařské sídlo, inv. č. 21, kart. 1. Chtěl se i po své smrti koukat na Konopiště, ale přes odpor okolních obcí k tomu nedošlo.
[200] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.

Habsburků a Hohenbergů. Dne 4. července 1914 sem byly uloženy rakve s těly zavražděného následníka trůnu a jeho ženy.[201]

[201] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 156.

3. Ve službách „Vysokého pána“

3.1 Arcivévodův dvůr a jeho úředníci

Než se dostaneme ke konopišťským zaměstnancům, je třeba alespoň okrajově nastínit vídeňské veřejné úřady, patřící ke dvoru Františka Ferdinanda. *„Sídlem úřadů byl vedlejší, velký modenský palác…První byl dvormistrovský úřad, vyplývající z postavení arcivévody jako následníka; vedoucím jeho byl zpravidla člen vyšší šlechty.“*[202] Hofmistrovským úřadem byly zajišťovány osobní záležitosti Františka Ferdinanda. Dne 30. května 1896 byl jmenován císařem Františkem Josefem nejvyšším hofmistrem František Thun po Leo Stuppach Wurmbrandovi, který hofmistroval 12 let.[203] Od počátku se spolu nemohli shodnout. Thun chtěl jako „velký pán“ stále poroučet. V dopise z 6. července 1896 hraběti vytýkal: *„od počátku jste chápal svoji funkci jinak, než jaká je. Myslel jste si, že ji můžete, vzhledem k vašemu dřívějšímu poměru, chápat jako přátelství. Tak tomu není. Nyní jste můj zaměstnanec, můj první úředník, a tu přestává jakýkoli přátelský poměr a vy jste prostě exekutivní orgán. Budete snad jako nevoják překvapený velmi vojenským způsobem mých rozkazů, musíte mně to prominout, jsem jako voják tak zvyklý jednat s podřízenými.“*[204] V jiném dopise zdůraznil: *„nepotřebuji žádného vychovatele.“*[205] Následník trůnu Thuna upozornil na hlavní hofmistrovské povinnosti a přikázal mu: *„aby jim [‚falešným Polákům‘]*[206] *nesděloval docela nic o mém životě, zdraví, plánech atd. atd., protože beztoho nic nevíte a pak má být vrchní hofmistr vůči lidem mlčenlivý jako hrob. A já nechci za každou cenu, aby o mně někdo něco věděl, neboť nejsem nikomu, s výjimkou Jeho Veličenstva, povinen skládat účty.“*[207] Dále mu vytýkal, že místo *„abyste byl mně, nemocnému člověku, užitečný a vyhovoval mým přáním a rozkazům, tak jste mi připravoval potíže.“*[208] Není divu, že hrabě Thun brzy odešel kvůli věčným neshodám ze služby. Poté zůstalo dlouho místo hofmistra prázdné, což potvrdil R. Mikula. *„…místo bylo neobsazeno a zastával je můj pán [baron Rumerskirch]. Postavení jeho vůči následníkovi bylo víc společenské a úřad měl 4 úředníky*[209] *…V tom čase [kolem roku 1899] znovu obsazen nový dvormistrovský úřad*

[202] R. MIKULA, c. d, s. 17. Rudolf Mikula měl na mysli úřad hofmistra. Jeho písemnosti jsou dnes uloženy ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu.
[203] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 221.
[204] Tamtéž, s. 222.
[205] Tamtéž.
[206] Tamtéž. Tak nazýval ministerského předsedu Kazimira Badeniho a ministra zahraničí Agenora Goluchowského.
[207] Tamtéž, s. 223.
[208] Tamtéž.
[209] R. MIKULA, c. d., s. 17.

hrabětem Albertem Martinicem, čímž se odlehčilo mnoho mému pánu a taky mně. Aspoň potud, že ubylo telefonních hovorů a pán byl líp naladěn.“[210]

Druhý úřad, určený pro vojenské záležitosti, jehož přednostou byl plukovník generálního štábu, tvořili 3 štábní důstojníci. Činnost vojenské kanceláře se rozšířila roku 1906, když nastoupil Alexandr Brosh von Aarenau jako křídelní pobočník Františka Ferdinanda.[211] Později vykonával přednostou vojenské kanceláře plukovník Karl von Bardolff.[212] „*Třetí úřad se zval ústřední kanceláří, byl poslední v řadě, ale nejvýznamnější, staraje se o finance.“*[213] Ústřední ředitelství mělo na starosti správu velkých statků Františka Ferdinanda v Čechách, Dolních Rakousích, Korutanech, ale i statků, získaných v modenském dědictví.[214] Hlavní povinností ústředního ředitelství statků bylo uvádět příjmy a vydání následníka trůnu do rovnováhy.[215] Úředníci dělali každoročně uzávěrky o prodeji dřeva, ryb, zvěře, atd.[216]

3.2 Osobní sekretář Františka Ferdinanda

Paul Nikitsch-Boulles zastával více než 10 let úřad arcivévodova soukromého tajemníka. Jak vznikla tato pozice, díky které se dostal do jeho služeb? *„Následník trůnu měl původně k vyřizování svrchovaně obsažné oficielní i soukromé agendy v okruhu své působnosti k dispozici jen vrchní hofmistrovský úřad a ústřední ředitelství statků…Pro vojenské práce bylo kdysi pod jménem ‘vojenské kanceláře‘ systematizováno jedno služební místo, jehož přednostu zastával pokaždé křídelní pobočník.“*[217] Když se postupně rozšířila agenda úřadů Františka Ferdinanda nad jeho síly, zamyslel se nad otázkou, kdo by mu s povinnostmi pomohl. *„Zůstala tedy nyní jen možnost, najíti někoho, kdo by pokládal svoje celé postavení u arcivévody spíše za čestné než za zaopatření pro budoucnost. Rovněž musil ten, kdo měl býti povolán, býti finančně zcela nezávislý a samozřejmě nesměl býti v žádném jakémkoli podřízeném poměru k ostatním arciknížecím dvorním hodnostářům.“*[218] Správce nejvyššího hofmistrovského úřadu i přednosta vojenské kanceláře mohli málokdy vykonat svá hlášení ústně, protože František Ferdinand pobýval největší část roku mimo Vídeň, a proto *„záležela služba tajemníkova především ve zprostředkovávání mezi osobou arcivévodovou a jeho*

[210] Tamtéž, s. 33.
[211] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 49.
[212] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Jedna novinka z propadliště dějin, inv. č. 16, kart. 1, s. 2.
[213] R. MIKULA, c. d., s. 17.
[214] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 2.
[215] R. MIKULA, c. d., s. 36.
[216] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 67.
[217] Tamtéž, s. 2.
[218] Tamtéž, s. 3.

nejvyššími šéfy. O rozsahu práce, která přitom musila býti zdolána, můžeme si učiniti přibližně představu, slyšíme-li, že mimo zprávy ústředního ředitelství statků, mimo soukromou korespondenci následníkovu a rozmanité příkazy, učiněné z úřední povinnosti, došlo denně od každého resortního ministra dvanáct podání, od vlastního nejvyššího hofmistrovského úřadu a vlastní vojenské kanceláře po dvaceti aktech.“[219] Pro osobního sekretáře se stal telegraf a telefon naprostou existenční nutností.

3.3 Správa konopišťského panství

Než se podíváme na konopišťský personál jednotlivě, měli bychom vědět, jak fungovala správa panství. Autoři odborné literatury Jan Galandauer a Jiří Pernes, stejně tak i benešovský advokát František Veselý tvrdili, že správa byla německá. Německy byly vedeny účty a korespondence zámecké správy – i s českými firmami, se starosty okolních českých vesnic, městem Benešov a českým okresním zastupitelstvem. Taktéž benešovští obchodníci a řemeslníci museli předkládat za práci i zboží německé účty, účty v češtině arcivévoda nepřijímal. Smlouvy, sepsané jménem pána z Konopiště, byly jen německé, později německo-české, stejně jako žádosti o zápisy do pozemkové knihy. Rovněž razítko konopišťské správy bylo vyhotoveno v německé podobě, kdežto poštovní razítko bylo dvojjazyčné. Nápisy na vozech velkostatku byly vždy ve dvou jazycích, s němčinou na prvním místě, kdežto cedule s nápisy na soukromých pozemcích Františka Ferdinanda, kam nesměla veřejnost, byly jen v němčině.[220] Na druhou stranu je třeba vzít v potaz zachované vstupenky do konopišťských zahrad, vydané v české i německé verzi, které dokládají, že správa dodržovala zásadu jazykové rovnoprávnosti a nekomunikovala, jak bývá tvrzeno, jen v němčině. Rovněž dochovaná kniha gratulačních telegramů u příležitosti narození potomků následníka trůnu, jejíž záhlaví je vedeno německo-česky, potvrzuje tuto skutečnost. Možné je, že se nejprve agenda vedla jen německy, což by doložilo i tvrzení Josefa Volfa: *„Tehdy se úřadovalo německy.“*[221] Později se pravděpodobně začala dodržovat zásada jazykové rovnoprávnosti.

V souvislosti s německou správou panství Konopiště jsou nutné zmínit další germanizační praktiky Vysokého pána. Různým terénním útvarům dával německá jména – Kardinalhöhe, Schwedenberg, Friedegg, Hohenberg – a odstraňoval staré české názvy. *„Na konopišťském panství bylo poslední dobou více germanisováno. Před krátkým časem*

[219] Tamtéž, s. 48-49.
[220] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 221-222.
[221] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Aféra, inv. č. 3, kart. 1, s. 3. To bylo napsáno v poznámce překladu do češtiny zprávy četnictva okresnímu hejtmanství o Tandlerově aféře na Konopišti.

přezváno bylo návrší 'Tuškov' na 'Schwedenberg'[222]*…protože jsou zde dobře zachovalé švédské zákopy z roku 1648. Tento název se však neujal.*"[223] Z toho vyplývá, že zaměstnanci neradi přijímali německé názvy zaváděné arcivévodou. Bývalý četnický závodčí reflektoval název Friedegg: *„Postupem času byl zčeštěn na Frýdek, takže starý název U Syrých znají už jen staří pamětníci. Panští úředníci a zaměstnanci museli používat slovo Frýdek.*"[224] Lidové noviny přinesly 31. července 1900 zprávu: *„Pražské listy oznamují, že arcivévoda František Ferdinand d´Este chce na počest své choti přeměniti staré české jméno dvora 'Pomněnice' na Konopišťsku na 'Hohenberg'.*"[225]

Protože zaujímal v rakouské monarchii vysoké postavení, měl ho, jak již bylo mnohokrát řečeno, zámek s nejbližším okolím důstojně reprezentovat. Budoucí císař si na Konopišti postupně zřizoval a rozšiřoval řadu kanceláří – vojenskou kancelář či komoru, správu zámku apod. K těmto účelům potřeboval rychlé i spolehlivé telegrafní a telefonní spojení s okolním světem, a proto bylo zapotřebí zřídit také poštovní úřad. V roce 1901 přibyla v bezprostředním sousedství Benešova pošta v Konopišti, která měla zvláštní charakter, jak oznamoval její název: K. k. Hof-Post-Ant Schloss Konopischt (c. k. dvorní poštovní úřad zámek Konopiště.) Zahájila činnost 8. června 1901 a sloužila především potřebám majitele zámku a jeho úřadů.[226] I když označení zámek bylo v názvu i na poštovním razítku, úřad nebyl umístěn přímo v zámku, nýbrž v podzámčí v jedné z novostaveb, které vznikly pro ubytování personálu. Stavební kancelář plánovala ještě výstavbu nové budovy poštovního úřadu, jejíž stavební plány a návrhy byly vyhotoveny. Události v Sarajevu však plány překazily.[227]

[222] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 128.
[223] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 12.
[224] Tamtéž, Lesovna U Syrých-Frýdek, inv. č. 43, kart. 2, s. 1.
[225] Citováno podle J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 128.
[226] *Poštovní úřad v Konopišti*, in: Národní filatelistická výstava, Benešov 1997, s. 19-20. K otevření poštovního úřadu byla vydána pamětní pohlednice. Jak se zrychlilo spojení mezi Konopištěm a světem, dokumentuje obálka, zřejmě od novin, zaslaná z Vídně 13. 11. 1907 ve dvě hodiny v noci a přišedší na Konopiště téhož dne v 9 hodin dopoledne, tedy za 7 hodin.
[227] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Padesát let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 17, kart. 1, s. 1. Shodou okolností, vrchní oficiál Jan Hemmer odposlouchal zprávu o sarajevském atentátu z přímé telefonní linky Vídeň-Praha-Berlín, která vedla přes konopišťský poštovní úřad. Srov. *Poštovní úřad v Konopišti,* in: Národní filatelistická výstava, Benešov 1997, s. 20-23. Vypuknutím první světové války se provoz poštovního úřadu snížil na minimum. Většina personálu opustila zámek, budova poštovního úřadu byla z větší části vystěhovaná a byl zde zřízen vojenský lazaret pro zraněné vojáky.

3.4 Konopišťský personál a jeho hierarchie

Označení „Vysoký pán“ bylo obecně používáno okolním obyvatelstvem a konopišťskými sloužícími pro Františka Ferdinanda,[228] který roku 1887 převzal společně s velkostatkem také úředníky a služebníky. Konopišťský personál jsem zkoumala hlavně z hlediska pracovního zařazení. Ve službách arcivévody pracovali nejen úředníci velkostatku, příležitostní dělníci podílející na přestavbách zámku a úpravách parku, lesní personál, ale i zaměstnanci benešovského pivovaru. Sociálně na tom byli zhruba stejně, každý se vyskytoval v jiném prostředí. Díky lovecké vášni následníka trůnu s ním často přicházeli do styku hajní.[229] Parkoví dělníci se s ním často vídali, když dohlížel nad vysazováním stromů. Na druhé straně pracovníci benešovského pivovaru se s ním leckdy ani neviděli, neboť sem zajížděl velmi zřídka. Služebnictvo Františka Ferdinanda se lišilo kromě pracovního zařazení, pohlavím, věkem, osobními vlastnostmi a národností. V neposlední řadě je třeba brát v úvahu i sociální postavení a intelektuální úroveň jednotlivých zaměstnanců (ředitel panství - osobní lékař - zámecký kněz - tělesný myslivec – lesník – četník – zahradník - kuchařka). V kruhu zámeckého personálu je nutné též diferencovat, zda šlo o „stálé“ zaměstnance, kteří byli v trvalém pracovním poměru, nebo se jednalo o „externí“ zaměstnance, jenž docházeli na Konopiště pouze v určité dny. Na rozdíl od stálého personálu na zámku ve většině případů nebydleli (např. zámecký zpovědník).

Jak jsme již poznali, na panství byla zastoupena široká škála pracovníků. Kolik osob se nacházelo v jednom okamžiku ve službách arcivévody? Odpověď jsem hledala podle tří různých seznamů. V prvé řadě dle jmenného seznamu lidí, podílejících se na správě konopišťských lesů, z let 1910-1914, kde bylo zaznamenáno 30 osob. Zastoupeni byli zaměstnanci od vrchního lovčího, přes osobní myslivce (3 lidé), lesmistra, lesní (8), lesního inženýra, lesního důchodního, lesní adjunkty (5), hajné (9) až po správce bažantnice.[230] Další svědectví o počtu četnické ochrany mi poskytl Josef Volf. Kolem zámku konala v letech 1908-1910 strážní službu zesílená vojenská stráž. Kvůli osobní bezpečnosti následníka trůnu sem byli navíc přiděleni 2 detektivové od policejního ředitelství v Praze. K této skupině ještě

[228] *„Vysoký pán – tak se mu tehdy na Benešovsku říkalo.“* V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 7. Srov. R. MIKULA, c. d, s. 14; SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 1.

[229] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Anny Ráčkové V. Doudovi z 27. února 1956, inv. č. 3, kart. 1. Bývalá zámecká komorná Anna Ráčková v dopise V. Doudovi dokázala, že byla rodina Františka Ferdinanda v kontaktu se zaměstnanci, jenž měli na starosti správu lesů: *„Vždyť Váš otec [lesník Václav Douda] s panem Hofbauerem [taktéž lesník] byli jak starým tak i dětem nejvíce na blízku, zvláště Vy, když jste bydleli v nedalekém Frýdku – Vy jste se točil v Růžových sadech.“*

[230] Pozůstalost J. Volfa, Seznam lesního personálu, inv. č. 4, kart. 1; tamtéž, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.

patřili 2 starší zámečtí vrátní. Hlavní bezpečnostní složku představovalo četnictvo, jehož stav tehdy čítal přibližně 15 mužů. V době balkánské války v letech 1912/1913 byla místní stanice zesílena o 5 četníků německé národnosti ze Sudet a o 3 četníky z benešovského oddělení. V roce 1914 byl na stanici přiřazen služební policejní pes a psovod. Kmenový stav nově zřízené četnické stanice na Konopišti v dubnu 1914 představoval 18 mužů.[231]

Poslední svědectví provedl Rudolf Mikula, byť se jedná o nepřímý seznam členů arcivévodovy mládenecké domácnosti ve vídeňském Belvederu z roku 1898: *„…mimo Haushofmeistra sestává z dvou tělesných myslivců, dvou sluhů a komorníka. Ženatý vrátný a další starší manželé se starají o úklid v paláci*[232]*…Dále byli v paláci ještě jiní sluhové k pochůzkám a pro muzeum. Nikdo z nich nedělal nic, každý dával rozkazy druhému. Stará posluhovačka, poněvadž neměla komu to hodit na krk, nakonec práci udělala*[233]*…Dle předpisu měli státi na chodbě bytu dva gardisté, dole vojíni a stráž. Následník tomu nechtěl, jelikož nemiloval ceremonií. V hradní stáji měl tři páry kočárových a čtyři páry jezdeckých koní. Kočárů používal jen málo, víc jezdil obyčejným fiakrem, celodenně najatým…“*[234] František Ferdinand měl v Belvederu ještě k dispozici pobočníka barona von Rumerskircha a komorníka Rudolfa Mikulu.

3.4.1 Centrální ředitel panství a správce zámku

V čele konopišťského panství stál centrální ředitel. Na počátku 20. století zastávali tento spíše hospodářský úřad snad baron Salis von Sewise a po něm JUDr. Tonder.[235] V letech 1910-1914 působil na Konopišti jako centrální ředitel František Schneiberg.[236] Výrobní podniky Vysokého pána měly v čele ředitele či správce (např. ředitel žulových lomů v Požárech a Mrači Bedřich Stieglitz[237] nebo správce benešovského pivovaru a lihovaru). Správcové měli na starosti jednotlivé dvory panství, kam konal sám František Ferdinand inspekční cesty, při kterých kontroloval jejich činnost. Na dvoře v Mariánovicích bylo zaměstnáno průměrně 50 stálých pracovníků s dětmi, jenž měli na starost udržovat pořádek a čistotu. Správce zámku se staral kromě chodu zámku o přijímání nových zaměstnanců. V roce 1910, kdy byl na Konopiště přijímán Emanuel Rak, vykonával až do sarajevského atentátu svěřenou službu bývalý zámecký detektiv Václav Lehrer. Problematické je určit, jakou funkci zastával Josef

[231] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1 a 3.
[232] R. MIKULA, c. d., s. 14.
[233] Tamtéž, s. 22.
[234] Tamtéž, s. 23.
[235] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 40 a 44-45. Jedná se opět pouze o svědectví V. Němce.
[236] E. RAK, c. d., s. 7. Rak uvedl ve fonetické podobě Šneiberk.
[237] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 40-43.

Štěrba. J. Volf uvedl, že byl kastelánem,[238] kdežto E. Rak ho považoval za klíčníka, svého „představeného“.[239]

Co se týče dalších zaměstnanců, zvláštní postavení měli a v blízkosti rodiny následníka trůnu se pohybovali osobní lékař, chůva dcery Žofinky, zámecký zpovědník, kněz i učitel synů, momentní fotograf a kadeřník. V čele domácnosti stál Haushofmeistr, v životě Františka Ferdinanda hráli důležitou roli jeho osobní myslivci, kočí, zaměstnanci kuchyní, pobočník, celá řada komorníků a sluhů. Poté následovali v hierarchii arcivévodova personálu zaměstnanci jeho blízkého okolí, kam patřili řemeslníci, zámecký šašek, hudebník, správci lesů a honebních revírů, skupina zahradníků, parkových dělníků a četnictvo, přestože nespadalo přímo do služeb následníka trůnu.

3.4.2 Zaměstnanci se zvláštním statutem

3.4.2.1 Rodinný lékař

MUDr. Karel Teuner (1869-1945) představoval alespoň na Benešovsku známou osobu. Jeho otec Ignác byl odchovancem vídeňské univerzity a působil jako knížecí a panský lékař v Opočně.[240] Karel Teuner, jeden ze zakladatelů benešovské nemocnice, byl studentem a asistentem vídeňského lékaře českého původu – MUDr. Eduarda Alberta (1841-1900).[241] Teunerův příchod do Benešova v roce 1901 znamenal pro nemocnici velkou změnu, neboť se orientoval na léčení tuberkulózy a své působiště zaměřil stejným směrem. Pozici si brzy upevnil i tím, že se stal osobním lékařem Františka Ferdinanda, majitele sousedního Konopiště, který byl v mládí dlouho ohrožen tuberkulózou.[242] Teunerův syn František vzpomněl v dopise z dubna 1967 na otce: *„Že Dr. Teuner byl nucen zabývati se tuberkulosou, souviselo i s okolností, že následník trpěl tbc plic a byl přesvědčen, že konopišťský vzduch mu přináší úlevu. I když nemoc byla ve stadiu klidu, přece jistá hypochondrie arcivévodova vyvolávala nutnost sledovati moderní terapii a on odmítal konsultace odborníků z Vídně, trvaje na Teunerovi.“*[243]

---

[238] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k Církevním slavnostem Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1.
[239] E. RAK, c. d., s. 4.
[240] Jiří TYWONIAK, *K dvěma významným výročím benešovské nemocnice*, in: 90 let nemocnice v Benešově 1898-1988, s. 12.
[241] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis MUDr. Františka Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31, s. 1. E. Albert byl spolužákem Teunerova otce na broumovském gymnáziu.
[242] J. TYWONIAK, *K dvěma významným výročím*, s. 12-13.
[243] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis MUDr. Františka Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31, s. 1.

MUDr. František Teuner zaznamenal v témže dopise, jak se jeho otec dostal do služeb Vysokého pána: *„Pokud se pamatuji, bylo to asi r. 1902, kdy na zámku onemocněla malá, jednoroční princezna Žofie na nějaký zánět ucha. Poněvadž v té době arcivévoda byl rozezlen na Vídeň, jak je všeobecně historicky známo, bylo to velmi často, nechtěl slyšet ani o nějakém vídeňském doktorovi a také snad pro akutnost případu nechal zavolat k prvé prohlídce nemocného děcka benešovského primáře, o kterém slyšel, že byl předtím asistentem vídeňského Alberta, který přec byl osobním lékařem císaře Františka Josefa. A to mi tatínek sám vyprávěl, že hned prvý dojem, který tatínek způsobil, byl velmi příznivý, už snad proto, že dokonale mluvil německy, včetně vídeňského dialektu a především proto, že léčebný tatínkův zákrok byl úspěšný.“*[244] V článku Z rodinné kroniky Dr. Teunera otištěném v novinách Zítřek bylo o Karlu Teunerovi v souvislosti s jeho nástupem k následníkovi trůnu zmíněno: *„Přišlo to nenadále, že byl zavolán, aby ošetřil urozeného pacienta. Rozšafností, vyhovující následníkově samolibosti, dovedl si získat jeho důvěru. A tak se stal brzy rodinným lékařem následníkovým. Skoro rodinnými se staly pak i jeho návštěvy na Konopišti. Vnikl brzy do všech intimit a stal se v mnohé stránce jeho důvěrníkem.“*[245] Poněkud střízlivěji zhodnotil situaci Karlův syn, František Teuner: *„A vskutku tatínek byl trvalým průvodcem celé rodiny následníkovi, ať tento se svou rodinou byl v Konopišti, nebo v Chlumci, nebo v Blünbachu, na Brionech nebo Miramare. Všude byl Dr. Teuner s rodinou a ošetřoval tři maličké děti následníkovi. Nejraději byl však následník v Benešově, o kterém tvrdil, že konopišťský vzduch je nejzdravější a že Konopišť mu vrátil zdraví.“*[246] Karel Teuner se skutečně spřátelil s rodinou Františka Ferdinanda a často je doprovázel na cestách.[247]

3.4.2.2 Chůva arcivévodovy dcery

Marie Hynková (1885-1962) se narodila jako nejstarší ze šesti dětí Josefě (zámecké kuchařce) a Tomáši (zahradníkovi v Růžové zahradě) Schneibergovým. Když dospívala, pracovala v kuchyni jako pomocná kuchtička pod vedením bratrů Roberta a Adolfa Doré. Poté, co se v roce 1901 narodila kněžně Žofii dcera, vybrala si Hynkovou za „Kindermädel“. Skutečnost, že mezi služebným personálem mohlo dojít k navázání užšího vztahu, se týkala právě Marie Hynkové. Jak již její příjmení napovídá, našla si na Konopišti partnera – četníka Bohumíra Hynka, s kterým se během jeho služebních obchůzek panství občas tajně scházeli. Vzali se

[244] Tamtéž, s. 2.
[245] Tamtéž, Ivan Suk, Z rodinné kroniky Dr. Teunera, Zítřek 1946, inv. č. 99, kart. 31.
[246] Tamtéž, Dopis MUDr. Františka Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31, s. 2.
[247] E. RENNER, *František Teuner*, s. 149.

v dubnu 1911 a v témže roce Hynková opustila službu,[248] ale na Konopiště chodila i nadále navštěvovat děti, na mše či na procházky. Na památku jí arcivévoda vystavil vysvědčení o dobrem chování, které vždy služebnictvo dostávalo. Po jejím odchodu nastoupil na zámek vychovatel synů kněz Otto Stanovský.[249]

3.4.2.3 Představitelé duchovního světa

Pro poměr následníka trůnu ke katolické církvi jsou příznačné jeho vztahy k osobě oficiálního zpovědníka. *„Tedy k osobnosti, která měla v dějinách habsburského domu velmi často význam, sahající daleko za její vlastní povinnosti.“*[250] Mezi představitele duchovního světa na Konopišti patřil katecheta na benešovském gymnasiu ThDr. Leopold Jan Kolář, který vykonával funkci zpovědníka vévodkyně Žofie. Páter Edvard Fisher, člen jezuitského řádu, byl zpovědníkem Františka Ferdinanda. V roce 1911 konal velikonoční pobožnost na Brionských ostrovech, kam jezdili členové císařské rodiny. [251]

Katolický kněz patřil vždy k arcivévodovým zaměstnancům.[252] Na Konopišti vykonával duchovní péči většinou kněz maďarské národnosti, který byl zároveň využíván jako učitel maďarštiny.[253] V roce 1910 působil ve službách následníka trůnu P. Oskar Borsiczky, jehož připomenul Emanuel Rak při jedné z prvních mší na Konopišti. *„…V kapli očekával velebného pána P. Borszickýho. Byl to Maďar, dobráckého vzhledu a ptal se mne, zda umím ministrancí*[254]*…Mateřskou řeč rád uplatňoval. K tomu měl častou příležitost s manželkou zámeckého kastelána Josefa Štěrby, Marií Štěrbovou, rozenou Dombay z Kamence.“*[255] Oskar Borsiczky byl knězem rábské diecéze. *„František Ferdinand, velmi příjemně dotčen skromností a velkým jemnocitem Borsiczkeho, choval pro něho sice, zvláště za prvních let jeho přidělení, upřímné sympatie.“*[256] Postupem času mezi nimi vzniklo napětí.

---

[248] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková.* Narodilo se ji pět dětí, všechny porodila v benešovské nemocnici, kde se jí dostávalo mimořádné péče díky známosti se zámeckým lékařem primářem Karlem Teunerem.
[249] Tamtéž.
[250] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 96.
[251] Tamtéž, s. 95.
[252] Tamtéž, s. 93.
[253] Tamtéž, s. 94. Prvním učitelem maďarského jazyka následníka trůnu byl dvorní kaplan a pozdější biskup Dr. Lanyi.
[254] E. RAK, c. d., s. 5.
[255] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k Církevním slavnostem Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1.
[256] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 96.

„Špatně rozešel s Vysokým pánem pro jeden církevní případ a bez průtahu služební místo opustil.“[257]

Jeho nástupcem se stal ThDr. Otto Stanovský (1881-1945), vzdělaný literát, jenž nastoupil do služby počátkem roku 1912. Vedle duchovní péče měl na starosti výchovu následníkových synů Maxe (1902-1962) a Arnošta (1904-1954). Abbé Stanovský pocházel ze Slezska, *„podle jeho osobního důvěrného sdělení ze zchudlé šlechtické rodiny.“*[258] V roce 1899 studoval na Gymnáziu v Roudnici, byl příslušníkem řádu kapucínů, *„již tehdy byl znám svou lidumilností…Byl výborným hudebníkem a již tehdy virtuosem ve hře na varhany.“*[259] Místo na Konopišti získal díky doporučení litoměřického biskupa ThDr. Grosse. *„Nerad nastupoval toto místo, jak sám doznal.“*[260] Otto Stanovský bydlel v podzámčí v úřednickém domě, zvaném Beamtenhaus. Jeho pamětníci vzpomínali, jak často hrával večer při otevřeném okně na harmonium. *„O významných dnech míval Dr. Stanovský v Benešově anebo ve filiálním kostele na Chvojně bohoslužby s kázáním. Jeho kázání měla vždy český námět a byla velmi početně navštěvovaná. Pro své věrné češství byl u občanstva velmi vážený a oblíbený. Jako zámecký kaplan odbýval v zámecké kapli veškeré bohoslužby za účasti arcivévodské rodiny, panského úřednictva a místního obyvatelstva*[261]*…Dr. Stanovský byl přesvědčený Čech, pevný charakter a pravý kněz-humanista*[262]*…ač byl ve službách arcivévody – Němce – nikdy svůj český jazyk a národnost nezapřel a svoje svěřence [arcivévodovy děti] horlivě vychovával v českém jazyce.“*[263] Těžká úloha mu jako vychovateli připadla po zavraždění Františka Ferdinanda a Žofie v Sarajevu. Za přítomnosti lékaře F. Teunera musel dětem oznámit smrt rodičů. *„Svěřenou úlohu vychovatele sirotků konal svědomitě až do roku 1919, v nejtěžších dobách válečných, kdy byly dítky po arcivévodovi vládou ČSR zbaveni majetku a odsunuti do Rakouska.“*[264] Za první republiky a protektorátu byl prelátem Metropolitní kapituly sv. Víta na Hradčanech. I nadále zůstal v kontaktu s dětmi zesnulého následníka trůnu a podporoval je.[265]

---

[257] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k pamětem Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec (podle sdělení A. Ráčkové), inv. č. 5, kart. 1.
[258] Tamtéž, Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1, s. 1.
[259] Tamtéž.
[260] Tamtéž, Dodatek k pamětem Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec (podle sdělení A. Ráčkové), inv. č. 5, kart. 1.
[261] Tamtéž, Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1, s. 2.
[262] Tamtéž, Vojenský válečný lazaret v Konopišti, inv. č. 13, kart. 1.
[263] Tamtéž, Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1, s. 2.
[264] Tamtéž, s. 2-3.
[265] Tamtéž, s. 4. V době německé okupace byl předsedou Katolické charity. Za nepřímou pomoc parašutistům, kteří spáchali atentát na Heydricha, byl zatčen gestapem a odsouzen k smrti za velezradu. Trest smrti mu byl nakonec změněn v doživotní žalář, který si odpykával v různých koncentračních táborech při vykonávání těch

3.4.2.4 Momentní fotograf a jeho bratři

Zakladatel české žurnalistické fotografie Rudolf Bruner-Dvořák (1863-1921) přicházel často do styku s arcivévodou a jeho rodinou. Pocházel z Přelouče, jeho otec byl krejčím. V roce 1887 se dostal do Fotoateliéru v Mnichově, kde se stal řádným fotografem.[266] Po dvou letech se přestěhoval do Prahy a firma foto Ruda Bruner-Dvořák se stala vyhledávanou značkou na zadní straně snímků. V té době začal hodně cestovat a spolupracoval s českými obrazovými časopisy. Převážně publikoval v časopisu Český svět, založeným v roce 1904. Specializoval se na momentní fotografie – průkopnické a zakázkové práce mimo ateliér.[267] Jako fotograf šlechty žijící v českých zemích působil často v Průhonicích u hraběte Arnošta Sylvy-Tarouccy. Snímky z honů a manévrů ho přivedly asi v roce 1890 do blízkosti Františka Ferdinanda, který mu o rok později dovolil používat titul s jeho jménem, a zároveň ho jmenoval svým momentním fotografem.[268] Bratři R. Brunera-Dvořáka taktéž přicházeli občas do styku s rodinou následníka trůnu. František Bruner-Dvořák, akademický malíř, vytvořil několik žánrových obrazů pro Františka Ferdinanda. Některé z nich jsou dodnes součástí jeho soukromého bytu na Konopišti – například skupinový portrét všech tří dětí v Růžovém salonku z roku 1908 nebo portrét vévodkyně Žofie Hohenbergové v životní velikosti. Jaroslav Bruner-Dvořák zastupoval Rudolfa mimo jiné při manévrech v Bosně.[269]

3.4.2.5 Osobní kadeřník

Karel Mellich byl původně k arcivévodovi povoláván jen občas, ale postupně si na něj zvykl natolik, že mu na devět let propůjčil stálé místo osobního kadeřníka. *„Ať dlel arcikníže kdekoliv, doma, na manévrech nebo na cizích dvorech, vždy byl tímto mužem doprovázen, který ač náležel k vlastním dvorním hodnostářům, přece byl nutným členem arciknížecí domácnosti…A jako si u velkých vladařů středověkých mohli šaškové – bez výjimky velmi nadaní muži – beztrestně dovoliti věci, které by byly stály i nejmocnějšího člena dvoru bez*

---

nejtěžších prací. Po skončení druhé světové války se v červnu 1945 vrátil s podlomeným zdravím. Zemřel 5. prosince 1945 na následky věznění a je pochován v Břevnově.

[266] *Konopišťské příběhy pro Vás – Ruda Bruner-Dvořák.* V Přelouči založil první fotografický ateliér. Protože zde nebyl žádný fotograf, měl hodně zakázek. Navíc metoda fotografického záznamu vstupovala tenkrát jako nový umělecký obor do obliby.

[267] Tamtéž.

[268] Tamtéž. Ještě za první republiky přispíval Ruda Bruner-Dvořák svými progresivními metodami fotografického záznamu k nové vlně tohoto umění. V roce 1921 zemřel v Praze a je pochován na Olšanských hřbitovech.

[269] Jan Galandauer zveřejnil spoustu fotografií Rudy Brunera-Dvořáka. Srov. Jan GALANDAUER – Jaroslav BRUNER-DVOŘÁK, *František Ferdinand d´Este,* Havlíčkův Brod 1994. Snímky arcivévodovy rodiny zapůjčila firma Bruner - Dvořák z Prahy pro publikaci Jaroslava Veselého. Srov. J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště,* Praha 1932.

odporu krk, tak také František Ferdinand zavíral u svého kadeřníka oči při nejneuvěřitelnějších výstřelcích jeho vtipu.“[270]

3.4.3 Domácnost Františka Ferdinanda

V čele arcivévodovy domácnosti stál haushofmeistr, po něm následovali, osobní myslivci, kočí, kuchaři a celá řada komorníků a sloužících.

3.4.3.1 Haushofmeistr

František Janaczek (asi 1866-1956),[271] alespoň původem Čech, patřil mezi nejoddanější pomocníky a rádce následníka trůnu, který si zachoval trvale jeho přízeň. *„Jeho otec byl znalec v pěstování a chovu bažantů. Rozmnožil při tom také několik mladých Janeczků, nikoliv však Slováků, ale Němců.“*[272] Poté, co získal potřebného vzdělání, pracoval u správy habsburského rodinného fondu. František Ferdinand se s ním setkal na nějakém honu v době, kdy koupil Konopiště a kdy dával dohromady základní personál. Tehdy přijal Janaczka do svých služeb. V roce 1889 se stal arcivévodovým osobním myslivcem a komorníkem. Po dobu 15ti let prožíval všechny jeho slasti i strasti, často nahlížel do jeho obyčejným lidských starostí.[273] V letech 1892-1893 ho doprovázel na cestě kolem světa jako preparátor a osobní myslivec.[274] Staral se o něj též v době, kdy se kolem roku 1895 léčil z tuberkulózy. Postupem času se stal jeho důvěrníkem i v neslužebních záležitostech, a tudíž se ním radil i při důležitých rozhodnutích osobního rázu. Trvalou oblibu si získal především tím, že za ním stál, když prosazoval sňatek s hraběnkou Chotkovou. Zajisté nelze mluvit mezi nimi o přátelství, protože František Ferdinand nemohl mít služebníka za přítele. Nicméně jeho vztah k Janaczkovi byl neobvykle trvalý, až někteří pamětníci tvrdili, že s výjimkou Žofie neměl k nikomu naprostou důvěru jako k němu. J. Volf zaznamenal, že *„byl jeho nejoblíbenějším zaměstnancem a měl na arcivévodovo jednání velký vliv.“*[275]

Po sňatku byl ustanoven haushofmeistrem - správcem domácnosti. Vládl nad více než 20 osobami, jenž se vyskytovaly v okolí Františka Ferdinanda. *„Dovedl i výborně zařizovati nové sídlo, nakupovati nábytek, upravovati zámky, dohlížeti na přestavby a novostavby nebo*

[270] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 76-77.
[271] V jednotlivých pramenech a literatuře se vyskytují různě napsané formy vlastního jména Janáček. Českou variantu preferoval Jan Galandauer, Luboš Velek upřednostňoval poněmčené příjmení Janaczek, pamětník Rudolf Mikula Janeczek a Emanuel Rak dokonce Janatzek. Já jsem se snažila držet formy Janaczek.
[272] R. MIKULA, c. d., s. 21.
[273] *Konopišťské příběhy pro Vás – František Janaczek*, Státní zámek Konopiště.
[274] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 35.
[275] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Padesát let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 17, kart. 1, s. 2.

podporovati arciknížete v jeho hlavní zálibě, sbírání starožitností.“[276] Ve Vídni sídlil muzejní ředitel, starožitník, stavitel a zahradník, jejichž služby pro arcivévodu obstarával haushofmeistr Janaczek.[277] Samotní služebníci ho moc rádi neměli, spíše naopak. Především jim vadila jeho povýšenost, čímž možná projevovali i svou závist. Nejucelenější pohled na Janaczka ze strany služebnictva poskytlo vyprávění komorníka Rudolfa Mikuly, jenž stál v hierarchii personálu nesrovnatelně níže. Nevzpomněl na něj zrovna v dobrém: *„Jen jediný byl mezi nimi [čekateli na audience u Františka Ferdinanda], kdo zdál se pořád v nejlepší náladě…Jmenoval se Janaczek, hodností ‘Haushofmeister‘…Všecko, co vycházelo od následníka, procházelo jeho rukama. Ten to doplnil podle svého a podle toho, co pán opomněl. Podle mého, vše se dělo podle vůle pana Janeczka, víc než z vůle následníkovy; měl vliv na vše, co se dělo v okolí pána. Všichni se k němu chovali s přemrštěnou uctivostí, nejen služebníci, i úředníci. Vyhýbal jsem se styku s ním proto, že byl vůči nám Čechům zaujat, jednou pln humoru, podruhé zase upjatý a na pozdrav sotva odpovídající. Nejvíce mne odpuzovalo, že se posmíval mému češství, a přitom jeho rodiče byli Slováci od Hodonína.“*[278] V podobném duchu se na Janaczka dívala zámecká komorná Anna Ráčková, jenž stála s Mikulou na stejné úrovni zámeckých sloužících. *„Když tak vzpomínám, byli lidé takoví, že jednali proti menším, aby na druhé straně zase jen a jen pro sebe vyzískali co nejvíce – třeba ten Haushofmeistr Janaczek – to jsem ale princům vykládala, co je za sketu a pozorovala jsem, že v roce 1913 arcivévoda už ho prokukoval, poněvadž jednou večer v Blünbachu u princezny s vévodkyní o tom mluvili a já jsem si myslila – konečně, konečně. Paní Schneibergové pro nás zakazoval vařiti ve dnech bezmasých ve Vídni určených maso, ale z jejich kuchyně libá vůně uzeného se po chodbě rozlévala – hned jsem šla za paní Schneibergovou, abych ji na to upozornila a jemu jsem to přímo řekla, že paní Schneibergové zakazuje maso vařiti, ale od nich že maso uzené je tak cítiti – toť se ví, princům jsem to řekla – co pak ti mohli dělati, ale přece viděli, jak to chodí, o to jsem se již postarala…“*[279]

Janaczkova věrnost k Františkovi Ferdinandovi přečkala jeho smrt a zánik habsburské říše, což vyvrátilo názor Anny Ráčkové, že změnil na sklonku života vztah k haushofmeistrovi. Po roce 1918 zůstal v Rakouské republice jako tajemník Maxe Hohenberga, nejstaršího syna bývalého následníka trůnu, až do smrti v roce 1956.[280]

[276] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 74.
[277] Tamtéž, s. 76.
[278] R. MIKULA, c. d., s. 20-21.
[279] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 29. července 1957, inv. č. 3, kart. 1.
[280] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 206.

3.4.3.2 Tělesní myslivci

Po haushofmeistrovi je třeba zmínit funkci osobních (popřípadě tělesných) myslivců, kteří se logicky uplatňovali během lovu, arcivévodu doprovázeli, nosili mu střelivo, nabíjeli pušky a hlásili při slavnostním výřadu na závěr honu. Františkovi Ferdinandovi museli být pořád po ruce, což vyplývá z Mikulových pamětí. Když se probudil, *„hned šli k němu komorník a tělesný myslivec. První otázka zněla o počasí, druhá o obleku.“*[281] R. Mikula přicházel s nimi také často do styku: *„…seděl jsem s nimi u stolu, ve vlaku jsme byli v jednom oddělení, taky společně ubytováni.“*[282] Pro pozici osobního myslivce bylo zřejmě zapotřebí vzdělání na lesnické škole, neboť všichni tři myslivci byli v roce 1898 jejími absolventy. Jedním z nich byl již zmiňovaný F. Janaczek, jenž v té době zastával už funkci haushofmeistra, jehož nechal následník trůnu *„na svůj náklad studovat na lesnické škole.“*[283] Minimálně od roku 1898 byl zřejmě prvním osobním myslivcem Ludwig Braunstiengel (1864-1915), o kterém R. Mikula napsal: *„Následník si ho velmi vážil jako nejspolehlivějšího rádce při loveckých podnicích a později [v roce 1910] povýšil na lovčího mistra,*[284] jenž měl na starosti pracovníky lesního úřadu a lovecké správy.[285] *„Na první pohled nepřístupný, při bližším styku projevil se jako dobrák*[286]*…Ač Němec, byl jeden z nejslušnějších a nejcharakternějších zaměstnanců na Konopišti.“*[287] Vedle Janaczka patřil i L. Braunstiengel mezi arcivévodovy důvěrníky, zřejmě nejen v loveckých záležitostech.[288] Druhý tělesný myslivec Pachmayer *„byl hezký mladý Vídeňák, vždy veselý, někdy prudký…později se stal tělesným myslivcem starého císaře.“*[289] V letech 1910-1914 patřili k osobním myslivcům následníka trůnu ještě Vilém Mittendorfer, Karel Schockardt a Jiří Hochleitner.[290] Z těchto mužů jsem našla ve Volfových vzpomínkách pouze drobnou zmínku o Schockardtovi, který obdržel od listonoše první za tří varovných telegramů před cestou do Bosny.[291]

---

[281] R. MIKULA, c. d., s. 23.
[282] Tamtéž, s. 21.
[283] Tamtéž.
[284] Tamtéž, s. 21-22. V loveckém zámečku Löllingu zastával funkci čestného vrchního lovčího, pravděpodobně Adalbert Jantsch. Srov. B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 234.
[285] J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 40.
[286] R. MIKULA, c. d., s. 21.
[287] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.
[288] R. MIKULA, c. d., s. 28. Oba dva věděli například o poměru Františka Ferdinanda k Žofii Chotkové a jeho úmyslech.
[289] Tamtéž, s. 22.
[290] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Seznam lesního personálu v letech 1910-14, inv. č. 4, kart. 1.
[291] Tamtéž, Výstražná znamení pro cestu do Bosny, inv. č. 14, kart. 1. V novinovém článku Mlynář kontra arcivévoda, který je součástí Švestkova almanachu, jsou zmínky o osobním myslivci Hynku Šebkovi, který bohužel není zmíněn ve Volfově seznamu lesního personálu. Srov. tamtéž, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Mlynář kontra arcivévoda, inv. č. 99, kart. 31.

3.4.3.3 Kočí

Arcivévoda měl k dispozici několik osobních kočí. *„…kočí byl jeho důvěrníkem. Byla tenkrát taková moda, že velcí páni drželi si takového tělesného fiakristu…Ten následníkův se jmenoval Winckelmayer.“*[292] V souvislosti s konopišťskými medvědy ještě uslyšíme o Janu Valtrovi, který se stal hajným a později hostinským ve výletním hostinci Na Babě.[293] Je zajímavé, že kočí Jan Kollman nastoupil později rovněž jako hostinský, tentokrát v panském hostinci v Seewaldově lese.[294] Josef Fejfar vždy čekal na Žofii Chotkovou s arcivévodovým důvěrníkem Františkem Janaczkem v Bystřici, aby ji tajně odvezl na Konopiště. V neposlední řadě byl ve Švestkově almanachu zaznamenán kočí Antonín Doležal, svědek Josefa Fejfara, o kterém bude ještě řeč.[295] Osobní kočí měli na starosti stáje, k jejich štábu patřili i osobní myslivci a lokajové. Protože arcivévoda necestoval jen kočárem, nýbrž i automobilem, zaměstnal si též vrchnostenského šoféra Jana Schlagera.

3.4.3.4 Kuchyňský personál

V zámecké kuchyni působila již za mládenectví následníka trůnu a znovu po jeho smrti kvalifikovaná kuchařka Josefa Schneibergová (1858-1936), manželka zahradníka Tomáše Schneiberga (1855-1942). Josefa, rozená Pencová, pocházela z Pluhových Žďár v jižních Čechách. Na zámku pracovala již pro knížete Františka Eugena Lobkovice. František Ferdinand využíval jejích služeb i dalších zaměstnanců, když se vracel na Konopiště z cest, aby zkontroloval a dohlédl na probíhající stavební práce. Josefa Schneibergová vařila dlouhá léta nejen pro něj, ale i pro jeho četné hosty. Většinou se jednalo o účastníky honů, pořádaných na Konopišti. Na zámku měla plnou důvěru. Její dcera Marie (provdaná Hynková) působila nejprve jako pomocná kuchtička, po narození princezny Žofinky jako chůva.[296]

Když se následník trůnu oženil, nastoupili na Konopiště noví kuchaři francouzského původu, bratři Adolf a Robert Doré, kteří byli asi nejvzdálenější a pro ostatní dosti exotičtí zaměstnanci. Robert Doré (1873-1940) se nejprve vyučil, poté se stal mistrem kuchařem. Díky výborným jazykovým znalostem a kuchařskému umění byl doporučen ve Vídni hraběti Esterházymu, v jehož službách se naučil aranžovat romantické tabule pod širým nebem a ve

[292] R. MIKULA, c. d., s. 23.
[293] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Medvědi na Konopišti, inv. č. 40, kart. 2, s. 1.
[294] Tamtéž, Vzpomínka na hostinec v Seevaldově lese, inv. č. 57, kart. 2, s. 5.
[295] Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Opis rozsudku č. j. U 75/2/28, inv. č. 99, kart. 31.
[296] *Konopišťské příběhy pro Vás – Josefa Schneibergová.*

vinných loubích, což měl rád Vysoký pán. V roce 1902 byl přijat do jeho služeb jako vrchní kuchař v Belvedéru, kde zůstal až do tragické smrti v Sarajevu.[297] Na Konopišti představoval nejvyššího kuchmistra, jenž měl logicky na starosti zásobování a činnost kuchyní.[298] Po dvou letech služby mu pomáhal jeho bratr Adolf, rovněž vyučený kuchař, jenž se oženil s chůvou arcivévodových dětí Marií Schack.[299] V souvislosti s hostinami především v době návštěv Viléma II. zmínil E. Rak také funkci stolníka, jenž pravděpodobně představoval *„náčelníka personálu následníka trůnu v hodnosti služebníků.“*[300]

Podle dochovaných fotografií víme, že byl v zámeckých kuchyních zaměstnán také řezník a kuchařky: paní Antonie Svobodová (pravděpodobně choť správce zámecké elektrárny E. Svobody), Josefa Pálová (asi příbuzná hajného Josefa Pály), Karla Zazvonilová, jenž byla snad v příbuzenském poměru s Richardem Zazvonilem (hostinským ve Vatěkově) a v neposlední řadě Julie a Marie Nechojdomovi. Marie Štěrbová, původem Maďarka, manželka zámeckého kastelána či klíčníka Josefa Štěrby, pracovala na Konopišti pravděpodobně jako pradlena.[301] Dodávám, že pradleny byly často spíše hospodyněmi, a tudíž se staraly o denní chod sídla, což doložil Emanuel Rak: *„Já jsem chodil s kadidelnicí a nosil páterovi [Stanovskému] snídani od paní Štěrbové.“*[302] Úklid odpočinkového pokoje, zřízeného pro četnictvo, měla na starosti zámecká uklízečka Mahlknechtová.

3.4.3.5 Komorníci

Dostali jsme se k vlastním pisatelům pamětí – komorníkům a sloužícím. V roce 1897/1898 měl následník trůnu k dispozici dva komorníky – Jiptnera a Neugebauera, z nichž jeden je v Mikulových pamětech označován za lokaje.[303] Vedle nich mu byl k službám v podstatě i Rudolf Mikula, který s baronem von Rumerskirchem (1867-1947),[304] od roku 1897 pobočníkem Jeho císařské a královské Výsosti, tvořili převážně ve vídeňském Belvederu

[297] *Konopišťské příběhy pro Vás – Robert Doré.* Státní zámek Konopiště. V roce 1914 byl Robert Doré ve věku jednačtyřiceti let pensionován, po vypuknutí války nastoupil do domobrany. Po uzavření míru se opět setkal s rodinou bývalého následníka trůnu. Deset let pracoval jako správce domácnosti Maxe a Ernesta Hohenbergových ve Vídni.
[298] J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 40.
[299] *Konopišťské příběhy pro Vás – Robert Doré*.
[300] J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 40.
[301] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 33.
[302] E. RAK, c. d., s. 15.
[303] R. MIKULA, c. d., s. 22. Luboš Velek se domnívá, že pozice lokaje byla identická s místem sluhy, protože Mikula nejmenoval žádného sluhu při výčtu osob v domácnosti Františka Ferdinanda. Srov. L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 38, 1998, s. 234.
[304] http://franzferdinand.cz/Rumerskirch.htm Rumerskirchové měli panství v Čechách. Baron Rumerskirch zastával funkci c. k. komořího u císařského dvora. Působil jako rytmistr u dragounského pluku č. 1 Císař František, později byl povýšen na majora.

součást jeho domácnosti.[305] Rumerskirch od něj přijímal rozkazy a byl s ním v každodenním styku. *„Postavení jeho vůči následníkovi bylo víc společenské,“*[306] podotkl Rudolf Mikula. Zároveň vykonával funkci nejvyššího hofmistra, protože v té době nebyla pozice hofmistrovského úřadu obsazena.

Komorníci tvořili skupinu stálých zámeckých zaměstnanců, mezi než patřil Rudolf Mikula, který setrval v arcivévodových službách 16 let. Připomínám, že nejprve vykonával místo důstojnického sluhy u barona Rumerskirche. Poté, co byl jmenován pobočníkem následníka trůnu, setrval v jeho službách.[307] Z Mikulových pamětí paradoxně nelze vyčíst žádnou souvislou informaci o tom, co obnášela funkce komorníka, takže jsme omezeni jen na různé dedukce. Ze vzpomínek vyplývá, že hlavním jeho úkolem byla starost o arcivévodovy osobní věci, zejména o šatstvo: *„Dostali jsme příkaz, připravit zavazadla.“*[308] Při hostinách měl na starosti obsluhování: *„Já měl za úkol býti kuchaři k ruce.“*[309] V neposlední řadě ho doprovázeli na cestách, zřejmě i mezi jednotlivými panstvími. R. Mikula se v nové funkci zúčastnil cesty do Abazie, kde se František Ferdinand sešel s Žofií Chotkovou. *„Po čtyřech týdnech k mé radosti jsme zase spatřili Vídeň po cestě, kdy jsem ponejprv zastával úřad komorníka vysokého pána.“*[310]

Od komorníků se pochopitelně vyžadovala určitá úroveň vystupování, zejména ve společenském styku, ale nebylo to nutnou podmínkou pro přijetí. Sám R. Mikula vzpomněl na problémy, než se vše naučil. *„Přišli žadatelé [o audience], přivedení lokaji a já je měl ohlásit pánu [následníkovi trůnu]. Slyšel jsem velká jména, jež jsem zapomněl, než jsem došel do pokoje pánova. Hlásil jsem prostě ‘nějaký pán’, ale můj šéf [Rumerskirch] mne důrazně poučil, abych měl pozor na jména a správně je přednesl. Bylo to tím těžší, že u každého byl nějaký titul. Náplastí mi byl nějaký ten stříbrňák, vtlačený do dlaně a tak to nakonec šlo…Když návštěvníci měli vizitky, tož to šlo. Ale hůře bylo, řekli-li jen jména, často dlouhá a já musil ještě přidávat tituly. Dokud jsem si nebyl jist, dával jsem hodnosti větší.“*[311] V lednu 1899, *„kdy dvůr držel smutek za císařovnu Alžbětu,“*[312] zaznamenal Mikula problémy s telefonem a hlavně s komunikací v německém jazyce. Dokonce přemýšlel o „sběhnutí“ ze služby. *„Doufal jsem, že si telefon obstará můj šéf sám, a tak jsem se o zvonění moc nestaral.*

[305] Tamtéž. Adresa úřadu barona Rumerskirche zněla: Obersthofmeister – Amt, Seiner K. u. K. Hoheit des durchlauchtigsten Hernn Erzherzogs Franz Ferdinand, Prinz Eugenstrasse, Belvedere, Wien IV.
[306] R. MIKULA, c. d., s. 17.
[307] Tamtéž, s. 10-12.
[308] Tamtéž, s. 46.
[309] Tamtéž, s. 47.
[310] Tamtéž.
[311] Tamtéž, s. 18-19.
[312] Tamtéž, s. 26. Císařovna Alžběta byla zavražděna 10. září 1898 v Ženevě.

Pán to zprvu trpěl, ale pak mi řekl, že je to má věc brát telefon. Namítl jsem, že to půjde špatně vzhledem k mé 'němčině', ale odpověděl, že se to tedy musím naučit. Často jsem spletl číslo a telefonistka v centrále mne vyzvala, abych to opakoval po česku a tak potom jsem s ní mluvil pořád česky. Zaslechnuv to můj pán, řekl mi žertem, že počešťuji vídeňskou centrálu"[313] Díky další příhodě si Mikula uvědomil, že musí být v jednání velice opatrný, zejména když netušil, koho měl na druhém konci drátu. *„Jednou dostanu příkaz zavolat hraběte Schönborna, a dostav spojení, slyším: 'Jste Čech, mluvte jako u nás'. Já v domnění, že je to nějaký služebný duch, pustil jsem se do kolegiální debaty a v tom samém smyslu jsem dostával odpovědi. Rozmluva zdála se mému pánovi moc dlouhá a ptal se, zda pan hrabě přijde k telefonu. Žádal jsem tedy domnělého kolegu, aby hraběte zavolal a jak jsem se podivil, slyším-li: 'Jsem k službám, hrabě Schönborn'."*[314]

Po roce 1910 byl zmiňován Jaroslav Nechojdoma – komorník princů Maxe a Arnošta. *„Býval šikovatelem u dělostřelců, veselý člověk a jak dovedl své svěřence komandovat! Poslouchali ho na slovo."*[315] Mezi komorné vévodkyně patřila jistá Elis Fabiánová,[316] která informovala Žofii Hohenbergovou mimo jiné o dodržování služebních předpisů ze strany personálu. Anna Ráčková, taktéž jedna z komorných vévodkyně, nastoupila na zámek 1. března 1911. J. Volf ji přidělil funkci *„opatrovnice arcivévodských dítek na Konopišti."*[317] A. Ráčková napsala v 50. letech 20. století několik dopisů bývalému četnickému závodčímu J. Volfovi, plných vzpomínek na službu u Františka Ferdinanda: „*...byli jsme mladí a svět byl před námi – kam jsme přišli, tam jsme byli doma – ať to bylo na Brioni nebo v Miramare nebo v Konopišti nebo v Chlumu – každé to místečko mělo svůj půvab a svůj typ. Jsem ráda, že mám tak skvělé vzpomínky…"*[318] Jaké byly její pocity, když navštívila po dlouhé době Konopiště? *„Víte, ten hluboký dojem – po 33 letech, když jsem byla zase v místech, kde jsme prožili veselé i někdy divoké chvíle, bych byla nejraději sama s Vámi jen chodila – v zámku vlastně v místnostech vše přeházené – neznámé v III. poschodí a přece známé předměty tam byly a tak jsem v duchu vidělať ty děti tak, jak byly, když tam žily – né ve věku zralém. Tak bych jim to přála ze srdce, kdyby volně se mohly tam podívati a chvíli věnovati svým*

[313] Tamtéž, s. 26.
[314] Tamtéž, s. 26-27.
[315] E. RAK, c. d., s. 5.
[316] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 30.
[317] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k ThDr. Otto Stanovský - šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1.
[318] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 27. února 1956, inv. č. 3, kart. 1.

vzpomínkám z mládí – nahoře to zámecké ovzduší zůstalo – ale kolem kantiny je to jako na jarmarku…Ráda bych se zase podíval do Konopiště – ale když těch korunek není.“[319]

3.4.3.6 Sloužící

O stupeň níže stáli sluhové, mezi které patřil pamětník Emanuel Rak. Pro stálé zaměstnance znamenalo být sluhou samotné dno hierarchie zámeckého personálu, což naznačil E. Rak během rozdávání vánočních dárků, nejprve *„pro ředitele, správce, doktory, až po ty nejmenší služebníky. Mezi ty hodnosti patřil jsem i já.“*[320] Ve srovnání s komorníky na ně připadala těžší, špinavější práce. Díky pamětem E. Raka si lze představit, co patřilo do pracovní náplně této skupiny zaměstnanců. *„Mojí hlavní prací bylo čistit pokoje. To se musel veškerý nábytek vyjmout, vydrátkovat, napouštět a vyleštit. Pak zas vše dát na své místo. Tak se postupně šlo od komnaty ke komnatě…Nohama jsme kartáčovali a při tom si zpívali krásné písničky. Našim představeným byl klíčník Štěrba a ten zdaleka už chrastil klíči na znamení, že přichází…Tahali jsme dříví na půdu, aby bylo připraveno k topení, byla to hlavně buková a březová polena. A ty jsme pak roznášeli po chodbách do tak zvaných komínů, takových menších dveří.“*[321] E. Rak popsal také své povinnosti během návštěvy Viléma II. v červnu 1914: *„…Mým úkolem bylo udržovat v komnatách vzorný pořádek. Včetně klosetu,…“* I na této práci si našel pozitivní stránku: „*…vzal jsem si kus papíru na památku.“*[322] Kromě sluhy byl jmenován kostelníkem a ministrantem, a tudíž měl na starosti přípravu kaple, hostií a mešních rouch k obřadu.[323] Rak také rozsvěcoval svíčky a při mši nosil misál.[324] K trojí uniformě, ušité od krejčího v Benešově, „*jsem dostal též rukavice bílé, taky k ministrování…“*[325]

Jak vzpomněl E. Rak na první nepřímé setkání s Františkem Ferdinandem a Žofií? *„Na Konopišti jsem nastoupil k 1. březnu roku 1910. Tenkrát panstvo na zámku nebylo, dlelo ve vídeňském Belvederu…S pochopitelným zájmem očekával jsem příjezd panstva. Díval jsem se jen tak z povzdálí, jak je vítal ředitel, správec, lékař a druzí. Pak přijel vůz se zavazadly a my nosili kufry nahoru…Toho dne jsem následníka a jeho choť neviděl…“*[326] Četnický závodčí J. Volf považoval Emana Raka za dobrosrdečného chlapce, jenž *„konal všechny*

[319] Tamtéž.
[320] E. RAK, c. d., s. 15.
[321] Tamtéž, s. 4.
[322] Tamtéž, s. 17.
[323] *Konopišťské příběhy pro Vás – Emanuel Rak*.
[324] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 34.
[325] E. RAK, c. d., s. 4.
[326] Tamtéž, s. 4-5.

práce, které druhým zámeckým zaměstnancům nevoněly. Nevynikal žádnou velkou bystrostí a byl terčem svých kamarádů[327]*…Rak snášel trpělivě všechny ústrky a posměšky a vtipy, jen když mu z toho kynul nějaký hmotný úspěch. Byl to dobromyslný, pro svůj osobní prospěch však vypočítavý 'tulipánek'*[328]*…Byl vždy při chuti a porůzných hostinách snědl všechny zbytky a dopíjel nedopité lihoviny.“*[329] Josef Volf se sním setkal i po letech: *„Rak přijížděl každoročně do Konopiště a vyhledával svoje známé. Měl jsem také příležitost asi třikrát se s ním sejít a projít zámek a zavzpomínat mladých časů. Vždy mi obřadně nabízel vzácné doutníky s páskou, jak to bylo pravidlem u všech zámeckých zaměstnanců. Byl upřímným přítelem mého bratra Antonína, s nímž prožíval nějaký čas klidné chvíle v konopišťském rekonvalescentním oddělení.“*[330]

Řadových sluhů známe díky A. Ráčkové více – Jan Kadlec, Jan Urbánek, Faninka Raušová, Faninka Drábová, Faninka Kašparová – vzpomněla na ně v dopisech a ptala se po jejich osudech. *„Jan Kadlec…dělal u Maxe, co se dalo…už je také ve výslužbě v Arstettenu a opatruje Maximu včely. Jeho kamarád Urbánek Jan, oba byli z Chlumu…“*[331] J. Volf zmínil ještě zámeckého sluhu Brože, pomocníka Emanuela Raka. *„Jak sám o sobě Brož říkal, byl komikem u cirkusu. Byl to bystrý, inteligentní chlapík*[332]*…samý šprým a taškářství.“*[333] V neposlední řadě působili na Konopišti klíčník Josef Tandler a jeho sluha Reinold Fritsche, oba německé národnosti, kteří vstoupili ve známost díky Tandlerově aféře,[334] o které bude ještě zmínka v kapitole „Konopišťský personál - shrnutí.“

3.4.4 Zaměstnanci v blízkém okolí následníka trůnu

3.4.4.1 Řemeslníci a ostatní zaměstnanci

Jinou početnou skupinu personálu na Konopišti tvořili různí řemeslníci – elektrotechnik, správce elektrárny, čalouník a celá řada truhlářů. František Nechojdoma (1876-1944) se narodil ve Vídni, kde se u české firmy vyučil zámečníkem. V roce 1890 se stal jeho starší bratr Jaroslav zaměstnancem následníka trůnu, na jehož doporučení přijal o tři roky později

[327] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.
[328] Tamtéž, Dodatek ke vzpomínce na Emana Raka, inv. č. 19, kart. 1.
[329] Tamtéž, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.
[330] Tamtéž, s. 2.
[331] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 27. února 1956, inv. č. 3, kart. 1.
[332] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek ke vzpomínce na Emana Raka, inv. č. 19, kart. 1.
[333] E. RAK, c. d., s. 25.
[334] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Aféra, inv. č. 3, kart. 1; F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 57-58.

místo zámeckého elektrotechnika. V roce 1894 byla pod rybníkem dostavěna elektrárna, kde bydlel s jeho ženou Boženou z Václavic.[335]

Správce elektrárny Engelbert Svoboda (1855-1926) byl *„starší, menší, obtloustlý pán, dobromyslný…V sobotu chodil pravidelně do Benešova mezi své přátele*[336]*…Jakmile byl trochu podnapilý a zpozoroval, že se mu někdo posmívá, nešetřil ušlechtilých nadávek.“*[337] J. Volf nezapomněl na noční setkání s opilým Svobodou. *„Jak četnická instrukce kázala, slušně jsem ho oslovil a požádal, aby byl ticho, protože je v Konopišti, kde naprosto není možné rušit noční klid. Za to jsem sklidil od rušitele šťavnatou urážku.“*[338] Když ho četník vybídl, aby se představil, odpověděl sebevědomě: *„Já jsem Engelbert Svoboda, konopišťský arcivévodský elektrikář. Hrom a peklo, marné vaše proti nám jsou vzteky! Tato poslední věta o hromu byla jeho oblíbeným pořekadlem.“*[339] Podobně si E. Svobodu vryl do paměti Emanuel Rak, podle kterého se v opilosti setkal se samotným Vysokým pánem: *„…jakýs Svoboda, známý mazavka, jenž často si v Benešově příhnul. Jak se tak jednou v podroušeném stavu vracel na zámek, zpíval si ‘Hrom a peklo’! Srazil se náhodou s následníkem, jenž si to pamatoval.“*[340]

Zámecký čalouník Julius Kleer nastoupil na Konopiště v roce 1911. Podle svědectví Josefa Volfa *„byl veselý a dobromyslný mladík. Stýkal se hodně s zámeckým sluhou Emanuelem Rakem a prováděl s ním různé podařené vtipy a žerty. V tom mu byl výborným pomocníkem zámecký sluha Brož.“*[341] Na fotografii z roku 1907 byli mezi zámeckým personálem zvěčněni také truhláři Petrášek s bratrem a pan Pázdera, kteří pracovali na Konopišti možná jen příležitostně v době úprav zámku. Pravděpodobně měli na starosti restaurování nábytku aj.[342] Podle vzpomínek J. Volfa víme o restaurátorovi Janu Zdeňkovi, který se stal později šenkýřem v zámecké restauraci, kde se během první světové války stravovali obyvatelé válečného lazaretu.

Dělník Matěj Škubal z Tismi krmil a ošetřoval medvědy na Konopišti, jenž František Ferdinand usadil v medvědinci, zřízeném v zámeckém valu asi roku 1897. *„Medvědi zde byli*

---

[335] *Konopišťské příběhy pro Vás – František Nechojdoma*. Státní zámek Konopiště.
[336] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 53. Konopišťští zaměstnanci chodili do Benešova do hospody Na Knížecí, jenž patřila arcivévodovi.
[337] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dobromyslný konopišťský občan Engelbert Svoboda (1855-1926), inv. č. 52, kart. 2.
[338] Tamtéž.
[339] Tamtéž.
[340] E. RAK, c. d., s. 15. Tuto příhodu připsal Vilém Němec kočímu Fejfarovi. Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 86.
[341] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek ke vzpomínce na Emana Raka, inv. č. 19, kart. 1.
[342] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 156.

jen pro kratochvíli arcivévodské rodiny a přicházejících hostí.“[343] Postupně s nimi nastaly problémy. *„Z medvědince vycházel odporný zápach, který nepříznivě působil v okolí zámku a zejména na zdravotní stav arcivévodských dítek. Nevlastní matka arcivévody Marie Terezie naléhala, aby medvědi byli od zámku odstraněni.“*[344] Rodinný lékař Karel Teuner také doporučil jejich přestěhování. V roce 1905 byli přemístěni do nově zřízeného medvědince v podzámčí, vedle poštovní budovy č. p. 2. Potíže nepřestaly, několikrát se stalo, že utekli.[345] Kočí Jan Valtr jednoho medvěda chytil a za jeho odvážný čin ho jmenoval následník trůnu hajným.[346] V roce 1908 byl chov medvědů z nařízení Vysokého pána zlikvidován.[347] Medvědinec byl přebudován na zámeckou prádelnu,[348] kde působila již zmíněná Marie Štěrbová.

Z konopišťského personálu se ještě dozvídáme o zámeckém šaškovi Kašparu Waltrovi, který pocházel z Benešova a působil již ve službách knížete Lobkovice.[349] Když se na Konopišti konaly plesy a hostiny v souvislosti s významnými návštěvami, bývala sem zvána námořnická kapela z válečné lodi SMS Habsburg, ve které účinkoval zdejší rodák Antonín Hejna.[350]

3.4.4.2 Správci lesů a honebních revírů

Co se týče správců lesů a honebních revírů, pracovalo pro Františka Ferdinanda v letech 1910-1914 asi 30 lidí. Kromě osobních myslivců uvedl J. Volf v seznamu lesního personálu osoby dle jednotlivých pozic a oblastí, kde vykonávaly svěřenou službu. Konopišťský četnický závodčí si taktéž zaznamenal stručnou charakteristiku lesníků, která leccos vypověděla o vztazích zaměstnanců lesů a jiného personálu.

V lesním úřadu Želetinka, zřízeném v roce 1895 místo zrušeného úřadu v Konopišti,[351] působil od roku 1910 lesmistr Jan Vodička, jenž *„byl přímé povahy a snaživý. Úsilovně prováděl výkupy sousedních pozemků [ve vesnici Žabovřesky]…Jeho bratr František Vodička byl přímým svědkem smrti rakouského korunního prince Rudolfa v Mayerlingu u Vídně v roce*

[343] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Medvědi na Konopišti, inv. č. 40, kart. 2, s. 1.
[344] Tamtéž.
[345] Tamtéž, s. 2. Medvědi se mezi sebou nesnášeli, proto dostala Josefa Schneibergová z jednoho potrhaného medvěda tuk z tlapy na léčení nemocné ruky.
[346] Je zajímavé, že nebyl zaznamenán v seznamu lesního personálu z let 1910-1914. Pravděpodobně vykonával funkci hajného dříve.
[347] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Medvědi na Konopišti, inv. č. 40, kart. 2, s. 2.
[348] Tamtéž, s. 6.
[349] Vilém Němec věnoval Kašparu Walterovi celou kapitolu ve své publikaci. Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 97-101.
[350] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.
[351] Tamtéž, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 14.

1889.“[352] Jan Vodička sdělil v roce 1913 německému císaři při slavnostním výřadu počet ulovené zvěře. Václav Stehlík, *„dobromyslný muž, pravý lesák,“*[353] bydlel v domech pro konopišťské zaměstnance ve vykoupené vsi Žabovřesky. Na Konopišti měl myslivecké a společenské pole působnosti. S dobrým přítelem zámeckým elektrikářem E. Svobodou si rád poseděl a vypil, i přesto *„byli u arcivévody oblíbení…Věkem, povahou a společenským životem si byli velice blízcí.“*[354] Kromě Jana Vodičky a Václava Stehlíka působil v Želetince lesní Vilém Waldhauser, konopišťský rodák, který „*se stal lesním invalidou, neboť byl přepaden pytláky asi v roce 1895 v revíru Horní Požáry a téměř k smrti ubit.“*[355] Jeho syn Jan byl v roce 1913 přidělen jako lesní adjunkt na praxi k Josefovi Hofbauerovi. Podle svědectví J. Volfa byl schopný lesník a výborný střelec, *„byli jsme dobří přátelé a ve službě jsme společně pracovali, “*[356] dodal ke sdělení o Janu Waldhauserovi.

Josef Hofbauer (1864-1921) se stal po lesnickém vzdělání a praxi kolem roku 1890 oblíbeným zaměstnancem v oblasti lesní správy. „*Lesní Hofbauer byl chlapík ve svém povolání a arcivévoda ho za jeho poctivou službu také odměnil. V roce 1896 ho ustanovil revírníkem na nově zřízené myslivně Šiberna,“*[357] bývalém benešovském výletním hostinci. J. Hofbauer byl nejúspěšnějším lesníkem na panství. *“Vedl svůj úřad poctivě s dobrými výsledky…byl oblíbený nejen u svých představených, ale také u svých zaměstnanců a vůbec u všeho občanstva. Byl to bystrý člověk zlaté povahy. Láska k bližnímu mu byla vlastní. Takovou povahu měl i jeho kolega, arcivévodský vrchní lovčí Ludvík Braunstingl, přestože byl německé národnosti*[358]*…Ač byl Čech, přece si ho arcivévoda oblíbil pro jeho milou povahu a rozšafnost…Jako lesní a myslivecký odborník měl lesní Hofbauer stále na praksi nějakého mladého adjunkta.“*[359] V roce 1910 byl J. Hofbauer během honu na králíky v Konopišti nešťastnou náhodou postřelen podřízeným Václavem Doudou st. *„Ač jeho poranění bylo velmi nebezpečné, dík lékařské péči a pevné tělesné odolnosti se v brzku docela uzdravil…“*[360] Hajný Václav Douda st. (1865-1935) byl dobromyslný, poctivý a humorný služebník,[361] který

[352] Tamtéž, Seznam lesního personálu v letech 1910-14, inv. č. 4, kart. 1; Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.
[353] Tamtéž.
[354] Tamtéž, Dobromyslný konopišťský občan, inv. č. 52, kart. 2.
[355] Tamtéž, Lesní Josef Hofbauer z Konopiště, pravodatný myslivec, inv. č. 53, kart. 2, s. 3.
[356] Tamtéž, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.
[357] Tamtéž, Lesní Josef Hofbauer z Konopiště, pravodatný myslivec, inv. č. 53, kart. 2, s. 1-2.
[358] Tamtéž.
[359] Tamtéž, s. 3-4.
[360] Tamtéž, s. 1-2. Nešťastnou událost popsal i Vilém Němec, podle kterého prý k Hofbauerově vyléčení pomohla lourdská voda. Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 34. Naštěstím se zabýval rovněž František Veselý, jenž uvedl, že Žofie Hohenbergová přičítala zásluhu jeho uzdravení svému zázračnému stříbrnému kříži. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 22.
[361] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.

„měl u Vysokého pána dobré oko pro jadrné myslivecké nápady.“[362] Od roku 1894 působil v hájence Frýdek. *„Byl sem dosazen hlavně z důvodu, že jeho manželka [Barbora] ovládala dobře německou řeč a mohla plynně mluvit s hosty, ubytovanými v lesovně v prvním poschodí.“*[363] Ve Frýdku působil také hajný Josef Pála st. (zemřel 1914), jenž *„byl vysoké urostlé postavy, reprezentant lesáků.“*[364] Protože byl sběhlý v chování bažantů, dal ho arcivévoda přemístit na polesí Tužinka, kde byl právě založen racionální chov a kde se Josef Pála st. velmi dobře uplatňoval. *„Byl osobním přítelem se šafářem Tomášem Schneibergem, otcem mé manželky. Byli rodinnými kmotry,“*[365] doplnil rodinné vztahy J. Volf.

3.4.4.3 Pracovníci zámeckých zahrad, parků a skleníků

Asi 280-350 lidí z Benešova a okolí pracovalo na úpravách terénu rozsáhlých zámeckých zahrad a parků.[366] *„Příchodem nového majitele nastal v Konopišti úplný zvrat…Možno směle tvrdit, že v roce 1912 měřily konopišťské parky 200 ha.“*[367] Podle Camilla Karla Schneidera obklopoval zámek anglický park a obora o rozměrech až 340 ha.[368] *„Arcivévodské konopišťské parky byly známy bohatostí domácích i cizokrajných dřevin, keřů a květin speciální a pečlivou úpravou po celé Evropě*[369]*…V roce 1908 bylo…vypěstováno 150 000 kusů letniček a jiných okrasných rostlin pro výsadbu parku.“*[370] V době kolem roku 1910 rostlo v Růžové zahradě přibližně 200 sort a druhů růží – asi 1500 exemplářů vysokokmenných a 7000 keřových.[371] Vzácné květiny a dřeviny dodaly na Konopiště školkařské závody v Rakousku a Durynsku.[372]

Na Konopišti našli zaměstnání místní a okolní obyvatelé. Zahradníci a parkoví dělníci přicházeli často do styku s Vysokým pánem: *„Arcivévoda věnoval výsadbě kultur a údržbě parků zvláštní pozornost. Konopišťské parky byly jeho chloubou. Bez jeho vědomí se nesměly*

---

[362] Tamtéž, Lesovna U Syrých-Frýdek, inv. č. 43, kart. 2, s. 1.
[363] Tamtéž.
[364] Tamtéž, Lesovna U Syrých-Frýdek. Poznámka ke zprávě z května 1963, inv. č. 43, kart. 2.
[365] Tamtéž.
[366] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 29. Podle Jaroslava Veselého zde působilo asi 100-150 lidí.
[367] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2.
[368] V. KOVAŘÍK, *Zámecký park v Konopišti VIII. Dodatky*, SVPP 40, 2000, s. 25. Vynikající dendrolog a zahradní architekt Camillo Karel Schneider k uměleckému parku (Kunstpark) se skupinami stromů a trávníků zahrnul parkový les (Parkwald), cesty, potoky, rybníky, remízy pro divokou zvěř a stavební prvky. V pozdější literatuře je uváděna výměra 225 ha, což přibližně odpovídá ploše uměleckého parku. Srov. Camill Karel SCHNEIDER, *Die Parkanlagen K. u. K. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich – Este zu Konopischt in Böhmen.* Die Gartenanlagen Österreichs-Ungarns in Wort Und Bild I. Dendrologische Gesellschaft in Wien 1909, s. 5-30.
[369] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2, s. 1.
[370] M. BROŽOVSKÝ, *Konopiště (text pro průvodce),* Praha 1981, s. 101.
[371] Tamtéž, s. 107.
[372] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.

provádět v parkových kulturách žádné podstatné změny. Mám o tom dostatečnou vědomost a byl jsem také přímým svědkem, jak osobně řídil probírku v parkových smrkových kulturách.“[373] V zahradách a parcích pracovalo trvale průměrně asi deset lidí. *„V každém oddělení byl zaměstnán dostatečný počet zručných a osvědčených dělníků. Vše bylo ve vzorném pořádku a chloubou vysokého pána.“*[374] V čele parkového zahradnictví stál vrchní zahradník Karel Reitmeyer. Jako pomocníci mu sloužili Velich, Holub, a jiní. Zahradničtí praktikanti a pomocníci se hodně střídali, neboť sem přicházeli především nabýt praktické zkušenosti.[375] Školky v Žabovřeskách, na Chvojně a v Pomněnicích řídil vrchní zahradník Pichler. Kolem roku 1895 působil v Růžové zahradě jako vedoucí zahradník jakýsi Lyžan. Po něm převzal funkci Ladislav Kudra – zkušený odborník, který stál v čele květinářského oboru v Růžové zahradě a u sv. Anny.[376] *„Arcivévoda měl ještě jednoho takového milce Čecha a to byl konopišťský vrchní zahradník Ladislav Kudra, starý mládenec,“*[377] uvedl J. Volf. Jeho pomocníky byli konopišťští rodáci Tomáš Schneiberg a Václav Douda ml. (1892-1963), jenž byl od roku 1911 jedním z vrchních zahradníků.[378] V průběhu první světové války a po jejím skončení vedl celé zahradnictví. Doudovu významnou pozici potvrdila komorná Anna Ráčková: *„Tak se mi zdá, že jste nyní následovníkem pana Kudry, který měl takovou zodpovědnou funkci na tehdejší dobu…“*[379]

Tomáš Schneiberg (1855-1942) se narodil na marianovickém dvoře jako syn ovčáckého mistra. V letech 1876-1879 vykonal vojenskou službu u císařského a královského pěšího pluku č. 28 – Pražské děti – ve Vídni, kde dosáhl hodnosti četaře. *„Byl na to velmi hrdý.“*[380] Před zrušením poplužního dvora na Konopišti v roce 1896 působil jako šafář, poté byl ustanoven zahradníkem. *„Byl veselý a rázovitý muž s velmi dobrou pamětí. Byl velmi dobrým lidovým zpěvákem, vynikal při národních i náboženských slavnostech.“*[381] Z pamětí J. Volfa víme, jak se seznámil s kuchařkou Josefou Pencovou. *„Jak mi svého času vyprávěl jeho současník Richard Zazvonil z Vatěkova [místní hostinský], přišel svobodný Schneiberg jako záložní četař na pouť na Chvojno asi v roce 1877. Tam v hostinci byla také jeho vyvolená dívka. Vesele si zpíval a dával vyhrávat jeho zamilovanou píseň a milovanou dívku vesele*

[373] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2, s. 1.
[374] Tamtéž, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2.
[375] Tamtéž.
[376] Tamtéž, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 8; tamtéž, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2.
[377] Tamtéž, Lesní Hofbauer z Konopiště, pravodatný myslivec, inv. č. 53, kart. 2, s. 4.
[378] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Osobní dokumenty, inv. č. 1, kart. 1.
[379] Tamtéž, Dopis Anny Ráčkové J. Volfovi z 30. srpna 1953, inv. č. 3, kart. 1.
[380] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Poplužní dvůr, inv. č. 29, kart. 1, s. 1.
[381] Tamtéž.

vytáčel. A později z toho byla svatba.“[382] Vzali se 11. listopadu 1884 v Benešově a počali spolu šest dětí (4 dcery a 2 syny).

Parkový dělník František Kříž z Přibyšic (1882-1953) *„po vychození obecné školy dostal zaměstnání u vedoucího parkového zahradníka v Konopišti Karla Reitmeyera. Kříž byl šikovný chlapec, vykonával poctivě a správně přidělený úkol, a proto vedoucí Reitmayer si ho zařadil do vlastní skupiny, s kterou pracoval často za dozoru arcivévody.“*[383] Proč měl mezi konopišťskými zaměstnanci zvláštní výsadu? Kříž byl malé mrštné postavy a *„byl odvážný při své práci a vyšplhal se bezpečně na ty nejvyšší stromy v parku. Pro tuto schopnost si ho vysoký pán velmi oblíbil a určoval pro Kříže ty nejchoulostivější případy, které Kříž k všeobecné spokojenosti splnil. Kříž se musel na takový výkon pravidelně ‘posilnit‘. To vysokému pánovi nevadilo.“*[384] Za první světové války musel narukovat. V prosinci 1914 odešel na frontu do Karpat, kde se dostal do ruského zajetí, ale naštěstí se vrátil domů zdráv koncem roku 1918. Poté pracoval opět na Konopišti až do smrti v roce 1953. *„S Křížem odešel zajímavý typ konopišťského zaměstnance, který zanechal po sobě hodně humorných vzpomínek,“*[385] připomněl J. Volf. Kříž přišel často do práce řádně „posilněný“ a měl za úkol zrýt záhon. „*…Když se tu objevil vysoký pán a viděl Kříže v nečinnosti. Na otázku, co tam dělá, odvětil mu Kříž pohotově, že číhá na krtka,“*[386] což by si jistě jiný zaměstnanec následníka trůnu nemohl dovolit odpovědět.

Mezi pracovníky parků a zahrad se nacházelo spousta příležitostných zaměstnanců. Jako příklad uvádím Mistra Key z Anglie,[387] který byl arcivévodovi doporučen jako odborník, jenž měl řídit v roce 1913 výstavbu leknínového jezírka v Růžové zahradě. Měl podepsanou smlouvu s Františkem Ferdinandem na jeden rok, jenže jeho odborná činnost se mu nelíbila. Proto s ním po půl roce smlouvu zrušil a jezírko dobudovali jiní odborníci. Takové případy propuštění se na Konopišti stávaly.[388]

3.4.4.4 Četnictvo

Zcela zvláštní skupinu představovalo četnictvo, které sice nepůsobilo přímo ve službách následníka trůnu, ale přicházelo s ním často do styku. O bezpečnostních opatřeních na

[382] Tamtéž, s. 2.
[383] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Muž s arcivévodskou výsadou, inv. č. 11, kart. 1.
[384] Tamtéž.
[385] Tamtéž.
[386] Tamtéž.
[387] Tamtéž, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2. Mr. Key bydlel s manželkou v zahradnickém domě na Konopišti.
[388] Tamtéž.

Konopišti poskytl vyčerpávající svědectví četnický závodčí Josef Volf. Jak vzpomněl na okamžik, kdy nastupoval do služby? *„Koncem zimy 1912 jsem byl ustanoven ke službě v Benešově a hlavně v sídle arcivévody Františka Ferdinanda de Este na Konopišti. Služba v Konopišti byla perná a zodpovědná. Informace, kterých se mi při nástupu do služby dostalo, mě přímo děsily, všude hrozil kriminál.“*[389] V prvních letech pobytu Vysokého pána na Konopišti nebyla zaváděna žádná zvláštní bezpečnostní opatření. Teprve v souvislosti se sňatkem a stoupající nadějí, že se stane císařem, byla bezpečnostní nařízení a úřední agenda zvyšována. *„Účelem služby byla, mimo povšechných povinností, v prvé řadě ochrana osobní bezpečnosti arcivévody, členů jeho rodiny a vysokých návštěv, dále pak přísná ochrana parku, lesů a myslivosti.“*[390] Stráž konali vojáci, hlídkující u zámku, a především četnictvo. V letech 1908-1910 vypadalo bezpečnostní opatření takto: *„Těsně okol zámku, při hradební zdi, konala strážní službu zesílená vojenská stráž-Doppelposten. Strážnice byla pod zámkem v úřednickém domě. Službu konali příslušníci c. a k. pěšího pluku čís. 102 a c. k. zeměbraneckého pluku čís. 28 z Benešova. Dále sem byli přiděleni k osobní bezpečnosti arcivévody 2 detektivové od policejního ředitelství v Praze. V roce 1906-1910 konali tuto službu Šašek a Václav Lehrer, v roce 1910-14 František Pondělíček a Jan Charvát. Bydleli v hostinci Jana Stejskala v Benešově u nádraží…K této skupině se počítali dva staří zámečtí vrátní František Fára*[391] *a Jan Dráb. Byli to penzionovaní šafáři. Hlavní bezpečnostní složkou bylo četnictvo…Tehdy čítal stav výkonného četnictva přibližně 15 mužů…V roce 1914 byl na stanici přidělen služební policejní pes ‚Vlčka‘, psovod strážmistr Josef Koutek* [392]*…Oba měli kvalifikaci. Já jsem byl určen zástupcem psovoda, protože byl známa moje láska k psí čeledi.“*[393]

Četnická služba byla vykonávána ve spolupráci s lesním personálem, což doložil J. Volf: „*Sám jsem byl s lesním Hofbauerem několikrát na…střehu [po pytlácích a cikánech]…“*[394] Četníci měli rozdělené okolí zámku do čtyř obvodů s nepřetržitou službou.[395] Obchůzková služba trvala 13 hodin včetně 3 hodinového odpočinku. Nastupovalo se ve 12

[389] Tamtéž, Dobromyslný konopišťský občan Engelbert Svoboda, inv. č. 52, kart. 2.
[390] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1.
[391] Vrátný Fára hlídal v brance na rozcestí u rybníka. Srov. E. RAK, c. d., s. 6.
[392] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1.
[393] Tamtéž, Úvaha o policejních psech, inv. č. 41, kart. 2.
[394] Tamtéž, Lesní Josef Hofabuer z Konopiště, pravodatný myslivec, inv. č. 53, kart. 2, s. 2.
[395] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1. Obvod č. 1 zahrnoval silnici od Dančí obory až k sv. Jánu u Vatěkova a přilehlé objekty i parky. Obvod č. 2 vedl silnicí od elektrárny ke Křížové cestě, dále sem patřila Hluboká cesta, zámek, Růžová zahrada… Obvod č. 3 tvořili Pomněnice, Chlistov, Žabovřesky, Konopiště… Pod obvod č. 4 patřily Marianovice, Chvojno, Kožlí a Konopiště s příslušnými objekty a parky. O rozsahu hlídkových obvodů svědčí náčrtek z roku 1913, vypracovaný strážmistrem Josefem Novotným z místní stanice.

hodin v poledne či v noci. *„Služba v Konopišti byla velmi přísná a zodpovědná. Tam byl četník jako hromosvod, pod samou kontrolou. Každý sebemenší poklesek byl předmětem služebního vyšetřování nebo aspoň pomluv a kritiky ze strany zaměstnanců*[396]*…Ti jeho [arcivévodovi] poskokové byli obávaní donašeči.“*[397] Bdělost četnictva sledoval sám František Ferdinand zejména při vycházkách a vyjížďkách v parcích. V roce 1913 přistihl u Papírenského rybníka vozky, kteří mu při odvozu ledu do benešovského pivovaru poškodili remíz. Četnictvo vypátralo viníka, jenž dostal malou peněžitou pokutu. *„V témž roce v létě našel Vysoký pán v malém parčíku dvora v Marianovicích několik vyříznutých mladých modřínů…Ihned dal zalarmovat četnictvo a nařídil přísné vyšetřování. To měl velmi špatnou náladu. Vyšetřování řídil sám okresní četnický velitel strážmistr A. Homola s několika četníky. Pachatelé byli bezpečně zjištěni. Byli to voláci z mariánovského dvora, kteří si modřínky uřízli na biče. Tím byla reputace četnictva zachráněna. Bylo třeba být stále ve střehu. Takové a podobné případy byly na denním pořádku.“*[398]

Často se prováděly služební kontroly četnictva. *„Dvakrát do roka přijížděl na Konopiště a do Benešova nejvyšší velitel četnictva a polní podmaršálek Michael von Lentulis. Vyšší štábní důstojníci z Prahy si tu podávali ruce. Pak tu byl benešovský velitel oddělení, okresní četnický velitel a velitel četnické stanice*[399]*…Při takových kontrolách se hlavně zkoušely teoretické vědomosti podřízených četníků. Zejména se dbalo, aby každý znal stanovení lesního zákona a zákona o myslivosti.“*[400] V prosinci 1913 přijel do Benešova četnický major Otto Selinka z Prahy, který si vyžádal také návštěvu u Vysokého pána, jenž mu při audienci sdělil, že je s četnictvem a jeho službou spokojený. Arcivévoda zároveň navrhl, aby byl jmenován velitelem připravované četnické stanice strážmistr II. třídy Bohumír

[396] Tamtéž.
[397] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 1.
[398] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 3. *„V jiném případě byl ten samý rok [1912] přemístěn z Konopiště strážmistr Václav Krátký za to, že nedoprovodil Konopištěm procházejícího starého člověka, který v důsledku srdeční choroby zahynul v parku na Tuškově a byl tam nalezen za 2 měsíce, po roztání sněhu, pod nízkým smrkem. Nedopustil se žádného přestupku, ale nad jeho postupem byla vyslovena ze strany paní vévodkyně nelibost. To stačilo, aby byl přemístěn jinam.“* Tamtéž, s. 2.
[399] Tamtéž, s. 1-2. Při jedné úřední návštěvě polního podmaršálka Michaela von Lentulise se stalo, že když chtěl překvapit sousední stanici v Poříčí nad Sázavou, její velitel strážmistr Josefa Kosárka byl na něj upozorněn prostřednictvím železničního telegrafu. Do četnické stanice v Netvořicích „*jeli polními cestami, aby se nikomu nepodařilo stanici vyrozumět. Tam se překvapení plně zdařilo. Všichni četníci byli právě doma, byli bez bluz a zaměstnáni vyřizováním pošty. Měli v úmyslu jít hrát kuželky. Po vyřízení běžných formalit o hlášení, zasedli na chvíli ke školení a vše velmi dobře dopadlo. Co v Poříčí pokazili, to v Netvořicích napravili.“* Tamtéž.
[400] Tamtéž, s. 2. Při jednom školení zemským četnickým velitelem, plukovníkem Václavem Řezáčem z Prahy se probírali lesní paraziti, a tudíž došla řeč i na jmelí. Nikdo z přítomných, ani samotný plukovník Řezáč, nevěděl, jak se řekne jmelí německy. Podle sdělení Josefa Volfa o tom doslovně řekl: *„Jako kluci jsme tomu říkali mejlí a rostlo nejvíce na dubech a borovicích.“* Tamtéž.

Hynek ze stanice v Benešově.[401] Počátkem dubna 1914 zahájila činnost v nově postavené vile v Benešově č. p. 521 nedaleko zámeckého parku Šiberna četnická stanice,[402] která byla kvůli sarajevskému atentátu zrušena již 31. prosince 1915.[403] *„Kmenový stav stanice byl 18 mužů. Ti sem byli přemístěni ze stanice Benešov, zejména ti mladší*[404] *…Četníci na této stanici zařazení byli určeni výhradně jen pro službu v Konopišti.“*[405]

Jak již bylo naznačeno, František Ferdinand projevoval zájem o četnictvo. *„V květnu 1914 nečekaně navštívil četnickou stanici pro Konopiště. Prohlédl si ubytování a byl velmi spokojený. Zejména se mu zamlouvalo zařízení místností a úprava pokojů. Na stanici byli zařazeni většinou svobodní a vybraní lidé. Zároveň dal veliteli rozkaz, aby povolal zámeckého zahradníka a dal pokyn, jak má upravit přilehlou zahradu.“*[406] Strážmistr Štěpán Boublík sem byl přemístěn, aby dohlížel nad staniční zahradou.[407] *„Vysoký pán také mimořádně rád sledoval četníky při přátelských rozmluvách s dívkami a byl-li v dobré náladě, měl pro takové potěšení pichlavé poznámky. Tak jednou při takovém případě se takto vyjádřil: Mir scheint, dass meine endarmen nur Frauenszimmer verführen!“*[408] Benešovský advokát František Veselý reflektoval jinak jeho vztah k vojákům. *„Z benešovské posádky sice denně docházel na Konopiště oddíl asi 20 mužů, který tam konal stráž u zámku, ale František Ferdinand nikdy nepřišel mezi důstojníky benešovské, aby se s nimi pobavil, a důstojníku, který denně musil jíti na Konopiště vykonat inspekci u strážného oddílu, nebylo ani dovoleno, aby se zastavil v kantýně, zřízené pro úředníky a služebníky konopišťské.“*[409]

---

[401] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 3. Bohumír Hynek měl za manželku chůvu arcivévodovy dcery Marii Hynkovou. Josef Volf uvedl chybně její křestní jméno - Hana.

[402] Tamtéž, s. 1. V Benešově zůstalo oddělení velitelství, okresní četnické velitelství a stanice pro benešovský obvod.

[403] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 3-4. Po zavraždění arcivévody v Sarajevu byli příslušníci četnické stanice na Konopišti postupně přemísťováni k jiným oddělením, zbytek byl převeden zpět do Benešova. Srov. tamtéž, 50 let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 4, kart. 1, s. 3. Josef Volf měl jít do Českých Budějovic, ale četnický velitel rytmistr Josef Šustr prosadil, aby zůstal v Benešově. Většina příslušníků četnictva narukovala hned na počátku války k polnímu četnictvu, takže na stanici zůstalo 18 mužů.

[404] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 3. František Ferdinand si vybíral mladé, štíhlé muže, *„a proto nastala menší čistka v četnickém stavu, když jednou zastihl v Konopišti strážmistra Theodora Vokouna, který byl menší postavy a dost obtloustlý. Doprovázel ho tehdy jeho sekretář Dr. Pavel Nikitsch a Vysoký se o něm takto vyjádřil: ‘Dieser Mann ist mir hier zu dick’. Samozřejmě, že sekretář Nikitsch sdělil přání vysokého pána na benešovské četnické velitelství a strážmistr Vokoun byl urychleně přemístěn na jinou stanici.“* Od té doby byli do služby přijímáni štíhlí četníci vyšší postavy.

[405] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 3-4.

[406] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 1.

[407] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1.

[408] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 3.

[409] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 44-45.

3.5 Konopišťský personál – shrnutí

3.5.1 Jak se dostali do služby?

Po charakteristice jednotlivých zaměstnanců je třeba shrnout a zobecnit informace o personálu. Nejprve je třeba položit si otázku, jak se vůbec dostali na Konopiště? Buď se zde vyskytli na základě různých doporučení (ThDr. Stanovský byl doporučen litoměřickým biskupem ThDr. Grossem), předchozího povolání (R. Mikula byl vyučeným číšníkem) nebo na základě náhod (v případě MUDr. Teunera náhlé onemocnění arcivévodovy dcery Žofie). R. Mikula, jenž byl nosičem jídel v ústavu „Kavalerie Kadetenschule" v Hranicích na Moravě a vojenským sluhou u barona Rumerskirche, měl v plánu po skončení školního roku odejít do civilu. *„Přemluvil mne [baron von Rumerskirch], abych ještě posečkal a v té době [1897] jsem se dozvěděl, že můj pán je jmenován pobočníkem u arcivévody Františka Ferdinanda. Nevěděl jsem, že jde o následníka trůnu, maje za to, že jde o nějakého podřadného arcivévodu, o něž nebylo v Rakousku nouze…když jsem pánovi přednesl žádost za propuštěnou, maje za to, že mu nebudu vyhovovat, řekl mi: 'Proč byste nemohl zůstat, jen se chovejte jako dosud a to stačí.' Takovým způsobem dostal jsem se k arcivévodovi."*[410]

Druhým pravděpodobně velice rozšířeným způsobem, jak bylo možné dostat se do služby, představovaly příbuzenské vztahy a doporučení tehdejších sloužících pro příbuzné, kteří často vyrůstali přímo na zámku nebo na panství. Jen mezi lesními zaměstnanci lze v letech 1910-1914 vysledovat pět rodinných pout a protekcí.[411] Nejpočetněji byla na Konopišti zaměstnána rodina Doudova. Václav Douda st. (1865-1935), hajný následníka trůnu, si vzal za manželku zámeckou komornou Barboru (zemřela 1950), rozenou Švíglerovou.[412] Jejich syn Václav (1892-1963) pracoval jako zahradník a dcera Barbora (1898-po 1970) také sloužila na zámku. Tomáš Schneiberg byl posledním konopišťským zaměstnancem z rodu Schneibergů, který byl na panství zaměstnán po dobu 300 let. Před zrušením poplužního dvora působil jako šafář, poté byl ustanoven zahradníkem v Růžové zahradě. Vzal si zámeckou kuchařku Josefu Schneibergovou. Jejich dcery Barbora – manželka četnického závodčího Josefa Volfa – a Josefa (provdaná Poppová) byly rovněž zámeckými sloužícími. Marie (provdaná za četníka Bohumíra Hynka) působila nejprve jako pomocná kuchtička, po narození princezny Žofinky si jí kněžna vybrala za opatrovnici dcery. Tomášův bratr František pracoval na panství jako sádecký.

[410] R. MIKULA, c. d., s. 12.
[411] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Seznam lesního personálu, inv. č. 4, kart. 1.
[412] Soukromý archiv autorky, Setkání s paní Emilií Doudovou, manželkou vnuka Václava Doudy st.

O působení rodiny Janaczků na Konopišti nás informoval Josef Volf. *„Lesní Jan Janáček, byl komický a zábavný lesák, až příliš sebevědomý. Původně byl obchodní příručí a k lesáctví mu dopomohl jeho strýc, arcivévodův nejdůvěrnější zaměstnanec a přítel, správce domu František Janáček…Byl malé postavy, ale slyšet ho bylo na kilometry. Za války byl Němec a pak Čech, jak říkával Moravský Slovák.“*[413] Nakonec zmiňuji zástupce rodiny Nechojdomů. František (zámecký elektrotechnik) se oženil s Boženou (rozenou Kubáskovou z Václavic). V roce 1909 se jim narodil syn Jaroslav. Františkův bratr Jaroslav pracoval na Konopišti jako komorník princů Maxe a Arnošta.[414]

Zaměstnanci byli vybíráni také podle inzerátů: *„Služebnictvo na Konopiště bývalo hledáno inseráty v bavorských časopisech.“*[415] Skutečně dopodrobna víme o nastoupení do služby u Emanuela Raka, což vzbuzuje jistou nedůvěru, i když jeho případ byl pravděpodobně, aspoň v rovině ostatních sluhů, dost typickým. *„Jednou v neděli čteme v novinách insert, že se přijme sluha k vysoké šlechtě. Podal jsem si žádost, přiložil pěkné vysvědčení z vojenské služby.“*[416] Podle svědectví J. Volfa se dostal Rak na Konopiště jiným způsobem. *„Když končil vojenskou službu v roce 1910, obstaral mu pan kurát místo sluhy na Konopišti.“*[417]

3.5.2 Pohovor

Základní podmínkou pro přijetí na Konopiště byla osobní bezúhonnost uchazeče, která byla pečlivě ověřována. Emanuel Rak popsal, jak dlouho čekal než šel k pohovoru: *„Trvalo to celý měsíc, než jsem byl povolán, neb četníci všude sháněli o mně informace, hlavně zda nebyl jsem trestán a podobně.“*[418] Pokud byl kandidát prošetřen a uznán bezúhonným, byl pozván na zámek. Emanuel Rak vzpomněl, že mu lesník půjčil oblečení, když šel k pohovoru: *„Jeden lesník se nade mnou smiloval a půjčil mne lesnický úbor, protože já nic kloudného na sebe neměl…Tam jsem byl přijat nejprve správcem. Byl to jakýs starý Šváb, obořil se na mne, že dosti dobře nerozumím té jeho hantýrce a povídá, že mne asi její veličenstvo nepřijme, když neumím dost plynně německy.“*[419] Zdá se, že poslední slovo při přijímání nových sloužících

[413] SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.
[414] *Konopišťské příběhy pro Vás – František Nechojdoma,* Státní zámek Konopiště. Kuchařka Julie Nechojdomová byla pravděpodobně sestrou Boženy. Později se provdala za sedláka Františka Kopku.
[415] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 40.
[416] E. RAK, c. d., s. 3.
[417] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.
[418] E. RAK, c. d., s. 3.
[419] Tamtéž. *„Zámecký správce Lehrer se stavěl proti jeho přijetí tvrdě, že je nešika a neovládá německou řeč. Na tyto vývody si paní vévodkyně osobně Raka přezkoušela a uznala ho způsobilým pro zámeckou službu. A tak*

patřilo Žofii Hohenbergové *„V tom zahlédnu dámu s vlečkou – byla to opravdu hezká ženská – a správce jí hlásí, že já jsem ten člověk. Mohl jsem na ni oči nechat a taky ona se na mne pátravě dívala.“*[420] Při pohovoru se kladl důraz na spořádané rodinné poměry, což vyplývá z prvních dotazů paní vévodkyně: *„Hned mne oslovila: Wie heissen Sie, haben sie noch die Eltern? a podobně, jak bylo zvykem. Kupodivu dovedl jsem pohotově odpovědít. Řekla pak něco správci a mávla rukou, to jako na znamení, že audience je u konce. Rychle jsem se k ní vrhl, chytil ji za ruku a políbil až to mlasklo a vévodkyně vykřikla Christi Gott! Tak to začalo a radost byla na všech stranách.“*[421]

Co se týče oděvu, reflektoval situaci E. Rak slovy: *„Správec mi nařídil dát si ušít u komorního krejčího v Benešově, pana Kováře, trojí uniformu.“*[422] R. Mikula si také uvědomil změnu v odívání poté, co nastoupil jako komorník: *„Svou funkci počal jsem tím, že jsem se oblékl do zcela nové uniformy.“*[423] Vrchní lovčí následníka trůnu Ludvík Braunstiengl *„chodil ve skvělé uniformě, na širokém zeleném řemeni, přes rameno nosil tesák. Posadil-li si ještě špičatý klobouk s bílým pérovým chocholem, budil větší respekt…“*[424] Četnictvo nosilo čisté obleky, zejména při slavnostech Božího těla. *„Četníci, kteří měli v ten den v Konopišti službu, museli vystupovat v parádní výstroji.“*[425] Podle sdělení Františka Veselého vyžadoval Vysoký pán od úředníků a služebníků, aby chodili bezvadně a čistě oblečeni, ale na jejich garderobu nechtěl přispívat. Domníval se, že konají-li u něj službu, znamená to pro ně spíše čestné postavení. Proto vítal uchazeče finančně zabezpečené, kteří nehledali jen zaopatření pro budoucnost.[426]

3.5.3 Zabezpečení služebníků a úředníků

František Ferdinand poskytoval služebnictvu zabezpečení v podobě mzdy, stravy a ubytování. Pokud se týká platu, těžko soudit, neboť žádný z pamětníků se o této záležitosti přímo nezmínil. V pramenech zároveň nenajdeme, jak často bylo služné vypláceno a na jaké účely

---

správce Lehrer byl nucen Raka do zaměstnání přijmouti.“ SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.

[420] E. RAK, c. d., s. 3.

[421] Tamtéž, s. 3-4.

[422] Tamtéž, s. 4. Krejčí František Kovář šil v Benešově pro arcivévodu a jeho personál. Srov. J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 130.

[423] R. MIKULA, c. d., s. 14.

[424] Tamtéž, s. 22. Podle Nikitsche-Boullese se německý lovecký šat *„skládal ze světlého, šedozeleného, dvouřadového námořnického kabátu, ze stejnobarevného měkkého klobouku, krátkých kalhot a holinek.“* V obleku nebyl téměř rozdíl od oděvu loveckého personálu. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 80.

[425] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Církevní slavnosti Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1, s. 2.

[426] Tamtéž, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 3.

zaměstnanci odměny využívali. V pozůstalosti Barbory Doudové se zachoval pouze výplatní sešit zahradníka Václava Doudy ml.z roku 1915.[427] Za předpokladu, že se situace z dob arcivévodových mnoho nelišila, vydělal si řadový zahradník průměrně 1,98 K za den, zahradnice 1,03 K denně. Vrchní zahradník Reitmayer dostal 5,35 K a V. Douda ml. 2,85 K.[428] Paní Emilie Doudová, manželka vnuka Václava Doudy st., mi oznámila, že se konopišťští zaměstnanci měli dobře a při slavnostních příležitostech jedli dokonce z míšeňského porcelánu.[429] Nepřímé svědectví ohledně platu přinesl také benešovský advokát František Veselý. Dělník, který byl na Konopišti zaměstnán 19 let řemeslnou prací, měl 14 K týdenní mzdy. Pracoval od 7 hodin ráno po dobu 12 hodin. Pokud bylo panstvo na zámku přítomno, nebyla pracovní doba služebníků omezena. Vrátný Fára měl podle Rakových pamětí mizerný plat.[430]

V podání Viléma Němce se stránka platového a penzijního pojištění podobala hranici bídy. *„Služba u arcivévody nebyla lehká pro nikoho…Přitom platy na Konopišti byly o mnoho nižší než na jiných panstvích.“*[431] Podle Františka Veselého měli zaměstnanci, které převzal Vysoký pán od Františka Lobkovice, jen nepatrné služné a téměř žádné zabezpečení na stáří.[432] Veronika Moudrá, vdova po zemřelém hajném Matěji Moudrém, *„prosí co nejponíženěji Vysoké předsednictvo Jeho císařské a královské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda Rakouského Este o milostivé udělení nějaké podpory a dovoluje si svoji nejponíženější prosbu následovně odůvodniti: Jsem 56 roků stará beze všeho jmění, ku každé těžší práci neschopná a nemám nikoho ku komu bych se obrátiti měla…a doufám, že zajisté moje prosba milostivě vyslyšena bude.“*[433] Penze byly starým úředníkům a služebníkům vyměřovány jen jako velmi skromné dary z milosti.[434] *„Kdysi byl dán do výslužby hajný, který sloužil přes 40 let. Dostal výslužného 70 zlatých, neboli 140 korun ročně a byl vyzván, aby se vystěhoval z dosavadní své hájovny.“*[435] Když se stal v polovině 90. let 19. století arcivévodovým hofmistrem kníže František Thun, navrhl mu jako zkušený hospodář, aby zaměstnancům velkostatku zvýšil platy a zlepšil jejich sociální zabezpečení. Byl si vědom, že pokud by se zlepšila pracovní morálka, zvedla by se prestiž služebníků a

[427] Tamtéž, Pozůstalost B. Doudové, Osobní dokumenty, inv. č. 1, kart. 1.
[428] Tamtéž.
[429] Soukromý archiv autorky, Setkání s paní Emilií Doudovou, manželkou vnuka Václava Doudy st.
[430] E. RAK, c. d., s. 6.
[431] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 75.
[432] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 23.
[433] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Veroniky Moudré z 9. ledna 1896, inv. č. 9, kart. 3.
[434] *„Jejich příchodem [Františka Ferdinanda a Žofie] na Konopiště skončila blahá doba doživotní služby s jistou penzí. Každý nově přijatý služebný byl nucen podepsat revers, jímž se zavázal nepožadovat zmíněné a dříve na tomto panství samozřejmé výhody…“* V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 73.
[435] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 26.

snížily se jejich časté výměny. František Ferdinand s ním nesdílel stejný názor. Thunovo hofmistrování brzy skončilo a poměry sloužících zůstaly nezměněny.[436] Pověsti o mizerném platu a zabezpečení zaměstnanců v pensi nebyly asi pravdivé tak, jak je popsali V. Němec a F. Veselý, neboť nikdo z přímých pamětníků si v těchto záležitostech nestěžoval.[437]

V zámecké kuchyni se původně vařilo nejen pro stůl Vysokého pána, ale i pro jeho služebnictvo. Kuchyně byly umístěny v přízemí pod tzv. kronprincem, odkud vedl výtah na jídlo, jejichž vybavení se bohužel nedochovalo. V místnostech jsou pouze původní obklady i dlažby a v suterénu lednice se skříněmi vyloženými plechem.[438] Po koupi zámku následníkem trůnu, byly kuchyně modernizovány a doplněny novým nádobím.[439] Žofie Hohenbergová později dala svobodným zaměstnancům a četníkům k dispozici kantýnu, kterou hodnotil Emanuel Rak kladně: *„Paní vévodkyně byla velmi šetrná dáma. Když se sem provdala, zavedla na zámku kantinu, kde se stravoval zámecký personál, pokud byl svobodný. Veškeré služebnictvo mělo zámeckou stravu, tak asi něco na způsob zámeckých kuchyní dneška.“*[440] Josef Volf, člen bezpečnostní služby, se zde také stravoval: *„V době odpočinku se obyčejně chodilo do zámecké kantýny-kasina na snídaně a večeře.“*[441] V letních měsících měl Vysoký pán v parčíku vedle Vrtbovské brány postavený prostorný stan, dar tureckého sultána,[442] kde panstvo obědvalo.[443] Díky Mikulovým pamětem víme něco málo o způsobu stravování ve vídeňském Belvederu. *„Bylo mi řečeno, že se musím stravovat v hostinci jako všichni zde [v modenském paláci] bydlící a budu odškodněn tím, že dostanu denně 4 koruny stravného z arcivévodské pokladny.“*[444]

O způsobu slavnostního stravování a stolování vypovídají záznamy o hostinách, konaných v době návštěv šlechtických přátel Františka Ferdinanda a zejména německého císaře Viléma II. Hodovníci usedali ke stolům podle zasedacích pořádků, které poskytují nejen informace o počtu návštěvníků na Konopišti, ale i o jejich postavení. V přípravně jídel, sousedící s velkou slavnostní jídelnou, se zachoval jídelní servis pro 24 osob z míšeňského porcelánu, do něhož byla servírována bohatá skladba pokrmů během hostin. V úzkém rodinném kruhu používal jídelní soupravu značky Pirkenhammer, vyrobenou na zakázku s iniciály FF v porcelánce Březová na počátku 20. století.

---

[436] Tamtéž, s. 23.
[437] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 39, 1999, s. 228.
[438] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[439] *Konopišťské příběhy pro Vás – Josefa Schneibergová*.
[440] E. RAK, c. d., s. 6.
[441] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1.
[442] Tamtéž, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2, s. 2.
[443] E. RAK, c. d., s. 9.
[444] R. MIKULA, c. d., s. 15.

V zámku, přímo v soukromém bytě arcivévodovy rodiny, obývali menší pokoje pouze vychovatel synů páter Stanovský a guvernantka malé Žofie. Podle J. Volfa bydlel ThDr. Stanovský v podzámčí v úřednickém domě, zvaném Beamtenhaus.[445] Na zámku byli ubytováni s velkou pravděpodobností tělesní myslivci a komorníci následníka trůnu, kteří mu museli být ve dne v noci k službám.[446] Vedle společenského salonu tzv. kronprince měl pokoj pobočník.[447] Alespoň část stálého personálu bydlela v podkrovních místnostech zámku, určených služebnictvu, v severním křídle dolního paláce (nad dnešní knihovnou a kuřáckým salonem).[448]

Stálí zaměstnanci našli bydlení též v podzámčí. Budova kovárny, ležící kousek od rybníka, byla při bourání „starého" Konopiště adaptována na byty pro služebnictvo a na stáje koňských potahů. Obě budovy odklopoval dlážděný dvůr a malá zahrádka. V této budově dlouho pobýval Tomáš Schneiberg a jeho rodina společně s dalšími sloužícími.[449] Jeho dcera Marie Hynková se přestěhovala do podkrovních místností zámku, když se stala Žofinčinou chůvou. V blízkosti kovárny bydlel hajný Valtr, který podle Josefa Volfa obýval panskou hájenku u rybníka, nacházející se za obydlím Václava Doudy,[450] jenž byl s potomky po opuštění Frýdku ubytován v budově pošty. Řada služebného personálu pocházela z okolních měst či vesnic a na Konopišti bydleli v obytném domě pro úředníky a dělníky č. p. 4.

Po zrušení konopišťské papírny byla budova přestavěna na obytné místnosti pro zaměstnance následníka trůnu, kteří se tu velmi často střídali. Pokud nedostali okamžitě byt, byli zde přechodně ubytováni, ale nejvíce zde bydleli panští důchodci. Např. sádecký František Schneiberg pobýval v budově bývalé papírny,[451] kde v letech 1899-1903 trávila spoustu času i jeho neteř Barbora, provdaná za četnického závodčího J. Volfa. Asi v roce 1906 byla papírna zbourána.[452] Lesní personál, zahradníci a dělníci se po vykoupení obce Žabovřesky nastěhovali do prázdných domů. Co se týče lesníků, bydlel zde například hajný Václav Stehlík. Ostatní zaměstnanci pobývali v hájenkách podle místa svého působení - ve Frýdku žil hajný Václav Douda s rodinou a nějaký penzionovaný poklasný.[453] Četnictvo mělo strážnici pod zámkem v úřednickém domě, ale *„příslušná četnická stanice byla v Benešově*

[445] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1, s. 1.
[446] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 47.
[447] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[448] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková*.
[449] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Paměti a vzpomínky z Konopiště. Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 9.
[450] Tamtéž, Poznámky, inv. č. 22, kart. 1.
[451] Tamtéž, Paměti a vzpomínky z Konopiště. Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 13. Předtím dlouho bydlel pod zámeckým rybníkem, kde je dnes malý rybníček. Srov. Tamtéž, Poznámky, inv. č. 22, kart. 1.
[452] Tamtéž, Konopišťská papírna, inv. č. 105, kart. 5.
[453] Tamtéž, Lesovna U Syrých-Frýdek, inv. č. 43, kart. 2, s. 1-2.

v budově stavitele Františka Maříka…Protože dosavadní ubytování nepostačovalo, najmula četnická správa i prostorný pokoj ve vile Antonína Trmala.“[454] Uvažovalo se, aby bydleli příslušníci četnictva přímo na Konopišti, ale *„pro nedostatek ubytování k tomu nedošlo.“*[455] Nová četnická stanice vznikla až, když *„správa panství koupila v Benešově, na Mydlárně [nedaleko zámeckého parku Šiberna] menší vilu pro ubytování četnictva pro Konopiště.“*[456]

3.5.4 Služební předpisy a komunikace

Nahlédněme nyní do systému psaných i nepsaných pravidel vzájemného soužití Vysokého pána, jeho rodiny a služebnictva. Personál byl bedlivě sledován, zda dodržoval všechny předpisy, zvláště ze strany vévodkyně: *„Měla mezi komornými jednu takovou drbnu, jmenovala se Elis. Jak se na zámku něco šustlo, hned to vyzvonila a paní vévodkyně – inu ženská – si na klepy potrpěla.“*[457] Žofie Hohenbergová občas chodila do dílen dohlížet na práci dělníků,[458] nebo kukátkem či dalekohledem sledovala z oken zámku, zda se v parcích pilně pracuje.[459] O tom, jak vévodkyně kontrolovala zaměstnance se psalo i v novinách: *„Nebylo jí zatěžko třebas po čtvrté ráno přijet v bryčce, vlňák přes sebe, do Chvojena nebo až do Vidlákovy Lhoty, kontrolovat ranní dojení.“*[460] Správná víra a pravidelná účast na mši hrály klíčovou roli nejen při přijímání na Konopiště, ale i v dalším setrvání ve službě. *„Úřednictvo i služebnictvo konopišťské musilo plnit všechny příkazy církevní, zejména účastnit se mše v neděli, o velikonocích jít ke zpovědi a přijímání.“*[461] František Ferdinand s chotí osobně dohlíželi, aby nikdo ze zaměstnanců nescházel z obřadu. *„Bývali v kapli přítomni po celou dobu zpovídání a neodešli, dokud všichni přítomní se nevyzpovídali a nepřijímali. Zanedbat tento náboženský obřad znamenalo upadnout v nemilost a být propuštěn.“*[462]

Jaký platil řád na Konopišti v dobách Vysokého pána? Všeobecné požadavky vrchnosti byly shrnuty v ‚Služebním řádu pro lesní hajné‘,[463] které zřejmě neplatily jen pro lesní personál: *„Muž, který se službě přísežného hajného oddati chce, musí být bezúhonný,*

[454] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 1.
[455] Tamtéž, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 1.
[456] Tamtéž.
[457] E. RAK, c. d., s. 13.
[458] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 54.
[459] Tamtéž, s. 52.
[460] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště. Mlynář kontra arcivévoda, inv. č. 99, kart. 31.
[461] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 17.
[462] Tamtéž, s. 18.
[463] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Arcivévodský lesní úřad v Konopišti. Služební řád pro lesní hajné, inv. č. 7, kart. 3. Škoda, že je služební řád značně poškozen, a proto může být jen částečně interpretován.

věrný a střídmý, jakož i v každém pádu spolehlivý člověk, kterému by nikdo tak lehko při jeho tak těžké službě nějakých chyb vytýkati nemohl.“[464] Ustanovení č. 6 patřilo rovněž k velmi důležitým: *„Důvěra jest základ celého počínání a kdo si tuto podkope, podkope si celou budoucnost.“*[465] Naopak: *„Byla-li jednou jeho důvěra ztracena, k čemuž postačil nejmenší podnět, tu mohl nešťastník činiti, co chtěl, nemohl důvěry již získati zpátky…“*[466] Jaké byly další povinnosti hajných? Jakmile byl hajnému lesním úřadem přiděleno oddělení, byl povinen představit se dozorci revíru – svému prvnímu představenému. Dále ho musel požádat, aby mu popsal škůdce lesa a zvěře, *„by věděl při setkání se s osobami takovými, jak zakročiti.“*[467] Hajný také ručil za zásoby dřeva a stav zvěře v jeho oddělení. Následně měl za úkol seznámit se přes dozorce revíru s ostatními hajnými a přátelsky s nimi vycházet. *„Naproti tomu jest ale jeden každý hajný povinen, kdyby snad pozoroval, že v jeho revíru nebo v sousedním oddělení některý ze služebníků se nějakých nepravostí dopustil, toto v největší šetrnosti na patřičném místě tak udati.“*[468] Pokud by přestupek zamlčel a dokázalo by se, že na něm neměl žádný podíl, stejně by byl považován za spoluviníka. *„Hajný nesmí konat službu naoko – služba musí být konána dle potřeby – dle svědomí – služba nesmí být konána dle hodin neb dnů – vyjímaje dny sváteční a dobu noční.“*[469] U četnictva, které spolupracovalo s lesním personálem, *„zejména se dbalo, aby každý znal stanovení lesního zákona a zákona o myslivosti.“*[470]

František Ferdinand se služebníky mluvil, potkával a zdravil je. Na Konopišti byl absolutní pán a jako člen císařského rodu musel být zdraven formálně, jenže příslušníkům jeho rodiny taková pocta nejprve nepříslušela. *„Z vyšších míst bylo nařízeno, aby se jim prokazovala taková pocta, jaká náležela členům císařského rodu.“*[471] Když se vraceli kočárem na zámek, *„revírníci a hajní stáli frontu na křižovatce pod Želetínkou a hluboce se ukláněli…“*[472] Následník trůnu zachovával starý řád, podle kterého mu služebnictvo, když se k němu blížilo, muselo políbit ruku.[473] *„I staří úředníci byli na Konopišti povinni*

[464] Tamtéž.
[465] Tamtéž.
[466] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 64.
[467] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Arcivévodský lesní úřad v Konopišti. Služební řád pro lesní hajné, inv. č. 7, kart. 3.
[468] Tamtéž.
[469] Tamtéž.
[470] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 2.
[471] Tamtéž, Kritika vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 2.
[472] Tamtéž, Pozůstalost Karla Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Mlynář kontra arcivévoda, inv. č. 99, kart. 31.
[473] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 26.

arcivévodovi líbat ruku.“[474] Vrátný Fára, penzionovaný šafář, se uklonil panstvu, když ho potkal na procházce u rybníka. *„Nabídla mu [vévodkyně] ruku k políbení se slovy: Jak se máš? Byl by rád řekl svou bolest, ale stačil jen pysky hnouti a ona hned na to: Dobře, viď?“*[475] Z toho plyne, že si Žofie evidentně užívala poct, které jí byly na Konopišti, na rozdíl od vídeňského dvora, prokazovány.

3.5.5 Prohřešky

O tom, že služba na Konopišti nebyla lehká, se shodla většina pamětníků. Vyžadovalo se více než na jiných panstvích a více se také trestaly případné prohřešky. Jakého provinění se mohl zaměstnanec dopustit? Již víme, že nebyla tolerována neúčast na nedělní mši. Jindy mohl být služebník přistižen, jak se baví s jiným zaměstnancem. Obyčejně se takové přestupky obešly vyhubováním. Sám Emanuel Rak nezaznamenal, že by byl někdo propuštěn v letech 1910-1914, kdy sloužil na zámku.[476] Ze služby zaměstnanci odcházeli zřejmě zřídka – pokud nebereme v úvahu tvrzení Viléma Němce, že se tak dělo za sebemenší přestupek a propuštěný byl i poté pronásledován.[477] V podobném duchu byl naladěn František Veselý.[478] *„Nepatrná záminka, pouhý klep či intrika stačily, aby byl ředitel, správce či jiný úředník ihned ze služby propuštěn. To stalo se nejen Čechům, ale stejně Němcům, Chorvatovi, Angličanovi, nejoddanějším katolíkům i nejvěrnějším služebníkům…Postavení úředníka konopišťského bylo nanejvýše nejisté a jen zvučný titul arcivévodského úředníka přilákal lidi poměrů neznalé, že se ještě do služeb konopišťských hlásili.“*[479] Historik Jan Galandauer uvažoval stejně pravděpodobně díky interpretaci týchž pramenů.[480]

Josef Volf vzpomněl, že *„pro výkon bezpečnostní služby v Konopišti, v sídle Vysokého pána, neplatily jen všeobecné služební předpisy, ale bylo vydáno mnoho jiných zvláštních předpisů a nařízení…Jedním takovým tvrdým opatřením bylo, že službu konající četníci se nesměli scházet za účelem zábavy. Mohli se sejít jen v případech nutných sdělení. I přes tvrdý*

[474] SOA Praha, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 3.
[475] E. RAK, c. d., s. 6.
[476] *Konopišťské příběhy pro Vás – Emanuel Rak*.
[477] Vilém Němec se zabýval koncem kariéry zámeckých správců Salise von Sewis, JUDr. Tondra a zároveň šaška Kašpara Waltra. Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 40, 44-45, 133-134.
[478] František Veselý věnoval celou kapitolu konopišťským úředníkům a služebníkům. U personálu se, mimo důvodů propuštění některých zaměstnanců a s tím souvisejícím výslužným, zabýval služným a zaopatřením na stáří, ale i možným zlepšením situace, kterou navrhoval hofmistr František Thun. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 23-28.
[479] Tamtéž, s. 23-25.
[480] *„Propuštění mohlo přijít zcela nenadále, stačilo, aby krajně podezíravý arcivévoda podlehl okamžitému impulsu. Jestliže výměna správce na jiném šlechtickém velkostatku byla spíše výjimečnou událostí, pak na Konopišti od té doby, kdy se jeho pánem stal František Ferdinand, se správců vystřídalo osm – Češi, Němci, Chorvati, Angličan.“* J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 94.

zákaz takových schůzek přece k nim docházelo.“[481] Nejčastěji se debaty konaly přímo pod zámkem na rozcestí u rybníka, kde hlídal vrátný Fára. *„Jednoho krásného květnového dne byl Vysoký pán na vycházce na Chvojně a vrátil se před samým polednem. To znamenalo, že ten samý den již nikam, aspoň po obědě, nepojede a že je na tu dobu čistý vzduch. Byla proto příležitost ke schůzce. Sešli jsme se u vrátného k debatě. Byl tu strážmistr Vojtěch Záhrobský, strážmistr František Bobek, závodčí Josef Volf, osobní detektiv arcivévodův Jan Charvát a vrátný Fára. Když jsme byli v nejlepším rozhovoru, objevil se nečekaně Vysoký pán...Ihned jsme se rozestoupili a vzdali předepsanou počestnost. Vysoký pán poděkoval s úsměvem a dodal: Aha, böhmische Landtag beisammen! Tato poznámka byla hodně pichlavá a soudili jsme, že se neobejde bez následků. Ale nestalo se nic. Horší by bylo, kdyby ho byl doprovázel některý z jeho úředníků nebo služebníků.“*[482] Když následník trůnu překvapil bavící se a zahálející služebnictvo, *„s oblibou říkával: Thun Sie nur weiter povídálny. To musel mít ale dobrou náladu. Jinak tvrdě zahlížel.“*[483] Volfovy zážitky zároveň svědčí o arcivévodově diskutabilní „obstojné“ znalosti českého jazyka.

R. Mikula zaznamenal podobnou zkušenost s dobrou náladou Vysokého pána, když si i přes zákaz kouření ve vídeňském Belvederu zapálil. *„Jednou z rána po snídani, zapálím si dýmku pravého komisního, přes zákaz svého pána, aby nenačichl palác. Chtěl jsem mít vyvětráno, než vstane. Slyším tu hlasy na chodbě a než se vzpamatuji, otevrou se dveře a vidím následníka v průvodu Janeczkově a Braustiengla“*[484] František Ferdinand uklidnil pobočníka Rumerskirche slovy: *„Ten váš sluha kouří nějaký silný knastr, ale nevadí, dámy tu nemáme a my jsme kuřáci.“*[485] Je zajímavé, že odpouštěl zaměstnancům alkohol, což se týkalo především jeho oblíbenců parkového dělníka Františka Kříže či hajného Václava Stehlíka. Podle svědectví Josefa Volfa se Kříž *„dosti často posiloval, byla to jeho slabá stránka. A ač to bylo arcivévodovi známo, nikdy mu to nevytýkal.“*[486] Stejně tak Václav Stehlík, přestože si *„rád poseděl a vypil, byl u arcivévody oblíben.“*[487] Nejznámějším opilcem byl správce zámecké elektrárny Engelbert Svoboda, který *„občas si rád ‚vypil‘ nějaký ten máz dobrého piva.“*[488]

Dostali jsme se k nejznámějšímu případu propuštění zaměstnance Vysokého pána z roku 1902, který měl soudní dohru a dostal se až na stránky novin. Čím se osobní kočí Josef

[481] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Kritika Vysokého pána, inv. č. 15, kart. 1, s. 1.
[482] Tamtéž.
[483] Tamtéž.
[484] R. MIKULA, c. d., s. 24.
[485] Tamtéž, s. 25.
[486] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Muž s arcivévodskou výsadou, inv. č. 11, kart. 1.
[487] Tamtéž, Charakteristika jednotlivých lesáků, inv. č. 4, kart. 1.
[488] Tamtéž, Dobromyslný konopišťský občan Engelbert Svoboda (1855-1926), inv. č. 52, kart. 2.

Fejfar provinil? Utrhl si několik třásní zlaté barvy z ozdobné pokrývky, zakrývající dřevěný model koně ve skladišti, určeného snad na účely maškarních zábav a z třásní si udělal řetízek na hodinky. Poté, co byl udán mimo jiné kočím Antonínem Doležalem, okamžitě byl propuštěn a obžalován u Okresního soudu v Benešově. Cena doličného předmětu byla odhadnuta soudním znalcem na 35 haléřů. Z toho důvodu soudce rozhodl, že šlo jen o nerozvážný čin bez zlého úmyslu, a proto obžalovaného osvobodil. Jenže František Ferdinand se cítil uražen, vedl nátlak na příslušného soudce a za pomoci právníků si vynutil odvolací řízení. Důsledkem nového soudního procesu byl nešťastnému kočímu uložen trest 24 hodin vězení, náhrada škody ve výši 35 haléřů a ještě musel uhradit náklady soudního řízení. Teď byl arcivévoda konečně spokojen.[489] V prvé řadě byl případ Josefa Fejfara připisován bezmezné lakotě následníka trůnu. Zároveň mohl být i příkladem jeho mstivosti či svévolného a nezákonného včleňování se do výkonu práva.[490] Nikoliv posledním vysvětlením může být jeho snaha udržet si autoritu před sloužícími a varovat je před scestím.

3.5.6 Národnostní složení a jazykové znalosti zaměstnanců

Složení služebnictva z hlediska národností a jazykové schopnosti i znalosti Františka Ferdinanda patří mezi často diskutované otázky. V minulosti bylo národnostní složení zaměstnanců interpretováno velice jednostranně, nejen díky kontroversnímu výkladu Viléma Němce: *„V konopišťském zámku převládalo služebnictvo německé a Češi tam nemívali na růžích ustláno. Jen některý obor zastoupen byl Čechy. Tak například byl arcivévoda přesvědčen, že není nad českého kočího a zahradníka, i dosazováni na tato místa dlouho vždy jen Čechové, než i to se později změnilo…Německy musel umět každý, jinak do služby přijat nebyl.“*[491] Když koupil arcivévoda zámek, věnoval podstatnou část energie „reorganizaci“ sloužících. *„Vyhledával i ty nejmalichernější záminky, aby mohl propustit služebnictvo českého původu a nahradit jej Němci*[492]*…za obligátní řeč byla prohlášena němčina. Kdo neuměl německy, vyletěl bez milosrdenství.“*[493] Výpovědi Viléma Němce nejsou v mnohém pravdivé. Již víme, že úředníci a služebníci přešli od knížete Lobkovice, takže nebyli nahrazeni výlučně Němci.

---

[489] Tamtéž, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Opis rozsudku č. j. U 75/2/28, inv. č. 99, kart. 31. F. Veselý popsal daleko barvitěji. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 34-35.
[490] J. GALANDAUER – D. KUSÁK, c. d., s. 12-13.
[491] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Praha 1930, s. 176.
[492] TÝŽ, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 8.
[493] TÝŽ, *Vysoký pán konopišťský*, Praha 1930, s. 14.

Úředníci museli pochopitelně ovládat němčinu, neboť, jak bylo řečeno, agenda panství byla nejprve vedena německy. „Služebného personálu“ se to netýkalo, což vyplynulo přinejmenším z citovaného přijetí E. Raka do služby. Podobně na tom byl R. Mikula, který se bál kvůli znalostem němčiny v počátcích působení u Františka Ferdinanda zvedat telefony.[494] U řadového služebnictva a lesního personálu byla požadována minimální znalost německého jazyka, a tudíž si stačilo osvojit pár příkazů a frází. Sluhů se stejně arcivévoda na nic neptal, asi s nimi nepřišel ani moc do styku, o čemž svědčí řada nepřímých postřehů z Rakových pamětí. *„Jednoho večera sklízeje nádobí po večeři, zahlédl jsem následníka a spěchal se schovat, abych mu nechodil moc na oči a nezevšedněl.“*[495] Zřejmě přikrášlené svědectví o arcivévodově znalosti češtiny poskytl Rakův zážitek po návratu z manévrů v roce 1912. *„Následník se mne ptá, co jako děláme v té mobilizaci? Já, ovšem že německy, že stavíme zákopy a tak podobně a v tom zmatku povídám: ‘Aber weiss du Kaiserliche Hoheit, ich kenne mich nicht so gut ausdrücken.’ Vévodkyni tekly slzy smíchem, že jsem následníkovi tykal. Tento prohlásil, že tedy raději budeme mluvit česky a skutečně viděl jsem, že mluví obstojně.“*[496] O četnosti Rakových styků s Vysokým pánem vypovídá také skutečnost, že teprve po dvou letech služby zjistil, že hovořil „obstojně“ česky. Fakt, že ani E. Rak neuměl natolik německy, aby správně oslovil svého pána, opět doložil, že řadovému služebnictvu skutečně stačily pro výkon služby základní znalosti německého jazyka. Potvrdila se nepravdivost tvrzení o bezpodmínečně nutné znalosti němčiny na úrovni, odpovídající ryze německé vrchnosti. Nesmyslná je rovněž domněnka V. Němce, že se na Konopišti vůbec nevyskytovalo služebnictvo českého původu a že bylo dokonce diskriminováno.

Zajímavá je statistika podílu Čechů a Němců v oblasti lesního personálu, utvořená podle již mnohokrát citovaného seznamu lesníků z let 1910-1914. Vycházet bylo možné jen z českého či německého původu jmen, případně z ojedinělých zmínek o národnostním původu jednotlivých zaměstnanců. Podle těchto předpokladů se ve správě lesů nacházelo dvacet Čechů a šest zaručených Němců, z toho čtyři osoby měly německá příjmení, ale jednalo se zřejmě o Čechy. Z šesti zaměstnanců německé národnosti pracovali čtyři v nejvyšších funkcích (vrchní lovčí Ludvík Braunstiengel a tělesní myslivci Vilém Mittendorfer, Karel Schockardt a Jiří Hochleitner), ale Češi se jim téměř vyrovnali – tři obsadili nejvyšší posty.

[494] R. MIKULA, c. d., s. 26.
[495] E. RAK, c. d., s. 7.
[496] Tamtéž, s. 9.

Za všechny uvádím lesního Josefa Hofbauera, arcivévodova oblíbeného zaměstnance v oblasti lesní správy.[497]

Při výběru svých sloužících se správa zámku, respektive vévodkyně na národnost neohlíželi. Většina zaměstnanců na Konopišti a v Chlumu u Třeboně, tedy na českých državách, byli Češi a Němci, zatímco na rakouských statcích převažovali Němci.[498] Jak bylo naznačeno výše, úroveň znalosti německého jazyka určovala budoucí post uchazeče. Zaměstnanci, kteří přicházeli pravidelně do kontaktu s rodinou Františka Ferdinanda, museli znát dobře němčinu, jinak mohli zastávat jen nižší funkci. Na Konopišti působila na vyšších pozicích celá řada služebníků české národnosti: správce zámku Václav Lehrer, zámecký kněz a vychovatel dětí ThDr. Otto Stanovský, zpovědník vévodkyně Žofie ThDr. Jan Kolář, rodinný lékař MUDr. Karel Teuner, revírník Josef Hofbauer, komorníci Jaroslav Nechojdoma, Rudolf Mikula, Anna Ráčková, vrchní zahradník Ladislav Kudra a Václav Douda ml. Svědectví Emanuela Raka přineslo jeden z pohledů na zdejší národnostní situaci. *„Celé služebnictvo na Konopišti byli Češi jako poleno. Počínaje centrálním ředitelem Šneiberkem, zpovědníkem vévodkyně z Hohenbergu profesorem Kolářem, vychovatelem dětí P. Stanovským.“*[499]

Vedle českého personálu bylo na Konopišti zaměstnáno i služebnictvo německé národnosti, jejichž soužití bylo přes ostré nacionální konflikty na přelomu 19. a 20. století bezproblémové. Alespoň nemáme k dispozici žádné zprávy o národnostních a jazykových sporech, které by zásadně pronikly do uzavřeného panství. *„Na Konopišti bylo však klidno, nanejvýše nějaká slovní potyčka mezi českým a německým služebnictvem.“*[500] Česko-německý národnostní konflikt se ukázal jen v ojedinělém bizardním případě – tzv. Tandlerově aféře v roce 1899.[501] V říjnu 1899 někdo v parku zamazal barvou cedulky s německým nápisem ‘Verbotener Weg‘. Od den později kdosi kamenem rozbil okno zámku – u bytu sluhy Reinolda Fritsche. *„Tyto oba činy ukazovaly na pachatele české národnosti patřící a to tímto spíše, an Tandléř a Fritsche četnictvu sdělovali, že jsou od Čechů nenáviděni a pronásledováni…“*[502] Aféra pokračovala třetím dnem, kdy byl údajně Fritsche zbit dvěma muži české národnosti. *„Po příchodu pana doktora Kracíka bylo shledáno, že Fritsche na těle*

[497] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Seznam lesního personálu, inv. č. 4, kart. 1.
[498] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 151.
[499] E. RAK, c. d., s. 7.
[500] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 57.
[501] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Aféra, inv. č. 3, kart. 1, s. 1. V protokolu četnictva při jmenování obou účastníků aféry bylo uvedeno, že Reinhold Fritsche byl „pouhý Němec“ a Josef Tandler „pouhý a zuřivý Němec“, což již by mohlo poukazovat na drobné národnostní spory. Srov. Český jih, 15. 12. 1900, s. 2-3, Atentát na arcivévodském zámku v Konopišti /1899/.
[502] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Aféra, inv. č. 3, kart. 1, s. 1.

poraněn nebyl a proto domněnka četnictva, že tento atentát fingirován byl, se potvrdila.“[503] Četníci vypátrali, že vše bylo sehráno a pachateli byl klíčník Josef Tandler[504] se sluhou Fritschem. Ukázalo se, že *„Fritsche, který bez vyššího schválení do zámeckých služeb dne 15. října 1899 od Tandlera, který jest s Fritschem příbuzný, přijat byl, měl asi za úkol tabulky zamazati, okna rozbíti, atentát předstírati a kdož ví na úkor české národnosti jaké jiné činy ještě vykonávati.“*[505] Není jasné, zda aférou chtěli přispět k národnostnímu boji na Konopišti nebo na sebe jen upozornit. *„Fritsche byl u c. k. okresního soudu v Benešově za vinna uznán a do vězení na dobu jednoho měsíce odsouzen…Tandler byl dne 1. května 1900 před krajský soud v Táboře postaven a jak četnictvem tak i Fritschem usvědčen a na dobu 2 měsíců do tuhého žaláře odsouzen.“*[506] Oba byli potrestáni, Tandler zcela neočekávaně setrval nadále v arcivévodových službách.

František Ferdinand zřejmě netrpěl národnostní nesnášenlivostí, byl si vědom, jaké je národnostní složení říše. Jeho problém spíše spočíval v tom, že nebyl příliš jazykově nadán, a proto vyžadoval, aby se v jeho přítomnosti hovořilo německy, což se týkalo pochopitelně i personálu.[507] Jak se komorník R. Mikula vyjádřil o jeho jazykových znalostech? *„…znal mimo mateřštiny – němčiny – toliko nedokonale francouzsky a trochu česky. Později se učil anglicky, avšak brzo toho zanechal. Maďarštině učil se po léta, až konečně mohl veřejně promluviti, zvláště při zahájení delegací*[508]*…ke konverzaci v tomto jazyku míval u sebe maďarského kněze, avšak mluvil maďarsky nerad, a proto také málo rozuměl*[509]*…Od profesora Lammasche víme, že byl centralistou a chtěl uzákonit němčinu za zprostředkovací řeč…český život, české umění a česká literatura byly Františku Ferdinandovi zcela cizí…“*[510]

Čeština sice nebyla na Konopišti zakázána, nicméně Vysoký pán nerad slyšel, když personál mluvil v jeho přítomnosti česky, protože českému jazyku rozuměl špatně a mluvil ještě hůř. Haushofmeistr Janáček byl typem služebníka, který hovořil v jeho přítomnosti přirozeně německy.[511] Lékař Karel Teuner udělal první dojem na následníka trůnu nejen úspěšným zákrokem při léčbě nemocného ucha dcery Žofinky, ale i tím, že mluvil dokonale

[503] Tamtéž, s. 3.
[504] František Veselý uvedl, že zastával funkci komorníka. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 57.
[505] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Aféra, inv. č. 3, kart. 1, s. 3.
[506] Tamtéž, s. 1.
[507] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 38, 1998, s. 240.
[508] R. MIKULA, c. d., s. 79-80.
[509] SOA Praha, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 13.
[510] Tamtéž, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Blaník, 10. 11. 1923, inv. č. 99, kart. 31.
[511] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 205.

německy, včetně vídeňského dialektu.[512] Pokud zaměstnanci nehovořili na odpovídající úrovni německého jazyka nebo, *„promluvil-li pak personál při sestavování dispozic k lovu česky*, *vytkl jim František Ferdinand: ‚Zdá se mi, že jste všichni mladočeši, vždyť mluvíte česky‘.“*[513]

Znalost češtiny následníka trůnu a vévodkyně byla na počátek 20. století velice slabá. Omezovala se na pár příkazů a frází služebnictvu, o čemž svědčí Mikulovy a Rakovy paměti. Na ranní pozdrav R. Mikuly odpovídal s oblibou: *„Má úcta pane Mikula.“*[514] Když na Vánoce dostal Emanuel Rak zlatý dukát v ceně 20 zlatých, oslovil ho: *„Tu máš, pane Rak!“*[515] Jak vypadaly znalosti češtiny vévodkyně Žofie? *„Když mne potkala, ptala se: ’Jak se máš človíčku?‘, to si po česku pamatovala.“*[516] Nic jiného asi česky neuměla. Arcivévoda zvládl česky celou řadu nadávek. Když přistihl během podzimní návštěvy císaře Viléma II. služebnictvo ve skupince, jak si vyměňovali názory a oslovovali se vyššími tituly, vykřikl: *„’Co to tam dole pořád slyším? Samí páni! Pane Štěrba, pane Kudrna, pane Rak, pane Holas. Roboto jedna, co vlastně já jsem tady, když vy jste páni‘?“*[517] Oblíbeným výrazem Vysokého pána bylo ‚Hrom a peklo‘. Když nachytala vévodkyně Žofie kouřícího manžela s osobním myslivcem, křičela dle sdělení novinového článku: „*Zítra v nédelu šecky do kostelu! Já se budu dobře dývat,“* [518] nařizovala provinilcům.

Z celé rodiny následníka trůnu na tom byl se znalostmi češtiny nejlépe údajně František Ferdinand.[519] Jeho maturitní zkoušku z českého jazyka nemůžeme brát jako měřítko skutečných znalostí. Ve vojenském kvalifikačním listě měl zmínku o jazykových dovednostech v české řeči jako ‚pro službu postačující.‘[520] Víme, že žádné dopisy v češtině nepsal. S politiky a šlechtickými přáteli vedl korespondenci výhradně německy.[521] Jako vášnivý čtenář tisku četl mimo vídeňské Reichspost také české noviny, například Národní listy. Dokonce měl předplacen i regionální tisk Hlasy od Blaníka, ale zda-li ho skutečně četl,

[512] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis MUDr. Františka Teunera z 2. dubna 1967, inv. č. 99, kart. 31, s. 2.
[513] Tamtéž, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 14.
[514] R. MIKULA, c. d., s. 25.
[515] E. RAK, c. d., s. 15.
[516] Tamtéž, s. 10-11.
[517] Tamtéž, s. 11-12.
[518] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Mlynář kontra arcivévoda, inv. č. 99, kart. 31.
[519] Srov. M. SEKERA, *Čeština v rakouské armádě a císařské rodině,* Dějiny a současnost 16, 1994, č. 2, s. 15-18; F. ČENSKÝ, *Český jazyk v císařské rodině,* Osvěta 16, 1886, s. 97-105, 204-211, 312-322, 404-415. O jeho jazykových schopnostech se vyjádřil i Jaroslav Werstadt. J. WERSTADT, *Zápas Františka Ferdinanda*, s. 64.
[520] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* s. 206.
[521] Tamtéž, s. 338. V pozůstalosti následníka trůnu najdeme velmi málo dopisů, které psal on sám (ojediněle koncepty).

není zjištěno.[522] Ani Žofie Hohenbergová nepředstavovala v rodině jazykově, kulturně nebo dokonce politicky nějaký český prvek. Karel Bardolff, šéf arcivévodovy vojenské kanceláře, dosvědčil, *„že z jejich úst neslyšel nikdy českého slova a dodává, že neví, zda vůbec rozuměla česky. Následník sám pak prohlásil jednou k svému bývalému německému učiteli, že jeho choť žila vždy v německém okolí a nemluví ani 50 českých slov.“*[523] Jiný názor měl na jazykové schopnosti Žofie Hohenbergové sekretář Jubilejní všeobecné výstavy v Praze František Hlavačka: *„…on [František Ferdinand] nepronesl ani slůvka českého, což opět se snažila paralysovat jeho choť aspoň částečně.“*[524] Děti následníka trůnu se učily českému jazyku, jak bylo řečeno, s ThDr. Stanovským. Jen nejstarší Max se naučil vyjadřovat trochu lámaně česky, zejména ve styku se služebnictvem.[525]

[522] Tamtéž, s. 206. Devět ročníků Hlasů od Blaníka (1905-13) vázaných v plátně bylo vydraženo ve vídeňském Dorotheu v únoru 1917 při dražbě jeho knihovny. F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 39-40.
[523] J. WERSTADT, *Zápas Františka Ferdinanda*, s. 64.
[524] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Hlaváčka K. Švestkovi z 3. července 1970, inv. č. 99, kart. 31.
[525] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* s. 206.

4. Vztahy Františka Ferdinanda k „užšímu a širšímu“ okolí

4.1 Reflexe následníka trůnu a jeho rodiny

Přes 90 let, uplynulých od sarajevského atentátu, je dostatečně dlouhá doba, která umožňuje dívat se na arcivévodu a jeho okolí bez časového zaujetí. Jistě by nebylo přínosné idealizovat ho, na druhé straně je třeba vyhnout se i zcela negativním pohledům.[526] Jaký tedy byl František Ferdinand d´Este člověk? Na těžkou otázku se hledá odpověď velmi obtížně. Pro nalezení uspokojivé odpovědi jsme odkázáni jen na výpovědi a svědectví těch, kdo jej znali, přišli s ním do styku, spolupracovali s ním, ale i proti němu bojovali. Výpověď žádného z nich není nestranná, i když se mnozí z nich snažili o maximální míru objektivity, málokdy se jim to podařilo. Vždycky je cítit, že byli jeho obdivovateli a stoupenci nebo naopak zapřisáhlými odpůrci. Následník trůnu byl zcela jistě výjimečným, neobyčejně zajímavým člověkem a v každém případě rozporuplnou osobností, jenž rozhodně nenechávala okolí lhostejným. Dodneška žije v české historické tradici jako nelidský a neoblíbený Vysoký pán.[527]

4.1.1 Negativní obraz Vysokého pána

Tradičně je František Ferdinand spojován spíše s horšími lidskými vlastnostmi. Ryze negativní obraz se začal utvářet již za jeho života, což tenkrát pravděpodobně nebral příliš na zřetel. Po popularitě netoužil, raději se uzavíral do vlastního světa. Jeho vrozená nedůvěra, podezíravost či prchlivost, na druhé straně výrazná citová zranitelnost ještě podporovala negativní pohled okolí. K vyjmenovaným vlastnostem se navíc přidaly pomluvy a nenávist jeho současníků. Vysoký pán svým chováním pomluvy ještě posiloval a nepřímo tvořil. Na opačné straně bychom si měli uvědomit, že bojoval s nemocí a konvencemi, které mu bránily v jeho přirozenosti.[528] Svou povahou, ale i snahou reformovat v budoucnu uspořádání říše si získal mnoho nepřátel. Mnoho jich měl v císařově okolí, neměl rád liberály, nacionalisty, Maďary, židy a sociální demokraty.[529] Zánik habsburské monarchie a vznik nástupnických státu výše zmíněné tendence ještě podpořily, neboť nové státy budovaly identitu právě na pomluvách a špinění staré monarchie. Osoba bývalého následníka trůnu, i když přes tragickou

[526] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 23.
[527] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 193.
[528] Tamtéž, s. 33-34.
[529] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 154-155.

smrt budila soustrast, se hodila k těmto činům, protože na posmrtné autoritě starého mocnáře se příliš špinit nedalo.

Za základ arcivévodova negativního obrazu v českém povědomí lze považovat publikaci Viléma Němce, která vznikla za první republiky.[530] Vyšla v několika vydáních – zopakovala, přidala a případně obměnila zprávy o Františkovi Ferdinandovi. V úvodu k nejnovějšímu vydání z roku 1996 je sice napsáno, že není účelem posuzovat jeho charakter. *„Je to pouze portrét člověka, který se právem cítil neomezeným vládcem.*“[531] Kniha vznikla z klepů, pomluv a lží, jejichž autorem možná byl sám Vilém Němec, a proto je jasné, jak se postavit k většině líčených příhod. Problematická zůstávají osobní setkání s Vysokým pánem. Je možné jim věřit či nikoliv? Pravděpodobně se znali, což dokázala slova J. Volfa: *„Jako věhlasný cestovatel navázal spojení s konopišťským pánem arcivévodou Františkem Ferdinandem d´Este. Později se rozkmotřili a návštěvy Němce na Konopišti pominuly.“*[532]

Jiným pramenem, vytvářející záporný pohled na následníka trůnu, jsou vzpomínky benešovského advokáta Františka Veselého a brožura o Konopišti z pera téhož autora,[533] jejichž interpretace s sebou, jak bylo řečeno v úvodu, přinášela také značná úskalí. Jak zhodnotil F. Veselý Vysokého pána a jeho poměr k lidu? *„…František Ferdinand přišel mezi nás jako cizí a po celou dobu svého pobytu na Konopišti zůstal tu cizím člověkem. Měl snad rád krajinu, zámek, ale neměl rád lidí, nerozuměl jim, nestýkal se s nimi, lid mu byl nejen lhostejný, ale přímo odporný. Přinesl si k nám příliš vysoké vědomí rodové vznešenosti a své všemohoucnosti, naproti tomu sám nepřinesl lidu ničeho, a žádal od lidí příliš mnoho pokory a oddanosti, aby český lid mohl k němu nabýt důvěry a přilnout k němu…František Ferdinand na Konopišti rozložil svoji moc, svoje bohatství, svoji vznešenost, ale to není život. Život znamená styk s lidmi, poznání jejich potřeb, tužeb a slabostí, ale lidí se František Ferdinand bál, oddaloval je od sebe, pro jeho vysokou povznešenost mu byli příliš nízcí, jejich život a potřeby malicherné, nerozuměl jim a nechtěl jich ani poznat, ani jim rozumět…“*[534]

Taktéž vzpomínky a úvahy Leopolda Wölflinga o posledních Habsburcích ukázaly zajímavé svědectví o arcivévodově povaze, přestože se netýkaly Konopiště a blízkého okolí. *„Poznal jsem Františka Ferdinanda jako neobyčejně nedůvěřivého, ale jinak nejnižšímu pochlebnictví snadno přístupného člověka. Jeho nedůvěra měla více kořenů; jedním bylo asi*

[530] Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este,* Jihlava 1996.
[531] Tamtéž, s. 5.
[532] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Drobné paměti osobní, inv. č. 103, kart. 5.
[533] Tamtéž, srov. K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33; F. Veselý, *Konopiště. Vzpomínky a příspěvky k charakteristice,* Praha 1921.
[534] Tamtéž, s. 64-65.

jeho šikmé postavení – postavení následníka trůnu v mužských letech je vždy šikmé – druhým jeho zamýšlený sňatek …a třetím a nejhlubším nedostatek důvěry v sebe…Zde stavěl na odiv více než skutečně měl. Jeho žádostivost moci, jeho umíněnost snášely se velmi dobře s vnitřní nejistotou, ba plynuly z ní. Jeho nedůvěra byla toho druhu, který jsem měl častěji příležitost pozorovati u svatoušků. Ti posuzují svět podle sebe. Protože nejsou zcela upřímní, přičítají ostatním přetvářku. Také František Ferdinand byl stále na číhané a to dvojím směrem: zda ho nechtí podvésti a zdali nechtí zlehčiti jeho hodnost. Zábava s ním byla těžká, neboť nestrpěl odporu…"[535] Jak bylo naznačeno výše, pravděpodobně trpěl komplexem věčného následníka trůnu, z čehož vyplývalo v mnohém i jeho chování. „*Příští císař rakouský nemohl se mýliti. Lidí, kteří na všecko, co on přednesl, říkali ano a amen, vážil si jako moudrých…Byl netrpělivý, žárlivý a nedovedl se téměř ovládati. Za žal svého života, že pořád ještě není císařem, dával pykati všem, krom jednomu, na němž si vztek vylévati nemohl. Bál se stále, aby se ti, kteří mu radili, nějak nevyšvihli nad něj; vždyť přece poslouchal jejich vůle. Shledával v tom retrospektivně pokoření. Nenáviděl lidí, kteří tak zasáhli do jeho života. Měl strašlivě tvrdou lebku a nijaká filozofie neusnadňovala mu život. Jeho vzdělání bylo obecný nátěr, od něhož jeho duch mnoho nezískal."*[536] Přestože se Leopold Wölfling s arcivévodou nesblížil, náčrt jeho charakteristiky se nevymykal mínění některých lidí, kteří s ním pravidelně přicházeli do styku.

František Weyr, tehdejší docent na brněnské technice, nebyl v pamětech, které začal psát za druhé světové války, o nic méně nenávistný vůči následníkovi trůnu. Jak proběhlo jejich „setkání"? *„Z vlastní zkušenosti učinil jsem si jednou, když jsem na cestě z Prahy do Vídně projížděl Benešovem, úsudek o povaze tohoto pána, který tak okázale ze své nebetyčné výše pohlížel na ubohý obyčejný lid, jehož budoucí vedení mělo mu být svěřeno samotnou božskou Prozřetelností. Rychlík totiž stál v benešovském nádraží tak dlouho, že cestující začali vyhlížet z oken a hledat příčinu nezvykle dlouhé zastávky. Bylo mně řečeno, že s námi pojede pan arcivévoda, a když jsem vyhlédl z okna, mohl jsem zjistit, že nečekáme snad, až vysoký pán dorazí na nádraží, nýbrž viděl jsem ho, jak se na nástupišti nenuceně baví se svým doprovodem, nechávaje klidně čekati rychlík a cestující obecenstvo. Chybělo mu to, co vyznamenávalo přes veškeré jiné nedostatky starého císaře s jeho tradiční dochvilností, totiž vědomí, že 'noblesse oblige'."*[537]

[535] L. WÖLFLING, *Poslední Habsburkové,* s. 44-45.
[536] Tamtéž, s. 46.
[537] František WEYR, *Paměti I. Za Rakouska (1879-1914),* Brno 1999, s. 425-426.

Léta po druhé světové válce ještě spíše zakonzervovala představy o negativním obraze Františka Ferdinanda, jenž zůstal v podvědomí široké veřejnosti *„jako degenerovaný Habsburk, pološílený střelec lačnící po krvi nevinné zvěře, válečný štváč, lakomec honící ubohé stařenky s chrastím po lese, tyran malých dětí, nepřítel všeho českého.“*[538] Na opačné straně byla připomínána jeho romantická láska jdoucí až za hrob. Navíc další zprávy o arcivévodovi se vyznačovaly tvrzením o jeho údajném čechofilství. Pravděpodobně první útok proti těmto mýtů a lžím vykonal koncem 50. let 20. století historik Jaroslav Werstadt dvěma přednáškami.[539] Werstadt uvedl, že podezření následníka trůnu z čechofilství vzniklo díky tomu, že si vybral a nejvíc oblíbil konopišťský zámek a hlavně, že v české aristokracii našel jednak manželku, ale i nejbližší důvěrníky a přátele. *„Jenomže tato prorakouská, podvorštělá šlechta neměla už nic společného s českou společností a s politickými snahami českého národa, a pokud šlo o rodinu Žofie Chotkové, byla vychována docela německy.“*[540] Po vystoupení J. Werstadta s přednáškami v Národním muzeu se v bádání o arcivévodovi dlouho nic nedělo. Až k 80. výročí sarajevského atentátu a pochopitelně i ve spojitosti se změnami v historické vědě po roce 1989, přišla snaha ze strany badatelů hledat skutečný pohled na Františka Ferdinanda d´Este. Oba jeho životopisy, vydané v 90. letech 20. století, přinesly celkem solidní pohled na osobu následníka trůnu a jeho skutky. Snažily se vyvrátit některé po desetiletí tradované mýty a výmysly.[541] Jan Galandauer vytvořil pravděpodobně doposud nejobsáhlejší biografii Vysokého pána a snažil se ho ukázat v českém kontextu.

4.1.2 Pokus o nový pohled na arcivévodu

Při hledání „obrazu“ Františka Ferdinanda d´Este máme k dispozici především paměti osob, které s ním i jeho okolím přicházely do styku. Bohužel jsou vzpomínky omezené pouze na příhody a události ze života v blízkosti následníka trůnu. Proč se ani jeden z pamětníků nepokusil o charakteristiku svého někdejšího pána? Díky absenci charakteristiky je možné vytvořit si dojem, že nebyl svými vlastnostmi zase tolik výstřední, aby to stálo za zaznamenání. Jeho osobu pochopitelně určitým způsobem reflektovali, byť jen nepřímo a útržkovitě. Sporadicky se vyjádřili i k jeho negativnímu obrazu za první republiky. Při hodnocení osoby Vysokého pána ze strany pamětníků je třeba brát v úvahu některá úskalí, kteří k němu mohli být po celý zbytek života vázáni loajalitou (sekretář Paul Nikitsch-

[538] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 39, 1999, s. 226.
[539] Srov. J. WERSTADT, *Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie,* Praha 1991.
[540] Tamtéž, s. 64.
[541] Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, Praha 1993; J. PERNES, *Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d‘Este,* Praha 1994.

Boulles). Většinou se jednalo o lidi s omezeným společenským obzorem a vzděláním (sluha Emanuel Rak) a paměti psali ve vysokém věku (komorník Rudolf Mikula). Přirozeně je ovlivňovala nostalgie a idealizace událostí z mládí, v případě komorné Anny Ráčkové. *„Na episodu svého mládí v zámeckém životě velmi ráda vzpomínám a připadá mi to, že jsem žila pohádku mládí – bylo to všechno zcela jiné než potomní život…“*[542]

Několik vzpomínek arcivévodových zaměstnanců, kterým se ve službě líbilo, samozřejmě nevyvrátí nepříznivý obraz, jaký si veřejnost o poměrech, jenž panovaly na jeho državách, vytvořila. Ukazuje však jiný úhel pohledu a nejednoznačnost skutečnosti, jak si ho představovalo veřejné mínění. Rudolf Mikula, autor vzpomínek, rozhodně nevytvořil obraz Františka Ferdinanda jako autoritativního a nesnášenlivého tyrana, jak býval líčen.[543] *„O následníkovi slyšel jsem mnoho soudů vždy nepříznivých. Ano přehnaných, kde se mu křivdilo. To se týče hlavně pověstí, přisuzujících mu brutální zacházení s lidmi a nadávky. Bylo hnusné, jak se jednou ve vídeňském listě vyobrazilo, jak bije starou ženu tlustou holí, že sebrala v lese chrastí. Ještě odporněji působila kniha od N. [Viléma Němce] – Konopišťský pán. Podle mé zkušenosti nebyl následník v jádře zlý. Zvláště v mladších létech, kdy jsem k němu přišel*[544]*…V jeho osobnosti projevovaly se dva znaky: rakušanství a náboženství. Z těchto prvků daly se vysvětlit všechny jeho počiny. Prvnímu zůstával věren, od druhého se někdy odchyloval. Zašel jsem ve svém vypravování daleko, nechtěl jsem následníka posuzovat, spíše jen naznačit své osobní dojmy, co jsem viděl a slyšel.“*[545] Podle sdělení paní Emilie Doudové byl na zaměstnance hodný, choval se velmi lidsky i k těm nejnižším služebníkům. Hovořil s nimi česky. Děti Doudových si hrály s jeho ratolestmi. Prý nebyla pravda, co se o Františkovi Ferdinandovi a Žofii psalo v literatuře.[546]

V momentech psychického vypětí, když se léčil z tuberkulózy nebo v době jednání s císařem ohledně sňatku, *„býval velmi nepříjemným a následky jeho ješitnosti odnášeli osoby v jeho okolí, aniž by nesly vinu.“*[547] Hrubé jednání s hofmistrem Františkem Thunem[548] souviselo pravděpodobně s jeho onemocněním, kdy bylo ohroženo následnictví na císařský

[542] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Dopis Anny Ráčkové V. Doudovi z 20. prosince 1958, inv. č. 3, kart. 1.
[543] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 125.
[544] R. MIKULA, c. d., s. 77.
[545] Tamtéž, s. 78-79.
[546] Soukromý archiv autorky Setkání s paní Emilií Doudovou, manželkou zesnulého vnuka Václava Doudy st.
[547] R. MIKULA, c. d., s. 77-78.
[548] Je zajímavé, že František Thun se nestal trvalým nepřítelem Františka Ferdinanda, jak bývalo u něj obvyklé, přestože ho ve funkci nejvyššího hofmistra prudce napadal. Když skončil s hofmistrováním, jednal s ním s naprostou zdvořilostí a velkým respektem, což je zřejmé z jeho dopisů. Skoro jako by se omlouval za urážky, které mu vyslovil. Takové jednání bylo u cholerického, podezíravého a nikdy nic neodpouštějícího následníka trůnu zcela ojedinělého, neboť během života často zanevřel na dlouholeté poradce i důvěrníky, například na Vladimira Becka. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 224.

trůn. V tomto období se nacházel ve stavu velké podrážděnosti a až paranoidní podezíravosti, přestože v jádru nebyl zlý člověk. *„Jako skoro všichni nemocní tuberkulózou nevěřil závažnosti a nebezpečí svého onemocnění a to v něm probouzelo podezření, které víc a víc posilovalo jeho 'habsburskou nedůvěru'. Podezíral, že jeho mocní nepřátelé u dvora a v politice jej pod záminkou nutnosti přísné léčby izolovali, vzdálili z vlasti a tak zneškodnili. Našli se lidé, kteří jej v tomto podezření utvrzovali, aby si získali jeho přízeň a důvěru,"*[549] vzpomněl arcivévodův lékař Eisenmenger.

Pokud si někdo získal u následníka trůnu důvěru, přilnul k němu a umožnil vznik druhého extrému, jako v případě haushofmeistra Janaczka.[550] Podle Leopolda Wölflinga si bylo možné jeho důvěru získat „lacinou lichotkou": *„Patolízalové byli kolem něho pořád…Pozdravil-li ho jeho Janitschek stereotypickým: 'Císařská Výsost ale vypadá dnes tak svěží!' pohladil si knír a zazářil. Učinil jsem si několikrát zábavu a ujistil jsem ho, že je znamenitý střelec; takové pochvale nedovedl odolat. Přes jeho hluboce zakořeněnou nedůvěru ke každému nebylo v zásadě těžké, míti naň vliv. Dovedl-li jste vyložiti mu věc s dostatečnou uctivostí a důrazem tak, že on, František Ferdinand, zůstal nejvyšší instancí, byl polapen. Ovšem dovedl s neuvěřitelnou chladností urážet lidi, jimž zdánlivě byl věnoval svou důvěru, a připravil se tím často lehkomyslně o jejich důvěru…"*[551] Paul Nikitsch-Boulles, zastávající více než 10 let úřad soukromého tajemníka, vzpomínal na vlídnost následníka trůnu, i když jeho paměti s sebou přináší značná interpretační úskalí.

4.1.3 Následník trůnu a jeho choť očima regionálního tisku

Podle Jana Galandauera také arcivévodovi obdivovatelé, jimiž byl bezpochyby osobní sekretář, lékař a aristokratičtí přátelé z řad české šlechty, potvrdili, že mu chybělo sociální cítění. Český tisk, zejména táborská Jiskra, přinášel celou řadu příkladů asociálního chování konopišťské správy.[552] Jaroslav Pouzar, úspěšný popularizátor podblanické historie, zaznamenal prožité i slyšené vzpomínky starých pamětníků. Vysokého pána a jeho ženu viděl následovně: *„František Ferdinand d´Este…byl od mládí nekamarádský, vzteklý závistivý, a náladový. Tuto svou povahu během let nezměnil, spíše naopak. Jeho jedinou vášní byl lov, ale ne lov ušlechtilý, nýbrž právě jatky. Proto koupil Konopiště, že tu měl lovecký revír. Ihned zakázal lidem vstup do lesů. Když byl někdo přistižen na chrastí či při sběru lesních plodin,*

[549] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 94.
[550] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána",* SVPP 39, 1999, s. 227.
[551] L. WÖLFLING, *Poslední Habsburkové,* s. 46.
[552] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 94.

běda. Však ho za to všichni chudí lidé v okolí Konopiště proklínali…Ač měl obrovský majetek, byl velmi šetrný. Otec ho v mládí vedl k tomu, aby nikomu nedůvěřoval. Tato vlastnost se v něm s přibývajícími léty ještě rostla. O každém si myslil, že ho chce ošidit, okrást a když někdo chtěl získat jeho přátelství, vždy se domníval, že tak činí ze ziskuchtivosti. Z uvedených důvodů neměl Ferdinand žádné přátele. A je velmi zvláštní, že jedinému, kterému věřil, byl jeho sluha Janáček…Žofie Chotková nám na fotografiích připadá hezká a jemná. Ale opak je pravdou. Byla sobecká, bezohledná, mstivá a dovedla jít tvrdě za svým cílem. A jestliže si někdo dovolil s ní nesouhlasit, bylo zle, dokázala se tvrdě mstít. To poznala řada lidí i vysokých, kteří stáli proti ní na straně císařského domu, když se jednalo o povolení jejich nerovného sňatku. Přiměla pak arcivévodu, aby se za ni těmto lidem pomstil. Jevila se jako zbožná a ke stejným projevům zbožnosti nutila i všechny zaměstnance…Být její komornou bylo utrpením, s ničím nebyla spokojena, každý se jí bál.“[553] Pohledem Jaroslava Pouzara byli nejčastěji reflektováni v regionálním tisku, na rozdíl od některých pamětníků.

Podle vyprávění bývalého zaměstnance následníka trůnu, jehož jméno a funkce nebyly v tisku uvedeny, s ním nepřicházeli jeho služebníci do styku s nadšením. *„My na blízku…jsme Výsosti [mezi služebnictvem se říkalo zásadně Frantu] neradi vídávali. Vždycky skoro takové setkání přineslo nějakou nepříjemnost nebo trvalé ztížení služby. Jen jedinkrát se mi stalo, že při příjezdu císaře Viléma, kdy bylo služebnictvu co nejpřísněji zakázáno ukazovati se na cestách, zvláště v parku, že byl pán milostiv. Zrovna před nosem jsem, netuše přítomnost vysokých pánů, přeběhl přes cestu. František Ferdinand jen za mnou zavolal: ‘Snad není tak na spěch!‘ Jindy za takový přestupek bylo okamžité propuštění.“*[554]

O arcivévodovi kolovalo nesčíslně nejrůznějších obdivných i pomlouvačných zpráv, některé zvěsti však byly skutečné. Jeho kancelář bedlivě sledovala, co o něm bylo napsáno. Následník trůnu si vůbec neuvědomoval nebo si snad ani nechtěl uvědomit, že svým přehlížením veřejného mínění, skrblictvím či otevřeně asociálním chováním škodil nejen své pověsti, ale i prestiži celé dynastie. František Ferdinand nebyl populární, ani o to neusiloval, proto ho málokdo znal. Jako řada arcivévodů nepatřil k pravidelným návštěvníkům divadel, výstav, plesů, bálů ani ve Vídni, ani v Praze, nemluvě o Budapešti. Nejraději pobýval na Konopišti i ostatních venkovských sídlech, v ústraní a mimo zraky veřejnosti.[555]

---

[553] Jaroslav POUZAR, *Vysoký pán na Konopišti. První světová válka a Podblanicko*, Jiskra, Benešov 1988. Škoda, že se nikdo nezmínil, jaký měly komorné k vévodkyni vztah.
[554] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Reakce na článek Před bouří, inv. č. 99, kart. 31.
[555] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 317.

4.1.4 František Ferdinand, Žofie a děti pohledem pamětníků a současníků

Následník trůnu byl neobyčejně vášnivý, co se týče citů. Všichni, kdo ho znali, se shodli, že neznal střední cestu – buď miloval, nebo nenáviděl. Jeho důvěrný přítel a spolupracovník hrabě Ottokar Czernin o něm napsal: *„Arcivévoda…byl stejně vřelý v nenávisti i v lásce…dovedl jen buď mít rád, nebo nenávidět a bohužel počet těch, kteří patřili do druhé kategorie, byl podstatně vyšší. Arcivévoda uměl nenávidět, nezapomínal snadno a běda těm, které svou nenávistí pronásledoval. Na druhé straně měl i nesmírně vřelý kout svého srdce, což ovšem vědělo jen málo lidí: byl ideálním manželem, nejlepším otcem a věrným přítelem svých přátel.“*[556] Naopak podle Františka Veselého měl jen nepřátele. *„…poněvadž člověk nevelké inteligence, skrovného vzdělání*[557] *a tvrdého srdce si nemůže přátel získat, zejména když ku prosazení své vůle, nebo spíše svých umíněností, užívá prostředků tvrdých a neostýchá se ničit existence lidí dle pouhého svého rozmaru.“*[558]

Velkou roli v životě Františka Ferdinanda hrála náladovost. *„Tak jako následník nesnášel kolem sebe cizí lidi, musil stále míti poblíž někoho ze svých, s nimž vedl stálé rozhovory, zhusta spory.“*[559] Účastníky těchto hovorů byli jeho šlechtičtí přátelé, lidé z vojenské kanceláře, ale i prostí sloužící, kteří ho ráno přišli obléci. Z pamětí Rudolfa Mikuly víme, že *„vůbec dával se rád do hovoru s malými lidmi [uklízečka, hajný, truhlář], aby slyšel jejich náhledy. Takový byl za svých mladých let, vždy pln porozumění a zdravého humoru. Po svatbě se změnil poněkud ke svému neprospěchu, snad toho byly příčinou rozervané poměry v c. k. říši a starosti a odpovědnost…“*[560] Mikulovo svědectví vyvrací tvrzení současníka F. Veselého, že *„sobě rovných měl málo a s nižšími mu styky nevyhovovaly.“*[561] S jeho názorem se shodl sekretář Jubilejní všeobecné výstavy v Praze František Hlaváček: *„…byl vůbec velmi protivný osobně i jinak, nadutý, na ‘nižší‘ lidi hleděl strašně s patra, což často těžko nesla i jeho choť, jež svou osobní vlídností hleděla paralysovat tu protivnost svého chotě…“*[562]

Těžko lze posoudit příhodu zaznamenanou Nikitschem-Boullesem, jehož historky byly do jisté míry upravované, protože chtěl ukázat následníka trůnu v lepším světle. Když jel Vysoký pán na inspekci do Marianovic, jednoho z konopišťských dvorů, schoval raději zdejší správce všechny děti zaměstnanců do uzavřené stodoly, neboť věděl, že ho pobuřuje mnoho

[556] Citováno podle J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 197.
[557] Tamtéž, s. 200. Podle přátel byl mimořádně inteligentní a chápavý.
[558] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Blaník, 10. 11. 1923, inv. č. 99, kart. 31.
[559] R. MIKULA, c. d., s. 23.
[560] Tamtéž, s. 25-26.
[561] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 41.
[562] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Hlaváčka z 3. července 1970, inv. č. 99, kart. 31.

dětí pohromadě. Následník trůnu pochopitelně stodolu objevil. Když houf dětí s křikem vyběhl ven, *„František Ferdinand vypukl v hlučný smích. Tak se přesně potvrdila arcivévodova domněnka – děti musely být spočítány, nebylo jich méně než 172 – a pak jel František Ferdinand, bohatší o zkušenost a veselou příhodu, v dobré náladě zpátky na Konopiště.“*[563] Traduje se, že mu občas nechyběl smyl pro humor, ale pokud správce marianovického dvora napadla myšlenka o zatajení dětí, měli před ním lidé rozhodně strach.[564]

Služba u Vysokého pána nebyla snad tak zlá a těžká, jak bývalo líčeno u Viléma Němce. Alespoň před rokem 1900 vládla v jeho domácnosti spíše jistá anarchie než přísný řád. Změna nastala po příchodu Žofie Hohenbergové, která uměla podle R. Mikuly znamenitě uplatňovat svou vůli. „*Následníkova 'Žofi' uměla tak laskavě poručiti i pokárati, že to bylo přijímáno jako milostivé jednání, ode všech žádala víc práce, podle hesla chtít na lidech nemožné, aby se docílilo možné“*[565] Jaký měla vliv na rozhodování a konání Františka Ferdinanda? *„První, kdo poslouchal byl následník sám, byl zcela pod pantoflem, aniž si toho byl 'Franci' [tak ho důvěrně oslovovala] vědom. Projevujíc mu lásku a oddanost, vnutila mu vždy svou vůli, stejně jako služebnictvu a úřednictvu*[566]*…Žofie Hohenbergová znala všechny dobré i slabé stránky následníka trůnu a úplně ho ovládala.“*[567] Jinak viděl situaci Paul Nikitsch-Boulles, arcivévodův oddaný sekretář: *„Od veřejnosti ji připisovaného mocného a neblahého vlivu na Františka Ferdinanda a všechno jeho jednání a konání však neměla. Arcikníže byl sebevědomá, svévolná, silná povaha, aby si byl dal třeba jen v sebe nepatrnějších věcech vnutiti cizí vůli…Klid a domácí štěstí dlouholetého manželství se může vysvětliti nikoliv naposled tímto jejím, o velké chytrosti svědčícím chování…“*[568]

Vysokému pánovi často bývala vyčítána jeho lakota, které ho údajně naučila jeho manželka. „*Všeobecné mínění bylo, že kněžna měla na následníka neblahý vliv a že ho učinila lakomcem. Výtka není oprávněna. Naopak, mírnila ho v jeho nakvašenosti, když někoho plísnil.*[569] *Lakomství jim mohl přičítat jen ten, kdo neznal jejich peněžní poměry,“*[570] podotkl

---

[563] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 171-172.
[564] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 94-95.
[565] R. MIKULA, c. d., s. 35-36.
[566] Tamtéž, s. 35-36.
[567] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 52.
[568] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 28.
[569] Pro srovnání v regionálním tisku bylo napsáno, že František Ferdinand po návratu z vycházky a modlitbě v zámecké kapli, *„prošel sloupovým sálem a ihned přijímal raport, hlášení četnictva. Sám. Být přítomna jeho žena, vévodkyně z Hohenbergu, všichni teprve bledli a pletl se jim jazyk.“* Z toho vyplývá, že služebníci měli mnohdy větší strach z paní vévodkyně. SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Mlynář kontra arcivévoda, inv. č. 99, kart. 31.
[570] R. MIKULA, c. d., s. 35-36.

komorník R. Mikula. Když byl František Ferdinand svobodný, vůbec se o finanční záležitosti nezajímal. *„Obyčejně neměl s sebou vůbec peněz, všude platil Janeczek, poznavší, jak se dal následník šidit. Proto ho učil opatrnosti a věc vyhlédnutou následníkem šel kupovat sám. Jednalo-li se o stavbu nebo založení parku, dělal následník velké plány a žádný obnos nebyl mu dost vysoký, provedla-li se věc, jak chtěl. Kupoval starožitnosti, neptaje se pokladníka.“*[571] Po sňatku Žofie Hohenbergová převzala hospodářství a *„zhrozila se skutečností, jež všade nalezla a tak nastalo ono šetření, v němž veřejnost shledávala lakomost. Naučila Franciho lépe počítat, aby nevydával víc, než přijímal. Následnická apanáž nikdy nestačila ani na domácnost, stálé cestování pohltilo značné sumy, ač rakouské státní dráhy mu poskytovaly velké výhody, přece bylo mnoho platit za osoby i zavazadla. Jeho panství, včetně Konopiště, nevynášela nic, ještě se doplácelo. Tam pracovalo až 50 lidí a dvory nevynášely, co pohltily parky.“*[572] V podobném duchu, co se týče jeho příjmů ze statků a sídel, se vyjádřil sekretář Nikitsch-Boulles: *„Skutečné příjmy tedy neplynuly do arciknížecí pokladny žádné, mimo činžovní příjmy z vídeňských domů.“*[573]

Podle vyprávění Emanuela Raka to nevypadalo, že by se arcivévodovým zaměstnancům vedlo tak špatně a že by byl manželský pár příliš lakomý. Sluha vzpomněl na mobilizaci v roce 1912, kdy mu dal následník trůnu *„ze svého na cestu 50 zlatých.“*[574] O dovolené se vrátil na Konopiště a *„vévodkyně obdarovala mne na další cestu 20 zlatými.“*[575] Po příchodu do civilu, *„vévodkyně pozorovala, že jsem zhubeněl a řekla mi to…Dala kuchaři příkaz mi přilepšit a vůbec chovala se vůči mně blahosklonně.“*[576] O štědrosti Františka Ferdinanda vypovídá rozdávání vánočních dárků pro zaměstnance. Každý dostal zlatý dukát v hodnotě 20 zlatých a 50 doutníků ‘kuba’. Vévodkyně podarovala služebnictvo praktickými dárky v podobě oblečení.[577] Ohledně Žofiiny lakoty pravděpodobně odpovídá skutečnosti nejblíže Rakův názor, že *„paní vévodkyně byla velmi šetrná dáma.“*[578] Jednou se procházela mezi domky, *„kde bydleli kočové, štolbové a jiní, tu spatřila v oknech záclonky a povídá: ‘Hleď Franci, oni mají záclonky jako my!’ Patrně se jí to zdálo jako luxus. Šetřila, kde se dalo…“*[579] Po hostině pátrala v kuchyni, *„kam přišly ty zbylé žemličky, stehýnka, zadečky a*

[571] Tamtéž, s. 36.
[572] Tamtéž. Když byl po sarajevském atentátu likvidován majetek Františka Ferdinanda, *„nezbylo císaři než zaplatit dluhy, aby pro děti zůstalo nějaké movité jmění.“*
[573] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 31.
[574] E. RAK, c. d., s. 7.
[575] Tamtéž, s. 10.
[576] Tamtéž.
[577] Tamtéž, s. 15.
[578] Tamtéž, s. 6.
[579] Tamtéž.

jiné pochutiny od jídel. Marné hledání, vše zmizelo v našich útrobách. My se nedivili její starosti, hleděla všude provádět úsporný systém, vždyť ti Jiříčkové Franciho v muzeu, sošky, parky, taky něco stály,"[580] zaznamenal Emanuel Rak při podzimní návštěvě Viléma II. Sluha si uvědomoval, že šetření ze strany Žofie bylo na druhé straně doprovázeno obrovskými výdaji následníka trůnu. Na rozdíl od veřejnosti si služebníci na vévodkyni přímo nestěžovali, přestože byla šetrná. Snad se snažila zajistit děti do budoucna, které byly díky renunciaci vyloučeny z habsburského rodu, ale zlá a lakomá alespoň podle sloužících nebyla.

Vilém Krejsa ji na několika řádcích popsal a charakterizoval slovy: *„Vévodkyně z Hohenbergu byla už od let sirotou. Její vysoký, štíhlý zjev, zvláštní krásou nikdy nevynikající, tichý a vážný půvab jejího chování, její snaha vystupovati ve všech formách a případech života vždycky co nejskromněji, byly všeobecně známy. Měla pečlivé a vzorné vychování, rovněž přísně náboženské jako její choť…Velmi zřídka bylo pozorovati na její tváři úsměv. Ten jí byl nejvzácnějším hostem. Přísně šetrná, sem tam zabíhající v tomto ohledu až na mez obvyklou v těchto kruzích, platila za výbornou hospodyni. Jako dvorní dáma byla vzorem úslužnosti a dbalé vykonavatelky uložených povinností. Jako matka a choť svrchovaně starostlivá a oddaná."*[581] Podle Leopolda Wölflinga *„pokaždé, když se Žofie objevila s Františkem Ferdinandem na dvorních plesech a na jiných oficiálních společenských podnicích rakouského dvora, budila dojem nepřiměřeně pyšné ženy."*[582]

Největší popularitu měly z celé rodiny u sloužících arcivévodovi potomci**.** *„Děti byly ve svém jednání prosté, příjemné a u služebnictva velmi oblíbené. Každého z personálu znaly, s každým promluvily, zajímaly se o naše osudy, a také my jsme je měli rádi,"*[583] tolik slova z novinového článku. Zvláště poněkud komického Emanuela Raka měly rády. Dokonce za něj orodovaly u následníka trůnu, aby nemusel za mobilizace k vojsku. Mladší Arnošt při té příležitosti podotknul: *„Tati, vždyť on Eman nemusí, je tam přece dost vojáků."*[584] Druhý den ráno si zavolal Vysoký pán sluhu E. Raka do audienčního sálu: *„Dostavil jsem se tam a on mi dával ponaučení, jak se mám chovat v případě války, abych zemřel jako hrdina. Mluvil tak dojemně, že oba princové i s mladou Žofinkou se rozplakali a i mně slzy vstoupily do očí. Poklepal mi pak na rameno…a se slovy 'Kommst bald wieder!' mne propustil."*[585] Rakovy záznamy je třeba brát s rezervou.

---

[580] Tamtéž, s. 13.
[581] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 14.
[582] L. WÖLFLING, *Z arcivévody hokynářem*, s. 62.
[583] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Před bouří, inv. č. 99, kart. 31.
[584] E. RAK, c. d., s. 7.
[585] Tamtéž.

4.2 Vzájemné vztahy konopišťského panství k Benešovu a okolí

O vztazích Františka Ferdinanda d´Este a jeho ženy Žofie Hohenbergové k městu Benešov i širšímu okolí vyšla celá řada článků v regionálních časopisech a novinách,[586] což dokazuje nekončící diskuse kolem arcivévodovy osoby. Jaké byly vztahy mezi Konopištěm a Benešovem? Jak naopak vnímali benešovští občané Vysokého pána? Vzájemný poměr obyvatel Benešovska a jeho rodiny se v úplnosti zjistit nedá, ale za pokus určitě stojí.

4.2.1 „Konopišťské podhradí"

V sousedství Konopiště se nacházela celá řada vesnic i osad a zejména město Benešov, které bylo tehdy nazýváno „konopišťským podhradím", čímž bylo vyjádřeno, že vliv následníka trůnu přesahoval hranice panství. V Benešově se nacházely jeho hospodářské podniky – pivovar a lihovar, které sem z podzámčí přestěhoval.[587] Dále zde sídlila vojenská posádka a hospodářská správa panství, bydleli zde arcivévodovi zaměstnanci. Celá řada dodavatelů byla závislá na konopišťských statcích, podnicích i správě panství. Vysoký pán představoval s majetkem a pozemky v benešovském okrese největšího daňového poplatníka. Podnikatelé, jenž dodávali zboží na Konopiště nebo poskytovali jeho rodině nějakou jinou službu, používali přívlastek komorní. Z toho důvodu bylo v Benešově možné najít obchod c. k. uzenáře a c. k. komorního dodavatele, krámek komorního holiče Jeho císařské Výsosti, knihkupectví komorního dodavatele Jeho císařské Výsosti atd.[588]

4.2.2 Uzavřenost panství

Jak již bylo zmíněno, panství mělo obrovský vliv, ale na druhé straně bylo od okolí do značné míry izolováno, což výrazně narušovalo jeho vztahy k Benešovu a dalším vesnicím. Následník trůnu kladl na první místo soukromí, osobní zájmy a záliby, a proto nechtěl být na panství nikým rušen. Lid nevyhledával, miloval samotu, a proto na cestách v konopišťských

---

[586] Srov. Pavel MAREŠ, *Vztahy mezi Benešovem a Konopištěm před 1. světovou válkou a během ní,* SVPP 38, 1998, s. 269-276. Václav PATKA, *Když seděl Vysoký pán na Konopišti*, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, s. 4-6. TÝŽ, *Kterak bývalý arcivévoda Ferdinand rozšiřoval svoje panství*, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, s. 7-8. Jiskra (Tábor) 25. 7. 1906, *Cesta konopišťským parkem (Zákaz jeho užívání obyvatelstvem Benešovska).*

[587] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 221-222. Konopišťské průmyslové závody byly zapsány do podnikových rejstříků jen německy, později německo-česky, neboť, jak již víme, agenda kanceláře následníka trůnu byla nejprve vedena čistě německy. Poněkud zvláštní byla praxe budov, kde sídlily jeho průmyslové podniky (pivovar a lihovar), které byly bez označení, i když se to příčilo zákonu. Německý nápis „Brauerei" na budově s českými zaměstnanci v českém Benešově činil příliš velkou provokaci. České označení zase arcivévoda nepovolil, a proto závody zůstaly na jeho „přání" bez nápisu, což bylo nesmyslné nejen z hlediska reklamy, ale stálo to i proti veřejnoprávním předpisům.

[588] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 118.

lesích nerad kohokoliv potkával.[589] *„Parky byly oploceny a vstup nepovolaným osobám zakázán. I zaměstnanci se museli vykazovat při cestě v parcích úřední legitimací. Jedině bezpečností orgánové mohli svobodně procházet parky.“*[590] Na základě dobových fotografií a pamětníků Františka Ferdinanda víme, že si na Konopiště zval řadu hostů převážně z šlechtických kruhů.

Hermetické uzavření državy následníka trůnu vůči okolí se nevztahovalo jen na osobní bezpečnost jeho rodiny a návštěv, ale i na ochranu parků, lesů a myslivosti.[591] Panství si nechal dokonce podél veřejných cest ohraničit ostnatými dráty, aby získal soukromí. Meze a příkopy už patřily pod jeho doménu, a tudíž byly pod dohledem četníků. K vystavení pokuty stačilo utržení šípkové růže, vykonání potřeby či usednutí na trávník. Pokutován byl i sběr hub, malin, jahod a chrastí. Pytláctví bylo trestáno neobyčejně přísně. *„Hlavním kontrolorem bezpečnostních orgánů byl sám Vysoký pán.“*[592] Pan Škvor, starosta obce Václavic, byl velmi bdělým při stíhání cikánů. *„Jakmile se někde objevili cikáni v obvodu obce, bez průtahu to oznamoval písemně četnictvu a žádal o neprodlené jejich odsunutí.“*[593] J. Volf měl také vlastní zkušenosti s pytláky: *„Velké stavy bažantů v konopišťských revírech lákaly jak profesionální pytláky, tak i obyčejný domácí lid k chytání bažantů. Vzdor zvýšené bdělosti lesního personálu a ostatních bezpečnostních orgánů, stále se přicházelo na pytláckou činnost*[594]*…S lesním personálem vykonávali jsme společné střehy na pytláky. Takové střehy se konaly týdně na různých místech a v různých dobách. Trvaly obyčejně 3 hod.“*[595]

V letech 1910-1911 byli na benešovské hejtmanství pachatelé předvoláváni po celých desítkách, kde jim *„byly ukládány pokuty za sebrání bezcenné houby třeba jen v příkopě vedle panského pozemku. Houby měly zůstat potravou pro zvěř konopišťskou a neměly ukájet hladu lidského.“*[596] K soudu v Benešově přicházel pravidelně četník, který zjišťoval, jak byly potrestány přestupky (pokutou či zatčením) proti konopišťskému majetku, aby mohl informovat následníka trůnu. *„Kdysi před Vánocemi uřízl chlapec z Benešova na Konopišti vánoční stromek a nesl si jej domů. Potkal ho František Ferdinand jeda v kočáře, zastavil kočár, poručil chlapci, aby vstoupil do kočáru a dovezl ho k nejbližší stráži četnické a tam jej*

[589] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 50. Podobně si počínal na svých letních sídlech v Rakousku. Nepřipustil, aby turisté chodili kolem loveckého zámečku v Blünbachu. Četníci a lesní personál nikoho nepouštěli starou turistickou cestou, což vyvolalo mnoho nepříjemností. SOA Praha, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 1.
[590] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Konopišťské parky, inv. č. 33, kart. 2, s. 2.
[591] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart.1, s. 1.
[592] Tamtéž, s. 3.
[593] Tamtéž.
[594] Tamtéž, Pytláci v konopišťských revírech, inv. č. 44, kart. 2.
[595] Tamtéž, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 4.
[596] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 33.

vlastní rukou odevzdal četníkům.“[597] Nemorální atmosféru, která se díky ostnatým drátům a přísnému střežení panství vytvořila, charakterizovalo varování otištěné v září roku 1913 v regionálních novinách: *„Vybízíme obecenstvo, které se ubírá kolem parků v Konopišti, k největší opatrnosti. Četníci bývají schováni za stromovím u zapovězených cest, těsně při veřejných cestách jsou neviditelní, ačkoliv nemají dosud moderních šedých stejnokrojů.“*[598]

Celé panství zůstávalo uzavřeno nejenom pro obyvatele Benešova a okolních vesnic, ale i pro turistické spolky, výletníky z Prahy a odjinud i v případě, že Vysoký pán pobýval někde jinde. Když dlel na Brionských ostrovech, poslala mu skupina šlechtických turistů telegram s prosbou, zda by si mohli prohlédnout proslulé zámecké sbírky a zahrady. Kterýkoli šlechtic by byl takovou žádostí pravděpodobně polichocen. Arcivévoda odmítl, neboť také v době jeho nepřítomnosti by bylo narušeno na panství soukromí, navíc potřeby a názory turistů mu byly zcela lhostejné.[599] Občané Benešova si v místním tisku rovněž stěžovali na nedostatek turistů, protože v okolí byly nepřístupné parky a koupaliště. Množství zpráv, týkající se uzavřenosti arcivévodovy domény, může být u veřejnosti zkreslováno jeho negativním obrazem,[600] ale existují i doklady, které nesouzní s všeobecným obrazem arogantního přístupu konopišťského panství vůči okolí. V dubnu 1904 byla zřízena z přímého popudu Františka Ferdinanda na Babě restaurace – údajně jediná výletní restaurace u Benešova. Listy od Blaníka označily jeho čin jako „znamenitý dar“ místnímu obyvatelstvu.[601]

V odborné literatuře, regionálním tisku a historické paměti se traduje, že konopišťské zahrady a sady byly zpřístupněny jen 15.-17. června 1914, těsně před odjezdem Františka Ferdinanda a Žofie do Sarajeva. Zachované vstupenky, opravňující ke vstupu do zahrad odpoledne o nedělích a svátečních dnech, dokazují skutečnost, že uzavřenost panství nebyla absolutní. Taktéž zpráva ze 14. července 1904 o výpravě školáků z Votic, která si prohlédla park, a s nimiž František Ferdinand dokonce přátelsky rozmlouval, potvrdila nedůslednou izolovanost panství od obyvatel Benešova.[602]

4.2.3 Veřejné cesty

Dalším sporem byly veřejné cesty, které odedávna spojovaly vesnice i osady, a sedláci po nich jezdili na trh i na pole. Následníkovi trůnu pochopitelně vadily silnice, které vedly

[597] Tamtéž, s. 32. Případ zmínil i V. Němec. Srov. V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Jihlava 1996, s. 35-36.
[598] Citováno podle J. GALANDAUER – D. KUSÁK, c. d., s. 11.
[599] SOA Praha, K. Švestka, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 1.
[600] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 122-123.
[601] Tamtéž, s. 121.
[602] Tamtéž, s. 123.

panstvím, a proto konopišťská správa usilovala o jejich přerušení. Na mnoha místech se brzy objevily tabulky s nápisem „Verbotener Weg – Zakázaná cesta“. Německý nápis na prvním místě byl pochopitelně v ryze české krajině v době ostrých jazykových sporů nenáviděn. Daleko tíživější byly sociální důsledky, neboť byla místním obyvatelům prodloužena a ztížena cesta do města či na nádraží. I poštovní automobil nesměl jezdit po okresní silnici, vedoucí panstvím, nýbrž velkou oklikou přes Bystřici a Maršovice. Pokud nemohla konopišťská správa veřejné cesty zrušit ihned, snažila se je alespoň nějakým způsobem omezit. Na okresní silnici z Benešova do Neveklova, vedoucí po hrázi konopišťského rybníka, nainstalovala černé tabule s německým a českým textem: *„Jízda automobily a motorovými koly po této silnici není z důvodů bezpečnostních dovolena.“*[603] Protože veřejné cesty spadaly pod kompetenci státní správy, nikoliv pod správu panství, byl arcivévodův čin zcela protiprávní. Benešovské okresní hejtmanství nepodniklo nic, aby hájilo svobodu veřejných cest, protože tehdejší hejtman Bedřich Hejda byl oportunista a snažil se budoucímu panovníkovi všelijak zavděčit právo neprávo. Z toho vyplývá, že se okolí Vysokého pána hodně přizpůsobovalo jeho smýšlení a povaze, téměř každý chtěl vyhovět jeho přáním a náladám.[604] V roce 1914 se mu dokonce podařilo prosadit, že je ve veřejném zájmu, aby cesty panstvím nevedly. Za tím účelem byla zřízena komise, která měla zajistit nákladné a komplikované přeložení okresní silnice a dalších cest.[605] V červenci 1914 měly být provedeny přípravné práce, avšak přišlo Sarajevo.[606] „Boj“ o veřejné cesty samozřejmě taktéž nepřispěl k oblíbenosti Františka Ferdinanda.

4.2.4 Vlivy Vysokého pána za hranicemi velkostatku a zneužívání státních prostředků k privátním účelům

Jelikož bylo Rakousko právním státem, nemohl arcivévoda libovolně zasahovat do státní správy, majetkových práv a veřejného života mimo hranice panství, ale realita vypadala naprosto jinak. Svou vůli neváhal nevybíravě a bezohledně prosazovat, mnohdy bez ohledu na zákon. Naprosto mu chybělo jakékoli respektování právního řádu. Navíc, jak již bylo naznačeno, ne každý státní úředník měl tolik charakteru, aby odolával neoprávněným intervencím Františka Ferdinanda. *„Ani okresní hejtmani benešovští nebyli ušetřeni vrtkavosti panské; všichni odcházeli z Benešova proto, že padl na ně stín panské nevole, ač všichni se*

[603] Jiskra 4. 11. 1908.
[604] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 43.
[605] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 122.
[606] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 43.

snažili zachovat se 'vysokému pánu' a sloužili všem jeho rozmarům i proti zájmům obyvatelstva."[607] Podobně dopadl přednosta benešovského nádraží, který odeslal podle pokynů následníka trůnu jeho salónní vůz do Prahy, jenže on změnil rozhodnutí a chtěl ještě kamsi cestovat. V tu chvíli ho nezajímalo, že přednosta postupoval podle jeho instrukcí. Zkrátka a jednoduše zbavil ho funkce.[608] Z českých politických stran kritizovali poměry na Konopišti hlavně Masarykovi realisté. Zejména jejich stoupenec benešovský advokát František Veselý upozorňoval v místním tisku na přehmaty správy a vystupoval proti vlivu následníka trůnu na Benešovsku. Taktéž univerzitní profesor František Drtina, realistický poslanec v říšské radě, se 10. března 1911 obrátil na ministra vnitra s interpelací, týkající se situace benešovského regionu. Okresnímu hejtmanovi vytýkal, že arcivévoda zasahuje do občanských záležitostí a šikanuje místní občany.[609]

V čem spočívalo jeho bezostyšné zneužívání státních prostředků pro soukromé účely? Finance uložené ve vídeňské kase pokládal za majetek panovníka, se kterým mohl on jako následník trůnu libovolně nakládat.[610] Když byla nalezena na rybníce uhynulá kachna, měl podezření, že byla otrávena či zastřelena pytlákem, a proto povolal dvorního zvěrolékaře z Vídně, který provedl pitvu. Cesta veterináře byla zaplacena vídeňskou pokladnou. Toto ovšem nebyl zdaleka jediný případ zneužívání státního majetku v jeho prospěch. František Ferdinand často volal dvorní zahradníky a lesníky ze Schönbrunnu k úpravě parků, kteří byli rovněž placeni státem.[611] Když se na Konopišti v roce 1906 kvůli průtrži mračen protrhla hráz rybníka, zbavil se zbytečného vydání tak, že povolal na opravu vojsko, které bylo vydržováno a placeno několik dní státními prostředky. Díky pomoci vídeňské vlády tak neinvestoval do nové hráze ani haléř. Paradoxem zůstává, že *„muž, který přísně stíhal každé poškození svého majetku, nečinil si výčitek, byl-li ošizen stát o desetitisíce."*[612]

Zajímavé bylo chování Vysokého pána při povodni v červnu roku 1906, od které letos uplyne 100 let. Červnový den se hluboce vryl do paměti obyvatelstvu benešovského, vlašimského a votického okresu. „*Ten den [neděle] se strhla silná a prudká průtrž mračen...Veliká hmotná škoda a ztráty na životech byly způsobeny touto povodní také v prostoru Votice-Bystřice a Konopiště, kde byly strženy hráze několika velkých rybníků. V tomto prostoru přišlo o život 5 lidí. Majetková škoda šla rovněž do miliónů."*[613] Důsledkem

[607] Tamtéž, s. 25.
[608] Tamtéž, s. 25-26.
[609] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 127.
[610] J. GALANDAUER – D. KUSÁK, c. d., s. 13.
[611] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 37-38.
[612] Tamtéž, s. 32.
[613] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Zkázonosná povodeň, inv. č. 61, kart. 2.

přírodní katastrofy přišly stovky lidí o majetek a ocitly se ve stavu nouze. Vojenská služba na příkaz následníka trůnu zabraňovala vodě, aby nepronikla do jeho vinných sklepů, i když zámek byl v bezpečí, namísto, aby pomohla lidem postiženým povodněmi. Zároveň měli vojáci za úkol vesničanům zabavovat leklé ryby, které našli pod protrženou hrází Konopišťského rybníka. Úkolem reportéra Egona Ervína Kische *„nebylo podávat zprávu o následcích katastrofy mezi obyčejnými lidmi. Hlavní zájem redakce se soustřeďoval na sídlo následníka trůnu, na Konopiště.“*[614] Na panství se setkal s jakýmsi četníkem, který se na něj obrátil: *„Řekněte mi – jako studovaný člověk to budete vědět - proč musíme zabavovat těm ubohým lidem leklé ryby a odvádět je do zámku? Řekněte mi, prosím vás, co dělá pan arcivévoda s leklými rybami?“*[615] Podle reportéra bylo nařízeno, aby byly rybami hnojeny růže následníka trůnu. Kischovu domněnku nemůžeme považovat za skutečnost, protože mu nebyla přeci jen cizí efektní stylizace.[616]

Přestože se místní tisk obvykle vyhýbal kritice Vysokého pána, tentokrát mu došla trpělivost. Benešovský list rozhořčeně poukazoval na to, že ani v kritické situaci nebylo dovoleno vozům z Neveklovska, přivážejícím pomoc pro postižené povodněmi, projíždět parkem a musely tak činit objížďku.[617] Noviny dále referovaly, že hrabě Šternberk věnoval postiženým povodní 1800 korun. Očekávalo se že, přiměřený dar přijde co nejdříve i z Konopiště, ale nikdo se ho nedočkal.[618]

4.2.5 Dobročinné akce Vysokého pána a jeho choti

Mezi veřejností se tradovalo, že jak od mládí bohatý František Ferdinand, tak nemajetná Žofie Hohenbergová, byli lakomí. Když město Benešov uspořádalo k arcivévodovým padesátinám ve dnech 17.-18. prosince roku 1913 nákladné oslavy v podobě lampiónového průvodu školní mládeže, slavnostní schůze okresního zastupitelství a vojenského čepobití, vzal to jubilant jako povinný hold, ale dar, jak bylo zvykem, nedal.[619] Jinak se choval k parkovému dělníkovi Františkovi Křížovi z Přibyšic. Když mu přivedla jeho žena v roce 1912 na svět syna, *„blahopřál mu osobně k narození chlapce a dal mu do vínku 100 K.“*[620] Zde je nutné

[614] Tamtéž, O jedné velké vodě, co brala životy, úrodu i hraběcí drůbežárnu, inv. č. 61, kart. 2.
[615] Egon Ervín KISCH, *Tržiště senzací*, Praha 1962, s. 148-154.
[616] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 92-93.
[617] TÝŽ, *František Ferdinand d´Este*, s. 127. Na veřejnost se sice dostala zpráva, kde následník trůnu povolil průjezd parkem po dobu odstraňování škod, jenže další sdělení tuto skutečnost vyvrátilo s tím, že prý jeho úředníci nechtějí dovolit vjezd do panství. Dohady ohledně této záležitosti během přírodní katastrofy mu popularitu opět nepřinesly.
[618] TÝŽ, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 92-93.
[619] Tamtéž, s. 92.
[620] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Muž s arcivévodskou výsadou, inv. č. 11, kart. 1.

posuzovat štědrost následníka trůnu jinak, neboť šlo o jeho milce. Ottokar Czernin, intimní přítel a rádce Vysokého pána, vzpomněl, že se o něm a jeho skrblictví vykládaly anekdoty. *„Obyvatelé Benešova, kteří s ním i jeho praktikami přicházeli do styku denně, uváděli stovky příkladů jeho hrabivosti a sobectví, které ovšem k anekdotičnosti měly daleko. Právě na nich se ukazuje jeho morální defekt, jeho lakotná malichernost, která tak kontrastuje s jeho velkorysostí v politickém ohledu, jeho egoismus, který je tak v protikladu s velikými ideály, k nimž se programově hlásil, jeho sociální necitlivost, která tak kontrastuje se zdůrazňovaným křesťanstvím.“*[621]

Objevily se rozporuplné názory, týkající se dobročinnosti Františka Ferdinanda. Jinak viděl situaci farní kronikář a benešovský advokát František Veselý. Když byly ukončeny opravy kostela na Chvojně, konala se důkladná rekonstrukce děkanského kostela u sv. Anny a děkanské budovy v Benešově. „*Za tím účelem pozval pan arcivévoda zemského konsevatora Dr. Jeřábka a jeho sekretáře architekta Sochora z Prahy do Benešova a osobně s nimi stav kostela a děkanské budovy zevrubně prohlédl a rozhodl, by bez průtahu vypracoval se rozpočet na potřebné opravy. Současně nařídil, by všechny památné velké obrazy, znázorňující výjevy ze života sv. Klimenta, zaslány byly do Prahy malířské akademii v Rudolfinu…Náklad na opravu rozpočten byl na 4.000 Kč, který částečně též kryje vznešený patron tohoto chrámu Páně Jeho cís. král. Výsost Nejjasnější Pan Frant. Ferdinand Rakouský d´Este.“*[622] Podle Františka Veselého se město Benešov mohlo jen výjimečně ucházet na Konopišti o přímluvu nebo protekci, nikoliv o peněžitou či hmotnou pomoc. Velkostatkáři obvykle věnovali lidem postiženým požárem dříví a cihly buď zcela zdarma nebo za nízkou cenu, ale od Vysokého pána nedostali vůbec nic.[623] *„Spolek paní a dívek v Benešově vařival v zimě pro chudé školní děti polévku a tato činnost jeho byla oblíbena v občanstvu a všeobecně podporována, ale žádost o příspěvek, podaná panstvu konopišťskému, byla zamítnuta, ač spolek rozdával polévky také dětem konopišťských zřízenců a dělníků.“*[624]

4.2.6 Žabovřesky a reakce místních občanů

František Ferdinand se snažil panství stále zvětšovat co nejlevnějším způsobem, navzdory svému bohatství. Obec Žabovřesky, vzdálená od Benešova asi půl hodiny, nebyla nijak rozlehlá – větší část pozemků patřila sedlákům, zbytek obci. Pozemky zapadávaly do

[621] Citováno podle J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 219.
[622] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[623] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 29-30.
[624] Tamtéž, s. 30.

konopišťského panství a arcivévodovi bažanti tu činili značné škody na majetku. Proto se rozhodl, že obec vykoupí, neboť poškození občané po něm vždy vyžadovali peněžní náhradu, navíc nerad viděl lidi v blízkém sousedství. Ve vykoupené obci hospodařil po svém. Jeho úředníci *„zakázali pást na obecních pozemcích. Když někdo přešel nebo přejel přes panské, bylo zle. Se slepicemi, až dosud volně pobíhajícími, bylo nyní peklo. Psi nesměli volně pobíhat, všude hlídali četníci a hlídači.“*[625] V letech 1894-1900 nechal opravit štíty a brány selských stavení podle svého vkusu, zejména ve směs alpských slohů. Vykonané dílo zhodnotil Jaroslav Pouzar v posmutnělém duchu: „*…ubohé vnitřky zůstaly, ale někde přistavěli na střeše dřevěnou věžičku, jinde vyzdobili lomenice srdcovými okénky, naparádili štíty, udělali ozdobné vjezdy do dvorů…zřídili na návsi ozdobnou rumpálovou studnu – bohužel jen půl metru hlubokou a bez vody. Stejně pro parádu byl i obrovský holubník…Na dva domy upevnili i vývěsní živnostenské tabule…“*[626] Do nové kaple byl postaven oltář sv. Jiljí, vrácený z děkanského kostela sv. Anny z Benešova opět na Konopiště.[627] František Veselý k úpravě Žabovřesek dodal: *„Je to jen hříčka zámožného pána, který s řadou řemeslných spolupracovníků něco upravil, ale schází tomu lidová duše a zejména život. Vesnice, na které vidíte, že v ní život byl a která vymřela.“*[628] Rozhodnutí následníka trůnu vytvořit skanzen lidových staveb alpského typu bylo překvapující, protože to odporovalo zásadám, které hlásal v oblasti památkové péče. Jako sběratel a protektor památek v Rakousku velmi ctil genia loci a prosazoval zachovávat umělecká díla v autentickém prostředí.[629]

V Benešově využil Vysoký pán svého vlivu skutečně zajímavým způsobem. Když vykoupil vesnici Žabovřesky, přibylo mu sice mnoho pozemků, ale jejich obdělávání nebylo dost výnosné. Finančně se více vyplatilo pozemky pronajmout vojákům, a proto přiměl místní posádku, aby se vzdala vyhovujícího cvičiště na okraji Benešova a pronajali si za drahé peníze k cvičení vzdálenější prostor. Stejným způsobem dal velkostatek do pronájmu dům u nádraží jako kanceláře okresnímu hejtmanství.[630] V neposlední řadě potlačil František Ferdinand v Benešově stavební družstvo Svépomoc. Zdálo se mu, že rodinné domy byly stavěny moc blízko jeho parků, takže z nich bylo vidět do jeho „zadrátovaného království“. *„Arcivévoda zakročil u města Benešova prostřednictvím okresního hejtmana JUDr. Bedřicha Hejdy proti výstavbě a rozšiřování města směrem ke Konopišti. Správa města Benešova*

[625] J. POUZAR, *Vysoký pán na Konopišti.*
[626] Tamtéž.
[627] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[628] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 61.
[629] J. VYBÍRAL, *Století dědiců a zakladatelů*, s. 135.
[630] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 48.

musela proto pozměnit celý regulační plán.“[631] Nejdále vyčnívající dům nedaleko parku zakoupila správa panství pro ubytování četnictva. Další výstavba byla zastavena a stavební družstvo zlikvidováno.[632]

Přístup následníka trůnu pochopitelně vyvolával mezi místním obyvatelstvem nevoli. Benešovský lid neměl dostatek sil, aby mu dal nějakým způsobem najevo, co cítí, protože stáli vůči němu ve finanční závislosti. Na velkostatku dostaly obživu desítky lidí z okolí a benešovští podnikatelé pracovní nabídky. Z toho důvodu se po léta snažili obyvatelé Benešovska vycházet se zámkem zadobře a vzdávat arcivévodovi úctu. Když se v roce 1893 vrátil z cesty kolem světa, přivítali ho průvodem a slavností, navzdory rozpačitým vztahům k vrchnosti.[633]

Hlasy od Blaníka zaznamenaly konopišťské panstvo na návštěvě Benešova: *„Jich císařské Výsosti pan arcivévoda František Ferdinand s chotí překvapili dne 22. 12. minulého roku [1903] město naše vysokou návštěvou. Byla neofficielní, ale za to tím vzácnější a milejší. Po druhé hodině téhož dne přijeli kočárem z Konopiště, sestoupili v Zámecké ulici a ubírali se procházkou na náměstí…“*[634] Cestou prošli obchod pana Srby, uzenáře a c. k. komorního dodavatele, jehož sortiment pochválili, a cukrářství, kde nakoupili různé zboží. Blížil se Štědrý den, a tudíž podarovali sladkostmi zástup dětí stojící před krámem. Na náměstí nakupovali též v knihkupectví, papírnictví, koloniálním obchodě a v lékárně. „*Zvláštní poctou ráčili vznešení hosté vyznamenati starostu města pana Václava Pánka…avšak doma ho nezastihli. Také komornímu holiči Jeho císařské Výsosti dostalo se cti…“*[635] Jaká byla reakce místních občanů na návštěvu Vysokého pána s chotí? Benešovský lid vzdal panstvu spontánně hold: *„Obecenstvo všude pozdravovalo Jich císařské Výsosti co nejuctivěji a s upřímným potěšením sledovalo je na jich procházce, nikterak však je neobtěžujíc.“*[636] František Ferdinand s manželkou se zajímali hlavně o obchodní poměry a vánoční prodej. Když odjeli, zanechali *„radostný pocit jak u všech, jichž závody vznešenou návštěvou poctili, tak u zdejšího obecenstva, které s nelíčenou oddaností je provázelo, a tak nejlépe dávalo najevo, jak pohlíží na jednání těch, kdož jakýmkoliv způsobem snaží se zhatit dobrý poměr mezi Konopištěm a zdejším obecenstvem…“*[637]

---

[631] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Plány na letní císařské sídlo, inv. č. 21, kart. 1.
[632] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 49.
[633] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 222.
[634] Hlasy od Blaníka, 3. 1. 1904.
[635] Tamtéž.
[636] Tamtéž.
[637] Tamtéž.

Některé z konfliktů mezi Konopištěm a okolím lze vysvětlit jako důsledek vypjaté podezíravosti a nedůvěřivosti Františka Ferdinanda, který měl stále pocit, že se ho někdo snaží okrást a podvést. Jak se to projevovalo v jeho chování? Přestože byl jeden z největších boháčů v říši, zjišťoval, jak je nakládáno se zbylými potravinami[638] a úředníky podezíral z nepoctivosti.[639] Následník trůnu byl nedůvěřivý k lidem a na panstvích se uzavíral do mikrosvěta, kam dával nahlédnout jen příbuzným a přátelům. Veřejnost si jeho chování vysvětlovala jako pohrdání. Navíc pro ni bylo těžké přijmout uzavření míst, kam byl vždy volný přístup, omezování provozu veřejných cest a ostrý nátlak na vykupování pozemků v okolí panství.[640]

Co dodat závěrem? František Ferdinand očekával od státních orgánů, že mu vyjdou vstříc i v osobních zájmech. Pokud se tak nestalo, jednal zcela v rozporu s právním řádem, například při sporech souvisejících s rozšiřováním sadů a lesů, při organizování lovů, při jednání o škodách způsobených konopišťskou zvěří na polních kulturách i při prostém prosazováním jeho vůle v mnohdy neuvěřitelně malicherných záležitostech. Je zcela pochopitelné, že uzavřenost panství, arogantní vystupování vůči okolí, ignorace zájmu a potřeb obyvatel, malicherné pronásledování pro nejpatrnější ohrožení majetku a soukromí, mu nepřinesly u benešovského obyvatelstva popularitu. V zásadě platilo, že místní tisk a zdejší advokát František Veselý měl o Vysokém pánovi spíše nepříznivý úsudek, kdežto jeho pamětníci se na něj dívali odlišně, jak jsme blíže poznali v kapitole „Reflexe následníka trůnu a jeho rodiny“.

[638] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 28.
[639] Tamtéž, s. 37.
[640] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 39, 1999, s. 227-228.

5. Každodenní život arcivévodovy rodiny

5.1 Dětství, mládí a výchova dětí následníka trůnu

František Ferdinand se vyznačoval, stejně jako šlechta druhé poloviny 19. a na počátku 20. století, svébytnou mentalitou a životním stylem. Na Konopišti se dochovala řada fotografií pořízených před rokem 1900, ale i snímky od Brunera-Dvořáka z 2. poloviny 1. desetiletí 20. století. Koneckonců jednalo se o období okouzlení fotoaparátem. Podle původní dokumentace, fotografických snímků, inventárních seznamů a nákresů z dob arcivévody byl upraven v 90. letech 20. století jeho soukromý byt. Instalace třetího patra zámku zprostředkovává rodinnou atmosféru v autentické podobě, tak jak tu žil v běžném každodenním životě s manželkou, dětmi a jejich vychovateli.

Následující den po svatbě v Zákupech odjeli novomanželé na Konopiště, kde strávili líbánky. *„Nejdražší maminko! Konečně trochu klidu po odpovědi na četné telegramy, dopisy, po zařizování našeho bytu a vybalení všech Žofiiných věcí. Píši několik řádek, abych Ti mým i Žofiiným jménem ještě písemně z celého srdce poděkoval za tu všechnu nepopsatelnou dobrotu a lásku, kterou jsi nám projevila v Zákupech! Budeme Ti až do konce svých životů vděčni, za všechno, co jsi pro nás učinila, a za nesčetné důkazy Tvého zlatého mateřského srdce. My oba jsme nevýslovně šťastni: za toto štěstí vděčíme v první řadě Tobě! Kde bychom dnes byli, kdyby ses nás tak dojemným způsobem neujala! Mluvíme stále o Tobě a naše vděčnost nezná žádné hranice. Nemůžeme Ti nabídnout nic jiného než ujištění, že jsi vykonala dobré dílo a že jsi učinila své dvě děti šťastné na celý život. Mohu Ti říci, nejmilejší maminko, mezi čtyřma očima, že Žofinka je poklad, že jsem nepopsatelně šťastný! Stará se o mne, vede se mi báječně, jsem zcela zdráv a mnohem méně nervózní. Cítím se jako znovuzrozený.“*[641]

Jestliže se názory na postavu a charakter Vysokého pána a Žofie velice různí, životopisci i pamětníci se shodli, že prožili harmonické a láskyplné manželství, k lítosti a vzteku početných nepřátel, kteří jim přáli jen to nejhorší. Ti, kdo mu vytýkali bezohlednost, mstivost, podezíravost a jeho ženě přehnanou ctižádostivost, pýchu a lakomství, nemohli nikdy vytknout nic jejich manželství.[642] *„Mohu říci, že romantický sňatek následníkův měl za následek rodinné štěstí, lásku a spokojenost…Takový úsudek utvořil jsem si za oněch 14 let jejich manželství já,“*[643] dodal komorník Rudolf Mikula. František Ferdinand byl nesmírně

[641] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 88-89.
[642] Tamtéž, s. 93.
[643] R. MIKULA, c. d., s. 37.

laskavý a milující otec.[644] *„Někdy býval velmi rozzloben, všecko se před ním třáslo, ale jakmile se octl mezi dětičkami, byl jako vyměněn. Oba, on a manželka, oslovovali se jen 'Franci' a 'Žofi'. Skutečně žil jen pro rodinu, to se musí přiznat."*[645]

Narození potomka bylo veřejnou záležitostí, i když se v jeho případě nejednalo o následníka trůnu, o čemž svědčí množství gratulačních telegramů, které se na zámku zachovaly. Jako první blahopřáli císařové František Josef I. a Vilém II., dále členové rodiny a příslušníci vysoké šlechty. Princezna Žofie se narodila na Konopišti 24. července 1901, tedy necelý rok a měsíc po svatbě. Okny zámku otřáslo 21 dělových salv, jak se slušelo při narození dcery, kterou pokřtil dvorní kaplan Josef Lanyi o čtyři dny později. Její kmotrou byla arcivévodkyně Marie Terezie, nevlastní matka následníka trůnu. K slavnosti byli pozváni jako hosté představitelé okresu, města Benešov a vojenské posádky. Místní benešovský list Hlasy od Blaníka napsal, že se z radostné události těšily o to více, když *„pan arcivévoda blaživou dobu prvních let sňatku svého prožívá ve středu českého lidu."*[646] Dne 29. září 1902 se narodil ve vídeňském Belvederu syn a při křtu dostal jméno Maxmilián.[647] Nejmladšího prince Ernsta (Arnošta) porodila kněžna 27. května 1904 v loveckém zámečku ve Štýrsku, ale byl pokřtěn 31. června 1904 na Konopišti. Křtu a následné hostiny se zúčastnili i vybraní benešovští občané – správce pošty Friedrich, učitel a ředitel zámeckého chóru Jiráček, starosta Václav Pánek, primář nemocnice MUDr. Karel Teuner, zemský poslanec Karel Louba. V listopadu 1909 porodila již čtyřicetiletá Žofie ještě jednoho chlapečka. Děťátko se však narodilo mrtvé a otřesená matka se delší dobu vzpamatovávala z duševního traumatu.

Četné dopisy a lístky, které František Ferdinand psal dokázaly, že jejich manželství bylo neobyčejně šťastné. V období krátce po Arnoštově narození v září roku 1904, napsal ve výborné náladě nevlastní matce Marii Terezii: *„Díky Bohu, všem se vede dobře. Žofinka tloustne, Pinky [přezdívka dcery Žofie] je roztomilá k sežrání, Max je chytrý a skvostný chlapec. Ernst je tak hodný a stává se z něj krasavec. Nevíš, milá maminko, jak šťastný jsem se svou rodinou a jak se nemohu milému pánu Bohu dost naděkovat za všechno to štěstí!*

---

[644] J. PERNES, *Pod habsburským orlem*, s. 21-22.
[645] E. RAK, c. d., s. 6.
[646] Hlasy od Blaníka, 28. 7. 1901, Radostná zvěst z Konopiště. Zajímavé jsou pohlednice, nalezené ve sbírce pohlednic, gratulující k narození potomků následníka trůnu. Marietta, hraběnka Coudenhove-Kalergi patřila spolu s dalšími mladými šlechtičnami na přelomu 19. a 20. století ke skupině urozených dívek, považovaných za ozdobu vídeňské vysoké společnosti. Jak vyplynulo z dokumentů kolekce pohlednic, měla s Františkem Ferdinandem úzký a přátelský vztah. *"Dovoluji si položiti k nohám Vaší Císařské Výsosti nejsrdečnější blahopřání k dceři…"* Srov. B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 231. Gabi Rechberg spadala také do okruhu mladých aristokratek z jeho okolí. *„Dovoluji si s veškerou přátelskou vzpomínkou zaslat své nejoddanější blahopřání k dceři. Gabi Rechberg."* Tamtéž, s. 234.
[647] *"Nejoddanější, nejsrdečnější blahopřání k [narození] syna posílá Vaší Císařské Výsosti Marietta Coudenhove."* Tamtéž, s. 136.

A hned po milém Pánubohu musím děkovat Tobě, protože Tys to byla, kdo mi dopomohl k mému štěstí! To ze všeho nejchytřejší, co jsem v životě udělal bylo, že jsem si vzal Žofinku, ona je pro mne všechno: má žena, má rádkyně, můj doktor, můj kamarád, jedním slovem: všechno mé štěstí! Nyní, po čtyřech letech, se milujeme jako první den našeho manželství a naše štěstí se nezkalilo ani na vteřinu! A naše děti! To je moje rozkoš a má pýcha. Sedím u nich celý den a obdivuji je, protože je mám tak rád. A ty večery doma, když kouřím své cigáro a čtu noviny, Žofie plete, děti se kolem válejí, všechno shazují se stolu, to je tak skvostné a příjemné..."[648] Z dopisu lze odvodit, že byl nadšený otec, který ostatní děti příliš v oblibě neměl.[649] S vlastními potomky si hrál a předčítal jim pohádky. Rodinná idyla byla pro něj veškerým štěstím a centrem života. Pouze v případě bezpodmínečné nutnosti opouštěl svůj útulný domov a účastnil se oficiálních akcí.

Péče o děti byla v arcivévodově rodině svěřována osobám v zaměstnaneckém poměru. Když se v roce 1901 narodila kněžně Žofii, vybrala si Marii Hynkovou jako „Kindermädel", které se ještě s Marií Schack staly chůvami dětí. Hynková byla panstvem oslovována Marie, kdežto Marie Schack Mariane, aby se ostatním nepletly. Obě chůvy se spolu hodně přátelily. O ratolesti se staral ještě sluha Franz Doblmayer, což doložila řada společných fotografií.[650]

O vzdělání chlapců se staral vychovatel ThDr. Otto Stanovský, který sehrál významnou roli při formování jejich názorů. Kromě českého původu následníkovi trůnu jistě vyhovoval Stanovského konservatismus a katolické vyznání. Soukromý učitel učil všechny děti češtinu, vychovával je k praktičnosti i pracovitosti a nepodporoval je v pohodlí.[651] Náboženskou výuku zajišťoval domácí kaplan. O tom, že byly vedeny ke zbožnosti a bohabojnosti, ilustruje klekátko u postelí i celková výzdoba dětského pokoje.[652] Guvernantka – zpravidla neprovdaná slečna z měšťanské rodiny, jíž se dostalo potřebného soukromého vzdělání – měla na starosti výchovu a výuku malé Žofie. Ovlivňovala nejen ji, ale i chlapce, což dokumentuje fotografie hodiny klavíru z pokoje vychovatelky. Žofinka nádherně kreslila a dodnes se v soukromých pokojích rodiny Františka Ferdinanda zachovaly její obrázky. Vychovatelka učila Žofinku také francouzštinu. V herně se nachází množství dětské literatury v tomto jazyce.[653] Rodiče spíše dohlíželi nad výchovou a vzděláním potomků. Arcivévoda se jim neobyčejně věnoval. Často byl sám přítomen jejich vyučování v cizích jazycích, hudbě,

[648] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 92.
[649] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 27. Podle Františka Veselého miloval jen své vlastní děti, kdežto potomci čeledi v hospodářských dvorech kolem Konopiště byli pro něj neoblíbené. Srov. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 171-172.
[650] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková*.
[651] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[652] Tamtéž.
[653] Tamtéž.

počtech i jiných předmětech a měl radost, když odpovídaly správně na pokládané otázky.[654] *„První jeho cesta ráno a poslední večer ho vedla beze změny k ‚malému panstvu', jak byly v arcikníže cím domě všeobecně nazývány, a neodvolala-li ho služba aneb hon příliš brzy z domu, rád jedl svou první snídani v dětských pokojích."*[655]

K životnímu stylu šlechtice 2. poloviny 19. a počátku 20. století patřilo skvělé vystupování, které mu umožňovalo pohybovat se ve společnosti, kvalitní vzdělání jako příprava na budoucí povolání i správu rodinného majetku, včetně dokonalé jazykové průpravy.[656] V tomto duchu probíhala výchova ratolestí následníka trůnu, i když díky renunciační přísaze nepříslušeli k panovnickému domu a neměli nároky na trůn. U dcerky Žofie se počítalo s tím, že získá věno a provdá se. Max měl být vychováván jako důstojník a stát se pánem na Konopišti. Arnošt měl studovat kněžství, poté se věnovat kariéře duchovního a získat panství Chlum u Třeboně.[657] Malé panstvo bylo připravováno na úlohu budoucích majitelů panství a zámeckých pánů nezávisle na dvorním ceremoniálu. Dle výpovědi pamětníků mělo daleko harmoničtější průběh, neboť nebylo zatíženo spekulacemi o možnostech následnictví trůnu.[658] Děti Vysokého pána byly považovány za nejlépe vychované v celé monarchii.[659]

5.2 Dny všední

Pokusme se nyní nahlédnout do světa Františka Ferdinanda, jeho rodiny a služebnictva, které se na jeho sídlech pohybovalo často i několik let. Jak se jevil jejich každodenní život? Co služebníci a úředníci denně prožívali a jak se na jeho panstvích vlastně cítili? Jisté je, že nemůžeme poskytnout žádný obecně platný pohled na jejich všední a sváteční den, protože se odlišoval od toho předcházejícího i následujícího, neboť bylo různé počasí, návštěvy, slavnosti atd. Zkusme alespoň ve stručnosti a s nutným zjednodušením vytvořit představu každodenního života následníka trůnu, jeho rodiny a personálu.

---

[654] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 36.
[655] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 22.
[656] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 92.
[657] M. CROMÝ, *Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem*, Benešovský kalendář 2002, č. 10, s. 7.
[658] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*. Často se řešila otázka, že arcivévoda po nástupu na trůn zruší renunciační přísahu. I když nesl zřeknutí se nároků pro manželku a potomky těžce, vždy smýšlel přísně legitimisticky. Nepočítal pro děti s výhodami, které členům habsburské rodiny přinášel fond zřízený Marií Terezií. Proto v roce 1907 založil ve vídeňské Zemské bance pro každé z jeho dětí depot s cennými papíry ve výši jednoho milionu korun, aby byly hmotně zajištěny. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 102.
[659] Tamtéž, s. 93.

Pro vylíčení všedního dne v okolí arcivévody je třeba rozlišovat mezi obdobím před sňatkem a po něm. Před rokem 1900 se na Konopišti příliš často nezdržoval, protože byl neustále na cestách. Pokud pobýval v monarchii, často se nacházel ve Vídni, kde tehdy bydlel ve III. okrese, v Beatrické ulici čp. 27. *„V této době roku 1898 byl následník ještě neženat, byla to pravá mládenecká domácnost a jeho dvůr nebyl právě četný.“*[660] Bydlel zde spolu se služebnictvem, které tvořilo kolem 10 osob. *„O rok později se přestěhoval* do znovuzřízeného *Belvedere, kde počet personálu se rozmnožil, zejména po jeho svatbě, taky o příslušnice ženského pohlaví.“*[661] „Vybojovaný“ sňatek a následné založení rodiny přinesly do života Františka Ferdinanda více klidu a pohody. V té době zaznamenali činitelé jeho mikrosvěta velké změny. „*Byli jsme zvyklí na nevázaný mládenecký život, odvykli práci a bylo nám zvykati na nový pořádek, paní kněžnou zvolna, ale pevně zaváděný…Moji páni se z Belvedere vystěhovali do svého bytu a tam začala vládnout ženská většina, a vše se změnilo.“*[662] O všedním životě na Konopišti po svatbě se pamětníci moc nezmiňovali, a proto si lze domyslet, že se zde odehrával poklidný rodinný život. Celému mikrosvětu vládla manželka Vysokého pána.[663]

5.2.1 Belveder

Jak mohl vypadat jeden všední den Františka Ferdinanda? Co se týče ranního vstávání a večerního uléhání, měl vždy počátek a konec stejný. *„Určil hodinu budíčka v létě o šesté, v zimě o sedmé hodině, nedodržel však hodinu a zvonil často dříve. Hned šli k němu komorník a tělesný myslivec.*[664] *První otázka zněla o počasí, dále o obleku. Šlo-li o civilní, byla z toho hádka. Nemohl se pro žádný rozhodnouti, jeden byl mu příliš těžký, druhý zase lehký. Smlouvání trvalo do příchodu Janeczkova, jenž vybral jeden a vysoký pán poslechl beze slova.“*[665] Arcivévoda chodil pečlivě a elegantně oblečen v šatech šitých v nejlepších salonech. *„Jsa tak vybíravým v oblékání, měl velkou garderobu několik set obleků civilních, vojenských sice méně, zato mnohem složitějších.“*[666] Velice rád nosil rakouský lovecký kroj, podobný jako nosil František Josef – lovecké kalhoty z kamzičí kůže nad kolena a světle

[660] R. MIKULA, c. d., s. 13.
[661] Tamtéž, s. 22-23.
[662] Tamtéž, s. 34.
[663] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“*, SVPP 39, 1999, s. 212.
[664] K otázce vstávání a uléhání se vyjádřil i sekretář Nikitsch-Boulles, který měl povinnost věnovat se mu celý den: *„…musil obyčejně již o 6. hodině ranní býti celý dům na nohou, aspoň pokud šlo o osobu arcivévodovu a jeho bezprostřední okolí. První, kdo byl ráno zavolán, byl tajemník, který také večer většinou teprve poslední směl opustiti svého pána, než šel spát.“* Srov. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 47-48.
[665] R. MIKULA, c. d., s. 23-24.
[666] Tamtéž, s. 24.

šedou soukennou kazajku. Vojenskou uniformu oblékal vždy, když to vyžadoval jeho úřad či společenská nutnost.[667] Po ránu chodil k Františkovi Ferdinandovi osobní kadeřník.[668] Stolování patřilo k nejdůležitějším mezníkům jeho denního cyklu: *„Snídani pro mého šéfa [Rumerskirche] dostával jsem v kuchyni u vrátného, kde ji vařili také pro následníka. Dosti skromnou: konvičku čaje, 2 vajíčka na měkko, několik opečených chlebíčků a to bylo vše.“*[669]

Hned po snídani začala jeho denní práce. *„A ačkoliv mimo oficielní dopisy úřadů a ministerstev, jakož i soukromé dopisy z kruhu rodinného a od cizích knížat nedocházela k arciknížeti žádná psaní, i když byla na něho adresována, poněvadž na jeho vlastní rozkaz byla vyřizována od jeho podřízených úřadů…přes to všechno bylo práce skutečně hodně. Neboť, aby bylo starému císaři uleveno, musily býti arciknížeti poslední léta také předkládány denní návrhy resortních ministrů od císařské kabinetní a vojenské kanceláře k vyřízení.“*[670] Dopolední program následníka trůnu býval vyhrazen taktéž návštěvám a audiencím, které trvaly asi 2-3 hodiny. Každý žadatel měl vyhrazený čas. *„Slyšení trvalo as 10 minut, jen přišel-li nějaký přítel pána paláce, protáhlo se to déle*[671]*…Slyšel jsem na chodbě mnoho lidí, přicházeli páni v občanských i vojenských šatech. Byli to úředníci z různých veřejných úřadů*[672]*…Všichni čekatelé měli slavnostní a trochu nejisté vystupování, neb na ně čekala těžká chvíle, hlavně ti z finančního úřadu, neb vydání bylo vždy víc než příjmů…Každý přicházel raději dříve, jen jednou se stalo, že ohlášený se zapomněl dostavit. Byl to polský hrabě Lanskarounský. Pro následníka u každého jiného byla by to bývala urážka, ale o Lanskarounském věděl následník, že je to víc vědec než aristokrat, a proto že se mu musí odpustit. Prohodil prý: ’Lepí jistě nějakou starou vásu a tak zapomněl.“*[673] Zajímavé jsou vzpomínky komorníka R. Mikuly na audience z Čech. *„Jindy dostavil se starý pán s bílým plnovousem a seznav, že jsem Čech, mluvil se mnou v mateřštině: ‘Prosím Vás, ohlašte mne, jsem dr. Hlávka.’ Byl to známý velký náš mecenáš, zakladatel studentských kolejí. Přišel zas pán vysoký postavou a postavením – hrabě Thun. I ten mluvil se mnou po česku a ptal se mne: ‘Odkud, krajane?’…Tak jsem pomalu nabýval vždy větší jistoty ve styku s těmito pány, seznav, že jsou přístupní malým lidem a také lidé jako oni. Zejména utkvěla mi v paměti rozmluva*

[667] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[668] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 44.
[669] R. MIKULA, c. d., s. 15.
[670] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 48.
[671] R. MIKULA, c. d., s. 20.
[672] Tamtéž, s. 17.
[673] Tamtéž, s. 20.

s hrabětem Thunem. Můj šéf totiž, slyše naši debatu, myslel, že jsem se dopustil nějaké nejapnosti a zatím Thun mi po pozdravu řekl: 'My jsme si bližší, jsme krajané'.“[674]

V paláci bylo dopoledne živo, odpoledne odjížděl František Ferdinand do dunajských hájů.[675] *„Mimo audienční dny byl v paláci poměrně klid, takže se podobal spíše tichému občanskému domu*[676]*…Na oběd a večeři chodili můj pán [von Rumerskirch] a následník do hotelu Sacher, nebyli-li ovšem někam pozváni.“*[677] Kuchař Robert Dorré si všiml, že Vysoký pán měl oblíbená „menu“. K obědu a večeři polévku, pečeni se dvěma přílohami a moučník nebo ovoce. K oblíbeným jídlům patřilo uzené maso s kyselým zelím, plíčky s knedlíkem, vepřová nebo špikovaný zajíc. K jídlu si obvykle dal sklenku stolního vína nebo malé pivo. Kávu pil jen zřídka.[678] *„Arcikníže mluvíval rád po večeři, která byla podávána v 7 hodin, ještě s různými pány svého průvodu často docela až do půlnoci.“*[679]

Co víme o všedním rodinném životě v Belvederu? *„Arcivévoda velmi časně vstával a odcházíval vyslovit ranní pozdrav dětem…Snídal s dětmi, vyptávaje se jich při tom na školní pokrok a uložená cvičení, a když byly ještě maličké, účastňoval se zhusta i jejich her. Hra ‚na koníčky', při nichž hrával arcivévoda vůdčí úlohu, byla mu zvláště milá. Mezi 8. – 9. hodinou odcházíval arcivévoda do svých pokojů, odevzdav další ošetření děti kněžně Žofii, která v jednoduchém, prostičkém šatu řídívala veškery domácí práce…Oběd býval prostý. Sem tam byli přizváni domácí lékaři, učitelé, vychovatelé i vychovatelky. Po jídle usedala vévodkyně ke klavíru. Také učitelka hudby s dětmi se často musila ‚dát slyšet', při čemž obyčejně vévodkyně zpívala hezkým hlasem národní nebo dětské písně, často i s francouzskými texty. Odpoledne byly procházky, rodinné výlety, návštěvy přírodovědeckých nebo uměleckých museí, také různých jiných podniků. Velkovévoda rád se procházíval s dětmi městem, při čemž nakupoval drobnosti. Zajímavo je, že vždycky sám obstarával nákupy vánoční, často i věci pro kuchyň a sklep. Nebylo zřídka, že se občas také zastavil v konfekčním závodě…Večer navštěvoval arcivévoda František Ferdinand a vévodkyně Žofie často divadlo.“*[680] Na pobyt ve Vídni vzpomněl i služebník Emanuel Rak: *„Tu dobu byli jsme ve vídeňském Belvederu, nádherném zámku a já přidělen službou princům, vedle*

[674] Tamtéž, s. 18-19.
[675] Tamtéž, s. 19.
[676] Tamtéž, s. 23.
[677] Tamtéž, s. 15.
[678] *Konopišťské příběhy pro Vás – Robert Doré*. Státní zámek Konopiště.
[679] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 47.
[680] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 24.

Nechojdomy…Chodívali jsme s děvčátky do Prátru, princové nám obstarávali volné lístky do divadel.“[681]

5.2.2. Konopiště

Všední dny na Konopišti byly pro děti Františka Ferdinanda a Žofie nesporně šťastné, neboť vyrůstaly zahrnuty rodičovskou láskou a péčí vychovatelů v krásném prostředí zámku a v neustále vylepšovaném parku.[682] Na Konopišti s oblibou vykonávali společné projížďky po sadu a okolí. Jezdili v lehkém otevřeném kočáře, někdy se vraceli až za tmy. Vysoký pán byl mezi dětmi samý žert a šprým, a smích šťastné rodiny se rozléhal v tichém zámeckém parku.[683] Rovněž chůva Marie Hynková a sluha Franz Doblmayer chodili s dětmi na procházky. *„Jednou dostaly od pana arcivévody oslíka, který je vozil v kočárku po parku.“*[684] V zimě společně sáňkovali a bruslili na rybníku.[685] Bruslení patřilo v tehdejší době k oblíbeným zimním sportům. Také ThDr. Stanovský si s potomky následníka trůnu dobře rozuměl i mimo vyučování. *„Při jedné služební obchůzce sešel se závodčí Novotný*[686] *s Dr. Stanovským a jeho svěřenci, princem Maxem a Arnoštem. Oba chlapci si se zájmem prohlíželi celou četnickou výstroj a výzbroj.“*[687]

Na Konopišti, kde rodina Vysokého pána trávila oproti jiným sídlům, každoročně nejvíce času, bylo zábav a potěšení pro děti velmi mnoho. Přátele si hledaly mezi dětmi konopišťských zaměstnanců, které byly v podstatě považovány za jakousi širší rodinu.[688] Často si hrály s ratolestmi Marie Hynkové a Marie Schack.[689] Na zámek pravidelně chodily děti Thunovy. Společně pořádaly senoseč, vinobraní, svatbu s družičkami nebo jen tance s písněmi.[690] Na Konopišti hrávali potomci následníka trůnu divadlo. V publiku seděl zámecký personál a pozvaní hosté. Opakovaně předváděli hru o svatém Jiří, kde Max a Ernst

---

[681] E. RAK, c. d., s. 6-7.
[682] M. CHROMÝ, *Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem*, s. 7.
[683] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 35-36. Když byl jednoho odpoledne s rodinou v jakési vsi u Benešova, kde se v otevřené stodole mlátilo obilí, přál si, aby si vévodkyně i princové zkusili, zda *„dovedou v rytmickém tempu zacházet s cepem“*. Když viděl, že jim to nejde, vzal cep do ruky sám, ale ani jemu se nedařilo. Při odchodu pravil: *„Nejsme tak obratní jako vy – jakáž pomoc, ani v tom není člověk ihned mistrem. Ale děti sem někdy ještě pošlu, aby se v mlácení cepem drobet vycvičily, jeť to přece výtečný tělocvik!“*
[684] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková*.
[685] Tamtéž.
[686] Četník Josef Novotný, Volfův přítel, se s Dr. Stanovským blíže seznámil již při pobytu v Roudnici, kde studovali na zdejším gymnáziu. SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dr. Th. Otto Stanovský, šlechetný kněz a vlastenec, inv. č. 5, kart. 1, s. 2.
[687] Tamtéž. ThDr. Stanovský se rád procházel tichou lesní pěšinou od sochy Panny Marie ke skupině soch lesních víl nedaleko myslivny Šiberna. U Papírenského rybníka měl pro sebe postavenou kabinu, kde se v létě koupal. Tamtéž, s. 3.
[688] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 91.
[689] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková*.
[690] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.

oblečení do plechového brnění bojovali s papírovou saní. Princezna Žofie představovala Pannu Orleánskou, rovněž oděná v brnění, zpívala, modlila se a vedla vojsko do pole.[691] Čas od času byla pro děti zorganizována velkolepá zábava, kdy vypadalo konopišťské okolí jako Boka Kotorská, rybník se proměnil v Jaderské moře. Služebnictvo a příbuzenstvo po týdenním výcviku spustilo podle předpisů na hladinu malý parník. Vévodkyně odříkala celý obřad, tak jak to dělali v Pulji.[692] František Ferdinand chodil s rodinou do blízkého Benešova na jarmark, na nákupy[693] a do divadla Na Poště, kde hráli často kočovníci divadlo.[694] Dne 26. července 1910 navštívili cirkus Busch v Benešově.[695]

Fotografie potomků při hře s cínovými vojáčky, figurky, modely i obrazové publikace vypovídají o tom, že nejširší vědomosti o maríně a rakousko-uherském vojenství vytvářely nepochybně základ tehdejšího vzdělávacího systému. V knihovně dětské herny najdeme říkanky, klasické pohádky, příběhy barona Prášila i dona Quijota. Konopišťský oznamovatel představuje nejzajímavější autentický dokument a doklad dětské hravosti. Jeho titulní strana nese logo autorů i redakční rady – princeznu Žofii, prince Maxe a Ernsta. V časopise se mimojiné oznamuje, inzeruje, patentuje, jeho ilustrace provedla princezna Žofie. Celá náplň konopišťského věstníku je pojata v nadsázce, zřejmě i jazykovou přesmyčku v názvu časopisu provedly děti samostatně. V titulu „Unsere Kinder“ změnily písmeno K na R, čímž pozměnily smysl názvu časopisu na „Unsere Rinder“.[696] Potomci Vysokého pána uměli také dobře jezdit na koni a podle fotografií víme, že ho doprovázeli nejen na konopišťských lovech.[697]

Co se týče pamětníků, vyjádřil se o Konopišti pouze Josef Volf, vzpomínající na zdejší četnickou službu. V době služebního odpočinku během obchůzek *„obyčejně se chodilo do zámecké kantýny-kasina na snídaně a večeře. To však těžce nesli někteří zámečtí zaměstnanci, zejména německé národnosti, návštěvu panského kasina zvlášť nepříznivě kritizovali. Proto byla četnictvu návštěva kasina a kantýny zakázána. V náhradu byl v budově pošty zřízen pro četnictvo odpočinkový pokoj, řádně vybavený. Tím vlastně četnictvo získalo, neboť si mohlo skutečně pohodlně odpočinout. Úklid pokoje a donášení občerstvení obstarávala zámecká uklízečka Mahlknechtová. Najednou směly zde odpočívat jen dvě*

[691] Tamtéž.
[692] Tamtéž.
[693] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 71-72.
[694] Tamtéž, s. 96.
[695] Jiří CHRAMOSTA, *Konopiště a jeho zámecká paní*, Zámek Konopiště 2005.
[696] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[697] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 56-57. V Blünbachu *„plynul život následníkovy rodiny jednoduchým a praktickým tempem. Loveckých radovánek účastňovali se zhusta i princové, při čemž vévodkyně matka a malá Žofie bývali tichými pozorovatelkami.“* Srov. V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 25.

hlídky.“[698] Stalo se, že se zde usadily tři hlídky a když tam nečekaně vtrhl okresní četnický velitel, strážmistr Antonín Homola, dal najevo svoji nelibost: *„Je jich tu jako žoldnéřů okolo Božího hrobu a u zámku nikdo! Kdo tam nepatřil, šikovně se vytratil a bylo dobře. Druhý den následovalo nějaké otcovské napomenutí a tím to bylo odbyto.“*[699]

Rozsáhlé bezpečnostní akce, zaměřené hlavně na pytláky a cikány, zpestřovaly četníkům jednotvárnou službu. *„Každý měsíc byla uspořádána v okolí Konopiště razzie /Streifung/ po podezřelých osobách. Na takových razziích se zúčastňovalo četnictvo okolních stanic. Byli to pravidelně četníci z Benešova, Konopiště, Poříčí nad Sázavou, Týnce nad Sázavou, Netvořic, Neveklova a Bystřice. Styčný bod byl obyčejně hostinec Marie Zazvonilové ve Vatěkově. Někdy se tam sešlo až 15 četníků. Každý kouřil jako Turek a pro dým jeden druhého neviděl. To byly veselé chvíle a někdy trvaly až do svítání.“*[700] Pytláctví bylo trestáno neobyčejně přísně. O každém nalezeném oku musela být dána zpráva Františkovi Ferdinandovi. Pytláci a cikáni měli v konopišťském okolí pobyt úředně zakázaný. *„Potulní cikáni a šlejfíři (pytláci) s oblibou vyhledávali okolí Konopiště a ponejvíce tábořili podél janovického potoka pod Tismí, v Kožlí, pod Vatěkovem a v okolí Václavic.“*[701] Strážmistru Václavu Havelkovi se podařil počátkem srpna roku 1913 velký úspěch při honbě na pytláky. *„Při návratu ze služební obchůzky asi ve 23 hodin zpozoroval v příkopě mezi Želetinkou a nemocnicí v Benešově tři podezřelé muže. Chtěl je zjistit, oni se dali nečekaně na útěk. Odhodlaně se za nimi pustil a jednoho zadržel, kdežto druzí dva uprchli do polí. Zadrženého přivedl na četnickou stanici a zde bylo zjištěno, že se jedná o nebezpečného člena pytlácké tlupy…Ihned bylo učiněno opatření k dopadení uprchlých pytláků…V místech, kde byli strážmistrem Havelkou přistiženi, byli nalezeny 2 sítě k chytání bažantů a v pytli několik chycených bažantů. Za odhodlané a úspěšné vystoupení proti pytlákům obdržel strážmistr Havelka od arcivévody 4 rakouské dukáty. Vyneslo mu to i jiné výhody.“*[702] Josef Volf vzpomněl na jednu ze svých služeb z jara roku 1913: *„Pod Vatěkovem, u Janovického potoka se objevili cikáni. Protože to byl nevítaný živel v blízkosti sídla ‘Vysokého pána‘, byl jsem ihned vyslán k jejich zjištění a odsunutí směrem na Neveklov. Jeden z cikánů si nařezal u potoka několik vrbových prutů, čímž spáchal polní pych.“*[703]

[698] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Bezpečnostní služba v Benešově, inv. č. 4, kart. 1, s. 2.
[699] Tamtéž.
[700] Tamtéž, s. 2-3.
[701] Tamtéž, s. 3.
[702] Pozůstalost J. Volfa, Pytláci v konopišťských revírech, inv. č. 44, kart. 2.
[703] Tamtéž, Nástup do čtvrtého pokolení, inv. č. 59, kart. 2.

5.2.3 Zájmy

Lov byl tradičně zálibou šlechty i členů panovnického domu a František Ferdinand nebyl v tomto směru výjimkou. *„Nejvíce času zabral mu lov a lesy.“*[704] V případě Vysokého pána se jednalo o jeho nejmilejší zaměstnání, které prováděl s obrovskou náruživostí a maximálním zaujetím. Přesto však počet ulovené zvěře během jeho života – podle přesných záznamů 274 889 kusů zvěře všeho druhu – působí jako odstrašující případ. Místo toho, že bychom zůstávali v údivu nad jeho střeleckými úspěchy.[705] V pamětech paradoxně nenajdeme žádné přímé odsouzení jeho lovecké vášně, pouze R. Mikula vzpomněl na jedna jatka v Itálii. *„Následník a můj pán stříleli a já s Braunstieglem nabíjeli pušky. Za dvě hodiny složeno na 150 ubohých zvířat…ježto tu na malém ohraženém prostoru zvířata byla na dostřel kamkoliv se obrátila, marně hledajíc kryt před střelami. Dnes bych se nechtěl více na něco takového dívat a tenkráte byl jsem tomu rád, že již bylo po všem.“*[706] Na konci 19. století navazovala na tradiční šlechtické záliby (lov, myslivost a jízdu na koni) některá odvětví sportu jako tenis, upomínající na anglické vzory.[707] Následník trůnu si na Konopišti nechal dokonce zřídit tenisové kurty. S oblibou se také účastnil dostihů zejména v pražské Chuchli či ve Vídni.

Myslivosti a péči o přírodu se arcivévoda věnoval i teoreticky. Sbíral a studoval literaturu o zvěři, přírodě a honitbě, ale i díla výtvarného umění s loveckými náměty. *„Svým zámkům a parkům věnoval mnoho času a obětoval na ně stejně peněz*[708] *…Rozuměl stromům, o každém věděl a ošetřoval je, když byly poškozeny. Nic se nesmělo kácet. Dohlížel osobně na zahradníky, když se sázelo. To jsme mu přinášeli trojnožku, na níž usedl a pozoroval, jak to dělají. Běda-nebylo-li to podle jeho vůle.“*[709] Jinou láskou byly pro něj květiny. Sám vytvářel jejich kompozice v zahradách, občas se prý chopil sám rýče. *„Lidi a zvířata nenáviděl – ale rostliny miloval.“*[710] Emanuel Rak zaznamenal, že se setkával s ratolestmi následníka trůnu při zahradních pracích. „*Přicházel jsem s nimi do styku také, když zahradničili. Pěstovali si sami záhonky a zalévali je.“*[711] Podle Ottokara Czernina *„on byl svým vlastním zahradníkem…Znal životní podmínky každé jednotlivé rostliny, kvalitu půdy, ve které rostla…“*[712] Tato skutečnost vyvrací názor Františka Veselého, že následník trůnu neměl vztah k literatuře. Podle benešovského advokáta má zámek Konopiště sice prostornou

[704] R. MIKULA, c. d., s. 78.
[705] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové,* s. 11.
[706] R. MIKULA, c. d., s. 39.
[707] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 121.
[708] R. MIKULA, c. d., s. 78.
[709] E. RAK, c. d., s. 5-6.
[710] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Praha 1930, s. 23.
[711] E. RAK, c. d., s. 5.
[712] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 219.

knihovnu, ale *„nedotknutá vazba a neporušená ořízka ukazuje, že v knihách těch nikdo nečetl a že tedy bez užitku zapadly do knihovny.“*[713] Jiný názor zastával V. Krejsa, podle kterého v knihovně *„býval denně několik hodin.“*[714] Jiří Pernes nejnověji poznamenal, že se jeho četba omezovala nejvíce na noviny, politická díla, uměleckohistorickou literaturu, předně o hradech a zámcích, zahradnictví a zahradní architektuře, ale četl i knihy o přírodních vědách, hlavně pokud měly vztah k myslivosti.

Co se týče zájmů Vysokého pána, nelze zapomenout jeho sběratelskou vášeň. Na Konopišti si vytvořil důstojné místo pro uložení svých rozsáhlých uměleckých sbírek, jenž po celý život doplňoval vlastními nákupy. Postupně sem soustředil kolekci italských obrazů, gotických plastik, váz, tapiserií, gobelínů, soubor předmětů zdobených motivem sv. Jiří,[715] sbírku grafiky s vojenskými a námořními náměty. V roce 1904 se na zámek dostala i unikátní estenská kolekce zbraní, kterou z velké části zdědil. Během každé cesty si našel čas, aby prošel místní obchody se starožitnostmi, o kterých měl nastudovanou literaturu.[716] Při námořní inspekci po Adrii se dopoledne účastnil přehlídek, *„odpoledne následník do civilu převléknutý, šel hledat starožitnosti. S úspěchem u obchodníků a ještě víc v klášteřích, kde mu je páteři věnovali vidouce jeho zájem*[717]*…Po týden zdržení v Benátkách následník prohlížel tamní památnosti, u starožitníků nakoupil sošky sv. Jiří pro konopišťské svatojiřské muzeum,“*[718] kdežto předměty pro zámek v Blünbachu sehnal vesměs u starožitníka v Salzburku.[719] Pozoruhodný byl zájem Františka Ferdinanda o lidovou uměleckou tvorbu, do té doby opomíjený sběratelský okruh. Chtěl založit muzeum lidové tvorby všech národů monarchie, což se mu jako většina jeho jiných plánů nepodařilo. Po sarajevském atentátu byla předána jeho sbírka lidové tvořivosti Rakouskému museu lidového umění, jejíž předměty jsou zčásti vystaveny na zámku v Arsttetenu.[720] Nedávno vydaná kniha z pera Bořivoje Indry odhalila další arcivévodovu zálibu a sice sbírání pohlednic.[721] Z četných cest posílal známým a přátelům pohledy, *„za to však vyžadoval také ‘oplátku‘ a ve všech jeho zámcích hromadily se na etažérech a stojanech nejkrásnější pohlednice z celého světa.“*[722] Vrchní lovčí z

[713] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 13.
[714] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 32.
[715] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 206. V tomto případě pomíjel uměleckou i historickou cenu předmětů, nejdůležitější byl pro něj motiv svatého Jiří.
[716] Tamtéž, s. 205.
[717] R. MIKULA, c. d., s. 43.
[718] Tamtéž, s. 42.
[719] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 155.
[720] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové,* s. 12.
[721] Srov. B. INDRA, *Tajemství paravánu následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic arcivévody Františka Ferdinanda z let 1896-1904,* Praha 2004.
[722] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 34.

Löllingu mu poslal pohlednici s textem: *"Jeho nejmilejšímu pánu lovu a mistru zasílá nejsrdečnější lovecký dík za takový přebohatý lovecký pozdrav s kalendářem sv. Huberta…Poněvadž Vaše Císařská Výsost sběratelem, dovoluji si zaslat tuto kartu."*[723]

Známá je péče následníka trůnu o udržování starých památek.[724] Nejen že se zajímal o dějiny umění,[725] ale stal se také protektorem vídeňské centrální komise pro zkoumání a zachování historických stavebních památek.[726] Všem svým sídlům se snažil vrátit jejich dávnou nádheru a současně je přizpůsobit podmínkám moderního bydlení. Přitom vždy dbal, aby nedošlo k narušení jejich historického charakteru, a proto odmítal jakékoli stavební zásahy, jenž by změnily charakter objektu. Obdobně chránil i vnitřní vybavení svých držav.[727] Usiloval o zamezení vývozu starých uměleckých děl do ciziny.[728] Podporoval také stavební památky císařského majetku. Dohlížel nad starým vídeňským dvorním hradem, vedl stavbu nového hradu[729] a pečoval o zámky v rakouských provinciích. Po nemovitostech konal inspekční cesty. Při té příležitosti zavítal i na zámek Ambras, ležící nedaleko Innsbrucku, kde plánoval provést rozsáhlejší úpravy, ale přišlo Sarajevo.[730]

R. Mikula zmínil v souvislosti s cestou do Dalmácie další oblíbenou arcivévodovu činnost: *„Následník byl ve svém živlu, bitevní lodi byly jeho koníčkem, zajímal se o vše na lodi a vedl hovory s matrosy a důstojníky, nejraději s rodilými Dalmatinci*[731]*…marina byla jeho miláčkem,"*[732] což doložila i řada jeho fotografií v uniformě námořnictva. *„Každoročně obyčejně v červnu jezdili jsme ke křtu nové lodi: Radecký, Zrinský…Poslední a největší…byla 'Viribus unitis'…Následník byl nadšen, prováděl hosty, kteří se zúčastnili křtu v terstském přístavu a netušil, že tento koráb poveze ho na poslední cestu do Sarajeva"*[733] Kněžna Žofie se zúčastnila s manželem v roce 1909 spouštění bitevní lodi Radecký v Terstu.

[723] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 234.
[724] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 32.
[725] J. VYBÍRAL, *Století dědiců a zakladatelů*, s. 136. Co se týče stavebních slohů měl v oblibě baroko, k moderní architektuře pěstoval odpor.
[726] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 154.
[727] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 208-209.
[728] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 153.
[729] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 162. Ludwig Baumann byl v roce 1907 povolán do stavební komise vídeňského Hofburgu a do roku 1913 vedl stavbu nové části Hofburgu. Dne 15. února 1913 se stal prezidentem rakouského spolku inženýrů a architektů.
[730] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 157-158.
[731] R. MIKULA, c. d., s. 43.
[732] Tamtéž, s. 52.
[733] Tamtéž.

5.3. Dny sváteční

Církevní svátky a slavnosti, rodinné oslavy, hospodářské, veřejné i národní slavnosti a návštěvy, s kterými byly často spojené hony, se sice v životě Františka Ferdinanda a jeho rodiny často opakovaly, ale svou podstatou všedními nebyly.

5.3.1 Církevní svátky a slavnosti

Církevní svátky a slavnosti se na Konopišti těšily velké vážnosti. Zejména Žofie Hohenbergová jim poskytovala velkou podporu. Její názorové symbióze bigotního katolictví s feudálním paternalismem,[734] následované a podporované Františkem Ferdinandem, bylo vystavěno široké okolí. V literatuře se tradovalo, že se vždy jednalo jen o vnější zbožnost, omezující se jen na obřady, při kterých byla podstata Kristova učení úplně zapomínána. Pokud církev žádala od Vysokého pána příspěvek na opravu kostelů a far či hmotný dar v podobě dříví pro piaristickou kolej v Benešově, bránil se.[735] Podle záznamů ve farní kronice víme, že se osobně účastnil prohlídky děkanského kostela sv. Anny v Benešově a finančně přispěl na rekonstrukci.[736]

5.3.1.2.Náboženské poměry na Konopišti

Na konopišťském panství byly obnovovány a stavěny nové kapličky a svatyně. Na přání kněžny byla v roce 1901 u rybníka naproti tzv. kotvě[737] postavena kaple Nejsvatějšího srdce Páně (Sacre Coer), přivezená z Paříže, kterou vysvětil zámecký kaplan Josef Beneš. V ohradě u Šiberny vznikla kaplička sv. Josefa. Obě se nacházely blízko cest, aby byla vidět pobožnost panstva, které se sem chodilo modlit. Udržovány byly i kapličky sv. Anny a sv. Jana. Na stromech v parcích podél cest se nacházely četné obrázky svatých.[738] Mohyla sochy Panny Marie, dříve stojící před zámkem, byla na popud Františka Ferdinanda přemístěna v letech 1889-1890 ke Křížové cestě, pod níž zasadil mramorovou desku s nápisem: Zur Erinnerung

[734] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* SVPP 39, 1999, s. 215.
[735] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 20. Vévodkyně věnovala podle Františka Veselého za celou dobu pobytu na Konopišti pouze jeden peněžitý dar – 10.000 K spolku křesťanských žen v Benešově na založení sirotčince. Tamtéž, s. 53.
[736] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[737] Kotva pochází z francouzské fregaty, potopené v 19. století, jenž byla roku 1913 vylovena v Jaderském moři. V. KOVAŘÍK, *Zámecký park v Konopišti V. Oddělení Tuškov,* SVPP 37, 1997, s. 103.
[738] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 19.

auf unseres Wallfahrtfest nach Lourdes im März 1905 (Vděčnou vzpomínkou na naši pouť do Lourdes v březnu 1905).[739]

Když arcivévoda koupil Konopiště, dal rekonstruovat zámeckou kapli a vyzdobil ji cennými obrazy ze svých sbírek. Kapli tvořila dvě oddělení – oratorium[740] pro rodinu Vysokého pána i prominentní účastníky bohoslužby (významné benešovské rodiny) a hlavní loď pro služebnictvo. Oltář byl společný. Každý měl místo v lavicích, podle svého stavu a hodností: v první řadě seděl tajemník a haushofmajstr Janáček, v další pak ředitel, úředníci a nadlesní, teprve za nimi správcové a tak to pokračovalo až do hausdýnera.[741] Slavnostní mše byly celebrovány v neděli a o svátcích. *„Pro zaměstnanectvo zámecké, pro úřednictvo hospodářské a lesního úřadu byla návštěva zámecké kaple v neděli a dny sváteční obligátní. První mše sloužila se o půl šesté ráno, na ‚velké' o desáté byla kaple vždy v plném slova smyslu do posledního kouta nabita…V neděli a ve sváteční dny bylo dopoledne v celém Benešově volný kočár sotva dostati. Vše jelo do Konopiště na 'velkou'."*[742] František Ferdinand s Žofií Hohenbergovou měli k církvi vřelý vztah a nemalou měrou přispěli, že mše byly důstojné a krásné. Rodina Vysokého pána chodila třikrát týdně ke zpovědi a každé ráno k přijímání. Do kaple vcházeli z velké věže, odkud vedly schody přímo z jejich pokojů.[743]

Bohoslužby byly slouženy do roku 1910 páterem Borszickým, poté buď kaplanem a vychovatelem princů Dr. Stanovským nebo katechetou z benešovského gymnasia ThDr. Kolářem. Panstvo si zakládalo, aby kněz vypadal vznešeně, jak se na představitele římské církve patří, a proto sloužil mši v bohatě zdobeném rouchu z kvalitního materiálu. Největší poctu pociťoval, když si Žofie přála, aby si při slavnostních příležitostech oblékl ornát, který nechala ušít ze svých svatebních šatů z bílého atlasu. Na rubu zadní strany dole byl taftový štítek se stříbrnou výšivkou 'Animo grato in pulcherimae diei vitae memoriam 1. julii 1900' (Srdečné děkování za nejkrásnější den života na památku 1. července 1900).[744] Páter Stanovský obohatil hrou na harmonium z let 1860-1880 s pěti oktávovou klávesnicí, které mu

[739] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Paměti a vzpomínky z Konopiště, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 7. Následník trůnu s manželkou několikrát putoval do Lourdes a do Mariazell, kde se zpovídali. Z poutí si vozili různé dárky, nejvíce láhve s lourdskou vodou, které doma rozdávali. Zajisté věřili v jejich zázračnou léčivou moc. Srov. F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 21-22. Navštívili také poutní místo Mariataferl, ležící u Artsttenu. Srov. P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 84.

[740] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Oratoř měla vlastní vchod, takže nikdo z účastníků bohoslužby v hlavní lodi neměl možnost vidět, kdo z nejvznešenějších byl právě obřadu přítomen.

[741] J. VESELÝ, *Jak se Emanuel Rak*, s. 50.

[742] V. NĚMEC, *Vysoký pán konopišťský*, Praha 1930, s. 75-76. O účasti Benešovských na mších v kapli se nikdo jiný, především z pamětníků, nezmínil. Je dost pravděpodobné, že by následník trůnu nepustil do zámku celou řadu zbožných občanů. Pokud chodil někdo z Benešova na zámecké mše, byla to zřejmě výjimečně jen městská honorace, představitelé úřadů a vojska.

[743] *Konopišťské příběhy pro Vás – Emanuel Rak.*

[744] Tamtéž, *Otto Stanovský.*

bylo v zámecké kapli k dispozici, a zpěvy zámecké pobožnosti. Jeho mše měly vysokou úroveň. Současní, ale i bývalí konopišťští zaměstnanci (chůva Marie Hynková) si chodili poslechnout jeho kázání.[745]

Mladí sloužící nebo děti zaměstnanců měli na starosti ministrance. Na jednu z prvních ministrancí při mši pátera Borszického vzpomněl E. Rak, jenž vykonával na zámku kromě sluhy kostelníka a ministranta. *„…vyšli jsme k oltáři. Zatím již vrchnost zasedla do své lože, na epištolní straně oltáře, potažené červeným sametem. Poklonili jsme se tam a poklekli u oltáře. Netroufal jsem si ani se ohlédnouti, za to hlasitě odříkával Confiteor, aby mně bylo dobře rozumět. Při Suscipiat Dominum sacrificium vrhl jsem pohled na pány. Vévodkyně klečela a pozorovala mne zkrze prsty, jež měla na čele. Pak šli oba k přijímání, poklekli vedle mne a já držel misku. Po skončené mši zas jsme se před nimi uklonili…“*[746] V období před atentátem byli ministranty synové revírníka J. Hofbauera, Josef (*1901) a Karel (1897-1965). *„Oba byli u Dr. Th. Stanovského velmi oblíbení a zůstávali mu za to stále věrní.“*[747] Starší Karel *„byl skromné tiché povahy, prostě lidumil a řídil se náboženským pravidlem: Miluj svého bližního svého jako sebe samého. Byl po otci vysoký, urostlý muž a výborný myslivec. Lesníkem se nestal, věnoval se železniční dopravní službě a v tomto povolání dosáhl vysoké hodnosti.“*[748]

Na Konopišti byly přísně dodržovány církevní předpisy. Vévodkyně bedlivě sledovala docházku, zanedbání nedělní mše bylo považováno za těžké provinění. V roce 1913 odjížděl ze zámku ranním rychlíkem vídeňský zvěrolékař. Na rozkaz Žofie ho vzbudil komorník a vyzval ho na mši, která byla pro něj z vysokého rozkazu sloužena v kapli, aby cestou nezanedbal náboženské povinnosti.[749] V dubnu 1914 konal kardinál a arcibiskup pražský Lev ze Skrbenských generální vizitaci a udílel svátost biřmování na Benešovsku. Po celou dobu byl hostem Františka Ferdinanda a z Konopiště navštěvoval automobilem jednotlivé farnosti. *„Jeho cís. Výsost a paní vévodkyně v Konopišti zajímali se velice o průběh generální vizitace, dávajíce s denně podávati podrobné zprávy.“*[750] Naopak František Veselý se při této příležitosti vyjádřil, že arcivévoda nesl nelibě povinnost hostitele.[751]

---

[745] Tamtéž.
[746] E. RAK, c. d., s. 5.
[747] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k Církevní slavnost Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1.
[748] Tamtéž, Konopišťský rodák Karel Hofbauer-lidumil, inv. č. 54, kart. 2, s. 1. V letech 1930-50 byl přednostou železniční stanice v Praze-Dejvicích. Tamtéž, s. 2.
[749] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 17-18. Podle Františka Veselého nebyl život kněží na Konopišti nejpříjemnější, neboť panstvo myslelo jen na své pohodlí. Ani zpovědník a učitel maďarštiny Františka Ferdinanda se nesměl stravovat v zámecké kuchyni, ale jedl společně se služebnictvem v kantýně, přestože trpěl srdeční chorobou. Tamtéž, s. 21.
[750] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[751] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 21.

5.3.1.2 Slavnosti Božího těla a další církevní svátky

Velká pozornost byla věnována slavnostem Božího těla. Jednalo se o pohyblivý svátek slavený ve čtvrtek po svaté Trojici, který mohl připadnout na některý čtvrtek mezi 21. květnem a 24. červnem. Slavnost byla každoročně dlouho připravována. Arcivévodova rodina se nejprve účastnila Božího těla v Benešově. *„Žofie Hohenbergová se zúčastnila několikráte průvodu o božím těle v Benešově, kdež šla ovšem hned za nebesy, jí samou kostelu darovanými.“*[752] Od roku 1907 se slavnosti každoročně konaly na Konopišti. Průvodu se účastnilo nejen panstvo a zámecký personál, ale i obyvatelé Benešova a okolí, pro které bylo Boží tělo velkou událostí.[753] Základem slavností byla zámecká kaple, z níž se vycházelo horní branou k prvnímu oltáři, stojícím v parku pod čínským pavilónkem. Pokračovalo se parkovou cestou k druhému oltáři, umístěném na Křížové cestě u sochy Panny Marie. Třetí oltář stál u kapličky Srdce Pána Ježíše, ležící u rybníka. Odtud vedla cesta ke čtvrtému oltáři postaveném na dolním nádvoří zámku, nedaleko studny. Slavnost Božího těla byla ukončena opět v kapli. Krásná je vzpomínka závodčího J. Volfa, který si pro slavnostní den oblékl parádní uniformu: *„…slavnosti se zúčastňovala celá arcivévodská rodina v čele, vojenští a civilní hodnostáři, vojenská delegace z benešovské posádky, delegace benešovských úřadů, úřednictvo a zaměstnanectvo lesního a hospodářského úřadu a početné místní občanstvo i z přilehlých dědin. Účast byla vždy veliká…Nosiče nebes a jiné přisluhování obstarávali zámečtí stolníci a jiní sluhové. Družičky byly z místních školních děvčat. Církevní zpěvy obstarávalo vybrané pěvecké sdružení z Benešova za řízení ředitele kúru Emanuela Jindřicha*[754]*…V popředí stála výborná sopránistka Albína Grodecká, dcera úředníka v továrně na koše fy. Herrschmann v Benešově…Dalším výborným zpěvákem byl úředník státního katastrálního úřadu ing. František Náhlík…K zpěvnímu doprovodu bylo použito harmonium ze zámecké kaple.“*[755] Poslední slavnost Božího těla se uskutečnila 11. června 1914. *„…Zdálo se mně tenkrát jako by na všechny padal smutek. Arcivévodští manželé nesli hořící svíce, já při obřadu posluhoval a trvalo to hodinu. Přišel pak pokyn císařův z Vídně, aby jej následník zastupoval na bosenských manévrech…“*[756]

[752] Tamtéž, s. 19.
[753] *Konopišťské příběhy pro Vás – Otto Stanovský.*
[754] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Církevní slavnost Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1, s.1-2. Ředitel Jindřich byl bratrancem významného hudebního skladatele a badatele Jindřicha Jindřicha z Domažlic.
[755] Tamtéž.
[756] E. RAK, c. d., s. 16.

Církev organizovala procesí vždy za konkrétním účelem – odvrátit od komunity nebezpečí, vyprosit si dobrou úrodu či nějakou milost.[757] Na Konopišti byla pořádána pompézní procesí, vedoucí do chvojenského kostelíku, během nichž byly rozdávány svaté obrázky a relikvie. S církevním rokem byly spojeny i lokální slavnosti, poutě, posvícení. Posvícení vzniklo z pohanského zvyku oslavit sklizeň a duševně se připravit na příchod zimy. Na konci 19. století se už slavilo jen na vesnicích a malých městech.[758] Josef Volf zaznamenal, že *„nejveselejší bývalo v Konopišti posvícení. To sem přicházela všechna panská chasa z okolních dvorů, lesáci a všichni bodří Benešáci.“*[759]

Dne 9. června 1914 byl vysvěcen kostel sv. Jakuba na Chvojně *„a k vykonávání veřejných bohoslužeb opět odevzdán.“*[760] Církevní obřady provedl vikář a benešovský děkan Josef Beneš za asistence ThDr. Otty Stanovského, benešovského kaplana Františka Matouška a václavického administrátora Josefa Šacha. *„Pan arcivévoda František Ferdinand se vznešenou svou rodinou súčastnil se všech obřadů při svěcení, šel kolem chrámu a potom sedě mezi lidem přítomen byl mši svaté Na přítomné hluboce působila nelíčená zbožnost páně arcivévodova i jeho rodiny.“*[761]

5.3.1.3 Velikonoce a Vánoce

K rodinných svátkům, které významným způsobem dělily rok, patřily Velikonoce a Vánoce. Přestože Velikonoce představovaly nejvýznamnější dny v roce, pamětníci se o nich téměř nezmínili,[762] jen E. Rak zaznamenal dobu předpostní: *„V masopustě 1914 chodil jsem tancovat do Václavic i Benešova, sem i někdy do kina.“*[763] J. Volf připomněl v souvislosti s velikonoční mší barytonistu ing. Náhlíka. *„V době Velikonoc zpíval…při jedné mši v kapli arii: Beránku boží, jenž snímáš hříchy světa…“*[764]

Na konci 19. století se staly z Vánoc nejmilejší rodinné svátky.[765] *„Na zámku se připravovala slavnost Vánoc. Vévodkyně jezdila do Prahy a Benešova nakupovat*

---

[757] Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. Život všední a sváteční,* Pardubice 2004, s. 93.
[758] Tamtéž, *Dějiny každodennosti,* s. 93.
[759] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dobromyslný konopišťský občan, inv. č. 52, kart. 2.
[760] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[761] Tamtéž.
[762] *Konopišťské příběhy pro Vás – Josefa Schneibergová*. Velikonoční svátky patřily dětem – princezna a princové schovali v Růžové zahradě vajíčka několika velikostí. Každé dítě v něm našlo svůj dáreček. Nikdo jiný Velikonoce nezaznamenal.
[763] E. RAK, c. d., s. 15.
[764] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek k Církevní slavnost Božího těla na Konopišti, inv. č. 6, kart. 1, s. 2. Jeho zpěv se líbil paní vévodkyni, a proto si ho dala představit, což bylo velké uznání a čest.
[765] M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti,* s. 90.

dárky[766]*…Před Štědrým večerem postavili velkou jedli doprostřed jídelny, kol rozložili dárky se jménem každého obdarovaného. Pro ředitele, správce, doktory, až po ty nejmenší služebníky…Následník vstoupil do jídelny opatřen dlouhou tyčí, na konci opatřenou voskovým hořákem. Když zapaloval, podal mu Svoboda sirku, ale ta uhasla. A pan arcivévoda na to: Hrom a peklo.*[767] *Oba se tomu zasmáli.“*[768] Na Štědrý den se po slavnostní večeři rozdávaly ve velké jídelně dárky pro konopišťské zaměstnance. Jednalo se hlavně o praktické věci – oblečení, jídlo nebo hračky. *„Ježíšek se narodil, hofmajstr vyvolával jména, každý si bral dárky a děkoval vrchnosti. Mimo to pan následník každému dal zlatý dukát v ceně 20 zlatých a taky mně, se slovy, jak mě vždy oslovoval: 'Tu máš, pane Rak!' A navíc ještě 50 doutníků kuba. Protože vévodkyně měla smysl pro praktické dárky, byly v balíčcích trika, spodky, rukavice, vše několikero. Po našem odchodu nastala nadílka panstva a ten večer měli jsme se dobře. O půlnoci jsme se shromáždili na půlnoční mši, při níž zpíval sbor.“*[769]

5.3.2 Slavnosti spojené s hospodářským rokem

S hospodářským rokem byly spojeny slavnosti typu dožínek, jenž se na Konopišti konaly v hostinci Šiberna, který *„byl benešovským občanstvem hojně navštěvován.“*[770] Arcivévoda ho zrušil a dal za něj zřídit hostinec v Seewaldově lesíku, kousek za Benešovem, jenž byl postaven v roce 1897 podle vzoru české chalupy na Národopisné výstavě v Praze.[771] *„Každoročně se tu odbývaly dožinky dvorské chasy z Mariánovic. Při dožinkách obyčejně účinkovala dechová hudba kapelníka Hendrycha z Mokré Lhoty. Takové dožínky bývaly velmi veselé a trvaly někdy i dva dny. Byla to velká slavnost s obsáhlým obřadem a zpěvem.“*[772] Do hostince v Seevaldově lese chodili často příslušníci četnictva. *„Můj dobrý přítel, strážmistr Václav Havelka, obdržel od arcivévody Františka Ferdinanda 4 zlaté dukáty za dopadení 3 nebezpečných profesionálních pytláků z Prahy. Tuto významnou událost jsme oslavovali v Seevaldově lese.“*[773] K dalším každoročním akcím patřil výlov Konopišťského rybníka: *„Výlovy byly dostaveníčkem Benešáků a „černých“ rybářů. Nejveselejší bylo podívání, když*

[766] E. RAK, c. d., s. 14-15.
[767] Za strany následníka trůnu se jednalo o narážku na noční setkání s opilým Engelbertem Svobodou.
[768] E. RAK, c. d., s. 14-15. Na Konopišti se zachovaly dva betlémy - jednak pro intimní instalaci v bytě, ale i pro oficiální Štědrý večer, který se odbýval v Lobkovickém sále. Srov. M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[769] E. RAK, c. d., s. 15.
[770] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Katastrální obec Konopiště, inv. č. 21, kart. 1, s. 1.
[771] Tamtéž.
[772] Tamtéž, Vzpomínka na hostinec v Seewaldově lese, inv. č. 57, kart. 2, s. 2-3.
[773] Tamtéž, s. 3. Sešla se zde i početná společnost členů pokrokové strany. Jiří TYWONIAK, *T. G. Masaryk a Benešov,* SVPP 30, 1990, s. 104-106.

vedoucí lovu vyhlásil 'Feuer'. To se černí lovci vrhli do bahna, bez ohledu na studenou vodu, aby něco ulovili. Takový výlov se rovnal hospodářským dožínkám."[774]

5.3.3 Rodinné a veřejné slavnosti

Na oslavu padesátých narozenin Františka Ferdinanda, které E. Rak mylně datoval na jaro 1914,[775] mu připravili šlechtičtí přátelé z různých koutů monarchie překvapení. *„K oslavě narozenin sjela se šlechta z celého okolí a na zámek přivezena velká bedna na valníku. Obsahovala železnou [bronzovou] sochu Rudolfa Habsburského*[776]*…V noci ji postavili na provisorní podstavec. To mělo být překvapením pro následníka. Ráno po službách božích sešli se všichni před zámkem, předati vysokému pánovi dar k abrahamovinám. Vévodkyně jej vyzvala, aby se šel podívati před zámek, kde socha byla zahalena rouškou. Když jsme na povel ztáhli, pán byl mile překvapen a tahal se za vousy."*[777] Slavnostním řečníkem delegace české šlechty byl kníže Schwarzenberk.[778] „*Šlechta mu hromadně blahopřála a následovala hostina, kde se jubileum zapíjelo."*[779] V prosinci roku 1913 mu pogratuloval v dopise i jeho momentní fotograf Ruda Bruner-Dvořák: *"Již 25 let je mi dopřávána přízeň a výjimečná čest fotografovati nesčíslněkráte Vaši císařskou a královskou Výsost při nejrůznějších vojenských příležitostech a slavnostních událostech na skupinových snímcích, prosím proto co nejuctivěji s pocitem upřímně pociťované vděčnosti za mě prokázané porozumění, abyste milostivě přijal má oddaná přání štěstí a požehnání, jakož i přiložené diapozitivní obrazy."*[780] Město Benešov uspořádalo k padesátinám Vysokého pána ve dnech 17.-18. prosince roku 1913 oslavy v podobě lampiónového průvodu školní mládeže, slavnostní schůze okresního zastupitelství a vojenského čepobití. *„Střed Benešova byl zaplaven žárovkami a lampiony, arcivévodův znak provázel letopočet 1863-1913, císařská koruna a monogram FF. Arcivévoda přijal delegaci představitelů státních a samosprávných úřadů a duchovních."*[781]

Pojmenováním nového mostu v Praze po následníkovi trůnu vzdala česká politická reprezentace hold habsburské dynastii a zároveň spojila významnou událost s jeho

[774] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Zámecký rybník, inv. č. 61, kart. 2.
[775] Následník trůnu se narodil 18. prosince 1863.
[776] Jednalo se o kopii bronzové sochy Rudolfa I. Habsburského, jejíž originál, odlitý podle návrhu Albrechta Dürera, je umístěn na náhrobku císaře Maxmiliána v Innsbrucku. František Ferdinand se chtěl také stát velkým habsburským panovníkem, jenž měl svou ctižádost a připravené plány. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 279-280.
[777] E. RAK, c. d., s. 16.
[778] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Osudy sochy Rudolfa Habsburského na zámku v Konopišti, inv. č. 34, kart. 2.
[779] E. RAK, c. d., s. 16.
[780] *Konopišťské příběhy pro Vás – Ruda Bruner-Dvořák*.
[781] Hlasy od Blaníka, 23. 12. 1913.

padesátinami. Slavnostního slova při otevření mostu Františka Ferdinanda se ujal 11. března 1914 primátor dr. Karel Groš: *„…Když v nedávné době slaviti ráčil Jeho cís. a královská Výsost Nejjasnější následník trůnu, pan arcivévoda František Ferdinand z Rakouska-Este 50. výročí Nejvyšších Svých narozenin, vyskytla se myšlenka, aby krásný a významný tento den v dějinách naší vlasti důstojně a trvale oslaven byl královským městem Prahou tím, že by novému mostu u Rudolfína bylo dáno na věčnu paměť jméno Jeho Výsosti, by tak osvědčena byla vroucí láska a věrná oddanost zastupitelstva i všeho obyvatelstva královského hlavního města Prahy k Nejvyššímu rodu panovnickému i k Nejjasnější osobě následníka trůnu…“*[782]

Ve sbírce pohlednic se zachovaly vzpomínky na dceru Žofinku od vrchního lovčího z Löllingu, pravděpodobně Adalberta Jantsche, když slavila třetí narozeniny: *„V tomto kostele jsme se dnes [24. 7. 1904] modlili za tu, co má dnes narozeniny…Nejoddaněji nejvděčnější Čestný vrchní lovčí.”*[783] A. Janstch napsal ještě jednou následníkovi trůnu: *“Právě dnes 24tého, kdy naše myšlenky a přání jsou u té, co má narozeniny, a u šťastných rodičů, oblaží tak hřejivý pozdrav od ledovce. Nejpoddaněji nejvděčnější…”*[784]

Některé slavnosti nezůstávaly omezeny jen na prostor arcivévodových sídel, ale různou měrou pronikaly i do okolních měst. Když se Vysoký pán vracel z cesty kolem světa v listopadu 1893, uspořádali v Benešově na jeho počest pochodňový průvod a slavnosti.[785] Naivní dobový dokument Vítej nám, zobrazující slavnostní bránu, postavenou za účelem jeho příjezdu, se dochoval na zámku Konopiště.[786]

Významné postavení měly veřejné slavnosti, typu holdovacích slavností, oslav jmenin a narozenin významných osobností politického a kulturního života, atd.[787] Na Nový rok přijímal František Ferdinand gratulace od personálu, který s ním byl v každodenním styku, ale i od výše postavených osob. *„Bylo zvyklostí kol Nového roku, že ucházelo se moc lidí o audience, aby mohli následníkovi přednést gratulace. Osobnosti výše postavené činily tak prostřednictvím mého pána, nižší se hlásily v kanceláři.“*[788] Zároveň poblahopřál svému strýci Františkovi Josefovi. *„Následník jel do hradu [Hofburgu] přát císaři Nového roku a účastnit se o 11. hod. v hradní kapli služeb božích, jimiž byli přítomni všichni členové*

[782] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 242.
[783] B. INDRA, *Tajemství paraván*u, s. 171.
[784] Tamtéž, s. 235.
[785] F. VESELÝ, *Konopiště*, s. 39. Průvod uspořádal Dr. Emanuel Engl (1844-1907), významný činitel Národní strany svobodomyslné, známý jako poslanec mladočeské strany, který se v Benešově věnoval lékařské praxi. V roce 1885 založil místní noviny Hlasy od Blaníka, věnované zájmům podblanického kraje, které vycházely až do roku 1914, kdy byly zastaveny.
[786] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[787] M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti,* s. 94.
[788] R. MIKULA, c. d., s. 17.

habsburského rodu. Potom dával císař velkou hostinu, jen pro rodinu, při níž použito zlatých talířů a příborů pro sto osob, z privátního majetku císařova.“[789]

Členové císařské rodiny slavili 18. srpen, den narozenin Františka Josefa, kterému byl v celé monarchii po mnohá desetiletí vzdáván hold. Následník trůnu slavil císařovy narozeniny v posledních letech života v Blünbachu: *„Slavnost byla začata slavnostními službami božími, kterých se mimo arciknížecí rodinu a přítomný dvůr zúčastnili také přednostové civilních a vojenských úřadů z města, sousedícího vždy s letním pobytem arcivévodovým. V poledne potom vždy shromáždila přítomné slavnostní tabule, při níž František Ferdinand povznesl pohár na císařovo zdraví.“*[790] Taktéž jeho výročí vlády bylo důvodem k oslavám, a proto dne 2. prosince 1908 vzdal František Ferdinand jménem císařské rodiny, všech arcivévodů a arcivévodkyň v Schönbrunnu hold císaři u příležitosti jeho šedesátého výročí nástupu na trůn.

5.3.4 Národní slavnosti

Velké pražské výstavy, které proběhly na konci 19. a počátku 20. století, představovaly významné národní slavnosti. Následník trůnu se zúčastnil v roce 1891 Jubilejní výstavy a o čtyři roky později Národopisné výstavy československé. Bez významu nebyla ani výstava Obchodní a živnostenské komory, uspořádaná také v Praze roku 1908 u příležitosti 60. výročí panování císaře Františka Josefa I.[791] František Ferdinand, prorektor Všeobecné jubilejní výstavy, vystoupil při zahájení: *„Milerád převzal jsem protektorát této výstavy a dostavil se k jejímu zahájení…S živým přáním, aby záslužná zde provedená práce i nadále podporovala bohaté hospodářské síly obvodu pražské obchodní a živnostenské komory, prohlašuji výstavu za zahájenou.“*[792] Promluvil česky, protože češtinu chápal a uznával jako zemský jazyk.[793] Poté si v průvodu hodnostářů prohlédl výstavu, s každým rozmlouval a s vážným zájmem vše pozoroval. Jinak ho viděl sekretář Všeobecné jubilejní výstavy František Hlaváček: *„Byl jsem před zahájením výstavy dvakrát na Konopišti, abych s ním osobně sjednal různé formality jeho /a jeho choti/ účasti na tom zahájení a prohlídce výstavy, a tu mne zarážely některé dotazy /a příkazy/ ohledně bezpečnostních opatření. On se velice bál nějakého atentátu, musil jsem s policejním komisařstvím na výstavě zařídit řadu opatření – no a bylo to přímo trapné,*

[789] Tamtéž, s. 16.
[790] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 184.
[791] M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti,* s. 96.
[792] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 33.
[793] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 207.

jak on přes to všechno se při zahájení a pak při prohlídce /jen malé části/ výstavy stále nervózně ohlížel...“[794]

Na říjen roku 1913 připadlo 100. výročí bitvy u Lipska, kde spojené armády Pruska, Rakouska, Ruska a Švédska porazily Napoleona, a proto byla v Rakousku-Uhersku a Německu příležitost k mohutným oslavám. 16. října se konala ve Vídni vojenská přehlídka, kde rakouský císař položil věnec k pomníku Karla Schwarzenberka, velitele spojených armád. Největší sláva se odehrála v Lipsku, kde 18. října odhalili pomník bitvy národů. Slavnosti se odvíjely velkolepě, nikoliv ke spokojenosti Františka Ferdinanda. Zdálo se mu, že je v nich opomíjen podíl vojevůdce Karla Schwarzenberka na vítězství rakouského vojska. Proto položil věnec na místě, kde kníže Schwarzenberk podal třem spojeneckým císařům hlášení o vítězství.[795]

Z menších oslav se následník trůnu zúčastnil slavnosti odhalení pomníku tyrolského hrdiny za svobodu Petra Siegmayra v Nieder-Olangu. *„František Ferdinand dal postaviti všechny veterány a hasiče ve spirálovité řadě, podobné figuře při kotillonu, a nelekl se nekonečné námahy, promluviti se všemi příšedšími…tázal se lidí na domov, povolání, rodinu…“*[796]

5.3.5 Návštěvy

5.3.5.1 Podzimní hony na Konopišti

Život šlechty v 2. polovině 19. a počátku 20. století měl určitý časový řád, jehož pevným bodem byly podzimní hony. Aristokracie je trávila, pokud jí čas a povinnosti dovolily, na venkovských sídlech.[797] Podzimní hony byly jednou z nejvýznamnějších událostí, kde měla příležitost setkat se s příbuznými, byly místem politických i hospodářských jednání, ale i prostou zábavou.[798] Hony, především na bažanty a koroptve, trvaly jen několik dní – většinou tři. Účastnili se jich arcivévodovi přátelé, většinou nebývalo více než deset lovců. Konopišťští zaměstnanci měli za úkol zdárný průběh honů a úspěch lovců, který zajišťovala i promyšlená péče o stavy zvěře v oborách.[799] O pohodlí účastníků honu bylo postaráno v loveckých

[794] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Dopis F. Hlaváčka z 3. července 1970, inv. č. 99, kart. 31.
[795] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 184-185.
[796] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou*, s. 86.
[797] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 112.
[798] Tamtéž, s. 125.
[799] http://www.myslivost.cz/media/clanky (Mgr. Jan Šach, Lovec František Ferdinand d´Este). František Ferdinand věnoval zvěři a jejímu chovu velikou péči. V roce 1887 nechal vypustit jeleny a rozvinul zdejší honitby na nebývalou úroveň. Proslulými se staly zejména rozsáhlé bažantnice. Všechny revíry, které mu osobně

zámečcích.[800] Trubači na lesní rohy byli povoláni, aby troubili lovcům fanfáry. Kdykoliv odjížděl následník trůnu na hon, musel mít u sebe dvě věci: rozkládací lovecký stan, kde si mohl odpočinout, a psací pult. *„Práce neodpočívala ani v tom okamžiku, kdy arcivévoda holdoval své lovecké vášni.“*[801] Z bezpečnostního hlediska zajišťovalo celé hony četnictvo. Důležitou roli hrála rovněž osoba, jenž měla za úkol počítat zastřelené kusy. Ulovená zvěř byla poté prodávána velkozvěřinářským obchodům v Praze, Vídni, ale i v Benešově.

U Vysokého pána se konaly každoročně podzimní a zimní hony za účasti příslušníků vysoké šlechty,[802] jejich bližších i vzdálenějších příbuzných, ale i členů panovnických rodů. V roce 1909 lovil na Konopišti daňky arcivévoda Karel, pozdější císař Karel I. Vévoda Robert Bourbon-Parmský byl pozván společně s manželkou vévodkyní Marií Antonií (1862-1959) taktéž k podzimním honům v roce 1905. O dva roky později zavítal arcivévoda Josef August (1872-1962), z uherské linie habsburského rodu, s manželkou arcivévodkyní Augustou (1875-1964), která byla vnučkou vládnoucího císaře. Arcivévoda Karel Štěpán (1860-1933), bratr arcivévody Bedřicha, kmotr prvorozeného syna následníka trůnu prince Maxmiliána, se na podzim 1902 zúčastnil jednodenního honu v Petroupimi. Rovněž říjnová návštěva německého císaře Viléma II., o které bude řeč podrobněji, byla spjata s hony. Střílení na holuby v Žabovřeskách, které se konalo většinou na jaře,[803] se zúčastnila v květnu 1914 arcivévodkyně Blanka (1868-1949), manželka arcivévody Leopolda Salvátora, společně s dcerami Marií Dolores (1891-1974), Marií Immakulatou (1892-1971) a Markétou (1894-1986).

František Ferdinand lovil také v dalších svých či státních revírech (v Čechách a v Rakousku), u šlechtických přátel. Loveckou vášeň provozoval při návštěvách v zahraničí i při cestě kolem světa v letech 1892-1893. Když se vydal na nějaký hon nebo se z něj vrátil, objevila se někdy zpráva v rubrice denního tisku. V pozůstalostech českých šlechticů, s nimiž udržoval styky, se nachází záležitosti, týkající se lovu.[804] Šlechtičtí přátelé arcivévodovi připravili na svých revírech hodnotný lov.

S oblibou navštěvoval polského šlechtice Romana hraběte Potockého. *„Jakkoliv se o politiku valně nestaral, hrál velkou roli v polském politickém životě. Přes velké bohatství byl*

---

patřily, doznaly nebývalý rozkvět. Intenzívně dbal na jejich zkvalitňování zakládáním smíšených lesů, budováním obor a také vydatným a soustavným krmením lesní zvěře v zimních měsících.

[800] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 120.

[801] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 35.

[802] Na Konopiště byli zváni členové české, německé i maďarské konzervativní šlechty – zejména Lobkovicové, Thunové, kníže Clam-Martinic, Sylva-Taroucca, Nostitz, Czernin, Sternberg, Fürstenberg, Starhemberg, Hoyos, Majláth atd.

[803] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 33.

[804] Jan GALANDAUER, *Služba Františka Ferdinanda v plucích c. a k. armády,* SVPP 42, 2002, s. 92.

to pravý monseiugner, skromný a přístupný, sám mě několikrát oslovil,"[805] reflektoval ho komorník Rudolf Mikula. Hrabě Potocký vyjádřil přízeň Františkovi Ferdinandovi tím, *„že si ho vyvolil jako průvodce na cestu do Madridu k svatbě španělského krále Alfonse XIII.*[806]*…Následník si ho [hraběte Potockého] neobyčejně vážil a udržoval s ním styky zejména na podzimních honech."*[807] Jeden z honů u Potockého, který měl revíry na ruskopolské hranici v rozsáhlých lesích, byl dokonce nafilmován. *„Panstvo obědvalo v improvisovaném stanu s bohatě prostřeným stolem. Po obědě na vybídku komorníka přezkoušeli jsme vše, co měli páni dobrého, hlavně co se týkalo vína a netušili jsme, že nás při tom vzal pan kinooperatér. Teprv za tři týdny poté na Konopišti byl tento film předváděn a viděli jsme, co jsme prováděli. Následník měl z toho radost a provázel to rozličnými poznámkami."*[808]

Následník trůnu pobýval často u hraběte Clam-Martinice, důvěrníka z řad rakousko-české šlechty, který často dlel na Konopišti. *„Jeho starý zámek ve Smečně vždy oživl, když se tam sjela česká a rakouská šlechta, mezi nimi hlavně Martinicem pozvaní přátelé následníkovi."*[809] Jednalo se především o knížete Karla Schwarzenberka, pozdějšího knížete Thuna, hraběte Arnošta Sylvu-Tarouccu a hrabata Trauna a Hardega. *„Samí zkušení politikové, každý z jiného hnízda, ale všichni rakouského smýšlení. Tyto smečenské hony byly politické. Do půlnoci se panstvo bavilo společensky, ale jak šly dámy spat, politikařilo se až do ranních hodin."*[810] Arcivévoda si oblíbil také Lány hraběte Maxe Fürstenberga, německého šlechtice, jenž se přátelil s císařem Vilémem. *„Proti starobylému smečenskému zámku byly Lány moderní stavba, kde se vedl velký dům…Všude hemžilo se plno sloužících, Čechů i Němců; hony měly pestrý program, stříleli se jeleni, černá zvěř i nízká. Společnost nebyla jako na Smečně intimní, spíš mezinárodní, nepolitická."*[811]

Poslední návštěvu v roce 1913 u hraběte Larische v Karviné, jehož rodina patřila mezi uhelné magnáty ve Slezsku,[812] nezapomněl Rudolf Mikula díky výjimečnosti situace: „*…mám na tuto návštěvu památku, brok nad levým spánkem. Mohlo mne to státi život neb alespoň zrak Stalo se to při lovu kachen, kdy hrabě Sylva Taroucca vystřelil omylem proti skupině, kde stáli hrabata Larischové a moje maličkost. Broky jsem dostal já, zhroutil jsem se v bezvědomí a procitnuv, nechápal jsem, proč jsem středem společnosti…Mne to pak spravili*

[805] R. MIKULA, c. d., s. 73-74.
[806] Tamtéž, s. 81. Alfons XIII. byl poslední španělský král, abdikoval po revoluci.
[807] Tamtéž, s. 73-74.
[808] Tamtéž, s. 74.
[809] Tamtéž, s. 75.
[810] Tamtéž.
[811] Tamtéž, s. 75-76.
[812] Tamtéž, s. 83.

operativně na vídeňské chirurgické klinice…Pan hrabě čekal, jaké budu dělat nároky a když jsem nic nechtěl, poslal mi 200 korun bolestného.“[813]

Arcivévodova lovecká vášeň neznala mezí, nejen v počtu skolené zvěře, ale i ve způsobu lovu. Úlovku 274 889 kusů za 51 let života nebylo možno dosáhnout při „šoulačce“ či jiném individuálním způsobu lovu.[814] Následník trůnu tomu také neholdoval, což někteří historikové vysvětlovali tím, že se po těžké nemoci musel vyhýbat větší tělesné námaze. Zpravidla lovil z pevného stanoviště, k němuž desítky nadháněčů, seřazených do hruškovitého útvaru, hnaly zvěř. Každému lovci byli k dispozici dva osobní myslivci, kteří nosili munici a nabíjeli zbraně. Jednalo se o způsob lovu, který měl ve střední Evropě prastaré tradice. Tzv. německý uzavřený hon přinášel kvanta skolené zvěře, velké střelecké uspokojení a pro účastníky lovu zábavnou podívanou. V ohradě, sloužící lovu, byl postaven pavilón uzpůsobený pro veškeré pohodlí střelců, ale i pro jejich bezpečnost před probíhající zvěří. To vše podbarvovala barokní lovecká hudba.[815]

Hony byly nejčastějšími tématy v korespondenci Františka Ferdinanda s jeho blízkými a známými. Řada pohlednic, nalezených na jeho paravánu, se týkala lovu. *„Vřelý dík za nádherný hon! Dnes jsem zastřelil 17 lišek, mezi nimi dvě stříbrné, žádnou jsem neminul, hon proběhl velice dobře a správně…Vám oběma [také Žofii] nejsrdečnější pozdrav, tvůj věrný bratr Otto.“*[816] Anna Thunová, manželka bývalého arcivévodova hofmistra Františka Thuna napsala v srpnu 1898: *„…vděčné opětování pozdravů z Löllingu od děčínských mysliven, které by byly velmi poctěny, kdyby mohly zase jednou očekávat laskavou návštěvu! Jaké to nádherné lovecké výsledky během uplynulých týdnů v Löllingu! Lovu zdar také Jaroslavovi.*[817] *Anna Thun.“*[818]

5.3.5.2 Arcivévodovy styky s českou šlechtou

František Ferdinand udržoval styky se skupinou českých aristokratů od 80.-90. let 19. století, kdy se stal majitelem Konopiště a Chlumu u Třeboně a kdy sloužil v Praze.[819] Jeho aristokratičtí přátelé měli také statky v Čechách. Navíc ho s nimi spojovala celá řada společných zájmů: lov, chov zvěře, zahradnictví, pěstování parků a lesů. O intenzitě jejich

[813] Tamtéž, s. 70.
[814] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*. Pokud počítáme od narození, zastřelil denně v průměru 14 kusů zvěře a necelých 20 kusů, počítáme-li od 12 let, kdy začal sám provozovat lov.
[815] http://www.myslivost.cz/media/clanky (Mgr. Jan Šach, Lovec František Ferdinand d´Este).
[816] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 163.
[817] Jedná se o jejího švagra, který byl do Löllingu zván na hony.
[818] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 130.
[819] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 202. Styky Františka Ferdinanda s českou zemskou šlechtou nelze považovat za jeho projevy sympatií k českému národu.

vztahů svědčí nejen rozvinutá korespondence,[820] ale i velké množství fotografií zachycujících arcivévodu s šlechtickou společností v lovecké výstroji v revíru některého z českých velkostatkářů. Zemská šlechta mu byla blízká společensky, názorově i politicky. Přáli si, aby aristokracie zaujímala rozhodující místo ve státě, byli odpůrci demokratizace volebního práva, cítili se být spojeni s habsburskou dynastií a s katolickou církví. Jednalo se o české aristokraty jen v určitém slova smyslu, protože čeští byli jen historií rodů a vlastnictvím statků v Čechách, ale jejich češství nemělo politický ráz. Jejich vlastenectví se vztahovalo jednak k Rakousku, jednak k Čechám, ale mezi sebou se převážně domlouvali německy, což byla jejich mateřština. Většina z nich měla jakési znalosti českého jazyka.[821]

Nelze říci, že byli opravdovými přáteli následníka habsburského trůnu, který si zakládal na své výlučnosti, takže i vysocí aristokraté mu mohli být v nejlepším případě jen důvěrníky. Od některých si nechával vypracovávat politická memoranda. Hrabě Ottokar Czernin (1872-1932) mu připravoval politické rozbory, navrhoval plány na reformu monarchie, přestože neměl podrobné odborné znalosti dané problematiky. Czerninovy příspěvky ve srovnání s elaboráty ostatních arcivévodových poradců se vyznačovaly radikálností.[822]

Hrabě Arnošt Sylva-Tarouca, zakladatel parku v Průhonicích, byl pro následníka trůnu vzorem při budování konopišťských zahrad. Radil mu v *„nejněžnějším a nejvonnějším ze všech umění.“*[823] Společenský styk Františka Ferdinanda s knížetem Karlem Schwarzenberkem, pánem na Orlíku, lze zaznamenat už na počátku 90. let 19. století. V listopadu 1890 knížeti děkoval za poslané stromy pro konopišťský park a v dubnu roku 1895 mu poslal jeden svazek deníku z cesty kolem světa.[824] V dalším dopise arcivévoda knížeti velmi srdečně poděkoval za obstarání nějaké vzácné knihy[825] a poslal mu telegram o povodni, která postihla Konopiště.[826] Z korespondence je jasné, že se František Ferdinand účastnil honů na Orlíku a že kníže se syny lovil v revírech na Konopišti. V září roku 1910 se sešla početná společnost na zámku Orlík nad Vltavou. Vzájemně si vyměňovali fotografie, pravděpodobně ze společných lovů. Dokonce se zachoval odkaz jeho lovecké pušky knížeti

[820] Kromě korespondence uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni a ve Státním oblastním archivu v Děčíně vypovídá o jeho kontaktech s českou šlechtou jeho sbírka pohlednic. Srov. B. INDRA, *Tajemství paravánu následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic arcivévody Františka Ferdinanda z let 1896-1904,* Praha 2004.
[821] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 208-209.
[822] Tamtéž, s. 210.
[823] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 22.
[824] SOA Třeboň, RA orlických Schwarzenberků, kart. 219, inv. č. 1330.
[825] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 216.
[826] SOA Třeboň, RA orlických Schwarzenberků, kart. 250, inv. č. 1357.

Karlovi. Posmrtné předání manželce Idě, rozené Hoyosové vykonal hrabě Jaroslav Thun.[827] Následník trůnu se zúčastnil pohřbu Karla Schwarzenberka na Orlíku v říjnu roku 1913.

Žofie byla s některými českými šlechtici příbuzná. Od dětství se s nimi společensky stýkala a následník trůnu se setkával s Chotkovými. V oblibě měl zejména provdanou starší Žofiinu sestru, hraběnku Marii Thunovou, přezdívanou Rischel. Jak již víme, vyměňoval si s ní korespondenci. V jednom dopise napsal: *„S vděčnou vzpomínkou na krásné roky 1889-1890 v Praze a na veselý masopust Vám věnuji tyto řádky. Franz.“*[828] Hrabě Jaroslav Thun, pán na Děčíně, manžel Marie Thunové, rovněž patřil k blízkému okruhu Františka Ferdinanda, což se nejvíce projevilo ustanovením závěti, podle které se stal po sarajevském atentátu poručníkem jeho tří dětí.[829] Arcivévoda se stýkal s českým místodržitelem Františkem Thunem[830] hlavně díky lovu. V říjnu 1889 ho pozval na Konopiště na lov bažantů a na oplátku několikrát navštívil Thunovo sídlo Děčín. Dopisy si vyměňovali i během cesty kolem světa a v průběhu zápasu s tuberkulózou.[831] Anna Thunová (1854-1898), rozená princezna Schwarzenbergová, první Thunova manželka, s ním vedla také korespondenci. *„Za ten tak přátelský pozdrav z Hlavního stanu nejvřelejší dík z Labského údolí. Anna Thunová.“*[832]

5.3.5.3 Návštěvy na Konopišti

Poklidný život na Konopišti čas od času ožíval příjezdem přátel či příbuzných Františka Ferdinanda. Několikadenní návštěvy se odehrávaly většinou v úzkém rodinném kruhu, což souviselo s jeho nedůvěrou a s pečlivým výběrem osob, s nimiž udržoval přátelské styky. Jistou výjimkou byla slavnost v roce 1899, kdy oslavoval císařovo povolení k sňatku s hraběnkou Žofií Chotkovou. Tehdy se na Konopišti sešli příbuzní obou snoubenců a týden se slavilo zasnoubení. Z Prahy přijela vojenská kapela, při hostinách byla hojnost pokrmů a nápojů.[833] Konopiště žilo v souladu s životním rytmem následníka trůnu - utlumeně, když zde nebyl, rušně, když se vrátil, a okázale, když měl hosty. Určitý obraz o tom podala informace, týkající se počtu žárovek, které svítily. Když byl pryč, zářilo jen 20-50 žárovek. Pokud bylo

[827] Tamtéž, kart. 313, inv. č. 1495.
[828] J. GALANDAUER, *Služba Františka Ferdinanda v plucích c. a k. armády*, SVPP 42, 2002, s. 93.
[829] M. CHROMÝ, *Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem*, s. 7. Arcivévoda, jakoby tušil svůj neblahý osud, sepsal svůj testament již dne 3. června 1907.
[830] Hrabě (od roku 1912 kníže) František Thun byl dvakrát místodržitelem korunní země Čechy (1889-96 a 1911-15) a jednou ministerským předsedou rakouské vlády (1898-99). Hrál obrovskou roli v politice českého konzervativního velkostatku. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 218.
[831] Tamtéž, s. 219.
[832] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 79.
[833] R. MIKULA, c. d., s. 30-31.

panstvo doma, svítilo 100-400 a když mělo hosty a konala se hostina, tak zářilo 800-1000 žárovek.[834]

Návštěvní kniha z let 1904-1914 zaznamenala všechny návštěvy na zámku včetně pobytů Františka Ferdinanda i jeho rodiny a byla vedena s úřednickou důkladností. V knize návštěv je uvedena doba příjezdu, jméno, hodnost, účel návštěvy, způsob ubytování a nároky na obsluhu. Jeden z posledních záznamů představuje pobyt německého císaře Viléma II. v říjnu 1913. Ubytování přímo na zámku se poskytovalo jen osobám vysoce postaveným. Císař Vilém II. a admirál Alfréd Tirpitz měli tu čest přenocovat v zámeckých komnatách. K dispozici měli své apartmá se sociálním zařízením.[835] Program z Vilémovy říjnové návštěvy poskytl informace o dalších osobách, ubytovaných přímo v zámku a okolních budovách.[836] Pro zámecké hosty a jejich služebnictvo byla používána budova pošty v podzámčí. Hosté mohli být též ubytováni v budově bývalého pivovaru, který byl zvýšen o jedno patro,[837] nebo v prvním poschodí lesovny Frýdek.[838]

Po dobu čtrnácti let přivítala a hostila Žofie z Hohenbergu v úloze domácí paní na Konopišti nejen rodinné příslušníky, ale i stávající nebo bývalé členy habsburského arcidomu a představitele či zástupce cizích vládnoucích rodů. Arcivévodova nevlastní matka Marie Terezie (1855-1944) s dcerami manželský pár na zámku často navštěvovala. Na Konopiště zavítala v roce 1901, 1903 a 1904. Nevlastní sestra následníka trůnu Marie Anunciata napsala na pohlednici ze 17. července 1903, zachované v jeho sbírce: *„Hodně jsem na Tebe a Žofii myslela…Mnoho polibků dětem. Ty dva dny u Vás na Konopišti byly tak příjemné. Tebe a Žofii vroucně líbající Miana.“*[839] Mladší bratr Otto (1865-1906)[840] zavítal k jednodenní návštěvě Konopiště v létě roku 1902. František Veselý ve vzpomínkách na Konopiště uvedl

[834] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 111.
[835] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Dnešní zařízení Tirpitzova salonu není totožné s tím z roku 1914.
[836] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart.1.
[837] E. PROCHÁZKOVÁ, c. d., s. 49.
[838] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Lesovna U Syrých-Frýdek. Poznámka ke zprávě z května 1963, inv. č. 43, kart. 2.
[839] B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 154. Bohužel se v jeho sbírce pohlednic nezachovala žádná dopisnice od Marie Terezie reagující na konopišťský pobyt. Arcivévodkyně Marie Anunciata, abatyše Tereziánského ústavu šlechtičen v Praze, stála věrně po boku svého bratra v obtížných životních situacích. V roce 1896 přispěchala s Marií Terezií a sestrou Alžbětou Amalií do Egypta, aby podpořili léčbu popudlivého a neklidného Františka Ferdinanda při plavbě po Nilu. V roce 1900 jen ony zastupovaly vídeňský dvůr na svatbě v Zákupech. Tamtéž, s. 58-59.
[840] Arcivévoda Otto se stal v letech 1895-1898 vážným kandidátem na pozici následníka trůnu v souvislosti s tuberkulózou Františka Ferdinanda. Odcizení mezi oběma bratry nastalo během úsilí o prosazení morganatického sňatku s Žofií Chotkovou. V soukromí ho zřejmě Otto podpořil, ale navenek se bál veřejně vystoupit v jeho prospěch. Pravděpodobně měl respekt před autoritou císaře. Tradované pověsti o těžké roztržce mezi bratry je nutné brát s určitou rezervou. Texty na pohlednicích dosvědčily, že mezi nimi existoval stálý písemný styk. Otto často připojil pozdrav i pro Žofii. V důsledku promiskuitních sexuálních vztahů onemocněl syfilidou. František Ferdinand se o bratrův zdravotní stav zajímal až do jeho smrti v roce 1906. Tamtéž, s. 48-52.

poněkud pochybné informace o přerušení jejich návštěv a styků kvůli počtu zastřelených kusů zvěře[841] či skolení arcivévodova oblíbeného srnce či daňka.[842] Nejmladší bratr následníka trůnu Ferdinand Karel (1868-1915)[843] navštívil Konopiště v září 1903.

Arcivévoda Karel (1887-1922),[844] pozdější císař Karel I. a synovec Františka Ferdinanda, ho s manželkou Zitou navštěvoval na Konopišti, v Blünbachu i v Belvederu. Rozhodně se nepřipojili ke „společenské blokádě" většiny arcivévodů a zejména arcivévodkyň vůči nerovnorodé manželce následníka trůnu. Karel se podíval na Konopiště v letech 1905 a 1909. Zita napsala arcivévodovi srdečné a uctivé poděkování za návštěvu loveckého zámečku v Blünbachu: *„Milý strýčku! Včera večer jsem se sem vrátila a já bych chtěla Tobě a milé tetě hned sdělit, jak jsem Vám z celého srdce vděčná za Vaši dobrotu a lásku. Jsem ještě zcela naplněna vzpomínkami na nádherné, krásné dny v Blünbachu, kde jsme byli veselí a šťastní, a nikdy nezapomenu, s jakou dobrotivou veselostí jste přijali a přímo hýčkali svou novou neteř."*[845] Podle Zitiny vzpomínky: *„v posledním mírovém roce 1913-14…se rozvinula mezi Belvederem a Hetzendorfem [domov Karla a Zity] velmi živá, přátelská výměna příbuzenských návštěv. Rozuměla jsem si s vévodkyní z Hohenbergu velmi dobře. Náš vztah se podobal, v jistých hranicích, vztahu arcivévody Karla k jeho strýci Františku Ferdinandovi…Rozhovory při našich vzájemných návštěvách se dotýkaly budoucího vývoje říše, jejich reforem a vývoje armády."*[846] Karlova matka arcivévodkyně Marie Josefa (1867-1944) navštívila Konopiště v březnu roku 1903.

Z dochovaných fotografií víme, že rovněž členové rodiny Chotkovy bývali častými hosty na Konopišti. Vysoký pán se přátelil zejména s nejmladší švagrovou, hraběnkou Jindřiškou (Henrietou) Chotkovou, členkou ústavu pro šlechtické dámy v Praze na Hradčanech,[847] která měla tu čest pobývat na zámku celé týdny. S arcivévodovou rodinou se zúčastnila mnoha cest do Sv. Mořice a Blankenberghe. Následník trůnu si tykal s německými šlechtici Jáchymem Schönburgem-Glauchau (manželem Žofiiny sestry Oktávie) a Adamem

[841] SOA Praha, K. ŠVESTKA, Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33, s. 2.
[842] F. VESELÝ, *Konopiště,* s. 46.
[843] Arcivévoda Ferdinand Karel se zamiloval do Berty, dcery profesora vídeňské (předtím pražské) techniky Emanuela Czubera, která byla pouhou měšťačkou bez šlechtického titulu. V tomto případě byla mezi nimi ještě hlubší společenská propast než u arcivévody Františka Ferdinanda a Žofie Chotkové. Ferdinand Karel byl po sňatku vyloučen císařem z rodinného svazku Habsburků a byly mu odebrány všechny hodnosti, řády a tituly. Poté přijal občanské jméno Ferdinand Burg. B. INDRA, *Tajemství paravánu*, s. 53-54.
[844] František Ferdinand se stal po smrti arcivévody Otty Karlovým poručníkem a v roce 1911 byl i jeho svědkem při uzavření sňatku se Zitou. Jiří CHRAMOSTA, *Konopiště a jeho zámecká paní*, Zámek Konopiště 2005.
[845] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 107.
[846] TÝŽ, *Karel I.,* s. 68.
[847] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 26.

Wuthenau-Hohenthurmem (chotěm Žofiiny sestry Marie Antonie).[848] Naopak sekretář Paul Nikitsch-Boulles zaznamenal: *„Poněvadž arcikníže šel rád s cesty velikým rodinným slavnostem, své vlastní v to počítaje, nehledal také právě příležitosti, aby okolo sebe shromažďoval příbuzné své paní.“*[849]

Konopiště navštívili i následující známí Františka Ferdinanda a jeho choti. Kněžna Alžběta Marie Windischgrätzová, (1883-1963) dcera korunního prince Rudolfa, se podívala na zámek společně s manželem Ottou Windischgrätzem (1873-1952) v listopadu roku 1905. K návštěvě Konopiště byli pozváni v létě roku 1912 a 1913 hraběnka Štěpánka Lónyayová (1864-1945) [850] a hrabě Elemér Lónyay (1863-1946). V červnu roku 1908, zavítal na třídenní návštěvu zámku arcivévoda Ludvík Salvátor (1847-1915) z toskánské větve Habsburků, známý přírodovědnými zájmy a nesalonním vystupováním. V květnu roku 1913 přijel na Konopiště vévoda z Portlandu, spřízněný s anglickou královskou rodinou, společně s manželkou a dcerou. V létě roku 1909 zavítali k Vysokému pánovi členové rakouské dendrologické společnosti, kteří ve Vídni vydali publikaci, jenž dokázala, že *„arcivévodské konopišťské parky byly známy bohatostí domácích i cizokrajných dřevin, keřů a květin speciální a pečlivou úpravou po celé Evropě.“*[851] Při výjimečných příležitostech byli na Konopiště zváni významní benešovští občané. V prosinci roku 1900 byli k slavnostnímu obědu pozváni starosta Benešova, okresní hejtman, rektor gymnázia, děkan a vojenští představitelé. Když František Ferdinand s Žofií oslavili na zámku 1. července 1912 výročí sňatku, pozvali také hosty z Benešova.[852]

Rakouský císař František Josef, strýc následníka trůnu, nebyl osobně zaujat proti jeho manželce. Poprvé se s ní setkal 6. září 1900, kdy ji přijal v audienci: *„V půl osmé jel do města, kde se setkal s několika lidmi, také můj synovec František mi přivedl na moje pozvání svou ženu. Šlo to docela dobře, byla přirozená a skromná, nevypadá však již mladě.“*[853] František Josef nikdy na Konopiště nezavítal. Jen při návštěvách Čech dal zastavit svůj dvorní

[848] R. MIKULA, c. d., s. 73. Podle pamětí Rudolfa Mikuly jezdil František Ferdinand často do Drážďan, kde byla provdána Žofiina sestra Marie Antonie.
[849] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 25.
[850] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 94. Arcivévodkyně Štěpánka, vdova po korunním princi Rudolfovi, si s Františkem Ferdinandem vyměňovala dopisy. Každý rok jezdil společně s Žofií na hony, které Štěpánka ve svých revírech pořádala. Srov. Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové – životopisná encyklopedie,* Praha 1996, s. 376. Po Rudolfově smrti uzavřela v roce 1900 nerovnorodé manželství.
[851] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Sochy v konopišťském parku Šiberna, inv. č. 38, kart. 2. Srov. C. K. SCHNEIDER, *Die Parkanlagen K. u. K. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich – Este zu Konopischt in Böhmen.* Die Gartenanlagen Österreichs – Ungarns in Wort Und Bild I. Dendrologische Gesellschaft in Wien 1909, s. 5-30.
[852] Jiří CHRAMOSTA, *Konopiště a jeho zámecká paní*, Zámek Konopiště 2005.
[853] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 98.

vlak v Benešově.[854] V červnu 1901 pozdravila kněžna Žofie císaře na nádraží, který chtěl veřejnosti ukázat, že ji bral za součást dvorské společnosti. *„Roku 1901 dne 12. června zavítal Jeho Veličenstvo při opětné návštěvě do Čech též do Benešova a byl tímže způsobem slavnostně vítán na nádraží jako roku 1899[855] s tím toliko rozdílem, že očekával Jeho Veličenstvo na nádraží též Jeho císařská Výsost František Ferdinand d´Este se svojí vznešenou chotí kněžnou z Hohenbergu. Veškeré úřady politické i soukromé, též veškeré korporace s prapory a opětně velký zástup obecenstva dostavil se k uvítání Jeho Veličenstva na nádraží.“*[856] Po uvítání obou vznešených osobností a *„po ujištění ze strany c. k. p. okresního hejtmana Adolfa Heinze a věrnosti, lásce a oddanosti veškerého obyvatelstva shromážděného a podání skvostné kytice a poděkování jedné žákyně z měšťanské školy za tak uctivou návštěvu a vyslovení též díků Jeho Veličenstva za uvítání a rozloučení se…s Jeho císařskou Výsostí a vznešenou chotí téhož, ubíral se jeho Veličenství za zvuků císařské hymny a opětovném provolávání slávy dále ku Praze…“*[857] 15. dubna roku 1907 se na cestě do Prahy a Liberce opět zastavil císař František Josef I. na benešovském nádraží, *„aby přijal hold zdejšího obyvatelstva. Přítomny byly veškeré korporace a spolky, dále studující a školní mládež, na nádraží byly rozestavěny i husté zástupy obecenstva. Přítomna byla čestná rota 102. pěšího pluku s důstojníky a sbor 28. pluku zeměbrany. Z Konopiště přijel císařův synovec arcivévoda František Ferdinand s rodinou…“*[858] Poslední návštěva Čech rakouským císařem proběhla v roce 1909.

Korunní princ Rudolf, syn rakouského císaře, se podíval na Konopiště ještě v dobách Lobkoviců. O jeho návštěvě svědčí nápis na kamenném památníku u loveckého zámečku v Černém lese, kde s knížetem Lobkovicem lovil. I když není doloženo, že by korunní princ na zámku skutečně nocoval, v návštěvní knize z let 1904-1914 přetrvalo pojmenování apartmá Kronprinc, stejně jako na plánech zámku z roku 1894. Skutečností zůstává, že hostinské pokoje byly přichystány pro Rudolfa. Kvůli brzké smrti v roce 1889, tedy po dvou

[854] J. TYWONIAK, *T. G. Masaryk a Benešov,* SVPP 30, 1990, s. 104-106. Podobný ráz měly Masarykovy návštěvy Benešova a okolí. Zpočátku šlo jen o krátká zastavení při cestách na schůze do jižních Čech. Když v roce 1901 vystoupil z vlaku, vydechl si a řekl: *„Vzduch tu máte dobrý“*. Procházkou chodíval často ke Konopišti po silnicích, neboť park byl tehdy veřejnosti nepřístupný.

[855] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836. František Josef navštívil Benešov též 28. srpna 1899.

[856] Tamtéž.

[857] Tamtéž. František Josef poté navštívil i jiná česká města a manévry konané v Čechách. Srov. Hlasy od Blaníka, 16. 6. 1901, s. 2-3, J. V. císař a král František Josef I. v Benešově /1901/.

[858] Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992, s. 304. Srov. Hlasy od Blaníka, 13. 4. 1907, s. 1, Cesta Jeho veličenstva do Čech /Návštěva Františka Josefa I. v Benešově, 15. 4. 1907/; Hlasy od Blaníka, 20. 4. 1907, s. 1, Jeho veličenstvo císař a král v Benešově /1907/.

letech, kdy Konopiště koupil jeho bratranec František Ferdinand, návštěvu zámku zřejmě ani nestihl.[859]

5.3.5.3 Německý císař Vilém a jeho konopišťské návštěvy

František Ferdinand se s Vilémem II. (1891-1918)[860] poprvé setkal ve Vídni v říjnu roku 1888, kde se na přání Františka Josefa zúčastnil přivítání nového německého císaře. O deset let později provázel rakouského císaře při oficiální návštěvě Německa.[861] S německým císařem spojovaly arcivévodu, kromě politického spojenectví, na jehož uzavření neměl podíl, jen společné lovecké zájmy a určitá kurtoazie, kterou projevoval vůči jeho morganatické manželce.[862] Když se v roce 1903 vracel Vilém do Berlína z loveckého výletu v jihouherských statcích arcivévody Bedřicha, zastavil se ve Vídni, kde veřejně složil poklonu choti následníka trůnu.[863] Od té doby se jejich styky rozšířily. Zvali se vzájemně na manévry, lovy, vyjížďky na válečných lodích a na návštěvy. *„Při oficielních návštěvách na Konopišti i jinde německý císař Vilém II. prokazoval vévodkyni Žofii z Hohenbergu všechny pocty jako rovnorodé šlechtičně a tím si také diplomaticky zavazoval arcivévodu Františka Ferdinanda d´Este k plnému a závaznému spojenectví.“*[864] Vyměnili si mnoho dopisů, zachovala se jen korespondence německého císaře.[865] 8. září 1913 odpověděl Vilém na dopis následníka trůnu, kde pozval následník trůnu na Konopiště: *„Jsem Ti z celého srdce vděčný za Tvé přátelské a tak laskavé řádky. Víš, jak nekonečně rád k Vám přijedu a jak se těším na společný pobyt s Tebou v Tvém Tebou vytvořeném krásném domě!“*[866]

Z konopišťských oslav a návštěv se svým charakterem vymykaly dvě návštěvy německého císaře Viléma II. v říjnu 1913 a v červnu 1914, které se od sebe alespoň oficiálně lišily. První, proběhnuvší ve dnech 23. –25. října 1913, měla neoficiální přátelský ráz, neboť byla spjata s každoročními podzimními hony na bažanty v arcivévodových revírech. Na zámku se vedle Viléma II. s početným doprovodem objevili hosté – knížata Lobkovic,

[859] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Vztahy mezi Františkem Ferdinandem a Rudolfem byly od dětství přátelské. Jako chlapci si spolu hráli, chodili na lov nebo do divadel, v roce 1888 dokonce společně ztroskotali s parníkem Greif. Arcivévodové si po léta dopisovali, zachovalo se kolem padesáti jejich dopisů, ve kterých probírali jak osobní témata a politiku, tak si stěžovali na příbuzné, které ostře kritizovali.
[860] Vilém II. pocházel z dynastie Hohenzollernů a byl vnukem anglické královny Viktorie.
[861] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 244.
[862] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 9.
[863] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 247.
[864] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Dodatek ke vzpomínce Jedna novinka z propadliště dějin, inv. č. 16, kart. 1.
[865] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 247. Nachází se v pozůstalosti Františka Ferdinanda, uložené ve vídeňském Haus-, Hof,- und Staatsarchivu. První dopis nesl datum 18. ledna 1908, poslední 6. dubna 1914. Badatelům se nepodařilo najít dopisy, které psal následník trůnu. Obsahy několika z nich jsou známy z konceptů či diplomatických zpráv.
[866] Tamtéž, s. 251.

Fürstenberg, Starhemberg, hrabata Clam-Martinic a Majláth s manželkami, dále hrabata Hoyos, van der Straten, hraběnky Baillet-Latour, Jindřiška Chotková, baron Rumerskirch. O den později dorazili hrabata Thun, Sylva-Taroucca, Nostitz, Sternberg a hrabě Czernin s manželkami (uvedeno bez šlechtických titulů). Z generálů zavítal na Konopiště Oscar Potiorek, zemský velitel Bosny a Hercegoviny, za německou stranu maršál Paul von Hindenburg.

František Ferdinand se chtěl pochlubit jako vzorný hostitel, a tak na zámku proběhly rozsáhlé přípravy. Několik týdnů před návštěvou se chytali bažanti i koroptve a byli přenášeni na místa, kde mělo panstvo střílet. Lesní dělníci každý den vysypávali celý vůz pšenice v lese, aby zvěř neopustila přikázané místo. Dále měli na starost vybudovat posedy, pokácet stromy a klestit keře, aby měli střelci dobrý výhled. Vybírala se místa, kde bude podáváno občerstvení. K rozhořčení okolních sedláků si vynutila správa konopišťského panství odložit benešovský trh, aby povozy nerušily lovce a především zvěř.[867] Zámecký sluha E. Rak vzpomněl: *„Přibyl jsem na Konopiště a viděl tu nebývalý ruch…zámek se skvěl v plném lesku. Objednal jsem z benešovského arcivévodského pivovaru 500 malých a tolikéž velkých lahví ležáku, dal do pořádku kapli, nasadil tam nové svíce. Panstvo bylo v horečném očekávání a všecko bedlivě prohlíželo.“*[868] Z Vídně přijela císařova tělesná garda, kterou tvořili urostlí muži v uniformách, zářící všemi barvami, zlatem a stříbrem. „*K osobní bezpečnosti německého císaře a jeho doprovodu bylo na Konopiště soustředěno na 400 četníků z Čech, Moravy, Slezska, Dolních a Horních Rakous za vedení několika četnických důstojníků a vyšších politických úředníků s větším počtem detektivů.“*[869] Kolem slavnostně vyzdobeného nádraží hlídali tajní policisté. *„Benešovské nádraží muselo být ověnčeno chvojí, ozdobeno květy, a z konopišťských skleníků byly přivezeny palmy a ozdobné květiny. Prostory před nádražím musely býti vyčištěny a opraveny, silnice ke Konopišti narychlo vyštěrkována, čistě zametena a patníky obíleny. Před nádražím a na mostě byly postaveny žerdi a na nich zavěšeny prapory: pruské, německé, habsburské a české; těch posledních tu bylo nejméně.“*[870]

Z tištěného programu („Programm für den Jagdaufenthalt Seiner Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preussen Wilhelm II. in Konopischt 23. bis 25. Oktober 1913“) lze přesně sledovat průběh dění.[871] *„Program návštěvy byl velmi bohatý a výsledek*

[867] Tamtéž, s. 252.
[868] E. RAK, c. d., s. 11.
[869] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Nezvaný host, inv. č. 9, kart. 1.
[870] LADISLAV TRMAL, *Německý císař Vilém v Benešově a na Konopišti*, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 1, s. 9.
[871] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Programm für den Jagdaufenthalt Seiner Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preussen Wilhelm II. in Konopischt 23. bis 25. Oktober 1913, inv. č. 16, kart. 3.

honů byl velmi úspěšný…Po celou dobu návštěvy panovalo slunné podzimní počasí.“[872] Benešovský list Jiskra vyzval občany, aby zachovali chladnou zdvořilost a nevítali Viléma, protože *„německý císař nepřijel na návštěvu k nám, ale k panu arcivévodovi!*[873]*…Před 5. hodinou byly četnictvem a vojskem uzavřeny cesty a ulice, směřující k nádraží. Město bylo od nádraží odříznuto…Kdo chtěl spatřit Viléma, musel míti lístek – legitimaci, kterou vydával tehdejší…okresní hejtman Dr. Bedřich Hejda.“*[874] V 17.40 přijel dvorní vlak německého císaře. *„Nejlepší kočáry vyjely na benešovské nádraží, děti zůstaly doma a nám nařízeno nezdržovat se v blízkosti německých hostů…Když přijeli, ovšem, že jsme se všichni dívali, různě poschováváni. Já jsem nakukoval z kaple.“*[875] Ve 20.00 se konala slavnostní večeře na počest hostů, kteří měli předepsaný oděv: *„Vojenští pánové měli předepsanou parádní uniformu s hvězdou pruského, příp. rakouského řádu Velkokříže, civilní pánové frak se stuhou týchž řádů, dámy pak dekoltovanou róbu se šperky a řády.“*[876] Menu bylo vytištěno na křídovém kartonu s nádhernou gravurou konopišťské scenérie.[877] Pro služebnictvo byly hostiny a plesy, ač sledované z povzdálí, velkým zážitkem.[878] „*My nosili jídla z kuchyně, lidičky to byla bašta. Osm chodů a což ta vína, jídla nešlo dát tak lehce stranou, ale jak jsem servíroval vína, vždy jsem jednu láhev ulil. Než stopoval mě klíčník a zas mi ty láhve uzmul.“*[879] Po večeři následovala zábava v rytířském sále. Poté se panstvo odebralo do svých pokojů *„a na chodbách appartementu, vyhraženého hostům, stáli osobní gardisté…Byl jsem přidělen k službě samému císaři a po půlnoci zhášel jsem světla. Když vše umlklo, lehl jsem si také a jen před zámkem bylo slyšet odměřené kroky vojenské hlídky pluku č. 102.“*[880]

Druhý den ráno se vstávalo kolem deváté hodiny a na přání arcivévody byla snídaně servírována v pokoji.[881] *„Podávala se tam snídaně: šunka máslo, houstičky, tyčinky, kuřátka…“*[882] V 9.30 byl hromadný odjezd na hon do Tužinky, který začal v 10 hodin. V půl

[872] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.
[873] Jiskra, 15. 9. 1913, Návštěva císaře německého.
[874] L. TRMAL, *Německý císař,* s. 9.
[875] E. RAK, c. d., s. 11.
[876] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Programm für den Jagdaufenthalt Seiner Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preussen Wilhelm II. in Konopischt 23. bis 25. Oktober 1913, inv. č. 16, kart. 3. [Přeložila L. S.]
[877] *Konopišťské příběhy pro Vás – Robert Doré*. Státní zámek Konopiště.
[878] Tamtéž, *Josefa Schneibergová.*
[879] E. RAK, c. d., s. 12.
[880] Tamtéž. Otázkou je, zda můžeme věřit Emanuelu Rakovi, že sloužil Vilémovi, když na zámku vykonával funkci obyčejného sluhy.
[881] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Programm für den Jagdaufenthalt Seiner Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preussen Wilhelm II. in Konopischt 23. bis 25. Oktober 1913, inv. č. 16, kart. 3.
[882] E. RAK, c. d., s. 12.

jedné se podával oběd *„v loveckém stanu na louce u Březové brány*[883]*…Celkem bylo u oběda 46 lidí. Jídelní lístek sestával z 12 chodů, každý měl u svého příboru dvě žemličky…a několik skleniček. Na stole bylo stříbro a zlaté ozdoby z modenského panství v Itálii…Ceremoniář uváděl zvláště každého stolovníka, podle jména vyznačeného na vizitce, ležící na stole. Naposled přišla naše vrchnost s císařem. Hned pak komorníci, myslivci a stolníci nosili mísy, na jedné dokonce celého páva, různé ty paštiky, bažanty, kapouny. Moučníky byly sestaveny jako miniatury hradů. Mezitím bezpočet vín, různých značek, jakož likérů. Rozumí se, že jsem ze všeho ochutnal, protože láhve se nedolívaly a v každé něco zbylo. Lidově řečeno, dával jsem si do trumpety, až mi breptaly nohy.“*[884] Ve 14.00 začal odpolední lov, v 16 hodin se odjíždělo zpět na zámek, kde se o páté podával ve zbrojnici čaj. Jako předešlého večera se povečeřelo ve 20.00, poté následoval ples v Rytířském sále a knihovně. K tanci vyhrávala námořnická kapela z Istrie. *„Při večerních zábavách koncertovala v zámku námořnická kapela z válečné lodi SMS Habsburg. V té účinkoval také Antonín Hejna, konopišťský rodák*[885]*…šampaňské teklo proudy…“*[886]

Poslední den měl obdobný program jako předešlé dny – dopoledne i odpoledne lov – mezitím oběd. Poslední výřad zvěře se konal pod hájenkou Frýdek: *„Byla to zajímavá podívaná, když lesmistr Vodička hlásil německému císaři: Euere Majestät, ich melde untertänigst, dass bei der Jagd wurde erlegt 3. 200 Fasanen [Vaše Veličenstvo, hlásím Vám nejponíženěji, že při lovu bylo skoleno 3. 200 bažantů přeložila L. S.]…a německý císař mu hlasitě provolal ‘Waidmannsheil‘. Při hlášení se sklonil lesmistr Vodička až k zemi. O tomto aktu jsem viděl fotografické snímky. Frýdecká bažantnice byla jedna z nejlepších a nejpočetněji zazvěřena na arcivévodském panství Konopiště.“*[887] Během Vilémovy podzimní návštěvy bylo při dvoudenních honech zastřeleno 6. 441 kusů (6. 300 bažantů, 132 koroptví, 6 zajíců a 3 králíci). *“Počet ulovené zvěře je převzat z arcivévodského úředního zástřelného listu z roku 1913.“*[888]

Na závěr německý císař podaroval zámecké služebnictvo. *„Dne 25. října 1913 v 22.40 odcestoval do říše*[889]*…Po odjezdu si každý zaměstnanec spokojeně vydýchnul a těšil se nějakým tím vyznamenáním. Skoro každý dostal nějaký ten metál. Jen četnickým se nedostalo*

[883] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Programm für den Jagdaufenthalt Seiner Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preussen Wilhelm II. in Konopischt 23. bis 25. Oktober 1913, inv. č. 16, kart. 3.
[884] E. RAK, c. d., s. 12-13.
[885] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.
[886] E. RAK, c. d., s. 13.
[887] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Lesovna U Syrých-Frýdek, inv. č. 43, kart. 2, s. 2.
[888] Tamtéž, Výkaz ulovené zvěře 24.-25. 10. 1913, inv. č. 8, kart. 1. V pozůstalosti Barbory Doudové se zachovaly některé střelecké listiny.
[889] Tamtéž, Nezvaný host, inv. č. 9, kart. 1.

té cti. To jim pokazil pražský magistrátní úředník Marschner, který se nedopatřením vetřel mezi vysokou loveckou družinu.“[890] Vyznamenání se nedostalo ani Rakovi, který si v soukromí postěžoval. Sluha Brož toho využil a vystřelil si z něj. Prostřednictvím zámeckého správce mu daroval starou medaili včetně úředního přípisu od Viléma II. *„Všem pak nastala starost, jak Raka přesvědčit, že to byl pouze vtip. Rak totiž chtěl jít poděkovat paní vévodkyni za poskytnutou pozornost.“*[891] Jinak reflektoval sám E. Rak vzpomínku na medaili. *„V tom přišel sluha od správce, že se mám tam dostavit a správec mi podával jakous krabičku. Já zaplesal radostí, že mé přání vyplněno. Vzal jsem to, chodil po zámku a chlubím se i hofmajstrovi Janečkovi, jaký dar jsem dostal od Viléma. On otevřel krabičku, divá se na to, kroutí hlavou a běží s tím rovnou k vévodkyni. Ta se udivila, spatřivší kongresní medaili jí věnovanou papežem! Vyšetřováno, kdo dovolil si takové darebáctví, ale nikdo se nepřiznal.“*[892] Německý císař odjel z Konopiště nadšen. Cestou poslal Františkovi Ferdinandovi telegram, v němž se rozplýval nad jeho pohostinstvím a přál si Růžovou zahradu co nejdříve spatřit „v plném květu.“[893]

Druhá Vilémova návštěva se konala ve dnech 12.-13. června 1914 a měla úplně jiný charakter. Nejednalo se o soukromou přátelskou návštěvu spojenou především s lovem, ale o politické jednání. Na tuto skutečnost poukázal mimo jiné fakt, že Vilém a jeho doprovod nepřijeli v „loveckém“ jako na podzim, ale ve vojenské uniformě. *„Arcivévoda vítal německého císaře na nádraží v Benešově v uniformě pruského hulanského plukovníka. Německý císař měl uniformu německé africké koloniální armády…“*[894] Vilémův doprovod tvořili představitelé říšské armády (admirál A. Tirpitz) a politiky (kancléř Bethmann-Hollweg). Týdeník Jiskra popsal uvítání německého císaře: *„Přijel zvláštním dvorním vlakem do Benešova v pátek v 9 hodin dopoledne a byl uvítán hostitelem, vévodkyní, princi i princeznou z Hohenbergu. Nádraží bylo ovšem nádherně vyzdobeno. Vítání úřady a vojskem nebylo.“*[895] Obecenstvo zaznamenalo ještě jeden markantní rozdíl od podzimní návštěvy, tentokrát technického rázu. *„Zažili jsme tenkrát překvapení potud, že místo kočárů s koňmi přijeli automobily a my obdivovali tu vymoženost*[896]*…Na pozdrav vypáleno bylo z ‘Šiberny‘*

[890] Tamtéž, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.
[891] Tamtéž, Populární zámecký sluha Emanuel Rak, inv. č. 19, kart. 1, s. 1.
[892] E. RAK, c. d., s. 12-14.
[893] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 253.
[894] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.
[895] Jiskra, 18. 6. a 25. 6. 1914. Velmi podrobně, avšak zcela zaujatě, popsal císařovu návštěvu na Konopišti i jeden z pamětníků a zároveň benešovský kronikář Ladislav Trmal. Srov. L. TRMAL, *Německý císař Vilém v Benešově a na Konopišti*, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 1, s. 8-11.
[896] E. RAK, c. d., s. 17.

21 ran a na zámku vztyčena císařská vlajka.[897] *Císař obýval v zámku komnaty Marie Terezie.“*[898]

František Ferdinand představil Vilémovi v letním počasí své útočiště, domov a vlastně i dílo.[899] *„Tentokrát již nebyli jsme tolik zvědaví jako loni.“*[900] Programovou náplň tvořily projížďky parky. Samozřejmě nechyběla ani prohlídka proslulé Růžové zahrady, která právě kvetla, jak si německý císař přál. *„Vilém dělal všude visity i v konírnách a hlavně se zajímal o Růžovou zahradu. Že panovalo velké vedro, usadili se páni v pavilonu k důvěrnému rozhovoru, kde dlouho pobyli*[901]*…Vilém byl unesen krásou kraje.“*[902] V Jiskře bylo napsáno: *„Prvý den prohlédnuty růžové sady, Šiberna, lovčí zámeček ‘V Syrých‘, odpoledne okolí rybníka, Pomněnice,*[903] *obora až k rybníčku Plíhalovskému, příslušné části parku. V 8 hodin bylo diner v zámku u přítomnosti 27 osob, účastnil se ho též zatím přibylý místodržitel kníže Thun…“*[904]

Následujícího dne si panstvo prohlédlo konopišťské okolí, přilehlé revíry a hlavně skanzen v Žabovřeskách. *„V sobotu navštívena opuštěná, takřka výstavní ves Žabovřesky, dvůr chvojenský, revír Žofiin, prohlédnut starožitný, nedávno zrestaurovaný a nově vysvěcený kostelík na Chvojně, pak školky jehličnatých stromů a ozimých rostlin…Odpoledne byla vyjížďka do Černého lesa, kde pobyli hosté tři hodiny a posvačili za zvuku vojenské hudby*[905]*…Zde koncertovala plukovní hudba 28. zeměbraneckého pluku z Benešova za řízení kapelníka Veselého. Přivítala německého císaře hymnou: Hell Dir im Siegeskranz!...Diner v zámku bylo v 8 hodin: při něm koncertovala vojenská hudba v nádvoří zámeckém.“*[906] Vilém si u personálu příliš popularity nezískal. *„…Že německý císař nebyl ani u svého zaměstnanectva v oblibě dokazuje následující případ. Jeho dva osobní myslivci při rozmluvě se konopišťskými zámeckými zaměstnanci bez obavy prohlásili: ‚Der Schwätzer kommt.‘*

---

[897] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Lesní Josef Hofbauer z Konopiště, pravodatný myslivec, inv. č. 53, kart. 2, s. 4. Myslivna v Šiberně stála na mírném návrší. *„Asi v roce 1906 dal zde arcivévoda postavit námořní dělo, z něhož při různých panských oslavách a návštěvách konopišťský správce elektrárny František Nechojdoma a Engelbert Svoboda střídali oslavné salvy. Posledně bylo z něho střídeno v červnu 1914 při odjezdu německého císaře Viléma II. z Konopiště.“*

[898] Jiskra, 18. 6. a 25. 6. 1914.

[899] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 259.

[900] E. RAK, c. d., s. 17.

[901] František Ferdinand s Vilémem na konopišťské schůzce také jednali. Jejich rozdílné politické názory nebyly předmětem diplomové práce.

[902] E. RAK, c. d., s. 17.

[903] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1. „*Milé potěšení připravil hostím na Pomněnicích hospodářský správce Gottwald. Měl tam zaměstnaný velký počet Slováků z Uher. Vystrojil je do národních krojů a udělal podle cesty hostí špalír. Slováci mohutně zpívali svoje národní písně a provolávali slávu hostím.“*

[904] Jiskra,18. 6. a 25. 6. 1914.

[905] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1.

[906] Jiskra, 18. 6. a 25. 6. 1914.

Tento posměšek se ujal později i mezi konopišťskými zaměstnanci[907]*…Císař odjel zvláštním vlakem do Berlína v 10 hodin 50 minut v noci…Loučení bylo srdečné a bylo zřejmo, že císař svým pobytem jest velmi uspokojen…"*[908] Jinak viděl situaci sluha E. Rak, jenž připomenul, že *„tentokrát odměny byly hubené, snad že se páni nedohodli*[909]*…Po oba dni neudálo se nic rušivého,*[910] *obecenstvo zachovalo takt, nenabízelo se, kam nebylo zváno a respektovalo cítění a smýšlení mocného hosta, který od českých lidí nijaké oslavy si nepřál. Četně shromážděné četnictvo pod plukovníkem Řezáčem nemělo podnětu k zakročování."*[911]

5.3.5.5 „Tři dny otevřených dveří"

Pro německého císaře proběhla jeho poslední návštěva, co se týče společenské stránky, na Konopišti skvěle. Nešetřil slovy díků a uznání za arcivévodo velkolepé pohostinství.[912] František Ferdinand byl také spokojen. *„Za to dovolil po tři dny tj. 14., 15., 16. června 1914 svobodný vstup do zámeckých parků veškerému obyvatelstvu…"*[913] „Tři dny otevřených dveří" byly opravdovou senzací hlavně pro lidi, kteří věděli o velkolepých zahradách třeba jen z doslechu – kupř. z vyprávění konopišťských zaměstnanců. Emanuel Rak reflektoval výjimečnou událost: *„hned po jeho odjezdu [císaře Viléma] dovolil následník otevřít sady na několik dní obecenstvu, aby si i obyčejní smrtelníci prohlédli ty krásy."*[914] Zpráva o otevření parků následníka trůnu vyvolala rozruch nejen v Benešově a okolí, ale i v Čechách a po celé monarchii. *„Přijely tisíce návštěvníků z Prahy, Tábora a dalších míst. Malé benešovské nádraží bylo přeplněno*[915]*…Po vozových, pískem posypaných cestách projíždělo na sta kočárů a automobilů s panstvem ze všech končin Rakouska a Německa…Arcivévoda se procházel mezi lidem v letním občanském oděvu a v slaměném klobouku, rozmlouval s ním, zvláště s důstojníky, vojáky a s dětmi*[916]*…František Ferdinand jel občas sám s povozem po hlavních cestách sadu, oslovil tu a tam návštěvníky a tázal se, zda jsou spokojeni*[917]*…Dojat obdivem českého lidu nařídil, aby parky konopišťské v době svého nejkrásnějšího květu byly vždy*

[907] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Jedna novinka z propadliště dějin, inv. č. 16, kart. 1, s. 1-2.
[908] Jiskra, 18. 6. a 25. 6. 1914.
[909] E. RAK, c. d., s. 17.
[910] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 1-2. Jedinou drobnou nepříjemnost způsobilo opět četnictvo, respektive strážmistr Antonín Dvorský, který usnul ve službě. *„Seděl na lavičce ve stínu líp, přilbu měl odloženou na lavičce a pušku opřenou o lavičku. Vůbec nezpozoroval, že v jeho blízkosti projelo několik kočárů."*
[911] Jiskra, 18. 6. a 25. 6. 1914.
[912] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 261.
[913] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Německý císař Vilém II. v Konopišti, inv. č. 8, kart. 1, s. 2.
[914] E. RAK, c. d., s. 17.
[915] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* Praha 1993, s. 91.
[916] L. TRMAL, *Německý císař,* s. 10-11.
[917] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 187.

otevřeny lidu.“[918] Školní kronikář zaznamenal: *„…Prohlídky sadů účastnilo se i žactvo dívčích škol. Za vedení svého učitelstva vykonaly návštěvu v pondělí dne 15. června odpoledne žákyně školy obecné, jejichž část byla při této příležitosti podarována princeznou Žofií z Hohenbergu na explanadě před zámkem cukrovinkami…“*[919] Jednalo se o věc úředně nahlášenou, což dokládají materiály Okresního hejtmanství v Benešově.[920] Někdy v těchto dnech si prohlédl park i T. G. Masaryk. *„Poslední návštěva Masarykovy rodiny v Benešově před válkou byla 21. června 1914, kdy přijel s dcerou Alicí a synem Janem. Prošli se i konopišťským parkem, který byl tehdy – poprvé a naposled – se souhlasem arcivévody Františka Ferdinanda d´Este otevřen pro cizí návštěvníky.“*[921]

Zpřístupnění zahrad vysoce hodnotil místní tisk, vyjadřoval naději na zlepšení vztahů mezi Konopištěm a okolím: *„Následník nechce již zůstali jen v úzkém okruhu a přišel k lidu. Přišel s celou rodinou, celé dny mezi lidem prodlel, viděl jejich nad krásou vykouzleného ráje zářící zrak a přesvědčil se, že lid, který má tolik smyslu pro přírodu, není tak zlý.“*[922] Noviny Národní politika psaly o mimořádné události ještě vznešeněji. František Ferdinand si pozval obyvatele monarchie do parků a „*vstupoval mezi ně se svou rodinou v plném pocitu bezpečí vanoucího z jeho oddanosti k němu, k jeho rodině a k veškerému domu panovnickému, v jehož čelo vstoupit měl po čase on, budoucí král této země.“*[923] Paradoxem je, že tyto řádky vyšly až po jeho smrti. Střízlivěji shrnul „tři dny otevřených dveří“ benešovský kronikář Ladislav Trmal: „*Ferdinand byl k nepoznání. Člověk, který se uzavíral před lidmi, který přísně trestal každého, kdo jen stoupl na trávník nebo utrhl květinu, zrušil všechna přísná ustanovení a nařídil četnictvu, aby lidem vycházelo vstříc…A když se přihnala bouřka, vyšel do deště a všecek promoklý poručil otevřít zámecké nádvoří a některé místnosti, aby se mohli lidé do nich uchýlit. Po prvé se přiblížil František Ferdinand svému okolí. Po prvé byl z něho člověk jako každý jiný. Po prvé a naposled. “*[924]

---

[918] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836. „Tři dny otevřených dveří“ samozřejmě neznamenaly, že dosud takřka uzavřené panství zůstane natrvalo přístupné veřejnosti. Těžko říci, jaké měl František Ferdinand záměry v tomto směru do budoucna. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 92.

[919] SOkA Benešov u Prahy, Kronika dívčí obecné a měšťanské školy v Benešově (1894-1914), školní rok 1913-1914, s. 201.

[920] Tamtéž, srov. Okresní úřad Benešov, prez. spisy, č. j. 305/1914, č. poř. 1255, kart. 31.

[921] J. TYWONIAK, *T. G. Masaryk a Benešov*, s. 106. Pravděpodobně je zde uvedeno chybné datum 21. června 1914, kdy byl již park pro veřejnost uzavřen, takže se tu nemohl Masaryk procházet.

[922] Jiskra, 25. 6. 1914.

[923] Národní politika, 5. 7. 1914.

[924] L.TRMAL, *Německý císař,* s. 10-11.

5.4 Cestování

5.4.1 Důvody cest

Cestování zabíralo v životě Františka Ferdinanda značnou část. Díky četným cestám se blížilo až k všednosti, ale jednotlivé pobyty byly provázeny zvláštním denním režimem. V průběhu roku se pohyboval mezi palácem ve Vídni, ve kterém trávil čas hlavně v období před sňatkem a jedním z jeho venkovských sídel, kde se oddával radostem lovecké zábavy. Mimo rámec tohoto vcelku pravidelného střídání pobytů ve Vídni a na venkovských sídlech, především na Konopišti, cestoval kvůli vojenským a diplomatickým povinnostem.[925] Při diplomatických cestách nejprve doprovázel císaře Františka Josefa. V srpnu roku 1889 společně navštívili Berlín.[926] O dva roky později vykonal sám misi do Ruska, při které předal císaři Alexandrovi III. dopis Františka Josefa. V Petrohradě i Moskvě se odehrálo státnické přijet a následník trůnu byl uvítán se všemi poctami. V Ermitáži byl ubytován ve stejných pokojích jako roku 1872 jeho strýc František Josef.[927] V roce 1894 podnikl cestu do Anglie, kde zastupoval císaře na oslavách výročí vlády královny Viktorie.[928]

Co se týče dalších důvodů, proč František Ferdinand cestoval, jednalo se o *„cesty oficielní, nařízené císařem, jež nebyly pro následníka vždy nejpříjemnějšími.“*[929] Arcivévodovi služebníci na ně jezdili rádi *„neb něco nesly a dobře se při nich žilo. Výlohy takových cest nesla dvorní pokladna, ovšemže z kapes rakouských poplatníků. Cestujíce oficielně, měli jsme dvorní vlak komfortně zařízený, s kuchyní a jídelnou. Každý svůj ubytovací oddíl. Starost o takové cesty měl po dlouhá léta vyšší dvorní úředník, dobrý Čech pan Zdenko Mareš, rodem z Kolína. Našel jsem u něho vždy protekci. Poučil mne o předpisech, kolik mohu zapsati do svých cestovních účtů, aby se položky zvýšily. Těch bylo moc, začínaly se nosičem zavazadel v bytě a zas nějakým nosičem na konci cesty…Neočekávaně jsme cestovali zvláště v případě úmrtí člena některé panovnické rodiny, kdy na pohřbu zastupoval následník císaře. Pokud se pamatuji, byli jsme na pohřbu královny Viktorie, na korunovaci Eduarda VII, taktéž v Londýně, přítomni svatbě španělského krále Alfonsa XIII.,*[930] *v Německu, u carského dvora v Petrohradě a na jiných místech.“*[931] Při úředních cestách doprovázel arcivévodu dvorní pokladník s kasou. Úřední ráz měla námořní

[925] Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 104.
[926] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 152.
[927] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště*.
[928] J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 154.
[929] R. MIKULA, c. d., s. 56.
[930] Tamtéž, s. 74. Na cestě do Madridu doprovázel František Ferdinand hraběte Potockého.
[931] Tamtéž, s. 56-57.

inspekce Františka Ferdinanda, spojená s cestou po Adrii, či manévry v Dubrovníku. *„Pro svou osobu musím říci, že námořní cesty dělal jsem rád, viděl jsem moře a ač to bylo zakázáno, prolezl jsem válečné lodi až do nejtajnějších koutů…A nebyl jsem odkázán na jednoduchou stravu mužstva, bydlel jsem v důstojnických kabinách.“*[932] Během soukromých cest se podle Rudolfa Mikuly šetřilo. Jednalo se zpravidla o cesty na hony, za zdravím, starožitnostmi a památkami. Nejezdilo se dvorním vlakem, ale obyčejným lůžkovým rychlíkem. František Ferdinand cestoval inkognito, většinou jako hrabě Arstetten. Pokud se odjíždělo z Konopiště, přišli se s ním na nádraží obvykle rozloučit okresní hejtman, starosta města, velitel vojenské posádky a přednostové úřadů.[933]

5.4.2 Problémy spojené s cestováním

S následníkem trůnu pochopitelně jezdíval četný doprovod, který byl vystaven vedle běžného nepohodlí neustálým stresům a překvapením. K nesnázím, spojeným s cestováním, se vyjádřil Rudolf Mikula. *„Vše se mi u dvora líbilo, nebýti onoho stálého cestování. Vstávajíce ráno, nikdy jsme nevěděli, prodlíme-li ještě týž den na místě. Obyčejně jsme odcestovali s večera a ztrávili celou noc ve vlaku.“*[934] Nejhorší byla starost o zavazadla: *„Pro náročnost jeho zevnějšku brali jsme hrůzu zavazadel při cestování*[935]*…Zmiňuji se na mnoha místech o potížích s cestováním, kterak 20-30 kusů zavazadel nebylo zvláštností a v nich na pouhých 7-10 dnů 10 obleků, 20 košil – nepřeháním v nejmenším. A k tomu ještě uniformy. Těch měli jsme nejvíce…“*[936] Dalším zdrojem obav byl strach, že služebnictvo doma něco zapomnělo. „*Tu nastávala potíž spojená s balením spousty prádla, desítek občanských oděvů i vojenských uniforem. Byl jsem přemýšlením, abych něco nezapomněl, vždy zmořen, ani ve vlaku jsem nebyl zcela klidný.“*[937] Při cestách inkognito byl problém utajit Františka Ferdinanda, ale někdy k jeho prozrazení přeci jen došlo. Stalo se tak v Postupimi, kde byl v roce 1899 na návštěvě u sestry Markéty, provdané za arcivévodu Würtenberského. „*Následník jel*

[932] Tamtéž, s. 55.
[933] L. Velek, Ve službách „Vysokého pána“, SVPP 39, 1999, s. 224.
[934] R. Mikula, c. d., s. 55-56.
[935] Tamtéž, s. 24.
[936] Tamtéž, s. 49. Potíž se zavazadly a hlavně s komunikací v italštině se stala Mikulovi v Benátkách, který sem přijel sám a měl za úkol ubytovat družinu Františka Ferdinanda. *„Byl jsem instruován, že v Benátkách najdu na nádraží kurýra z hotelu Britannia, kde pro hraběte Arstettena jsou objednány pokoje. Jel jsem tedy sám a nenaleznuv v Benátkách při příjezdu slíbeného kurýra, byl jsem zmaten. Obklopen nosiči, již křičeli s italskou živostí, protestoval jsem, když odnášeli má zavazadla a slyšel jen: ‘si, si signore’. Pomohl mi vrátný z jiného hotelu a za jeho pomoci dali jsme zas vše dohromady a ve dvou gondolách plavili se do Britannia, kanálem Grande. Na cestě domluvil jsem se se svým průvodcem a ukázalo se, že je též českého původu…a jeho otec sloužil jako poddůstojník ještě když Benátsko patřilo Rakousku.“* Tamtéž, s. 40.
[937] Tamtéž, s. 56-57.

incognito, aby se nemusil setkati s Vilémem, zdržujícím se tou dobou v Postupimi.“[938] Jenže Rudolf Mikula mu vyzvedl poštu od vídeňských úřadů: *„Já maje za to, že je důležito doručit následníkovu korespondenci, nabídl jsem se, že ji vezmu…“*[939] Jiný průšvih způsobil Mikula při zpáteční cestě, kdy vezl jedné známé komorné obnošené šatstvo. Aby ho zatajil před celníky, schoval ho pod kabát barona Rumerskirche, jenž byl velice překvapen a rozezlen, když ho tam celníci našli. *„Přiznal jsem se k celé vině, zaplatil 10 kr. cla a dostal jsem od šéfa, že mu tropím takovou ostudu.“*[940] Pro samotné služebníky byly zahaleny tajemstvím především cesty za hraběnkou Chotkovou. Na schůzku v Abazzii na jaře roku 1898 *„jel s ním [následníkem] toliko můj pán a nezbytní Janeczek a Braunstiengel. Aby jeho inkognito ani těmto dvěma nebylo vyzrazeno, protože se vědělo, že následník není od nich daleko, uklidili se oba jmenovaní dozadu do vlaku a já sám následníka obsluhoval. Jel vlakem v I. třídě a já ve druhé.“*[941]

Podstatná část Mikulových pamětí, zabývající se cestami Františka Ferdinanda, má charakter cestopisu. Člověka z malých poměrů, jako byl komorník Mikula, neznámé kraje neustále překvapovaly. Již víme, že se mu stala řada humorných okamžiků, ale i průšvihů. Díky jeho vzpomínkám můžeme srovnat jednotlivá místa, které následník trůnu navštívil. *„Tak měl jsem příležitost poznat všechny čelné evropské dvory a jako ve všem i tu byl znát velký rozdíl. Stanovisko mé, doznávám, bylo určeno tím, jak jsem byl pohoštěn*[942]*…Moje nadšení [při pobytu v Abazii] trochu polevilo, když mi předložili v hotelu účet za malou porci – a vůbec, byla tam drahota.“*[943] Kromě míry pohostinnosti, cen a způsobu ubytování reflektoval také ráz navštívených měst i sídel. Zapůsobila na něj odlišnost počasí, domácího obyvatelstva a jazykové i kulturní rozdíly. Již bylo odhaleno, z jakých důvodů cestoval, nyní si položme otázku, kam arcivévodovy cesty směřovaly a jaká místa přesně navštívil. Odpovědi nám poskytly Mikulovy paměti, kde vylíčil vlastní dojmy a pozorování. V Itálii ho učarovaly na Hromnice rozkvetlé třešně, které v našich krajích kvetou obvykle až koncem dubna, a samozřejmě Benátky, o nichž věděl ze školy, *„že jsou stavěny na pilotech*[944]*…Toulaje se po městě na lagunách, dostal jsem se k sv. Marku a víc jak krásná*

[938] Tamtéž, s. 71.
[939] Tamtéž, s. 72.
[940] Tamtéž, s. 73.
[941] Tamtéž, s. 45.
[942] Tamtéž, s. 57.
[943] Tamtéž, s. 46.
[944] Tamtéž, s. 38.

architektura zaujali mě dotěrní holubi, poletující zde po stech. Zašel jsem i do špinavých, úzkých ulic a chtěje zpět, nemohl jsem nalézti cesty.“[945]

5.4.3 Oficiální návštěvy zahraničních panovníků

5.4.3.1 Carský dvůr v Petrohradu

Nejvíce na R. Mikulu zapůsobila cesta do Ruska v únoru roku 1902,[946] *„jež byla skvělá…měli jsme se jako v pohádce. Již dvorní vlak byl pravým divem (12 vozů)…vnitřek oplýval báječnou nádherou a pohodlím. Koupelen se studenou i teplou vodou bylo tam několik. Krásná jídelna se svatým obrazem v rohu po ruském způsobu umístěným. Nechyběla ani kaple pro služby boží, arciť pravoslavná. Náš rakouský dvorní vlak byl oproti ruskému žebráčkem.“*[947] I místní strava zanechala u komorníka nezapomenutelné zážitky. *„Před obědem našli jsme v naší jídelně na buffetu pověstné ruské zákusky – chlebíčky obložené pikantními lahůdkami s kaviárem pro povzbuzení chuti, k nim ostré kořalky a silná vína. Dávali jsme si tak, že zasednouce pak k vlastnímu obědu, kde podávána nejvybranější jídla, nemohli jsme více a příště si to pamatovali.“*[948]

Zajímavá je reflexe Petrohradu ze strany Rudolfa Mikuly a hlavně setkání s ruským carem Mikulášem II. *„Ač trvala [cesta] z Varšavy do Petrohradu 50 hodin, utekla nám v labužnictví a komfortu…V Petrohradě o 3. hodině odpolední čekalo nás slavnostní uvítání v čele s carem a množstvím hodnostářů a čestnou setninou. Krásné moderní město bylo v zimním hávu. Jeli jsme na saních do Zimního paláce. Všude vysoká vrstva ušlapaného sněhu, jenž nebyl odklizen jako v jiných velkoměstech. Led na řece Něvě byl tak silný, že po něm jezdila elektrická dráha…Ubytování bylo skvělé*[949] *a ještě lepší jídelní lístky. S jedné galerie mohli jsme pozorovat dvorní ples, skvělou to podívanou na 1. 000 účastníků a nespočetné uniformy diplomatů, krojů ruských důstojníků gardového pluku…Celé toto shromáždění sklánělo se před nepatrným mužem slabé postavy, na jednu nohu dopadajícím, a to byl bátuška car.“*[950] Jak vnímal komorník carský pár při dvorním plesu? *„Byla to velká*

[945] Tamtéž, s. 41.
[946] Tamtéž, s. 58. Ruský car Mikuláš II. udělil v prosinci 1901 Františkovi Ferdinandovi titul plukovníka gardového pluku, a proto mu jel poděkovat. Srov. Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 125. Doprovázel ho Karel IV. ze Schwarzenberku.
[947] R. MIKULA, c. d., s. 58.
[948] Tamtéž.
[949] *„Z mého obytného pokoje měl jsem výhled do zahrady Zimního paláce a v poledním čase viděl jsem na zahradě chodit ruského mužíka podle oděvu, s přepásaným kožichem ve vysokých juchtových botách. Byl to car, provázený dvěma skotskými vlčáky…Celé vzezření toho člověka mi připomínalo, jako by říkal: 'Odpusťte, že jsem na světě, nechce mne žít jako nejposlednějšího mezi vámi'.“* Tamtéž, s. 61-62.
[950] Tamtéž, s. 59-60.

imposantní dáma, počínala si lehce a uhlazeně. Bylo zřejmo, že jí to dělá potěšení, zatím co její manžel zdál se znuděn a unaven.“[951] V budově Ermitáže, sousedící se Zimním palácem, se konala hostina. *„V jídelních sálech připravených k hostině, ve středu každého stolu vypínala se palma, talíře i příbory byly z ryzího zlata. Takových bylo u carského dvora na tisíc, kdežto v Rakousku užívalo se zlatého náčiní jen při rodinné slavnosti panovnického rodu.“*[952]

Jinak se průběh návštěvy mnoho nelišil od ostatních pobytů v cizině: *„Honba na medvědy*[953] *se střídala s prohlídkou museí, klášterů a chrámů. Vycpaní medvědi na Konopišti jsou toho svědectvím…Pršely řády, rakouské Rusům a ruské Rakušanům. Vůči nám služebnictvu zachoval se ruský dvůr nóbl. Dva dni před odjezdem povoláni do kanceláře dvorního maršálka, dostali jsme každý po červeném pouzdru, zdobeném zlatým ruským orlem. To již samo naznačovalo vzácný obsah. A přec jsme byli překvapeni naleznuvše tam dvouplášťové hodinky z dukátového zlata se zlatým řetízkem. To pan dvorní maršál nám dal dar cara, abychom na něho vzpomínali.“*[954]

5.4.3.2 Pohřeb anglické královny Viktorie

Na cestě do Londýna na počátku roku 1901 zastupoval následník trůnu císaře Františka Josefa na pohřbu královny Viktorie. *„Jeli jsme pařížským rychlíkem, kde jsme měli k dispozici lůžkový vůz…byli jsme ubytováni v hotelu, královský palác byl vyhražen toliko členům královského rodu*[955]*…Na pohřbu v Londýně pobyli jsme as 8 dní, po anglicku stravováni v hotelu s těžkou stravou. Snídaně byla pro nás nezvyklou, polední stůl nebyl právě bohatý, za to večeře.“*[956] Jak proběhl velkolepý pohřeb? *„Britové vzdali své zesnulé panovnici poslední poctu způsobem, svědčícím o hluboké příchylnosti. Po všech ulicích, kudy se měl kondukt ubírati, byly stavěny tribuny…Počasí bylo celkem příznivé, třebas se psalo 2. února; všude viděli jsme fialovou barvu dekorací, jimiž byly domy ověšeny…Od časného rána plnily se ulice obecenstvem a hlavně vojenskými útvary*[957]*…Kol 10. hodiny ukázalo se čelo průvodu,*

---

[951] Tamtéž, s. 61.
[952] Tamtéž.
[953] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 164. Ruský car Mikuláš II. navštívil Vídeň a lovil s Františkem Ferdinandem v oboře u Lainzu.
[954] R. MIKULA, c. d., s. 62.
[955] Tamtéž, s. 64.
[956] Tamtéž, s. 66.
[957] Tamtéž, s. 64. Rudolf Mikula věnoval hodně pozornosti vojenským uniformám. *„Oblečení jejich bylo až hrůza pestré, takže proti rakouskému vojsku zdálo se mi to jako rej vystrojených loutek. Na to upomínaly i pohyby výcvikové a způsob držení zbraní. Hlavně skotské oddíly, muži v krátkých suknicích, zdály se mi velmi směšnými, neméně než jízdní oddíly v širokých mantilových pláštích. Nejméně se mi líbili námořníci s malými*

stráže koňmo i pěší. Za několika vojenskými oddíly šli členové sněmoven, po nich ministři a lordové. Za těmi zahraniční hosté, tvořící nepřehlednou řadu. Mezi nimi mnoho panovníků, také německý císař Vilém II. Pak následovalo anglikánské duchovenstvo s arcibiskupem v čele. Konečně byla vezena červená rakev královnina, umístěná na dělové lafetě. Zapřaženo bylo šest černých koní plnokrevných. Za rakví šla královská rodina, maháradžové a vládci ze zemí celého impéria…Když přijel kondukt před brány Buckinghamského paláce, zazněly první výstřely ze 101 ran, vypálených na počest.“[958] Poté byla rakev přemístěna vlakem do nedalekého Windsoru. *„Tam v zámecké kapli prozatímně uložena královna a později definitivně pohřbena v mausoleu postaveném za tímto účelem v lesíku nad zámkem, kde Viktorie za živa ráda prodlévala.“*[959]

Cestou zpět navštívili Paříž, kde František Ferdinand vystupoval pod jménem hrabě z Arstetten. Jel sbírat starožitnosti *„a snad i proto, aby se porozhlédl po městě, zda jest dosud takovým rozpustilým, jako za jeho mládí, kdy se tam jezdil pobavit*[960]*…Po Londýně spatřili jsme druhé světové město nad Seinou a připomněli si rozdíl mezi britským velkoměstem, konservativním, s důkladnými domy veřejnými a rodinnými domky a Paříží. Rozdíl panoval zvláště v tom, že s pozdním večerem vládne v Londýně klid, v Paříži v půlnoci je největší ruch. Příčina snad je v tom, že divadla začínají o 11. hodině noční. Díval jsem se z oken na elegantní povozy a všechen ten přepych kolem Opery.“*[961]

Během osobního volna sloužící vyráželi v cizích městech do ulic. Bavili se přiměřeně svému stavu. V Paříži navštívili noční podnik a byli překvapeni, když narazili na následníka trůnu. *„Nespatřili nás, jak pádíme ven, neb jejich pozornost byla upoutána na jeviště, kde tančilo několik dam velmi úsporně oblečených.“*[962] V Petrohradu navštívil Rudolf Mikula se dvěma kolegy – Čechy – Ermitáž. Nejvíce je asi zaujala socha Madame Pompadour v toaletě pramáti Evy. V domnění, že jim nikdo nerozumí, *„činili rozpustilé poznámky, že jeden z jiné společnosti početných tam návštěvníků nám to vytkl s podotknutím, že ona společnost jsou Češi.“*[963]

V roce 1909 byl František Ferdinand s velkou slávou a poctami uvítán rumunským králem Carolem I. a královnou Alžbětou v letním sídle v Sinaji. Na rozdíl od ostatních manželek korunovaných hlav jednala rumunská královna s chotí následníka trůnu srdečně.

černými kloboučky. Bylo jich co do počtu nejvíce a měli nejlepší vojenské vzezření a stejnoměrný řízný pochod.“ Tamtéž, s. 64-65.
[958] Tamtéž, s. 65.
[959] Tamtéž, s. 66.
[960] Tamtéž, s. 67.
[961] Tamtéž, s. 66-67.
[962] Tamtéž, s. 67.
[963] Tamtéž, s. 62-63.

Žofii byly vzdávány všechny pocty. Až do konce života psal a mluvil arcivévoda o rumunském králi a královně s nadšením.[964] Mimo dvora v Rumunsku byla vévodkyně oficiálně přijata v Německu a v Anglii. *„Zdá se ovšem, že německá císařovna Augusta Viktoria svolila k této návštěvě jen nerada, neboť dávala vévodkyni skoro urážejícím způsobem cítiti stále ještě trvajícíc veliký rozdíl mezi její vlastní osobou.“*[965] K uvítání na nádraží v Berlíně přišel jen císař Vilém, císařovna poslala jako zástupkyni svou nejmladší snachu. Augusta Viktoria přijala Žofii až při audienci v Postupimi. *„A císař Vilém musil svým rytířským způsobem všechno vynaložiti, aby dal dvojnásobnou laskavostí zapomenouti na chladně odmítavé chování císařovnino. Avšak na anglickém dvoře, který přec jinak více než každý jiný náramně dbá na stavovské rozdíly vysoké šlechty, chovali se k vévodkyni co nejsrdečněji.“*[966]

5.4.4 Manévry

František Ferdinand se účastnil velkých vojenských manévrů, které představovaly přechod z prázdninového režimu na podzimní a zimní.[967] Ve funkci generálního inspektora veškeré branné moci[968] poprvé vystoupil při velkých manévrech, konajících se v září 1913 mezi Táborem a Benešovem, kde zastupoval císaře Františka Josefa. Z Konopiště to sem neměl daleko. V Chotovinách jej přivítal na nádraží český místodržitel, prezident zemské správní komise, táborský okresní hejtman, táborský starosta a velitel c. k. privilegovaného sboru ostrostřelců v Táboře atd. Manévry se odehrály před očima vévodkyně Žofie Hohenbergové, jejích dětí, vysoké české aristokracie a generality.[969]

Jaké měl R. Mikula zážitky z úřední cesty do Dalmácie v roce 1906? *„Pro mne byla cesta hotovou pohádkou, moře, námořní loď, dalmatinská města s pestrým nátěrem Orientu. Slaný mořský vzduch působil dobře na dobré trávení. Dobrý žaludek mne uchránil od mořské nemoci. Mezi posádkou našel jsem mnoho Čechů, byli tam i Němci, méně Maďarů, žádný Polák. Všichni statní junáci, osmahlí a měli-li dost jíst a papirosky, byli ke každé práci hotovi. Na lodi v poledne a večer byl koncert, při západu slunce večerní pobožnost. Po výstřelu z děla zanechalo mužstvo práce, postavilo se do pozoru obličejem k západu, a tak setrvalo do*

[964] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 189.
[965] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 24-25.
[966] Tamtéž, s. 25.
[967] J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 26.
[968] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Na Konopišti se zachovala kniha gratulačních telegramů k jmenování generálním inspektorem rakouských branných sil z roku 1913. Prvními blahopřejícími byli rakouský císař František Josef, německý vládce Vilém II. a arcivévodova nevlastní matka Marie Terezie.
[969] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este,* s. 182-183.

doznění nábožné písně a hymny rakouských národů. Po dobu pobytu na lodi byli jsme pod stejnou disciplinou jako posádka a důstojníci nebrali zřetele, že neznáme předpisů…Byl jsem tím nemile překvapen, vida tvrdou kázeň a domnívaje se, že nejhorší služba je u dragounů.“[970] Arcivévodův komorník vzpomněl i veselou příhodu, kterou zažil s reportérem Rudou Brunerem-Dvořákem: *„Následník měl z jedné blízké stanice se dostavit do Trebinje k manévrům. Stáli jsme tam, očekávajíce jeho příchod a hledíce směrem, kterým měl přijít. Proto nikdo nepozoroval shrbenou postavu muže,*[971] *jenž se plížil podle vlaku a pod pláštěnkou přehozenou přes rameno skrýval nějaký předmět. Daleko se nedostal, obklopili jej agenti tajné policie a začal výslech, kdo je a co tu dělá? Ten však odpověděl: ‘Teď nemám čas, až budu hotov s arcivévodou, tak Vám to řeknu.’ Víc nepotřeboval ani říkat a už se tu seskupilo asi deset postav a vlekli ho s místa. Nastala panika, volalo se cos o atentátu a zapomnělo se na příchod arcivévodův, jenž slyše, co se děje, poznal, kdo je ten ‘anarchista’, že je to jeho tělesný fotograf z Prahy Ruda Dvořák. Samozřejmě, že byl hned osvobozen a pustil se do fotografování. Pocuchali ho velice, ale kamera a desky neutrpěly.“*[972]

Po každých velkých manévrech se konala hostina za účasti vojenských i civilních hodnostářů, která nechyběla ani v Dubrovníku. *„Pro nedostatek dvorního personálu přibíráni komorníci ze soukromých domů. Tentokráte nebyla věc tak jednoduchá, ježto účastníci hostiny byli i duchovní, pro něž, ježto to bylo v pátek, byla přichystána postní jídla. Mimo to pozváni mohamedáni, kteří měli dostat jídla vegetariánská. Vedoucí nás zevrubně instruoval, hlavně, abychom nějakému Turkovi nedali mísu s masem, což bylo pro něho urážkou. Proto jsme upevnili na křesla červené stuhy tam, kde měl sednouti mohamedán a černé tam, kde měli býti duchovní…To bylo dobře promyšleno, ale hůře provedeno. Jeden z pozvaných si sedl na jiné místo a tím způsobil zmatek…“*[973] Jak byl problém nakonec vyřešen? *„Shodli jsme se na tom, podat s každé strany mísu a sice jednu s masem a druhou s pokrmem mohamedánským a podle toho, po které host sáhne, ukáže se, kdo to je. Byl to můj návrh, ale k našemu údivu všichni brali maso…Pan komisař [dozorce nad hostinou] se potom honosil s mým nápadem a smál se, jak naučil Turky jíst maso.“*[974]

Kromě řady státních návštěv a cest na manévry, vykonal František Ferdinand v životě také celou řadu cest soukromého charakteru. Konec konců cestování pařilo k jeho zálibám, zejména před sňatkem a v pozdějších letech strávil málokdy celý týden na stejném místě.

[970] R. MIKULA, c. d., s. 43-44.
[971] *Konopišťské příběhy pro Vás – Ruda Bruner-Dvořák.* Rudolf Bruner-Dvořák si v dětství zlomil lopatku, která mu nikdy už pořádně nesrostla, a proto chodil nahrblý.
[972] R. MIKULA, c. d., s. 76-77.
[973] Tamtéž, s. 53-54.
[974] Tamtéž, s. 54.

V roce 1912 jel s vévodkyní inkognito pod jménem hrabě a hraběnka z Arstetten na londýnskou květinovou výstavu.[975]

Jak reflektoval R. Mikula cesty do Německa? *„Nejčastěji cestoval následník do Němec za honbou, ovšem až v pozdějších létech, kdy jeho přátelství k císaři se upevnilo, dříve tomu tak nebylo. U německého dvora byli jsme jako doma, navzájem jsme se znali. Věděli jsme přesně, jak je to tam všecko zařízeno, kde co hledat a na koho se obrátit.“*[976] Ale co se týče stravování, měl pobyt v Německu i své stinné stránky. *„Každý jedinec, mající nárok na stravování šel k okénku jako u nádražní pokladny, legitimoval se, obdržel poukázky podle své hodnosti: první řada úředníci, komorníci, tělesní myslivci, druhá pro lokaje a kancelářské sloužící a třetí pro sluhy a podřízené síly. Jen na tyto lístky vydávány pokrmy a nápoje. Jídla byla vydatná, ale v restaurační úpravě a u porovnání s jinými dvory skromná. Výjimka byla v postupimském letohrádku, kde byli jsme v zámecké restauraci.“*[977]

5.4.5 Cesta kolem světa

Vedle kratších cest je známa především cesta kolem světa, kterou podnikl v letech 1892-1893. Arcivévoda po ní toužil již delší dobu, problémem bylo získat císařův souhlas. Doprovázela ho celá svita – hofmistr Leo hrabě Wurmbrand-Stuppach, důvěrník hrabě Jindřich Clam-Martinic, nadporučík husarského pluku č. 11 Julius von Prónay von Tót-Próna und Blanicza, preparátor Eduard Hodek a pochopitelně osobní myslivec František Janaczek. „Cestovní pořádek“ uvedl ještě čtyři sloužící mužského pohlaví, kteří byli zřejmě určeni k obsluze arcivévodových kavalírů, a dva kuchaře.[978] Kterými končinami se vypravil? Z Terstu se plavil rakouským křižníkem „Kaiserin Elisabeth“ přes Suezský kanál do Indie, Singapuru, Austrálie, Číny a Japonska. Odtud pokračoval na veřejné cestovní lodi přes Pacifik do kanadského Vancouveru, poté směřoval napříč americkým kontinentem do New Yorku a nakonec přeplul Atlantický oceán cestovním parníkem do Evropy.[979] *„Kdykoliv byli ohlášeni rackové, delfíni nebo létavé ryby, musil František Ferdinand ihned býti alarmován. Pak přiběhl se svým věrným Janitschem na palubu, střílel a trefoval.“*[980]

[975] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 182.
[976] R. MIKULA, c. d., s. 69.
[977] Tamtéž.
[978] Tamtéž, s. 43.
[979] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 11.
[980] L. WÖLFLING, *Poslední Habsburkové,* s. 39.

Deník z cesty kolem světa vydal knižně.[981] Jedná se o autentické dílo devětadvacetiletého následníka trůnu a bez pochyby o důležitý pramen pro poznání jeho osobnosti. Škoda, že zůstal jeho posledním literárním dílem.[982] *„Na téměř dvouleté cestě kolem světa snažil se získat praktické znalosti a taky je v životě v mnohých směrech osvědčoval. To dokazuje nejlíp konopišťské panství, zámek Chlum, Artstteten v Rakousích a Lölling v Korutanech. Sbírky nashromážděné na cestě kol světa, jich uspořádání, nasvědčuje, že nebyl člověkem bez znalostí.“*[983] V sedmnácti místnostech vídeňského Horního Belvederu bylo vystaveno značné množství přivezených etnografických sbírkových předmětů a přírodnin. Arcivévodovy památky na cestu kolem světa byly později přemístěny do Dvorního muzea v Novém Hofburgu, kde se tato kolekce nachází doposud.[984]

5.4.6 Cestování s rodinou

Při cestách s větším doprovodem nebo později s rodinou používal následník trůnu salónní vozy vyrobené firmou Ringhoffer v Praze. V letech 1898-1914 cestoval třemi vozy s provozním označením S 18, Hz0014, S 22.[985] *„Poněvadž František Ferdinand byl velmi mnoho na cestách, nebyl tento vůz nikdy déle než 10 až 14 dní mimo provoz.“*[986] Vrchní průvodčí Jindřich Stackler *„požíval po mnohá léta arcivévodovy důvěry.“*[987] Měl na starosti mimo jiné údržbu jeho salonních vozů. Ke zpříjemnění cestování si nechal František Ferdinand vybudovat na příslušných železničních stanicích vlastní čekárny. V Benešově byl zřízen v roce 1898 dvorní salonek na západní straně nádraží, odkud se nastupovalo do salónních vozů, případně do zvláštního vlaku. V salonku se zastavil např. císař František Josef

---

[981] Franz FERDINAND, *Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892-3,* Wien 1895-6. Originální zápisy deníku v patnácti tlustých sešitech jsou uloženy v muzeu Františka Ferdinanda v dolnorakouském zámku Artstteten. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 44. K tomuto tématu se vyjádřili J. GALANDAUER, *Deník Václava Havelky,* Historie a vojenství 2001, č. 3, s. 586-643; Ulrich ARCO-ZINNEBERG, *Die Weltreise von Erzherzog Franz Ferdinand 1892-1893, in Meine Reise um die Welt.* 100 Jahre Weltreise des Thronfolgers. Katalog einer Sonderausstellung im Schloss Arstetten, Arstetten 1993.

[982] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 44-45. Během svého života napsal velké množství dopisů, ale nikdy se nepustil do psaní knihy, studie či článku, týkající se čehokoliv.

[983] R. MIKULA, c. d., s. 79.

[984] M. CHROMÝ, *František Ferdinand d´Este a Hohenberkové*, s. 11.

[985] Jak vypadaly salonní vozy Františka Ferdinanda? Vůz S 18, objednaný roku 1896, byl dodán o dva roky později. Jednalo se o třínápravový 12,24 metrů dlouhý a 20,15 tun těžký vůz s parním topením a plynovým osvětlením (10 svítilen). Interiér tvořily dva salony, ložnice, služební oddíl a WC. Vůz typu Hz 0014 byl objednán a dodán roku 1902. Představoval čtyřnápravový vůz, měřící 15,19 metrů a vážící 31,0 tun, taktéž s parním topením a elektrickým osvětlením (28 lamp). Jeho vnitřek se skládal ze salonu, dvou ložnic, služebních oddílů a WC. Vůz S 22 si následník trůnu objednal v roce 1909 a firma ho dodala o rok později. Čtyřnápravový vůz, dlouhý 19.94 metrů a těžký 47 tun, měl parní topení a elektrické osvětlení (31 světel). V interiéru byl salon, dvě ložnice, čtyři služební oddíly a dvě WC. Srov. Stálá komorní expozice benešovského Muzea umění František Ferdinand Rakouský d´Este. Jeden z arcivévodových vozů je vystaven v Národním technickém muzeu.

[986] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), *Před světovou válkou,* s. 188.

[987] Tamtéž.

I. při cestě do Prahy a Liberce v roce 1907 nebo německý císař Vilém II., pozvaný na každoroční lov bažantů.[988] V Chlumu u Třeboně byl postaven pro arcivévodovu potřebu samostatný pavilon v roce 1908.

Marie Terezie, nevlastní matka Františka Ferdinanda, se starala o jeho potomky, když byl s manželkou z různých důvodů na cestách.[989] Dne 3. března 1903 jim napsala do Egypta: *„Před odjezdem jsem zašla za dětmi, vede se jim bohudíky výtečně. Zůstaneme zde několik dnů, jsme velice dobře ubytováni. Počasí opravdu příjemné…Doufám, že si svou cestu dobře užíváte. Ohledně dětí můžete být zcela klidní…“*[990] O týden později, 11. března 1903, jim podala na stejné místo opět podrobnou zprávu o ratolestech: *„…chodím za nimi skoro každý třetí den, ostatní dny se ptám telefonicky…Počasí je už třetí den špatné, takže děti nemohou ven…Pilně se větrá. Vše je v pořádku…“*[991]

Členové císařské rodiny navštěvovali během teplého počasí různá sídla. Zámek Miramare, ležící na výběžku pevniny do Jaderského moře u Terstu nechal vystavit císařův bratr Maxmilián pro svou ženu Charlotu.[992] Na jaře 1914 zde pobýval František Ferdinand, s chotí i dětmi a pozval Viléma, aby se zastavil až popluje na ostrov Korfu.[993] Na Brionských ostrovech u Pulje prožila rodina následníka trůnu mnoho veselých dní. *„Veliké válečné koráby, loďky plachetní, torpédové i motorové čluny zrovna vybízely ke krátkým i delším výletům…Rodina podnikávala po ostrově veliké procházky; zvlášť arcikníže miloval dlouhohodinné pěší chůze lesem, které podnikával bez jakékoliv družiny buďto s nejvyšším hofmistrem svobodným pánem z Rumerskirchenu anebo s přednostou vojenské kanceláře plukovníkem Broschem. Při tom měl pro každou známou osobu, již potkal, přívětivý úsměv nebo slovo. Miloval veselé rozhovory a srdečně se smával…“*[994]

Letní měsíce trávil s oblibou v lázních. *„Arcivévoda Ferdinand d´Este se svou manželkou Žofií navštívili v červnu 1908 Mariánské Lázně. Je pochopitelné, že zde byli vzácní hosté středem pozornosti…Dne 28. června 1908 se vydali na výlet do kláštera Teplá, kde byli*

---

[988] Císařský salonek byl vestaven mezi starší a novější nádražní budovu v 90. letech 19. století. Do dnešních dnů se zachovala pouze bohatá štuková výzdoba a reprezentační kachlová kamna. Salonek je členěn na přední a zadní část, které jsou doplněny zázemím pro obsluhu a hygienickým zařízením. Srov. Stálá komorní expozice benešovského Muzea umění František Ferdinand Rakouský d´Este.
[989] B. INDRA, *Tajemství paraván*u, s. 57.
[990] Tamtéž, s. 142.
[991] Tamtéž, s. 245.
[992] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* Ferdinand Maxmilián, mladší bratr císaře Františka Josefa, přijat v roce 1864 na podnět Napoleona III. korunu mexického císaře. Po stažení francouzských vojsk byl povstaleckými republikány zajat, postaven před válečný soud a 19. června 1867 popraven.
[993] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 255. Vilém si tu koupil od vídeňského dvora zámeček, který dala postavit císařovna Alžběta.
[994] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 25.

náležitě uvítáni. Arcivévoda pil v Mariánských Lázních především Ferdinandův pramen.“[995] Každý druhý rok navštěvoval s rodinou severomořské lázně Blankenberghe. *„…odjížděl obyčejně o 11. hodině do mořské lázně, kde daleko s cizími hosty plovával do moře. Bylo-li možno, účastnila se koupelí s ním i jeho choť. Dosti často, byla-li příležitost, účastnili se vznešení manželé, s nimi i u dětí velmi oblíbená teta Jindřiška Chotková, různých her na pobřeží*[996]*…Vždycky a ve všem choval se v Blankenberghe jako každý jiný host mořských lázní. Všude, kde se arcikníže následník se svou rodinou objevil, získal si prostým svým vystupováním důvěry i lásky všech pozorovatelů. A stejně i jeho roztomilé, prostičké děti.“*[997]

Od roku 1908 až do vypuknutí války pobýval František Ferdinand ve švýcarském Svatém Mořici, kde chodil s dětmi na procházky a kde společně sáňkovali i bruslili.[998] *„Ve Sv. Mořici bývala vévodská rodina dvakráte v zimě. Podnebí tu působilo na arcivévodovo zdraví neobyčejně blahodárně. Byl náruživý bruslíř a doprovázíval velmi rád na ledě své děti.“*[999]

[995] http://www.hamelika.cz/slavnihoste/S_ESTE. HTM
[996] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 25.
[997] Tamtéž, s. 26.
[998] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 171.
[999] V. KREJSA, *Sarajevská tragédie*, s. 25.

6. Sarajevský atentát a životní osudy Hohenbergů

6.1 Varovné telegramy

Sloužící vzpomněli na podivná varovná znamení před odjezdem Františka Ferdinanda a Žofie do Sarajeva. „*Konopišťský a okolní drobný lid považoval tyto případy za velmi vážné znamení pro arcivévodovu osobní bezpečnost a jeho choti.*“[1000] Vedle poškození obrazu paní vévodkyně úlomkem kamene odstřeleného v zámeckém příkopě při stavebních pracích na Konopišti[1001] se zmínili o třech varovných telegramech. Zejména první z nich, který byl doručen během podvečerní pobožnosti u sochy ‚Srdce Pána Ježíše‘ u rybníka naproti Kotvě, zaregistrovalo více osob. J. Volf napsal: *„Během této církevní slavnosti dostavil se místní listonoš s nutnou zprávou, kterou odevzdal přítomnému osobnímu myslivci Schockartovi, aby ji odevzdal arcivévodovi. Přítomní věřící pozorovali, jak zpráva arcivévodu rozrušila. Vzal vévodkyni pod paži a šli pěšinkou, osamoceni, k Růžové zahradě a cestou vzrušeně rozmlouvali.“*[1002] E. Rak, který zrovna ministroval, zaznamenal: *„Po ty dny připadla pobožnost u Srdce Ježíšova, k níž pro panstvo přinesena klekátka z kaple…Ještě obřad nebyl dokončen, když komorník podával následníkovi telegram z Vídně, na stříbrném tácku. Arcivévoda tam nahlédl a jaksi se zarazil, sáhla po něm i vévodkyně a zbledla. Podařilo se mně částečně zahlédnout tam slova: ‚Nejezděte do Sarajeva, čeká vás tam smrt!‘…Pochopitelně neslyšel nikdo, co manželé spolu potom hovořili, jen jsem viděl, jak…komorná Elis lítala po zámku a z toho jsem usuzoval, že se děje cosi pohnutého.“*[1003] Poté, co se Josef Volf seznámil s Rakovými paměťmi, přidal v roce 1964 dodatek k dřívějšímu zápisu. *„Účastníky této pobožnosti, mimo jiných lidí, byla také moje manželka Barbora Volfová a její setra Jozefa Poppová…Moje manželka si velmi dobře pamatuje, že doručený dopis byl většího formátu, opatřený několika velkými pečetěmi. Nyní vydané paměti bývalého zámeckého sluhy Emanuela Raka, jsou zkreslené a většinou nepravdivé. Rak uvádí ve svých pamětech, že to byl telegram a že také do něho nahlédl. To je výmysl.“*[1004] Komu věřit? Mohl zámecký sluha Emanuel Rak opravdu nahlédnout do dopisu či telegramu? Pravděpodobně ne. Buď se po spáchaném atentátu domýšlel, co asi mohlo být předmětem

[1000] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Výstražná znamení pro cestu do Bosny, inv. č. 14, kart. 1.
[1001] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836. Podle farního kronikáře prorazil kámen okno ve 2. patře zámku v pokoji paní vévodkyně. Spadl na její stolek a roztříštil podobiznu manželů.
[1002] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Výstražná znamení pro cestu do Bosny, inv. č. 14, kart. 1.
[1003] E. RAK, c. d., s. 17-18.
[1004] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Oprava a doplněk ke zprávě: Výstražná znamení pro cestu do Bosny z roku 1960, inv. č. 14, kart. 1.

sdělení, nebo o tom věděl od osobního myslivce Braustiengela, který čas od času vynášel ze soukromí následníka trůnu důvěrné zprávy.[1005]

V pátek 19. června 1914 opustil František Ferdinand, s manželkou a dětmi Konopiště. *„Před odjezdem dlel ještě s celou svou rodinou před kapličkou Božského Srdce Páně, kterou nedávno dal zbudovati, aby se tu ještě pomodlil a s dětmi rozžehnal.“*[1006] O čtyři dny později, 23. června, se rozloučili rodiče s ratolestmi v Chlumci u Třeboně. Do Sarajeva měli odcestovat salónním vozem č. 22, ale zavařila se jim zadní osa, což bylo vykládáno také jako další varovný signál. Manželé jeli nakonec ve vyhrazeném kupé první třídy. Zpět na Konopiště, které se stalo jejich skutečným domovem, se už nikdy nevrátili.[1007]

6.2 Tragický 28. červen 1914 na Konopišti a v Benešově

Jak vypadal osudový 28. červen 1914 na Konopišti? Tragickou událost zachytil J. Volf: *„Zprávu [o atentátu] vyhlásil zámecký hospodářský správce nadporučík v. v. Jan Schwarz. Nikdo však nevěděl podrobnosti k této zprávě a bylo také hodně pochybovačů o její pravdivosti. Jen vrchní oficiál Jan Hemmer ji věděl bezpečně jako pravdivou a odposlouchal ji z přímé telefonní linky Vídeň – Praha – Berlín, která vedla přes konopišťský poštovní úřad*[1008]*…Měl jsem tehdy v Konopišti službu a nahodile jsem se srazil s dotyčným úředníkem, který byl velmi rozrušený…To bylo o 12. hodině dopoledne, o 14. hodině se tato zpráva roznesla po Konopišti a o 15. hodině už vlál na věži černý prapor a kastelán Štěrba dal zvonit umíráčkem…“*[1009] Konopišťský personál zaplavil neklid a rozruch: *„Mezi zámeckými zaměstnanci obou zemských národností vystupovala obava o životní existenci a možnost války*[1010]*…Panští zaměstnanci, i ostatní obyvatelstvo stálo v houfcích a živě rokovalo o vraždě. Zároveň byl vydán úřední zákaz všech zábav a slavností a vyhlášen státní smutek*[1011]*…Hrabě [Jaroslav] Thun nařídil, aby se sirotkové okamžitě vrátili se všemi zaměstnanci na Konopiště a dal vyhlásit všemu zaměstnanectvu, že nebude nikdo ze zaměstnání propuštěn. Právně byl propuštěn pouze zámecký správce Václav Lehrer...Na jeho místo nastoupil Jan Hrdý, bývalý strážmistr Hradní stráže ve Vídni.*[1012] *Někteří zaměstnanci zejména německé národnosti sami opustili zaměstnání na Konopišti. Mezi prvními byl vrchní*

[1005] L. VELEK, *Ve službách „Vysokého pána“,* 39, 1999, s. 231.
[1006] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[1007] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 292.
[1008] SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, 50 let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 17, kart. 1, s. 1.
[1009] Tamtéž, Výstražná znamení pro cestu do Bosny, inv. č. 14, kart. 1.
[1010] Tamtéž, 50 let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 17, kart. 1, s. 1.
[1011] Tamtéž, Výstražná znamení pro cestu do Bosny, inv. č. 14, kart. 1.
[1012] Tamtéž, 50 let od zavraždění konopišťského pána, inv. č. 17, kart. 1, s. 2. Jan Hrdý se po vyhlášení republiky zachoval k sirotkům hanebným způsobem.

kuchař Dorré. Na jeho místo nastoupila…manželka zámeckého šafáře paní Josefa Schneibergová, kvalifikovaná kuchařka...“[1013] Většina zaměstnanců byla povolána k vojenské službě. Doma zůstali jen staří lidé, ženy a mládež. Zámecký sluha E. Rak vzpomněl, jak byli zavoláni správcem do kanceláře, kde každý dostal *„dekret od císařského dvora v černém rámci. Stálo tam, že taky já mohu zůstat dál ve službě na Konopišti a přidal k tomu i jehlici s korunkou a s písmeny FF, jakož obnos 100 korun. Oddechl jsem si, že nebudu nucen dělat košťata*[1014]*…Ale pár dní nato dostal jsem obsílku do Budějovic.“*[1015]

Sarajevské události se staly výrazným předělem také v životě města Benešov. První reakcí na nečekanou novinu byl samozřejmě šok, což popsali mnozí pamětníci: *„Zpráva o smrti arcikníže te Františka Ferdinanda a choti jeho vyvolala u zdejšího obyvatelstva dojem zdrcující…Se slzami v očích hovořily husté skupiny lidu o zvrhlém a hnusném zločinu*[1016]*…Nikdo nechtěl této zdrcující novině věřiti, zvláště v Benešově vyslovovány pochyby, které bohužel sdělením z míst nejkompetentnějších záhy zmizely.“*[1017] Do Benešova se první zpráva o atentátu donesla telegraficky 28. června 1914: *„O půl čtvrté přijel tryskem do Benešova kočár se zámeckým správcem z Konopiště a zarazil před hejtmanstvím. Zámecký správce byl jako stěna, když vyskočil z kočáru a kvapem utíkal rovnou k okresnímu hejtmanovi. Ten ihned nařídil stálou pohotovost služební a poručil, aby na všech státních budovách vyvěsili černé smuteční prapory, četníkům a policii bylo nařízeno, aby všechny zábavy ihned přerušili…“*[1018] Účastníci nedělní slavnosti Spolku paní a dívek v zahradní restauraci „Na Čápě“ v Zámecké ulici patřili ve městě k prvním, kteří se o atentátu dozvěděli. Šokující novinu jim oznámila předsedkyně spolku Milada Veselá, manželka advokáta Františka Veselého, která zároveň přerušila konání slavnosti.[1019]

Okresní hejtmanství vydalo příkaz, aby byl zachován klid a aby byly potlačeny neloajální projevy. Mnohé organizace, úřady, spolky, školy, firmy i jednotlivci posílali soustrastné telegramy a dopisy na okresní hejtmanství, do kabinetní kanceláře císaře a

[1013] Tamtéž.
[1014] Jeho otec byl bednářem a vyráběl březová košťata. Srov. E. RAK, c. d., s. 1.
[1015] Tamtéž, s. 26. V srpnu 1914 byl v Černé Hoře E. Rak raněn. Do konopišťského lazaretu, zřízeného v prostorách poštovního úřadu, dorazil v říjnu roku 1914 první transport raněných, kteří zde byli hospitalizováni. Dostali se sem bývalí arcivévodovi zaměstnanci F. Nechojdoma, šofér J. Schlager a služebník E. Rak: *„Z Prahy spěchal jsem na Konopiště, to byl můj druhý domov. Všichni tam byli pohromadě…Viděl jsem, jak na dětech ještě leží smutek, ale všichni měli radost, že jsem se vrátil z fronty, kde mstili smrt jejich rodičů.“* Tamtéž, s. 32. Protektorkou vojenského lazaretu byla Jindřiška Chotková a lékařský dozor vykonával benešovský lékař MUDr. Karel Teuner. Obyvatelé lazaretu se stravovali v zámecké restauraci Jana Zdeňka. SOA Praha, Pozůstalost J. Volfa, Vojenský válečný lazaret v Konopišti, inv. č. 13, kart. 1.
[1016] Národní politika, 29. června 1914.
[1017] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[1018] L. TRMAL, *Sarajevský atentát (Jeho dojem v Benešově a na Konopišti),* Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 2, s. 23.
[1019] Srov. F. VESELÝ, Zpráva ze Sarajeva, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 2, s. 21-22; Jiskra, 2. 7. 1914.

hofmistrovskému úřadu zesnulého arcivévody do Vídně nebo přímo pozůstalým dětem na Konopiště. Spolu s projevy soustrasti dávali všichni najevo oddanost, věrnost a loajálnost panovnickému domu a císaři.[1020] Smuteční bohoslužby se konaly v Benešově v děkanském chrámu Páně u svaté Anny, v synagoze a v aule gymnázia. Zpráva o atentátu se objevila v místním tisku, kronikách,[1021] starosta města ji oznámil na zasedání městské rady, atd.[1022] O vztazích zesnulých manželů k městu i širšímu okolí vypověděl farní kronikář: *„Byli jsme všichni hluboce rozechvěni nad činem zlotřilého vraha, neboť v osobě nejjasnějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda zavražděn byl nejen náš 'Vysoký pán', jak na Benešovsku nazýván byl, ale budoucí náš císař. Po jeho boku klesla i vznešená jeho choť, která v lásce a věrnosti vždy po boku stojíc drahého manžela na cestě do Bosny provázela…Mnoho ztratila naše říše, ale ještě více ztratilo město Benešov a celý okres benešovský. Co nekonečných a nezapomenutelných prací na rozkvět města a okresu ustalo úmrtím následníka trůnu. Odešel a nevrátil se již na svůj oblíbený zámek konopišťský a nespatřil více svých milovaných dítek, které staly se sirotky, se kterými i my truchlíme…V hlubokém smutku sklání svojí hlavu také katolická církev, jejímž synem byl následník trůnu dojemně oddaným neméně než zbožná jeho choť."*[1023]

Naopak v novinovém článku z almanachu Karla Švestky se objevilo: *„Kule z revolveru srbského studenta Gavrilo Principa učinila konec života muže, jenž nebyl naším přítelem a mezi nímž a lidem vedena tlustá čára…"*[1024] Právník a pravidelný přispěvatel do Lidových novin František Weyr zaznamenal v pamětech pohled českého národa na arcivévodu a jeho choť. *„Oběti atentátu byly v českém národě (a podobně i ve Vídni) velmi málo oblíbeny a neslyšel jsem, že by byl někdo zvlášť litoval. Arcivévodovi nepomohla prý čechofilská politika a starý císař zůstával vždy rozhodně populárnějším zjevem, byť i rovněž málo milovaným. U Františka Ferdinanda a jeho manželky vadila našemu lidu jejich okázalá bigotérie a držgrešlovství, které dávali najevo ve svém sídle na zámku konopišťském…Jeho krvelačná záliba v hromadném, a proto nechutném zabíjení zvěře byla mezi lidem obecně odsuzována a v jeho tragickém konci spatřováno nové potvrzení pořekadla, že lidé scházejí s tím, s čím zacházejí."*[1025] Český tisk atentát odsuzoval. Se soustrastí psal o jeho obětech a o

[1020] SOkA Benešov u Prahy, Okresní úřad Benešov, prez. spisy, č. j. 309/1914, č. poř. 1256, kart. 31.
[1021] Srov. tamtéž, Kronika dívčí obecné a měšťanské školy v Benešově (1894-1914), školní rok 1913-1914, s. 198-199; tamtéž, Výroční zpráva c. k. jubilejního gymnasia císaře a krále Františka Josefa I. v Benešově za školní rok 1913-1914. Benešov, nákl. gymnázia 1914, s. 48.
[1022] Tamtéž, Archiv města Benešova, Zápisy o schůzích městské rady (1912-1916), kniha č. 186.
[1023] Římsko-katolická farnost Benešov, Liber memorabilium z roku 1836.
[1024] SOA Praha, Pozůstalost K. Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, Císař Vilém II. u Vysokého pána na Konopišti, inv. č. 99, kart. 31.
[1025] F. WEYR, *Paměti I,* s. 425-426.

sirotcích, kteří po něm zůstaly. Konzervativní Národní politika napsala vřelými slovy: *„Následník, arcikníže František Ferdinand Este i vznešená jeho choť Žofie vévodkyně z Hohenbergu stali se obětmi úkladné vraždy…Živ byl rodině své v českém Konopišti, z něhož ještě před několika dny pozdravil obyvatelstvo království, dovoliv, aby uzavřené dříve nádherné sady toto jeho sídlo na jistou dobu obyvatelstvu učiněny přístupny.“*[1026]

6.3 První sirotci Velké války a „dvorní pohřeb 3. třídy“

Smrt rodičů zastihla děti na zámku Chlum u Třeboně. Nejstarší, zanedlouho třináctiletá, Žofie později vzpomínala: *„Právě jsme seděli u jídla, když ve 14. 30 zazvonil telefon. Vychovatel mých bratrů Dr. Stanovský byl odvolán a vrátil se po několika minutách v obličeji úplně bledý. Řekl nám, že rodiče byli zraněni. Všichni jsme byli velice stísněni a okamžitě jsme šli do kostela, abychom se modlili. Teprve druhého dne jsme se dozvěděli celou pravdu.“*[1027] Dne 30. června 1914 proběhlo v úřadu vrchního hofmistra otevření arcivévodovy závěti, podle které byl poručníkem dětí ustanoven hrabě (později kníže) Jaroslav Thun-Hohenstein, který se 2. července 1914 dostavil k audienci u císaře Františka Josefa I., aby potvrdil převzetí své úlohy.[1028] *„Potom jsem poprosil, kdyby Jindřiška,*[1029] *[nejmladší sestra Žofie Hohenbergové] chtěla převzít opatrování dětí, zda může císař milostivě dovolit, aby byla uvolněna z prezenční služby bez ztráty svých výhod, což on nejochotněji přislíbil.“*[1030]

Nejvyšší hofmistr Alfred Montenuovo nedokázal překonat nechuť k zesnulému následníkovi trůnu a zejména k jeho nerovnorodé manželce, a proto přiměl starého mocnáře k souhlasu s „dvorním pohřbem 3. třídy“. Přestože byl František Ferdinand vrchním inspektorem c. a k. branné moci, Montenuovo prosadil, aby mu byly odepřeny vojenské pocty, které nemohly být přiznány Žofii. *„…z jeho příkazu obstaral rakev pro následníka silně zlacenou, pro jeho ženu postříbřenou a ta na katafalku musila stát o stupeň níže…“*[1031] Pohřbu se nemohl zúčastnit nikdo, kdo nesl titul tajného rady a komořího, čímž se smutečních obřadů nesmělo účastnit velké množství šlechticů. Akce nejvyššího hofmistra vedla k demonstrativní účasti více než stovky příslušníků rakouské aristokracie, do jejíhož čela se

[1026] Národní politika, 29. června 1914.
[1027] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 323.
[1028] M. CHROMÝ, *Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem*, s. 8.
[1029] P. NIKITSCH-BOULLES (ed. J. ŠEFL), Před světovou válkou, s. 26. Stala se ochránkyní a vychovatelkou osiřelých dětí. *„Tak vedla po léta domácnost dorůstajícího ‘malého panstva‘ vzorným způsobem a dozírala na výchovu dětí, její ochraně svěřených.“*
[1030] Jiří CHRAMOSTA, *Sarajevské události z deníku Františka Harracha a Jaroslava Thuna,* in: Jan GALANDAUER – Pavel HAVEL (edd.), Od Sarajeva k Velké válce, Praha 1995, s. 44.
[1031] E. RAK, c. d., s. 23.

postavil nový následník trůnu, mladý arcivévoda Karel.[1032] 4. července 1914 byly tělesné pozůstatky arcivévody a jeho choti uloženy do rodinné hrobky v Artsttetenu. Deputace města i okresu Benešov nebyly k pohřebním obřadům ve Vídni a v Arstettenu údajně pro nedostatek místa přizvány. Alespoň poslali věnce, které byly položeny na rakve.[1033] *„Ceremonie uzavřeny modlitbami za zemřelého…"*[1034]

6.4 Vztahy mezi Konopištěm a Benešovem během válečných let a vyvlastnění majetku rodiny Hohenbergů

Vliv Konopiště na město Benešov sarajevským atentátem neskončil, s menší intenzitou pokračoval až do konce války. *„Není pochyby, kdyby nebylo atentátu, války a samozřejmě rozpadu Rakouska-Uherska, František Ferdinand by přivedl hermetické uzavření toho, co považoval za soukromí, k úplné dokonalosti."*[1035] Různé zákazy a omezení včetně průjezdu panstvím sice přetrvaly, ale nebyly tak přísně sledovány. Skutečnost doložili i časté stížnosti na vojáky z benešovských kasáren, kteří chodili do Konopiště s prostitutkami, jenž sem hojně přijížděli z Prahy.[1036] „První sirotci velké války" prožily válečnou dobu většinou na Konopišti, kde ani za hladových měsíců nebyla nouze o potraviny, nebo v Chlumu u Třeboně.[1037] Zmírnění napětí mezi Benešovem a Konopištěm bylo patrné na několika drobných příkladech. Děti zesnulého arcivévody připravili s vychovatelem ThDr. Stanovským na Konopišti dobročinné akce – v lednu roku 1916 koncert ve prospěch okresní válečné úřadovny.[1038] Max a Žofie z Hohenbergu, předsedové „modlitebního sdružení mládeže za vyprošení hezkého a úspěšného míru", se dále objevili na mši v zámecké kapli, při níž vedl Otto Stanovský řeč k žactvu.[1039] V roce 1917 poskytlo konopišťské panství benešovské

[1032] J. PERNES, *Pod habsburským orlem,* s. 37.
[1033] Jiskra, 2. 7. 1914.
[1034] E. RAK, c. d., s. 24.
[1035] J. GALANDAUER – D. KUSÁK, c. d., s. 11-12.
[1036] SOkA Benešov, L. TRMAL, *Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918*, dodatek městské kroniky (září 1915), s. 18.
[1037] J. PERNES, *Život plný nepřátel*, s. 264. O veškerý nemovitý majetek se starala správa hohenberských velkostatků ve Vídni, řízená poručníkem knížetem Jaroslavem Thunem. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 326.
[1038] SOkA Benešov, L. TRMAL, *Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918*, dodatek městské kroniky, s. 28.
[1039] Tamtéž, Historia gymnasii Beneschoviensis 1703-1926, školní rok 1915-1916 a 1917-1918. ThDr. Stanovský měl pravidelná vlastenecká kázání ve chvojenském kostelíku, kde se scházeli lidé z okolních vsí a z Benešova. V roce 1916 se dostal do konfliktu s okresním hejtmanstvím a posléze byla jeho kazatelská činnosti zakázána. Srov. tamtéž, L. TRMAL, *Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918*, dodatek městské kroniky, s. 33-34.

chudině palivo pro nejpotřebnější u příležitosti povýšení knížete Maxe z Hohenbergu do vévodského stavu.[1040]

Vzájemné vztahy mezi městem a panstvím se dostaly během války na jedné straně do stavu určitého soucitu – často z povinnosti – se sirotky, což se projevovalo každým rokem kolem 28. června zádušními bohoslužbami a při dalších akcích. Na opačné straně byly vztahy poznamenány odporem části společnosti ke všemu, co bylo jakýmkoli způsobem spojeno s Habsburky a Rakousko-Uherskem. Všechno se projevilo po skončení války a následném rozhodnutí o vyvlastnění majetku Hohenbergů bez náhrady. Ojedinělé kritické hlasy se objevily především za hranicemi, ale i v domácím prostředí, kde nejzřetelněji protestoval univerzitní profesor Josef Pekař.[1041] V samotném Benešově a v Chlumu u Třeboně vypukly demonstrace za vyvlastění Hohenbergů. JUDr. František Veselý, autor vzpomínek o životě na Konopišti, patřil k osobám, které chtěly, aby byl Hohenbergům majetek zabaven. V roce 1921 připadlo Konopiště definitivně československému státu. Ke konfiskaci majetku nedošlo právě korektním způsobem. Děti Františka Ferdinanda si nesměly vzít do Rakouska i ryze soukromé věci. Jejich osobní zavazadla byla prohlížena a kontrolována, aby neodvezly některé předměty zapsané v úředním inventáři zámku.[1042]

6.5 Styky arcivévodových dětí s bývalými konopišťskými zaměstnanci

Bývalí konopišťští zaměstnanci udržovali se sirotky styky i po válce a během jejich života. Princezna Žofie zvala v létě Marii Hynkovou s dětmi do Nostitzova paláce v Praze.[1043] Tehdejší komorná A. Ráčková se v roce 1936 zúčastnila Arnoštovy svatby a od Žofie dostala k svátku *„malou fotografii, kde princezna je vyfotografovaná s vnučkou také Sopfií.“*[1044] V roce 1956 napsala zahradníkovi Václavu Doudovi: *„…Vy daleko ani nevíte, jak děti přilnuly už za jejich dětství ke všemu, co bylo spjato s Konopištěm…to víte, byl to jejich domov, se zaměstnanci srostli svým způsobem a nyní, aby se řeklo stárnoucí, vzpomínají tím více na minulost a na lidi, které denně viděli a cítili, že i je mají rádi.“*[1045] A. Ráčková měla

[1040] Tamtéž, Archiv města Benešova, Zápisy o schůzích městské rady (1916-1920), kniha č. 187, schůze z 24. 9. 1917. Císař Karel po nástupu na trůn stanovil postavení dětí Františka Ferdinanda ve šlechtické hierarchii. Hlavě rodu byl udělen titul vévody z Hohenbergu s oslovením Výsost, ostatním příslušníkům rodu příslušel titul Jasnost. Současně byl Hohenbergům udělen zcela nový erb. Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 326.
[1041] Josef PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923, s. 63-67.
[1042] M. CHROMÝ, *Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem*, s. 10. Proto je ve sbírkách na Konopišti zachováno velké množství vysloveně osobních věcí (osobní vyznamenání Františka Ferdinanda, jeho uniformy, vybavení dětských pokojů, atd.). Srov. J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 330.
[1043] *Konopišťské příběhy pro Vás – Marie Hynková.*
[1044] SOA Praha, Pozůstalost B. Doudové, Dopis A. Ráčkové V. Doudovi z 29. července 1957, inv. č. 3, kart. 1.
[1045] Tamtéž, Dopis A. Ráčkové V. Doudovi z 27. února 1956, inv. č. 3, kart. 1.

díky četné korespondenci přehled, kde žili potomci následníka trůnu po druhé světové válce a V. Doudovi napsala: *„Měl byste uvažovati na nějaký zájezd do Vídně a tam byste snad natrefil na Maxe, jestli není povětšině v Arstettenu. Princezna, jak pozoruji, žije stále ve Štýrsku a jen sem tam přijede do Vídně…“*[1046] Ráčková zároveň ukázala, jak lítostné pocity vyvolávaly u Žofie i po letech vzpomínky na rodiče: *„Dostala jsem včera dopis od princezny a to z Blünbachu kde byla na návštěvě u barona Kruppa, který koupí získal to překrásné místo v Blünbachu…Psala mi, že byla dojata tím, že nynější majitel ctí památku jejich rodičů, takže povšechně zůstalo vše na svém místě a že jí bolestné vzpomínky to vyvolalo…“*[1047] J. Volf, někdejší četnický závodčí, si s manželkou Barborou dopisovali německy s princeznou Žofií a informovali ji o současném životě na Konopišti: *„Nachträglich erlaube mich Ihnen mitzuteilen, dass am 26. December in der Schlosskapelle eine grosse heilige Messe war, die der Prager Herr Bischof Dr. Franz Tomášek zelebrierte…Jetzt will ich mich über den Brand des Jagdschlosses im Schwarzwald erähnen. Dieser Brand war am 10. Januar 1968 um 22 Uhr. Es blieben nur die Grundmauern stehen…In dem Postgebäude wurden prachtvolle Jägerzimmer errichtet, die nur für ausländische Jägergäste dienten*[1048]*…Auf der Wiese, wo Ihr die Reitschule gehabt haben wird ein grosser Hotel gebaut…Ende Januar ist in Beneschau der gewesene Schlossbedienste Jaroslav Nechojdoma gestorben. Wir waren gute Freunde und bei jedem Zusammentreffen die guten Zeiten in Konopischt gadacht.“*[1049]

Závěrem zmiňuji životní osudy potomků arcivévody Františka Ferdinanda a vévodkyně Žofie Hohenbergové. Dcera Žofie se 8. září 1920 provdala v zámecké kapli na Konopišti za hraběte Friedericha Nostize – Rienecka, který vlastnil panství i zámek na Sokolovsku a palác v Praze na Malé Straně. Na rozdíl od svých bratrů veřejně nevystupovala. Porodila jednu dceru a tři syny. Protože se rodina Nostizů hlásila k německé národnosti, museli její synové za německé okupace narukovat k wehrmachtu. Franz padl na východní frontě 23. února 1945 a Ervín Max zemřel v ruském zajetí 11. září 1949. Po válce byla rodina Nostize-Rienecka, považována za Němce, a proto byla v roce 1946 odsunuta. Žofie žila

[1046] Tamtéž, Dopis A. Ráčkové V. Doudovi z 29. července 1957, inv. č. 3, kart. 1.
[1047] Tamtéž, Pozůstalost J. Volfa, Dopis A. Ráčkové J. Volfovi z 19. června 1965, inv. č. 5, kart. 1, s. 2.
[1048] Tamtéž, Korespondence hraběnky Nostitz J. Volfovi a J. Poppové, inv. č. 20, kart. 1.
[1049] Tamtéž. *„Dodatečně si dovoluji oznámit, že v zámecké kapli byla 26. prosince svatá mše, kterou pražský biskup Dr. František Tomášek sloužil…Nyní se chci o požáru loveckého zámečku v Černém lese zmínit. Požár byl 10. ledna 1968 ve 22 hodin. Zůstaly stát pouze základní zdi. V budově pošty byly krásné pokoje pro lovce zřízeny, které sloužily pouze pro zahraniční lovce. Na louce, kde jste jízdárnu měli, bude postaven větší hotel. Na konci ledna zemřel v Benešově bývalý služebník Jaroslav Nechojdoma. Byli jsme dobří přátelé a pokaždé, když jsem se setkali, vzpomínali jsme na dobré časy na Konopišti.“* [Přeložila L. S.]

převážně v Salcburku a zemřela ve věku 89 let koncem října roku 1990 v bavorském Thannhausen.[1050]

Max a Ernest žili v Rakousku. Maxovi připadlo panství Artstteten,[1051] Ernstovi Radmer ve Štýrsku. Oba Hohenbergové vystudovali vysokou školu – Max se stal doktorem práv, Ernest lesním inženýrem. Max se oženil v roce 1926 a narodilo se mu šest synů. Ernest vstoupil do svazku manželského o deset let později. Jeho žena mu porodila dva chlapce. Jako legitimisté[1052] byli oba ihned po obsazení Rakouska Němci v roce 1938 zatčeni a vězněni v různých koncentračních táborech (Dachau, Buchenwald). Max se vrátil roku 1940, Ernest o tři roky později. Nelidským podmínkám čelili důstojně a statečně. Max se stal po nacistické porážce do roku 1960 starostou v Arstettenu. Na rozdíl od jejich sestry nebyl oběma Hohenbergům dopřán tak dlouhý život. Snad v důsledku podlomeného zdraví z koncentračních táborů zemřel Ernest v roce 1953 ve Štýrském Hradci ve věku 51 let. Max podlehl srdečnímu infarktu ve Vídni roku 1962. Jejich rakve spočinuly v Arsttetenu po boku svých rodičů.[1053]

[1050] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 330-331.
[1051] M. KREJČOVÁ, *Zámek Konopiště.* V roce 1938 bylo sídlo v Arstettenu konfiskováno a navráceno až v roce 1949.
[1052] J. GALANDAUER, *František Ferdinand d´Este*, s. 331. V roce 1932 vznikl Eisener Ring, střechová organizace sdružující okolo 60 legitimistických organizací i kroužků v Rakousku, a Maxmilián Hohenberg byl zvolen čestným předsedou.
[1053] Tamtéž, s. 331-336.

Závěr

Věřím, že diplomová práce přinese nové poznatky a potěšení všem, kteří si přáli vytvořit představu o služebnictvu a každodenním životě na Konopišti v dobách Vysokého pána a kteří se chtěli dozvědět řadu informací i zajímavostí nejen o jeho soukromém a rodinném životě. František Ferdinand d´Este si byl svého výlučného postavení, vycházejícího ze starobylosti a urozenosti rodu Habsburků, velmi dobře vědom. Tuto skutečnost je nutné mít vždy na paměti při studiu života šlechty ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Nastínila jsem situaci rodiny hraběnky Žofie Chotkové a sledovala „trnitou" pouť k uskutečnění sňatku. Vedle zakotvení následníka trůnu v rodové tradici byl dalším předpokladem jeho svébytné mentality a životního stylu vztah k venkovskému sídlu a pozemkovému majetku. Z tohoto důvodu jsem se zabývala stavebními úpravami na Konopišti a v blízkém okolí, které František Ferdinand považoval za skutečný domov a kde se odehrával každodenní život jeho rodiny.

Vytvořila jsem hierarchii konopišťského personálu především na základě pracovního zařazení. Úředníci a služebníci, spjatí s provozem panství, se starali o hospodářství a průmyslové podniky. Zámečtí sloužící, měli buď zvláštní statut (rodinný lékař, chůva arcivévodovy dcery, vychovatel synů a zámecký kněz, momentní fotograf, kadeřník) nebo spadali do domácnosti následníka trůnu (haushofmeistr, tělesní myslivci, osobní kočí, kuchyňský personál, komorníci a sloužící) či byli součástí jeho blízkého okolí (řemeslníci, správci lesů a honebních revírů, pracovníci zahrad, parků, skleníků a četnictvo). Služebnictvo se lišilo také pohlavím, věkem, osobními vlastnostmi a národností. Nepřímo jsem se dotkla jejich sociálního postavení a intelektuální úrovně. Okrajově jsem nastínila, zda představovali stálé či externí zaměstnance.

Poté jsem shrnula a zobecnila informace ohledně sloužících, kteří se ve službě vyskytli buď na základě různých doporučení, předchozího povolání nebo díky náhodám. Druhým velice rozšířeným způsobem, jak se dostali k Vysokému pánovi, byly příbuzenské vztahy a doporučení pro příbuzné. Zaměstnanci byli vybíráni také podle inzerátů otištěných v novinách. Základní podmínkou pro přijetí na Konopiště byla osobní bezúhonnost uchazeče. Co se týče zabezpečení sloužících, poskytoval jim František Ferdinand mzdu, stravu a ubytování. Sledovala jsem systém psaných a nepsaných pravidel vzájemného soužití služebníků s rodinou Vysokého pána. Konopiště představovalo nesmírně zajímavý „sociální mikrokosmos", jakýsi malý svět s vlastní sítí vztahů. Služebnictvo se mohlo dopustit různých prohřešků od neúčasti na nedělní mši, přes bavení se s jiným zaměstnancem. Přestože

pokutováno bylo třeba jen bezvýznamné přilepšení si na účet pána, sloužící opouštěli službu či byli propouštěni zřejmě jen zřídka. Úředníci museli ovládat německý jazyk, neboť správa konopišťského panství byla vedena nejprve jen německy. U řadového služebnictva a lesního personálu byla požadována minimální znalost němčiny. Při výběru sloužících se správa zámku, respektive paní vévodkyně, na národnost neohlíželi. V zásadě platilo, že většina zaměstnanců na Konopišti a v Chlumu u Třeboně byli Češi a Němci, zatímco na rakouských državách převažovali Němci. Čeština na Konopišti nebyla zakázána, ale Vysoký pán nerad slyšel, když se v jeho blízkosti mluvilo česky, protože špatně rozuměl a mluvil ještě hůř. Znalost českého jazyka ze strany panstva byla na počátek 20. století velice slabá, omezovala se jen na pár příkazů a frází pro služebnictvo.

Co se týče vztahů Františka Ferdinanda k „užšímu a širšímu“ okolí, pokusila jsem se připomenout zejména jeho sympatičtější snahy a vlastnosti. Nejprve jsem ukázala jeho negativní obraz z doby první republiky, aby nedošlo k vytržení z kontextu. Při hledání nového pohledu na arcivévodu jsem měla k dispozici především vzpomínky osob, které ho znaly či se nacházely v jeho blízkém okolí. Pamětníci paradoxně nezaznamenali jeho charakteristiku, proto jsem jejich vzájemné vztahy rekonstruovala a tvořila na základě drobných zmínek. Pracovala jsem s prameny osobní povahy, kde hrozilo především riziko subjektivismu. Další úskalí spočívalo v tom, že autoři vzpomínek mohli být po celý zbytek života vázáni loajalitou k následníkovi trůnu, měli omezený společenský obzor a vzdělání nebo psali vzpomínky ve vysokém věku, kdy je ovlivňovala nostalgie. Zajímavé bylo porovnat pohled na Vysokého pána a jeho choť ze strany služebníků, pamětníků a regionálního tisku. Služebníci se na ně dívali celkem příznivě, kdežto místní tisk, benešovský advokát František Veselý a cestovatel Vilém Němec je viděli vesměs negativně. Zaměstnanci, kterým se ve službě líbilo, nemohli vyvrátit nepříznivý úsudek, jaký představovalo veřejné mínění, ale ukázali jiný úhel pohledu. Porovnala jsem chování Františka Ferdinanda ve chvílích psychického vypětí, připomenula jsem jeho pověstnou podezíravost, ale i jeho jednání k člověku, který si u něj získal důvěru. Zajímavé bylo sledovat jeho citovou stránku, jak hleděl na lidi nižšího postavení, kdo stál v čele domácnosti (on či Žofie?) a kdo byl více lakomý. Na tyto otázky se nelze bohužel dobrat k úplné a nezpochybnitelné odpovědi.

Vzájemný poměr obyvatel Benešovska a rodiny Vysokého pána se v úplnosti zjistit nedá, ale za pokus určitě stál. Město Benešov bylo tehdy nazýváno „konopišťským podhradím“, čímž bylo vyjádřeno, že jeho vliv přesahoval hranice panství, ale na druhé straně se od okolí značně izoloval. Nechtěl být nikým rušen, dokonce si velkostatek nechal ohraničit ostnatými dráty a plánoval zrušit veřejné cesty, vedoucí přes Konopiště. Dlouho se tradovalo,

že byly jeho zahrady a sady zpřístupněny jen 15.-17. června 1914, ale zachované vstupenky, povolující vstup do parků o nedělích a svátečních dnech, tuto skutečnost vyvrátily. Okolnímu obyvatelstvu se nelíbilo, že arcivévoda zneužíval státní prostředky pro soukromé účely, i když přísně trestal každé poškození svého majetku. Objevily se rozporuplné názory, týkající se jeho chování během dobročinných akcí. Vykoupení sousední vsi Žabovřesky a řada dalších činů pochopitelně vyvolávaly u zdejších obyvatel nevoli. Mnoho benešovských občanů našlo na Konopišti zaměstnání, k Františkovi Ferdinandovi stáli ve finanční závislosti, a proto se s ním snažili vycházet dobře a vzdávat mu patřičnou úctu.

Každodenní život na zámku v dobách Vysokého pána souzněl se svébytnou mentalitou a životním stylem šlechty druhé poloviny 19. a počátku 20. století. František Ferdinand prožíval šťastné a harmonické manželství. Žofie mu porodila tři děti – Žofinku, Maxe a Ernesta. Osoby v zaměstnaneckém poměru – chůva Marie Hynková a sluha Franz Doblmayer – se staraly o jejich ratolesti. Vychovatel ThDr. Otto Stanovský měl na starosti vzdělání chlapců a všechny děti vyučoval češtinu. Guvernantka vychovávala malou Žofii. Ratolesti prožili klidné a pohodové dětství, probíhající zcela normálně podle aristokratických zvyklostí tehdejší doby.

Nahlédla jsem pod pokličku všedních a svátečních dnů rodiny Františka Ferdinanda a jeho služebnictva. Není možné poskytnout žádný obecně platný pohled na všední den, takže jsem vytvořit pouze jeho zjednodušenou představu. Ranní vstávání a večerní uléhání bylo pro všechny dny stejné. K nejdůležitějším mezníkům denního cyklu patřilo pro arcivévodu stolování. Po snídani následoval čas práce v podobě audiencí a vyřizování korespondence, který byl vystřídán odpočinkem během lovu. Jinak se žilo rodině a služebníkům v Belvederu, odlišně trávili čas na Konopišti. Děti prožily, zahrnuty rodičovskou láskou a péčí vychovatelů, v okolí zámku šťastné dny, kde se našlo mnoho zábav a her. Vysoký pán provozoval na panství své zájmy – lov, péči o přírodu, jízdu na koni, tenis, sběratelství. Při přestavbách a úpravách zámku zúročil znalosti péče o udržování starých památek. Během cestování se věnoval sbírání starožitností a bitevním lodím.

Církevní svátky a slavnosti, rodinné oslavy a návštěvy na Konopišti, často spojené s hony, se v životě arcivévodovy rodiny často opakovaly, ale svou podstatou nebyly všedními. František Ferdinand a Žofie měli vřelý vztah k církvi a přispěli k tomu, že mše v zámecké kapli byly důstojné a krásné. Velkou pozornost věnovali slavnostem Božího těla a procesím, směřujícím do chvojenského kostelíku. Velikonoce a Vánoce patřily k významným rodinným svátkům. Slavnosti, spojené s hospodářským rokem, typu dožínek a výlovů rybníka se na Konopišti také slavily. Co se týče svátečních dnů, hrály důležitou roli oslavy padesátých

narozenin následníka trůnu v kruhu rodiny a přátel, ze strany města Benešov a české politické reprezentace. Když se vracel na Konopiště z cesty kolem světa, připravilo mu „konopišťské podhradí“ pochodňový průvod a slavnosti. V rodině Vysokého pána se kladlo důraz i na veřejné slavnosti – na Nový rok gratulovali císaři, oslavovali jeho narozeniny a výročí vlády. Významné postavení měli také národní slavnosti – výstavy, výročí bitev a odhalování pomníku.

Život šlechty ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století měl určitý časový řád, jehož pevným bodem byly podzimní hony, které trávila urozená společnost na venkovských sídlech. Konopišťské hony se konaly každoročně za účasti vysoké šlechty, jejich bližších i vzdálenějších příbuzných a členů panovnických rodů. Představovaly místo politických či hospodářských jednání, ale i prostou zábavu. Následník trůnu provozoval loveckou vášeň také u šlechtických přátel, na návštěvách v zahraničí a během cesty kolem světa. Tematika honů se objevovala v korespondenci s jeho blízkými a známými.

Po dobu čtrnácti let přivítala a hostila Žofie Hohenbergová na Konopišti v úloze domácí paní nejen rodinné příslušníky, stávající nebo bývalé členy habsburského arcidomu a představitele či zástupce cizích vládnoucích rodů. Rakouský císař František Josef na zámek nikdy nezavítal. Jen při cestách do Čech dal zastavil dvorní vlak v Benešově, kde se pozdravil s arcivévodovou rodinou. K nejvýznamnějším hostům na Konopišti patřil jistě německý císař Vilém II. Jeho dvě návštěvy se svým charakterem vymykaly z běžných oslav a navzájem se lišily. První měla neoficiální přátelský ráz, neboť byla spjata s každoročními podzimními hony na bažanty. Druhá návštěva představovala díky účasti vysokých státníků spíše politické jednání, jejíž program tvořily projížďky parky a prohlídka proslulé Růžové zahrady. Pro obyvatele českého království vyvolaly rozruch následující „tři dny otevřených dveří“ v konopišťských sadech.

Během roku se následník trůnu pohyboval mezi palácem ve Vídni a jednotlivými venkovskými sídly, nejvíce času trávil na Konopišti. Díky četným cestám (oficiálního, úředního či soukromého rázu) se u něj cestování blížilo až k všednosti, ale jednotlivé pobyty byly provázeny zvláštním denním režimem. Díky pamětem Rudolfa Mikuly lze srovnat jednotlivá místa, která navštívil. Kromě míry pohostinnosti reflektoval komorník také ráz poznaných měst a sídel. Zapůsobila na něj odlišnost počasí, domácího obyvatelstva, jazykové a kulturní rozdíly. K významným oficiálním návštěvám patřila zejména cesta k carskému dvoru v Petrohradě, účast na pohřbu anglické královny Viktorie a setkání s rumunskými, německými a anglickými vládnoucími manžely. Úřední charakter měly zejména cesty na

manévry. František Ferdinand vykonal také řadu cest soukromého rázu, kromě cestování s rodinou, je známa především jeho cesta kolem světa.

Před odjezdem Vysokého pána a Žofie do Sarajeva upozornili sloužící na podivná varovná znamení. Díky dochovaným pramenům jsem porovnala, jak vnímali tragický 28. červen 1914 na Konopišti a v Benešově a jak se psalo o obětech atentátu v kronikách, novinách a pamětech. Nastínila jsem, jaké byly vztahy mezi panstvím a městem během válečných let. Když se Hohenbergové dozvěděli o vyvlastnění jejich majetku, odešli do Rakouska, ale s bývalými konopišťskými zaměstnanci udržovali styky i nadále.

Diplomovou práci jsem zpracovala na základě vzpomínek několika zaměstnanců a pamětníků následníka trůnu a jeho rodiny, zachytila jsem především období 1898-1914. V některých částech nelze dospět k obecně platnému závěru na sledovanou problematiku, protože se v úplnosti zjistit ani nedá. Třeba při řešení osobnosti Františka Ferdinanda a jeho vztahu k „užšímu a širšímu“ okolí. Některé pasáže diplomové práce by si jistě zasloužily důkladnějšího zpracování, ale na druhou stranu mohou do jisté míry posloužit jako inspirace pro ty z Vás, kteří by chtěli nahlédnout do pramenů, které stály mimo předmět mého zájmu. Jedná se o fondy Velkostatku Konopiště, Ústředního ředitelství hohenberských statků Benešov, Správy zámku Konopiště. Určitě by stálo za to podívat se do pozůstalosti Františka Ferdinanda d´ Este s písemnostmi úřední provenience, nacházející se ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu, a do archivu Hohenbergů na zámku Artstteten. V Artsttetenu jsou uloženy soukromé rodinné písemnosti, které sem byly z Konopiště odvezeny po první světové válce. Výše zmíněné úkoly přenechávám svých nástupcům.

Vzhledem k tomu, že se s hierarchií sloužících a každodenním životem na Konopišti v monografiích a studiích o Františkovi Ferdinandovi téměř nesetkáme, měla by diplomová práce poskytnout především východisko k výzkumu životního stylu, mentality a každodenního života šlechty 2. poloviny 19. a počátku 20. století. Přestože byly dny všední a sváteční na Konopišti v dobách Vysokého pána díky jeho výlučnému postavení zcela výjimečné, v mnoha rysech byly charakteristické a zcela typické pro životní styl tehdejší vysoké aristokracie.

Seznam pramenů a literatury

1. Nevydané prameny

Státní oblastní archiv Praha

Pozůstalost Karla Švestky, Rukopisná kniha a dokumenty k dějinám Benešova a Konopiště, inv. č. 99, kart. 31.
Pozůstalost Karla Švestky, Mikula, R.: Vzpomínky z mého života, Komorní Hrádek 1940. inv. č. 111, kart. 32.
Pozůstalost Karla Švestky, Rak, E.: Paměti mého života, inv. č. 112, kart. 32.
Pozůstalost Karla Švestky, Švestka, K.: Z pamětí dr. Františka Veselého, inv. č. 113, kart. 33.
Pozůstalost Josefa Volfa, inv. č. 3-110, kart. 1-2, 5.
Pozůstalost Barbory Doudové, inv. č. 7-22, kart. 1-3.

Státní oblastní archiv Třeboň

Rodinný archiv orlických Schwarzenberků, osobní pozůstalost Karla IV. ze Schwarzenbergu, kart. 275.
Rodinný archiv orlických Schwarzenberků, osobní pozůstalost Vilemíny ze Schwarzenbergu, kart. 250.
Rodinný archiv orlických Schwarzenberků, osobní pozůstalost Marie ze Schwarzenbergu, kart. 312.
Rodinný archiv orlických Schwarzenberků, osobní pozůstalost Ídy ze Schwarzenbergu, kart. 313.
Rodinný archiv hlubockých Schwarzenberků, kart. 219.

SOKA Benešov u Prahy

Okresní úřad Benešov, prez. spisy, č. j. 305/1914, č. poř. 1255, kart. 31.
Okresní úřad Benešov, prez. spisy, č. j. 309/1914, č. poř. 1256, kart. 31.
Archiv města Benešov, Zápisy o schůzích městské rady (1912-1916), kniha č. 186.
Archiv města Benešov, Zápisy o schůzích městské rady (1912-1916), kniha č. 187.
Výroční zpráva c. k. jubilejního gymnasia císaře a krále Františka Josefa I. v Benešově za školní rok 1913-1914. Benešov, nákl. gymnázia 1914.
Historia gymnasii Beneschoviensis 1703-1926, školní rok 1915-1916 a 1917-1918.

Kronika dívčí obecné a měšťanské školy v Benešově (1894-1914), školní rok 1913-1914.
Trmal, L.: Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918, dodatek městské kroniky (září 1915).

Římsko-katolická farnost Benešov

Liber memorabilium z roku 1836.

Soukromý archiv autorky

Setkání s paní Emilií Doudovou, manželkou vnuka Václava Doudy st.

2. Vydané prameny:

Dobový tisk

Blaník, 10. 11. 1923, Veselý, F.: František Ferdinand.
Blaník, 15. 8. 1926, s. 1-2, Veselý, F.: Kniha /Pavla Nikitsche/ o Františkovi Ferdinandovi.
Český jih, 15. 8. 1879, s. 2-3, Korunní princ na Konopišti /Návštěva Rudolfa Habsburského/.
Český jih, 15. 12. 1900, s. 2-3, Atentát na arcivévodském zámku v Konopišti /1899/.
Hlasy od Blaníka, 16. 6. 1901, s. 2-3, J. V. císař a král František Josef I. v Benešově /1901/.
Hlasy od Blaníka, 28. 7. 1901, Radostná zvěst z Konopiště.
Hlasy od Blaníka, 3. 1. 1904.
Hlasy od Blaníka, 13. 4. 1907, s. 1, Cesta Jeho veličenstva do Čech /Návštěva Františka Josefa I. v Benešově 15. 4. 1907/.
Hlasy od Blaníka, 20. 4. 1907, s. 1, Jeho veličenstvo císař a král v Benešově /1907/.
Hlasy od Blaníka, 23. 12. 1913.
Jiskra, (Tábor) 25. 7. 1906, s. 2, Cesta konopišťským parkem (Zákaz jeho užívání obyvatelstvem Benešovska).
Jiskra, 4. 11. 1908.
Jiskra, 11. 8. 1909.
Jiskra, 25. 1. 1912.
Jiskra, 15. 9. 1913, Návštěva císaře německého.
Jiskra, 18. 6. 1914.
Jiskra, 25. 6. 1914.
Jiskra, 2. 7. 1914.

Národní politika, 29. 6. 1914.

Národní politika, 5. 7. 1914.

Patka, V.: Když seděl Vysoký pán na Konopišti, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 1, s. 4-6.

Patka, V.: Kterak bývalý arcivévoda Ferdinand rozšiřoval svoje panství, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 1, s. 7-8.

Trmal, L.: Německý císař Vilém v Benešově a na Konopišti, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 1, s. 8-11.

Trmal, L.: Sarajevský atentát (Jeho dojem v Benešově a na Konopišti), Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 2, s. 23.

Veselý, F.: Zpráva ze Sarajeva, Pod Blaníkem 8, 1928-1929, č. 2, s. 21-22.

Paměti

Eisenmenger, V.: Archduke Francis Ferdinand, London 1931.

Eisenmenger, V.: Erzherzog Franz Ferdinand, Zürich 1930.

Indra, B.: Tajemství paraván následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic arcivévody Františka Ferdinanda z let 1896-1904, Praha 2004.

Kaizl, J. (ed. Z. Tobolka): Z mého života I-III, Praha 1909-14.

Kunz, J.: Na dvoře habsburském, Praha 1931.

Nikitsch-Boulles, P. (ed. J. Šefl): Před světovou válkou. Paměti soukromého sekretáře následníka Františka Ferdinanda, Beroun 1926.

Penížek, J.: Poslední Habsburg, Praha 1922.

Penížek, J.: Z mých pamětí z let 1878-1918 I-III, Praha 1922-28.

Veselý, F.: Konopiště a Hohenberkové, Praha 1924.

Veselý, F.: Konopiště. Vzpomínky a příspěvky k charakteristice, Praha 1921.

Veselý, J.: Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště, Praha 1932.

Weyr, F.: Paměti I. Za Rakouska (1879-1914), Brno 1999.

Wölfling, L.: Habsburkové ve vlastním zrcadle. Životní vzpomínky, Praha b. d.

Wölfling, L.: Poslední Habsburkové. Vzpomínky a úvahy, Praha 1924.

Wölfling, L.: Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského, Vimperk-Rudná u Prahy 1996.

Bibliografie

Pánková, L. - Pánek, J.: Historicko-vlastivědná bibliografie okresu Benešov I-IV, Benešov 1980.

Petráň, J.: Historicko-vlastivědná bibliografie okresu Benešov, Benešov 1982.

Pánek, J. - Zelený, V.: Bibliografický rejstřík Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka roč. 1 (1957) - 15 (1974), Okresní muzeum Podblanicka v Popovicích 1974.

Brandl, Z. - Procházková, E.: Bibliografický rejstřík Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka roč. 16 (1975) - 30/2 (1990), Okresní muzeum v Benešově a Státní okresní archiv v Benešově 1993.

Tywoniak, J. a kol.: Státní archiv v Praze. Průvodce po fondech II, Praha 1960.

3. Literatura

Aichelburg, W.: Das Attentat 28. Juni 1914, Wien 1984.

Aichelburg, W.: Der Thronfolger und die Architektur, Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este als Bauherr, Wien-Graz 2003.

Aichelburg, W.: Erzherzog Franz Ferdinand und Arstetten, Wien 2000.

Aichelburg, W.: Sarajevský atentát 28. 6. 1914, Střední Evropa 8, 1993, č. 29, s. 120-132.

Arco-Zinneberg, U.: Die Weltreise von Erzherzog Franz Ferdinand 1892-1893. 100 Jahre Weltreise des Thronfolgers. Katalog einer Sonderausstellung im Schloss Arstetten, Arstetten 1993.

Arco-Zinneberg, U.: Erzherzog Franz Ferdinand und Sophie Gräphin Chotek, in Thron oder Liebe. 90 Jahre Hochzeit des Thronfolgers. Katalog einer Sonderausstellung im Schloss Arstetten, Arstetten 1990.

Arco-Zinneberg, U. - Beckerová, I.: Thron oder Liebe. Katalog výstavy v zámku Arstetten, Arstetten 1990.

Bankl, H.: Nemoci Habsburků. Z chorobopisů velké panovnické dynastie, Praha 2000.

Bauer, J.: Podivné konce Habsburků a jejich příbuzných, Třebíč 2003.

Bělohlav, J.: Benešov a Konopiště. Vlastivědný sborník, 1912-1913.

Bezecný, Z.: Příliš uzavřená společnost, České Budějovice 2005.

Brehm, B.: Apis a Este. Román o Františku Ferdinandovi, Praha 1932.

Brožovský, M.: Konopiště (text pro průvodce), Praha 1981.

Brožovský, M.: Zámek Konopiště, Praha 1995.

Burian, A. (ed.): Průvodce po Benešově a Konopišti v dobách minulých i přítomných, Benešov 1930.

Cassels, L.: Der Erzherzog und sein Mörder. Sarajevo, 28. Juni 1914, Sien-Köln-Gratz 1988.

Čenský, F.: Český jazyk v císařské rodině, Osvěta 16, 1886, s. 97-105, 204-211, 312-322, 404-415.

Dickinger, Ch.: Habsburkové bez iluzí: jací byli doopravdy?, Praha 2002.

Durdík, T.: Archeologický výzkum hradu Konopiště v roce 1991, SVPP 32, 1993, s. 65-78.

Dvorský, R.: Konopišťský pán. Román ze života Františka Ferdinanda z Este, Praha 1921.

Dvořák, L.: Sňatek arciknížete Františka Ferdinanda a právní účinky jeho prohlášení z 28. 6. 1900. Příspěvek ku theorii práva ústavního (zvláštní otisk z Národních listů), Praha 1900.

Erzherzog Franz Ferdinand, unser Thronfolger. Zum 50. Geburtstag, Wien 1913.

Fejö, F.: Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakouska-Uherska, Praha 1998.

Ferdinand - Erzherzog von Österreich-Este, F.: Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892/93, Wien 1896.

Galandauer, J.: Deník Václava Havelky, Historie a vojenství 20, 2001, č. 3, s. 586-643.

Galandauer, J.: František Ferdinand d´Este, Praha 1993.

Galandauer, J.: František Ferdinand d´Este. Následník trůnu, Praha 2000.

Galandauer, J.: Karel I. Poslední český král, Praha 2004.

Galandauer, J.: Sirotci velké války, Středočeský sborník 22-23, 1996-1997, s. 111-120.

Galandauer, J.: Služba Františka Ferdinanda v plucích c. a k. armády, SVPP 42, 2002, s. 81-96.

Galandauer, J. - Bruner-Dvořák, J.: František Ferdinand d´Este, Havlíčkův Brod 1994.

Galandauer, J. - Honzík, M.: Osud trůnu habsburského, Praha 1986.

Galandauer, J. - Kusák, D.: Konopiště, Praha 1988.

Griesser-Pečarová, T.: Zita poslední císařovna, Praha 1994.

Grösingová, S.-M.: Lásky trůnu habsburského, Praha 1992.

Grösingová, S.-M.: Stíny nad trůnem habsburským, Praha 1993.

Grösingová, S.-M.: Vraždy v domě habsburském. Ve jménu zrady a touhy po moci, Praha 2003.

Hamannová, B.: Alžběta. Císařovna proti své vůli, Praha 2002.

Hamannová, B.: Habsburkové – životopisná encyklopedie, Praha 1996.

Hamannová, B.: Rudolf. Korunní princ a rebel, Praha 1993.

Hammondová, B.: Největší milostný příběh na dvoře habsburském. František Ferdinand a Žofie Chotková, Praha 2004.

Havel, P.: Vědecký seminář „Od Sarajeva k velké válce“, SVPP 34, 1994, s. 247 n.
Hlavačka, M.: Jubilejní výstava 1891, Praha 1991.
Holler, H.: Erzherzog Franz Ferdinand der Thronfolger Österreichs, Brünn 1911.
Charvátová, E.: Konopiště. Státní zámek a památky v okolí, Praha 1962.
Chramosta, J.: Sarajevské události z deníku Františka Haracha a Jaroslava Thuna, in: J. Galandauer - P. Havel (edd.), Od Sarajeva k Velké válce I-II, Praha 1995, s. 34-48.
Chromý, M.: František Ferdinand d´Este a Hohenberkové, Heraldická ročenka 1989.
Chromý, M.: Mezi Konopištěm, Dachau a Arstettenem, Benešovský kalendář 2002, č.10, s. 6-14.
Chvojka, J.: Benešovsko na starých pohlednicích, Vlašim 2000.
Kann, R.: Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918, Köln 1977.
Kárník, Z. - Kusák, D.: Konopiště, Praha 1991.
Kašička, F. - Novosadová, O.: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum, Praha 1975, s. 16-19.
Kavka, F.: Smrt následníka, Praha 1971.
Kisch, E. E.: Tržiště senzací, Praha 1962, s. 148-154.
Knorre, B.: Arcikníže František Ferdinand, Hradec Králové 1915.
Kodl, F. - Kodlová J.: Chlum u Třeboně. Kapitoly z dějin jihočeského pohraničí, České Budějovice 1979.
Kořalka, J.: Češi v habsburské říši a Evropě 1815-1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky, Praha 1996.
Kotík, J.: Krev následníka (K 65. výročí vypuknutí 1. světové války), in: Pohledy do historie a současnosti Velkého Meziříčí, Velké Meziříčí, b. d.
Kovařík, V.: Konopišťský park, SVPP 30-1, 1989, s. 69-76.
Kovařík, V.: Zámecký park v Konopišti I. Oddělení U zámku, SVPP 32, 1992, s. 5-30; Zámecký park v Konopišti II. Oddělení Růžová zahrada, SVPP 33, 1993, s. 5-19; Zámecký park v Konopišti III. Oddělení Šiberna, SVPP 34, 1994, s. 25-41; Zámecký park v Konopišti IV. Oddělení V Syrých, SVPP 36, 1996, s. 159-172; Zámecký park v Konopišti V. Oddělení Tuškov, SVPP 37, 1997, s. 99-114; Zámecký park v Konopišti VI. Oddělení Nad Starou kovárnou, SVPP 38, 1998, s. 5-21; Zámecký park v Konopišti VII. Oddělení Velká obora, SVPP 39, 1999, s. 5-21; Zámecký park v Konopišti VIII. Dodatky, SVPP 40, 2000, s. 25-32.
Kramar, K. - Stuiberová, P.: Vrtochy Habsburků, Praha 2000.
Krejčová, M.: Zámek Konopiště (text pro průvodce), Konopiště 2001.

Krejsa, V.: Sarajevská tragédie. Drama života a smrti rakouského následníka trůnu a jeho choti vévodkyně Žofie Hohenbergové, Praha 1914.

Křížová, K.: K nové publikaci o zámku Konopiště a osobnosti Františka Ferdinanda d´Este, Zprávy památkové péče 56, 1996, s. 178 n.

Kuthan, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, Praha 2001.

Kynčl, R.: Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště, Zprávy památkové péče 55, 1995, s. 68-70.

Langstein, J.: František Ferdinand d´Este, Praha 1930.

Lenderová, M. - Bezecný, Z. - Kubeš, J. (edd.): Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka, České Budějovice 2003.

Lenderová, M. - Jiránek, T. - Doušková, H.: Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století I. Dějiny hmotné kultury, Pardubice 2001.

Lenderová, M. - Macková, M. - Jiránek, T.: Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. Život všední a sváteční, Pardubice 2004.

Letošníková, L.: Zbrojnice na Konopišti, Praha 1970.

Ludwig, E.: Červenec 1914, Praha 1930.

Margutti, A.: Kaiser Franz Joseph, Leipzig 1924.

Mareš, P.: Vztahy mezi Benešovem a Konopištěm před 1. světovou válkou a během ní, SVPP 38, 1998, s. 269-276.

Mergl, L.: Zámecká elektrárna na Konopišti, Zprávy památkové péče 55, 1995, s. 62-67.

Navrátil, M.: Almanach českých lékařů, Praha 1913.

Němec, V.: Vysoký pán konopišťský (Arcivévoda František Ferdinand d´Este). Jeho vláda a řádění na Konopišťsku, různé příběhy, paměti, dobrodružství, Praha 1930.

Němec, V.: Vysoký pán konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d´Este, Jihlava 1996.

Nováková, E. - Hanzl, R.: Konopišťské honitby - příklad účelového využití krajiny v minulosti, SVPP 8, 1967, s. 17-27.

Nový, K.: Sarajevský atentát, Praha 1980.

Ondřej, J.: Růžová zahrada na Konopišti, Praha 1972.

Pouzar V. a kol.: Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2004.

Pekař, J.: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923.

Pernes, J.: Habsburkové bez trůnu, Praha 1995.

Pernes, J.: Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století, Praha 2001.

Pernes, J.: Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu, Brno 1999.

Pernes, J.: Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d'Este, Praha 1994.

Petrasová, T.: Josef Mocker 1835-1899. Stavitel katedrály, Praha 1999.

Pohl, W. - Vocelka, K.: Habsburkové, historie jednoho rodu, Praha 1996.

Pollatschek, M.: Franz Ferdinand - eine verlorene Hoffnung Europas, Wien 1989.

Poštovní úřad v Konopišti, In: Národní filatelistická výstava, Benešov 1997, s. 19-28.

Pouzar, J.: Vysoký pán na Konopišti. První světová válka a Podblanicko, Jiskra, Benešov 1988.

Praschl-Bichlerová, G.: Lásky a sňatky Habsburků, Praha 2004.

Procházková, E.: Benešov, Praha-Litomyšl 2005.

Procházková, E. - Chromý, M. - Renner, E. - Vašák, P.: Benešov, Benešov 1998.

Prokš, P.: Konec říše Habsburků, Praha 2004.

Rak, J.: Habsburci znovu na trůně, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 4, s. 54-55.

Rak, J.: Habsburkové v moderním českém myšlení, in: Habsburkové a Čechy ve 20. století, Praha 1992, s. 3-10.

Rak, J.: Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře, Historie a vojenství 52, 2003, č. 1, s. 228-231.

Rak, J. - Čornejová, I. - Vlnas, V.: Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách, Praha 1995.

Renner, E.: František Teuner. Od kritiky demokracie k fašismu a kolaboraci, SVPP 40, 2000, s. 149-177.

Sekera, M.: Čeština v rakouské armádě a císařské rodině, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 2, s. 15-18.

Seton-Watson, R.: Sarajevo. Studie o vzniku Velké války, Praha 1930.

Schneider, C. K.: Die Parkanlagen K. u. K. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich - Este zu Konopischt in Böhmen. Die Gartenanlagen Österreichs-Ungarns in Wort Und Bild I. Dendrologische Gesellschaft in Wien 1909, s. 5-30.

Sked, A.: Úpadek a pád habsburské říše, Praha 1995.

Skřivan, A.: Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914, Praha 1996.

Škutina, V.: Český šlechtic František Schwarzenberk, Praha 1990.

Taylor, A. J. P.: Poslední století habsburské monarchie (1809-1918), Brno 1998.

Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, I-III, Praha 1999.

Tywoniak, J.: Benešov a Konopiště v minulosti, Benešov 1992.
Tywoniak, J.: Devět století Benešova?, SVVP 11, 1970, s. 72-84.
Tywoniak, J.: K dvěma významným výročím benešovské nemocnice, in: 90 let nemocnice v Benešově 1898-1988, s. 5-27.
Tywoniak, J.: Konopiště - zámek a okolí, Praha 1984.
Tywoniak, J.: T. G. Masaryk a Benešov, SVPP 30, 1990, s. 99-117.
Urban, O.: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.
Urban, O.: František Josef I., Praha 1991.
Velek, L.: Ve službách „Vysokého pána“, SVPP 38, 1998, s. 221-244; 39, 1999, s. 211-236.
Velhartický, A.: Konopišťský pán, České Budějovice 1920.
Vybíral, J.: Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu, Praha 1999.
Wandruszka, A. - Urbanitsch, P. (edd.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, I-IV, Wien 1973-2000.
Weissensteiner, F.: Franz Ferdinand. München - Zürich 1999.
Weissensteiner, F.: Velcí panovníci rodu habsburského, Praha 1996.
Werstadt, J.: Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie, Praha 1991.
Werstadt, J.: Dva představitelé Rakouska: František Ferdinand a Otakar Czernin. Několik dokumentů, Naše revoluce 1, 1923, s. 42-67.
Winder, L.: Následník trůnu, Praha 1996.

4. Internet

http://www.zamek-konopiste.cz/
http://www.muzeum-umeni-benesov.cz/stale-expo/ferdinand.htm
http://franzferdinand.cz/
http://www.zamek-vbrezno.cz
http://www.chlumutrebone.cz
http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/072005-06.html
http://www.hamelika.cz/slavnihoste/S_ESTE.HTM
http://www.radio.cz/cz/clanek/58036
http://www.myslivost.cz/media/clanky (Mgr. Jan Šach, Lovec František Ferdinand d´Este)

5. Výstavy

Chramosta, J.: Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005.

Konopišťské příběhy pro Vás – Otto Stanovský, Emanuel Rak, Marie Hynková, Josefa Schneibergová, Ruda Bruner-Dvořák a další – vyšly na CD, Státní zámek Konopiště 2005. (V přípravné fázi zůstaly příběhy Františka Janaczka, Františka Nechojdomy a Roberta Doré.)

Stálá komorní expozice benešovského Muzea umění František Ferdinand Rakouský d´Este Arstetten – expozice muzea arcivévody Františka Ferdinanda d´Este „Für Herz und Krone“.

Habsburské století – Praha a české země v dunajské monarchii 1791-1914, Clam-Gallasův palác 2004.

Za císaře pána…Habsburkové v českých zemích 1791-1914, připravili Věra Brožová, Jiří Rak a Vít Vlnas, Ctěnice – stálá expozice navazující na výstavu Habsburské století.

Seznam zkratek

SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
RA	Rodinný archiv
OÚ	Okresní úřad
SVPP	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka

Seznam příloh

Příloha I – Konopišťští zaměstnanci

Příloha II – Obrázky

1. Portrét arcivévody Karla Ludvíka, bratra císaře Františka Josefa, otce Františka Ferdinanda d´Este (Státní zámek Konopiště)
2. Pohlednice ze sbírky následníka trůnu z 18. února 1900. Na fotografii jeho nevlastní matka Marie Terezie (B. Indra, Tajemství paravánu následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic arcivévody Františka Ferdinanda z let 1896-1904, Praha 2004, s. 98.)
3. Žofie Chotková (stojící vlevo) se sestrami (Státní zámek Konopiště)
4. Císař František Josef a Vilém II. na honu u arcivévody Bedřicha v roce 1897, v druhé řadě vlevo za císařem Vilémem arcivévoda Bedřich a napravo za císařem Františkem Josefem Žofie Chotková (http://franzferdinand.cz/Chotkova.htm)
5. František Ferdinand a Žofie při tenisovém turnaji v Bratislavě (Státní zámek Konopiště)
6. Podzimní hony na Konopišti v roce 1899, kdy bylo slaveno zasnoubení následníka trůnu (Státní zámek Konopiště)
7. Skupinový snímek svatebčanů - zadní řada zleva: J. Thun, A. Löwenstein, A. Wuthenau, J. Chotková, J. Löwensteinová; přední řada zleva: Z. Chotková, M. Thunová, arcivévodkyně Alžběta, Marie Annunciata a Marie Terezie, Žofie Hohenbergová, František Ferdinand, L. Nostitz, K. Nostitzová (Státní zámek Konopiště)
8. Návrh přestavby od Josefa Mockera z roku 1892 (Státní zámek Konopiště)
9. Náčrtek „starého“ Konopiště podle katastrální mapy z roku 1840 (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
10. Zasklená kamenná veranda s arkádami na jižním průčelí zámku, vlevo František Ferdinand, v roce 1904 (Státní zámek Konopiště)
11. Dianin sad, vybudovaný vrchním zahradníkem z pražské Stromovky Rozínkem, pod hrází Zámeckého rybníka po roce 1888 (Státní zámek Konopiště)
12. Růžová zahrada, v pozadí Korkový pavilon (Státní zámek Konopiště)
13. Lovecký zámeček Friedegg - po požáru přestavěn v alpském slohu (Státní zámek Konopiště)
14. Lovecký zámeček sv. Hubertus v Černém lese (Státní zámek Konopiště)

15. Zámek v Chlumu u Třeboně po přestavbě architektem H. Gerlem z let 1901-1902 (J. Vybíral, Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu, Praha 1999, s. 135.)
16. Lovecký zámeček v Blünbachu jižně od Salzburka (J. Veselý, Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště, Praha 1932. foto Rudolf Bruner-Dvořák)
17. Zaměstnanci benešovského pivovaru (Státní zámek Konopiště)
18. Následník trůnu na jednom z hospodářských dvorů (Státní zámek Konopiště)
19. Karel Teuner, osobní lékař arcivévodovy rodiny (Státní zámek Konopiště)
20. Svatební fotografie chůvy Marie (roz. Schneibergové) a četníka Bohumíra Hynka (Státní zámek Konopiště)
21. Vysvědčení Marie Hynkové o dobrém chování (Státní zámek Konopiště)
22. Zámecký kněz a vychovatel synů následníka trůnu ThDr. Otto Stanovský (Státní zámek Konopiště)
23. Momentní fotograf Rudolf Bruner-Dvořák (Státní zámek Konopiště)
24. František Ferdinand – fotografie od R. Brunera-Dvořáka (Státní zámek Konopiště)
25. Personál zámecké kuchyně včetně řezníka, kuchařek Josefy (čtvrtá zprava) a Marie (třetí zprava) Schneibergových (Státní zámek Konopiště)
26. Konopišťské kuchyně, které se dodnes nedochovaly, uprostřed vrchní kuchař Robert Doré (Státní zámek Konopiště)
27. Zámečtí komorníci a stolníci, třetí zprava kuchař Adolf Doré, prosinec 1907 (Státní zámek Konopiště)
28. Sluha, kostelník a autor pamětí Emanuel Rak v tyrolském kroji (Státní zámek Konopiště)
29. Zámecký elektrotechnik František Nechojdoma (Státní zámek Konopiště)
30. Konopišťský personál v roce 1913 (Státní zámek Konopiště)
31. Hajný Václav Douda st. (Soukromý archiv autorky)
32. Četnictvo v roce 1913, uprostřed velitel strážmistr Bohumír Hynek, první zleva v dolní řadě Josef Volf (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
33. Podkrovní místnosti zámku určené služebnictvu v severním křídle dolního paláce (Státní zámek Konopiště)
34. Obytný dům pro úředníky a dělníky č. p. 4 pod zámkem v blízkosti hospodářských budov (Státní zámek Konopiště)

35. Budova pošta v podzámčí, přestavbu provedl architekt Ludwig Baumann (Státní zámek Konopiště)
36. Zachované vstupenky, opravňující ke vstupu do konopišťských zahrad odpoledne o nedělích a svátečních dnech (J. Galandauer, František Ferdinand d´Este. Následník trůnu, Praha 2000.)
37. Arcivévoda s manželkou si prohlížejí budování nové hráze Konopišťského rybníka (Státní zámek Konopiště)
38. Žabovřesky – kaple, statky a studna na návsi po radikální přestavbě Františkem Ferdinandem v roce 1908 (E. Procházková, Benešov, Praha-Litomyšl 2005.)
39. Žofie z Hohenbergu s malým princem Arnoštem (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
40. Žofinka s potomky své chůvy Marie Hynkové (Státní zámek Konopiště)
41. Sluha Franz Doblmayer s dětmi následníka trůnu (Státní zámek Konopiště)
42. Úmrtní oznámení Franze Doblmayera (Státní zámek Konopiště)
43. Hodina klavíru v pokoji Žofinčiny vychovatelky (Státní zámek Konopiště)
44. Marie Terezie s vévodkyní Žofií a jejími syny Maxem a Ernestem, 1914 (Státní zámek Konopiště)
45. Císař František Josef na návštěvě arcivévodovy rodiny ve vídeňském Belvederu (Státní zámek Konopiště)
46. Arcivévoda s Žofií při společné vyjížďce na Konopišti (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
47. František Ferdinand s Žofinkou a Maxem na Konopišťském rybníce (SOA Praha, Pozůstalost Karla Švestky)
48. Senoseč pořádaná na zámku dětmi následníka trůnu a Thunovými. (J. Veselý, Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště, Praha 1932. foto Rudolf Bruner-Dvořák)
49. Arcivévodovy děti při hře na vojáky - první dva zleva synové Max a Ernest, třetí zleva Žofie (SOA Praha, Pozůstalost Barbory Doudové)
50. Max a Ernest při hře na indiány na Konopišti (SOA Praha, Pozůstalost Barbory Doudové)
51. František Ferdinand s dcerou Žofií při vyjížďce na koni (SOA Praha, Pozůstalost Barbory Doudové)
52. Arcivévoda s dětmi na střelnici na holuby v Žabovřeskách v roce 1913 (SOA Praha, Pozůstalost Barbory Doudové)

53. Návštěva cirkusu Bush v Benešově (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
54. Křížová cesta na Konopišti s mohylou sochy Panny Marie (Státní zámek Konopiště)
55. Hlavní loď zámecké kaple určená služebnictvu (Státní zámek Konopiště)
56. Děti Františka Ferdinanda ministrují v zámecké kapli (Státní zámek Konopiště)
57. Ornát zhotovený ze Žofiiných svatebních šatů (Státní zámek Konopiště)
58. Slavnost Božího těla v roce 1910 (Státní zámek Konopiště)
59. Blahopřání Presidia Zemské rady katolíků k arcivévodovým padesátinám v roce 1913 (Státní zámek Konopiště)
60. Socha Rudolfa Habsburského - dar k padesátinám pro následníka trůnu (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
61. Trubači, kteří troubili lovcům fanfáry (Státní zámek Konopiště)
62. Lovecká společnost na Konopišti (Státní zámek Konopiště)
63. Účastníci slavnostní večeře na zámku při návštěvě vévody Parmského (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
64. Lovecká společnost během návštěvy na Konopišti arcivévody Josefa (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
65. Společné foto bratrů arcivévody Františka Ferdinanda a Otty (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
66. Vévodkyně z Hohenbergu s manželem a sestrou Jindřiškou na střelnici v Žabovřeskách v roce 1912 (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
67. Arcivévoda František Karel s Františkem Ferdinandem, Maxem, Ernstem a hrabětem Wallisem v roce 1905 během návštěvy na Konopišti (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
68. Dendrologická společnost na Konopišti v létě 1909 (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
69. Rodina v nádražním salonku v Benešově očekává příjezd císaře Františka Josefa I. v roce 1907 (Jiří Chramosta, Konopiště a jeho zámecká paní, Zámek Konopiště 2005)
70. Německý císař Vilém II. se vítá na nádraží s Žofií Hohenbergovou (J. Veselý, Jak se Emanuel Rak z Štěchovic dostal k arcivévodovi na Konopiště, Praha 1932. foto Rudolf Bruner-Dvořák)
71. Program Vilémovy návštěvy z října 1913 (SOA Praha, Pozůstalost Barbory Doudové)

72. Lovecká společnost na Konopišti při návštěvě Viléma II. v roce 1913 (Státní zámek Konopiště)
73. Odjezd hostů během červnové návštěvy Viléma II. v roce 1914 od loveckého zámečku v Černém lese. V prvním autě vévodkyně Žofie a osobní myslivec Ludvík Braunstiengel (vousatý), za ním hrabě Wuthenau (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
74. Vycházka hostů na Chvojenu 11. června 1914 při Vilémově návštěvě (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
75. Konopišťské stáje v červnu 1914, v popředí německý císař Vilém II. s Žofií Hohenbergovou (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
76. Námořní pobřežní dělo asi z roku 1906 před myslivnou Šiberna, odkud se při slavnostních příležitostech odpalovaly salvy (SOA Praha, Pozůstalost Josefa Volfa)
77. František Ferdinand, Žofie a její neteř hraběnka Baillet de Latour (uprostřed) na návštěvě Anglie (Státní zámek Konopiště)
78. Arstetten - místo posledního odpočinku rodiny Františka Ferdinanda (Státní zámek Konopiště)
79. Poručník Jaroslav Thun se sirotky - zleva Max, Ernest, Žofie (SOA Praha, Pozůstalost Karla Švestky)
80. Svatební den princezny Žofie. Na snímku s bratry a Jaroslavem Thunem, Konopiště 1920 (Státní zámek Konopiště)

Příloha I – Konopišťští zaměstnanci

- Panství
  - centrální ředitel
  - správci dvorů
  - správce výrobních podniků
  - správce zámku
- Zaměsnanci se zvláštníním statutem
  - rodinný lékař
  - chůva dcery
  - vychovatel synů
  - kněz a zpovědník
  - momentní fotograf
  - kadeřník
- Domácnost
  - haushofmeistr
  - tělesní myslivci
  - osobní kočí
  - kuchyňský personál
  - komorníci
  - sloužící
- Zaměsnanci v blízkém okolí
  - řemeslníci a dělníci
  - správci lesů a honebních revírů
  - pracovníci zahrad, parků a skleníků
  - četnictvo

Příloha II – Obrázky

Obr. 1 Portrét arcivévody Karla Ludvíka, bratra císaře Františka Josefa, otce Františka Ferdinanda d´Este.

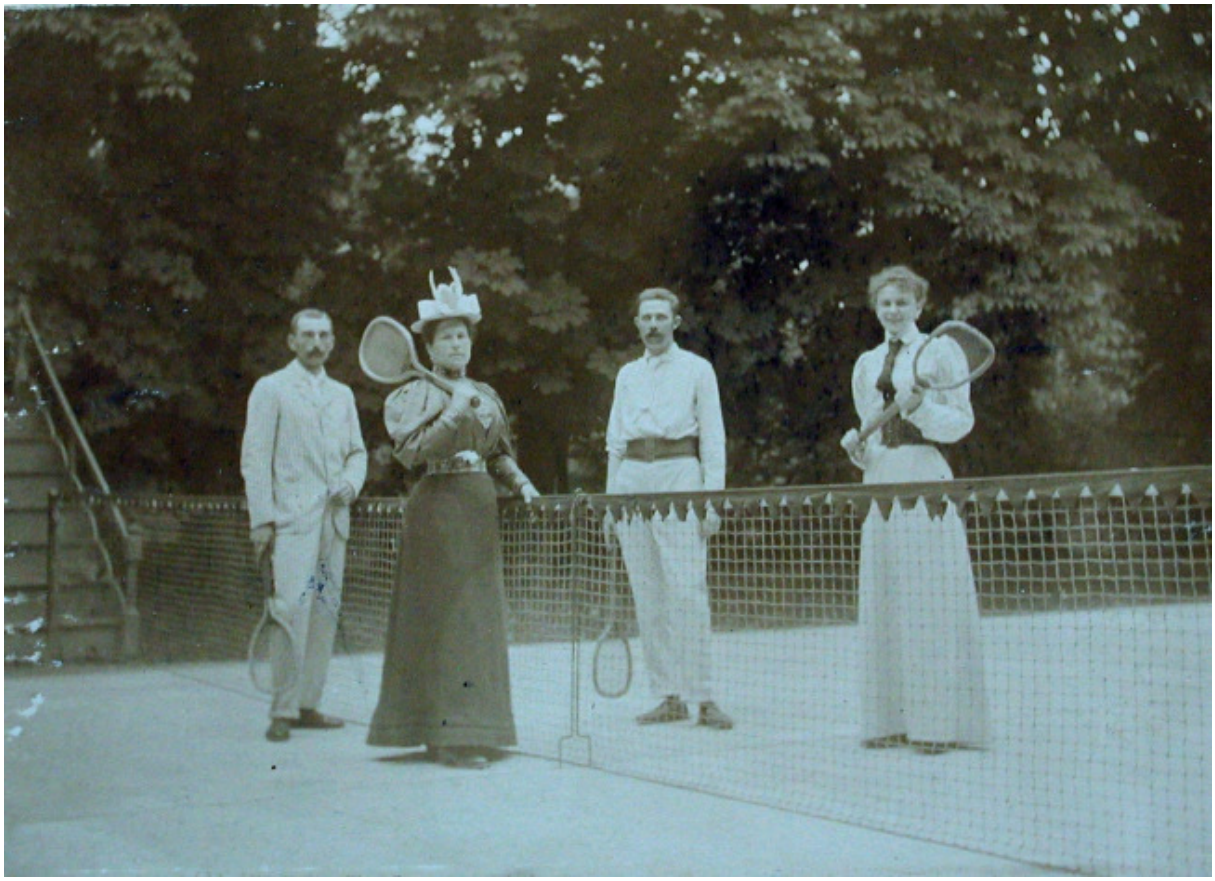
Obr. 2 Pohlednice ze sbírky následníka trůnu z 18. února 1900. Na fotografii jeho nevlastní matka Marie Terezie.

Obr. 3 Žofie Chotková (stojící vlevo) se sestrami.

Obr. 4 Císař František Josef a Vilém II. na honu u arcivévody Bedřicha v roce 1897, v druhé řadě vlevo za císařem Vilémem arcivévoda Bedřich a napravo za císařem Františkem Josefem Žofie Chotková.

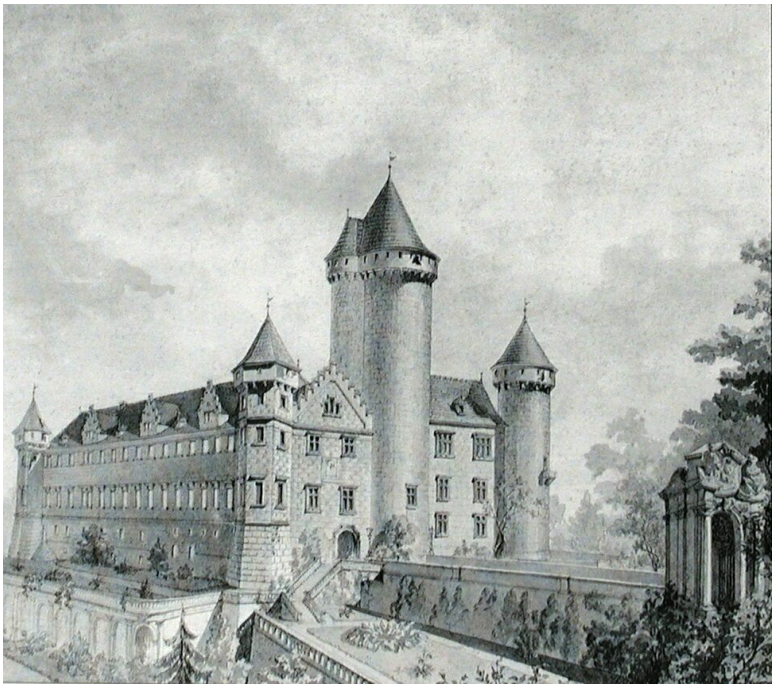
Obr. 5 František Ferdinand a Žofie při tenisovém turnaji v Bratislavě.

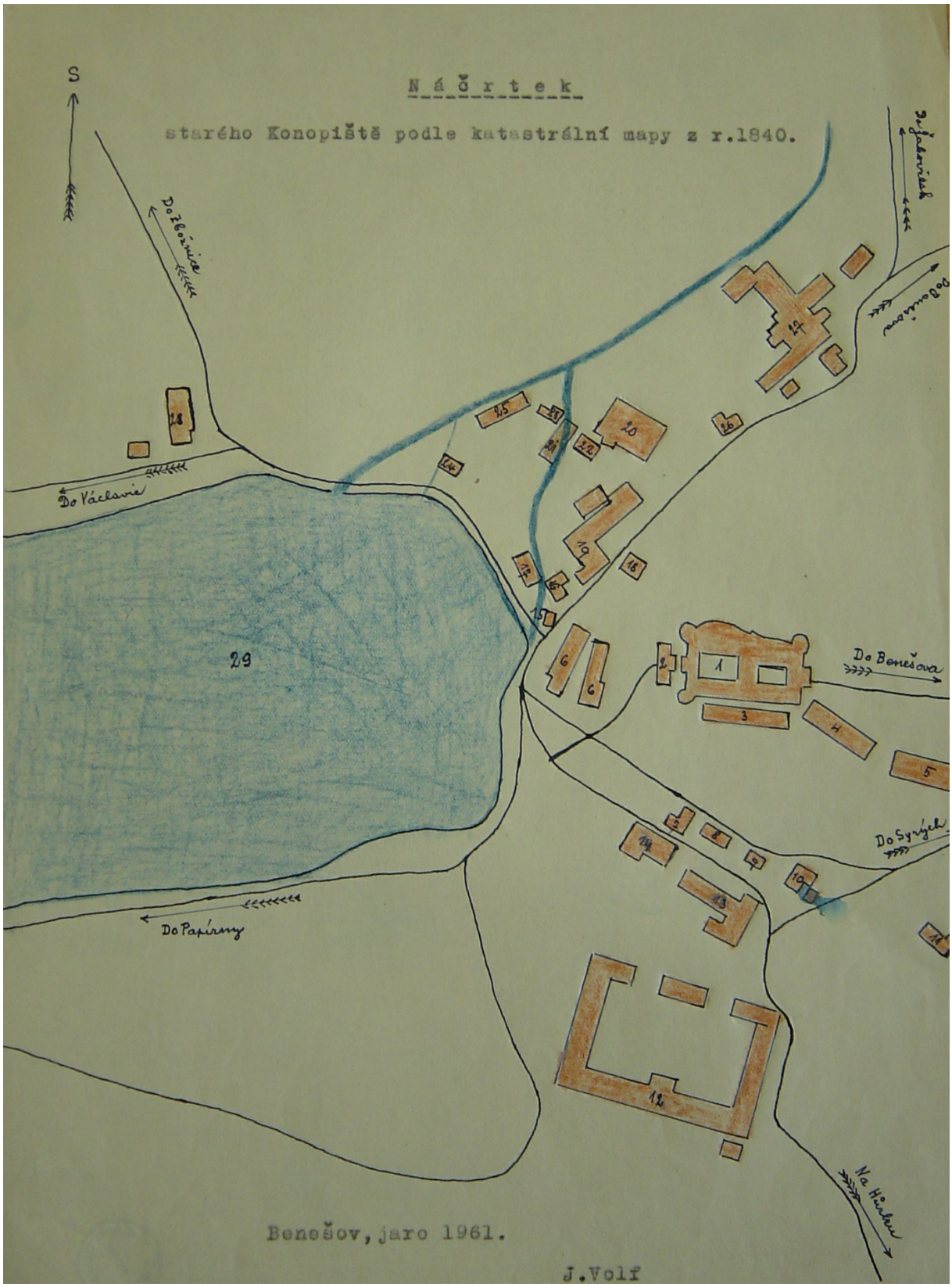
Obr. 6 Podzimní hony na Konopišti v roce 1899, kdy bylo slaveno zasnoubení následníka trůnu.

Obr. 7 Skupinový snímek svatebčanů - zadní řada zleva: J. Thun, A. Löwenstein, A. Wuthenau, J. Chotková, J. Löwensteinová; přední řada zleva: Z. Chotková, M. Thunová, arcivévodkyně Alžběta, Marie Annunciata a Marie Terezie, Žofie Hohenbergová, František Ferdinand, L. Nostitz, K. Nostitzová (popis zhotovil Karel Chotek).

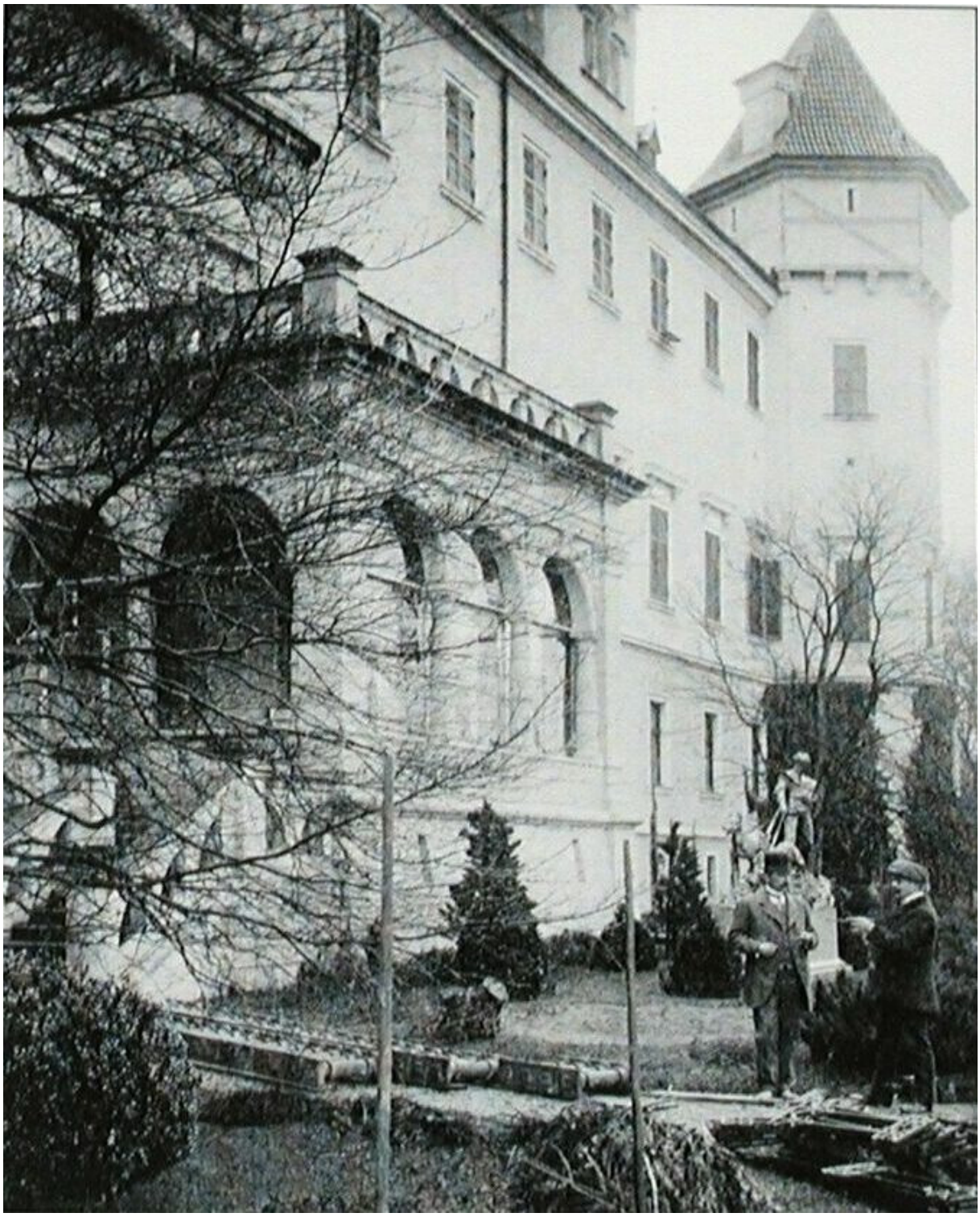
Obr. 8 Návrh přestavby od Josefa Mockera z roku 1892.

Obr. 9 Náčrtek „starého“ Konopiště podle katastrální mapy z roku 1840.

Vysvětlivky pro náčrtek starého Konopiště

1. zámek
2. obydlí vrátného
3. skleník
4. krytá jízdárna
5. kontribuční sýpka
6. lesní úřad a obytné a hospodářské budovy
7. deputátní obydlí
8. kasárna pro přechodné ubytování vojska
9. deputátní obydlí
10. obydlí zahradníka
11. obydlí zahradníka
12. poplužní dvůr
13. hostinec, škola a hospodářská budova
14. administrativní budova a byty pro úředníky
15. místní obchod
16. lisovna oleje
17. mlýn
18. deputátní byt
19. pivovar s příslušnými budovami
20. lihovar
21. pila
22. byt pilaře
23. byt pilaře
24. byt sádeckého a sádky
25. hospodářská budova
26. byty cukrovarských zaměstnanců
27. cukrovar s hospodářskými budovami

Obr. 10 Zasklená kamenná veranda s arkádami na jižním průčelí zámku, vlevo František Ferdinand, v roce 1904.

Obr. 11 Dianin sad, vybudovaný vrchním zahradníkem z pražské Stromovky Rozínkem, pod hrází Zámeckého rybníka po roce 1888.

Obr. 12 Růžová zahrada, v pozadí Korkový pavilon.

Obr. 13 Lovecký zámeček Friedegg - po požáru přestavěn v alpském slohu.

Obr. 14 Lovecký zámeček sv. Hubertus v Černém lese.

Obr. 15 Zámek v Chlumu u Třeboně po přestavbě architektem H. Gerlem z let 1901-1902.

Obr. 16 Lovecký zámeček v Blünbachu jižně od Salzburka.

Obr. 17 Zaměstnanci benešovského pivovaru.

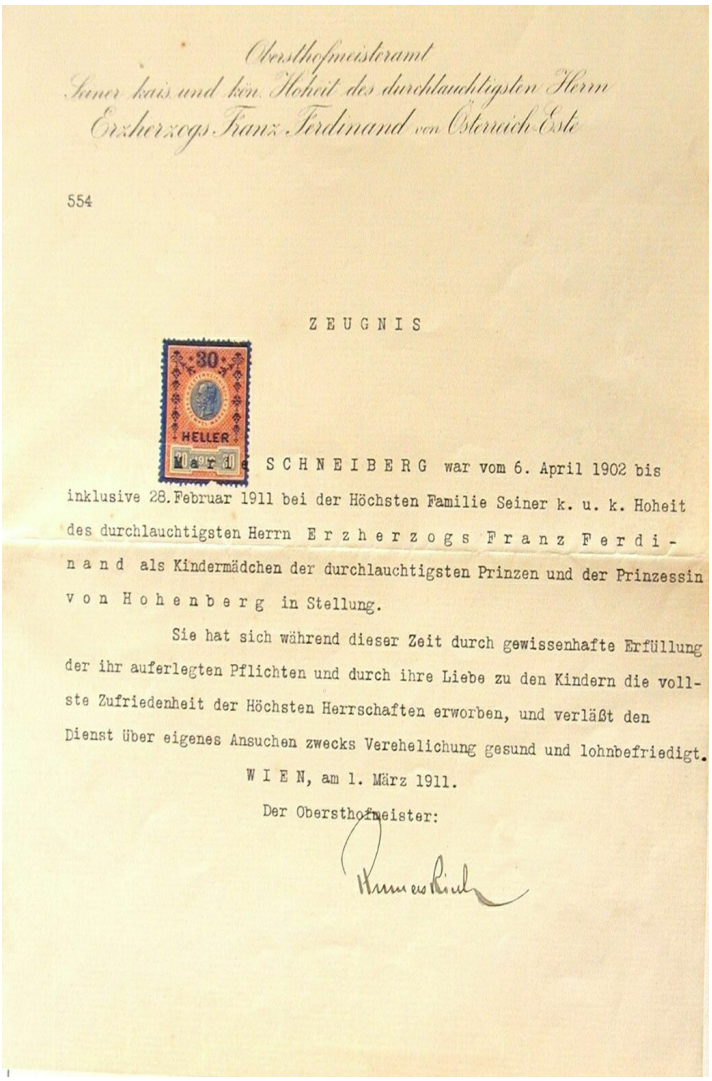
Obr. 18 Následník trůnu na jednom z hospodářských dvorů.

Obr. 19 Karel Teuner, osobní lékař arcivévodovy rodiny.

Obr. 20 Svatební fotografie chůvy Marie (roz. Schneibergové) a četníka Bohumíra Hynka.

Oberstkämmereramt
Seiner kais. und kön. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn
Erzherzogs Franz Ferdinand von Österreich-Este

554

ZEUGNIS

30 HELLER

SCHNEIBERG war vom 6. April 1902 bis inklusive 28. Februar 1911 bei der Höchsten Familie Seiner k. u. k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand als Kindermädchen der durchlauchtigsten Prinzen und der Prinzessin von Hohenberg in Stellung.

Sie hat sich während dieser Zeit durch gewissenhafte Erfüllung der ihr auferlegten Pflichten und durch ihre Liebe zu den Kindern die vollste Zufriedenheit der Höchsten Herrschaften erworben, und verläßt den Dienst über eigenes Ansuchen zwecks Verehelichung gesund und lohnbefriedigt.

WIEN, am 1. März 1911.

Der Obersthofmeister:

Obr. 21 Vysvědčení Marie Hynkové o dobrém chování.

Obr. 22 Zámecký kněz a vychovatel synů následníka trůnu ThDr. Otto Stanovský.

Obr. 23 Momentní fotograf Rudolf Bruner-Dvořák.

foto Bruner-Dvořák

RUDA
BRUNER - DVOŘÁK
PRAG-II.
PALACKÝGASSE NR. 5
-
MOMENT - FOTOGRAF
SEINER K. U. K. HOHEIT DES
DURCHL. HERRN
ERZHERZOG FRANZ
FERDINAND
V. ÖSTERREICH - ESTE.
-

Obr. 24 František Ferdinand – fotografie od R. Brunera-Dvořáka.

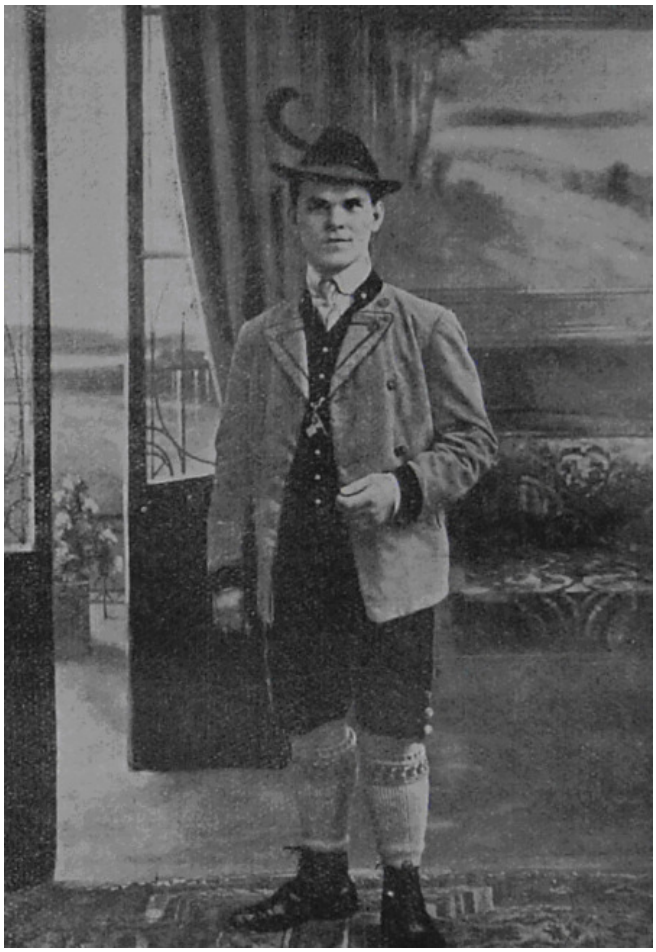
Obr. 25 Personál zámecké kuchyně včetně řezníka, kuchařek Josefy (čtvrtá zprava) a Marie (třetí zprava) Schneibergových.

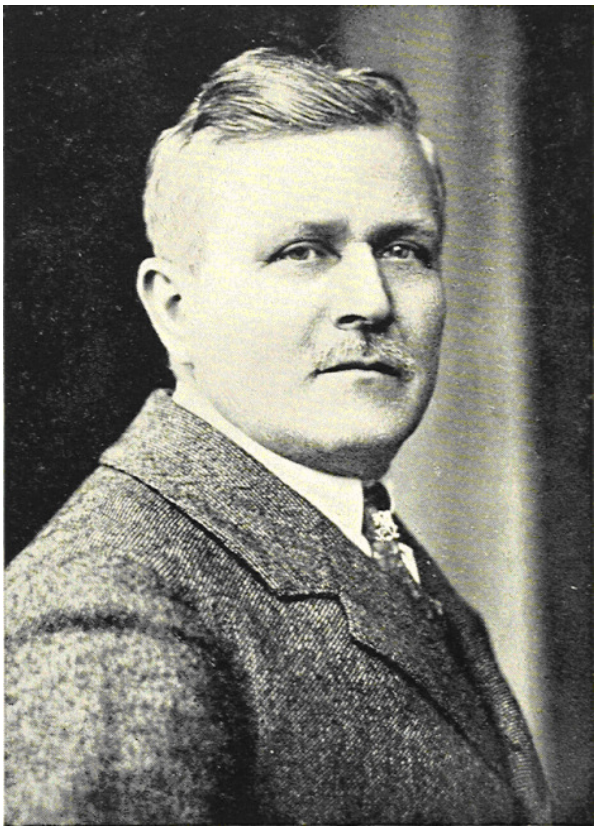
Obr. 26 Konopišťské kuchyně, které se dodnes nedochovaly, uprostřed vrchní kuchař Robert Doré.

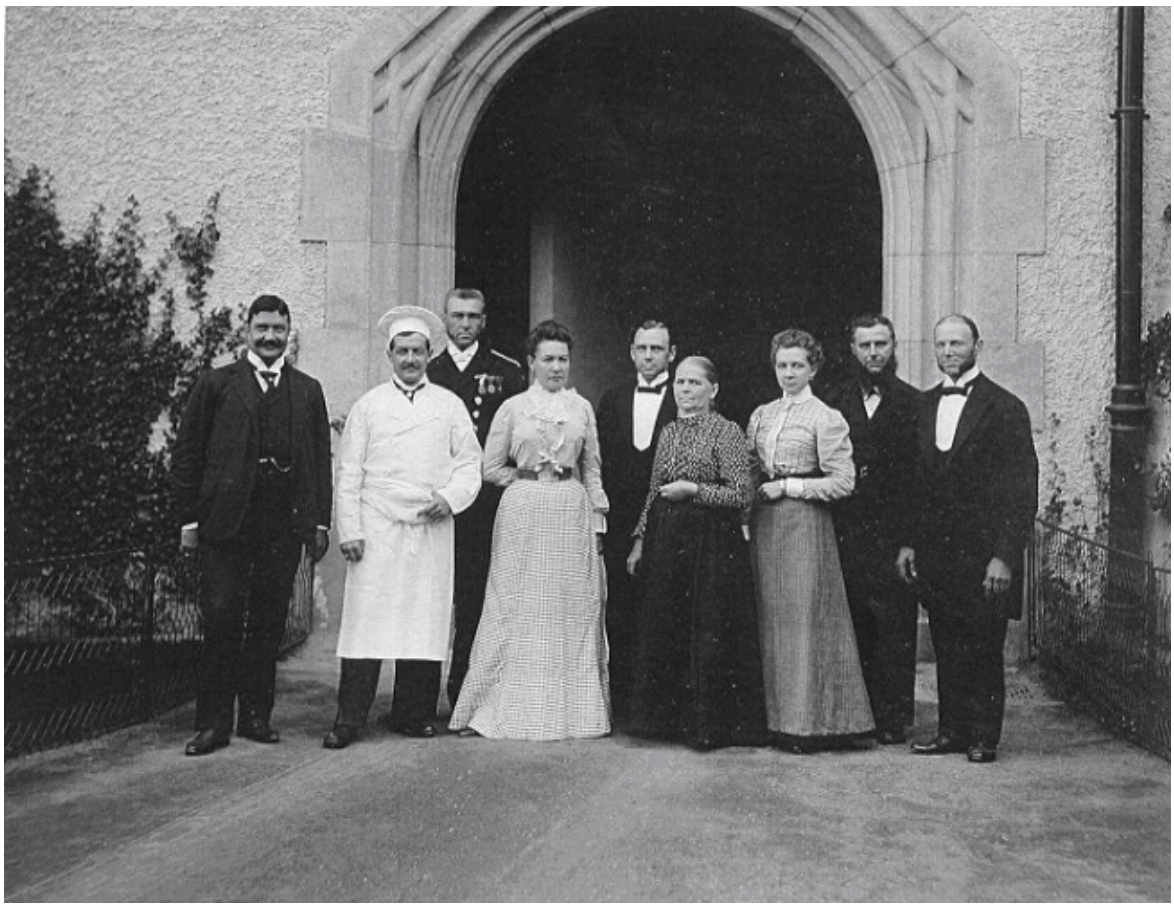
Obr. 27 Zámečtí komorníci a stolníci, třetí zprava kuchař Adolf Dorré, prosinec 1907.

Obr. 28 Sluha, kostelník a autor pamětí Emanuel Rak v tyrolském kroji.

Obr. 29 Zámecký elektrotechnik František Nechojdoma.

Obr. 30 Konopišťský personál v roce 1913.

Obr. 31 Hajný Václav Douda st.

Obr. 32 Četnictvo v roce 1913, uprostřed velitel strážmistr Bohumír Hynek, první zleva v dolní řadě Josef Volf.

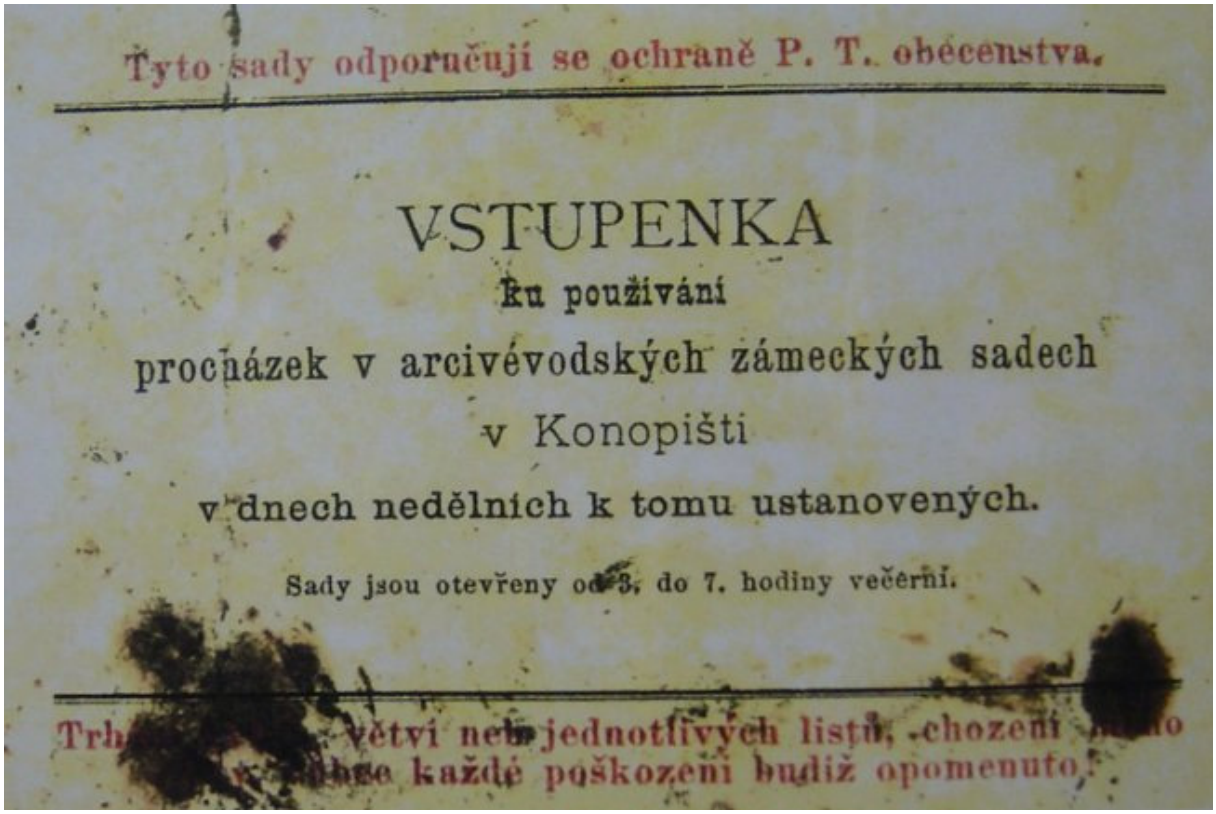
Obr. 33 Podkrovní místnosti zámku určené služebnictvu v severním křídle dolního paláce.

Obr. 34 Obytný dům pro úředníky a dělníky č. p. 4 pod zámkem v blízkosti hospodářských budov.

Obr. 35 Budova pošta v podzámčí, přestavbu provedl architekt Ludwig Baumann.

Obr. 36 Zachované vstupenky, opravňující ke vstupu do konopišťských zahrad odpoledne o nedělích a svátečních dnech.

Obr. 37 Arcivévoda s manželkou si prohlížejí budování nové hráze Konopišťského rybníka.

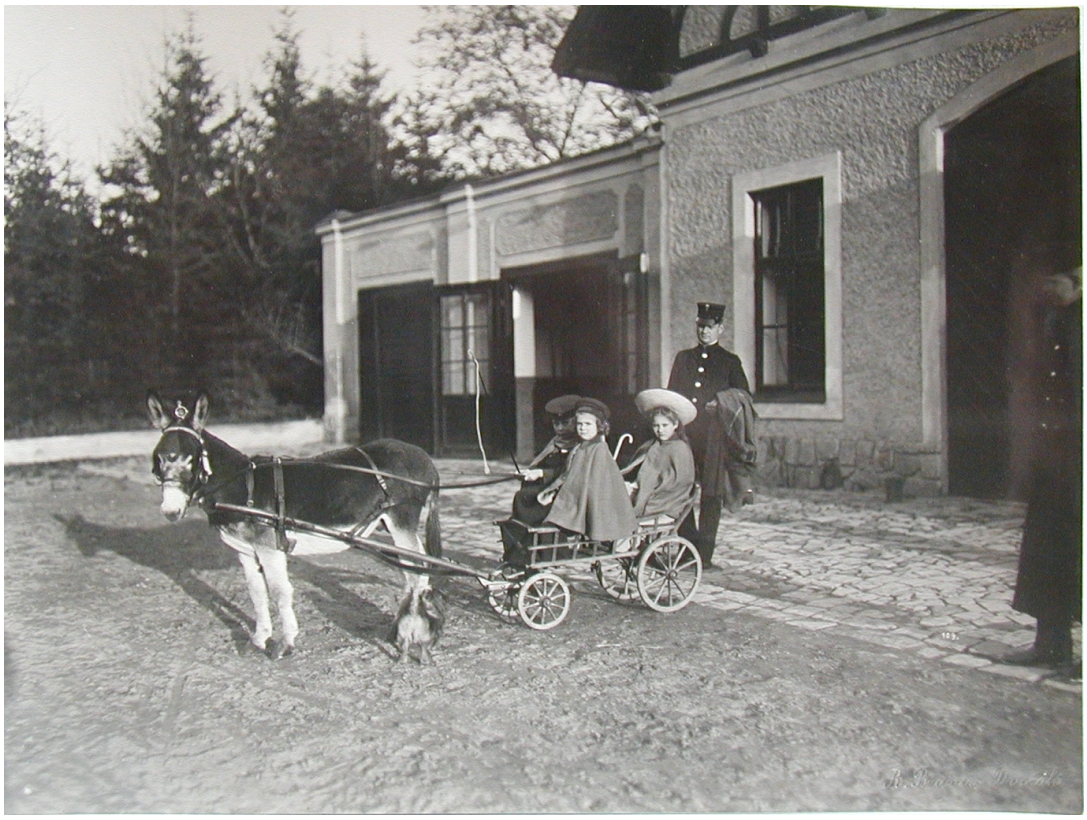
Obr. 38 Žabovřesky – kaple, statky a studna na návsi po radikální přestavbě Františkem Ferdinandem v roce 1908.

Obr. 39 Žofie z Hohenbergu s malým princem Arnoštem.

Obr. 40 Žofinka s potomky své chůvy Marie Hynkové.

Obr. 41 Sluha Franz Doblmayer s dětmi následníka trůnu.

Zum frommen Andenken im Gebete
an Herrn
Franz
Doblmayr
ehemaliger Diener des verewigten Thronfolgers, Besitzer des Deutschen Kronen-Ordens, Hausbesitzer, Gemeindeausschuß u. Mitglied mehrerer gemeinnütziger Vereine in Feuerbach.

Der Verewigte, ein Angehöriger des Ldst.-J.-R. Nr. 2, stand seit Kriegsbeginn ununterbrochen im Felde und starb nach Empfang der heil. Sterbesakramente im 38. Lebensjahre infolge einer Blutvergiftung nach überstandener Cholera am 25. August 1915 im Feldspital 3/7 (Maria Magdalena-Schule) zu Lemberg gottergeben für das Vaterland.

„Vater, nicht mein Wille geschehe, sondern der Deine." Luc. 22, 42. — „Ich bin verstummt und tat meinen Mund nicht auf, denn Du hast's getan." Ps. 38, 10. — Barmherziger Jesu, gib ihm die ewige Ruhe. Wir bitten Dich, komme den armen Seelen zu Hilfe, die Du mit Deinem kostbaren Blute erlöset hast. Alles für Dich, heil. Herz Jesu!

Kath. Preßvereinsdruckerei Ried i. Innkr

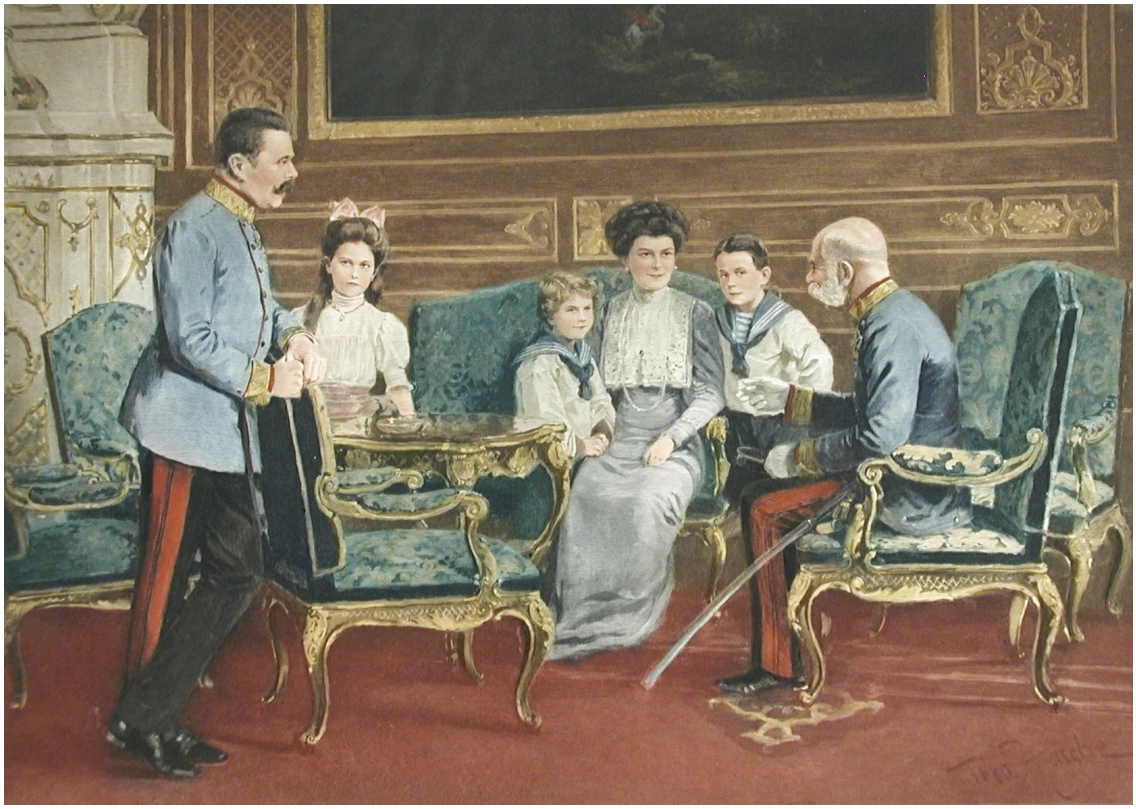
Obr. 42 Úmrtní oznámení Franze Doblmayera.

Obr. 43 Hodina klavíru v pokoji Žofinčiny vychovatelky.

Obr. 44 Marie Terezie s vévodkyní Žofií a jejími syny Maxem a Ernestem, 1914.

Obr. 45 Císař František Josef na návštěvě arcivévodovy rodiny ve vídeňském Belvederu.

Obr. 46 Arcivévoda s Žofií při společné vyjížďce na Konopišti.

Obr. 47 František Ferdinand s Žofinkou a Maxem na Konopišťském rybníce.

Obr. 48 Senoseč pořádaná na zámku dětmi následníka trůnu a Thunovými.

Obr. 49 Arcivévodovy děti při hře na vojáky (první dva zleva synové Max a Ernest, třetí zleva Žofie).

Obr. 50 Max a Ernest při hře na indiány na Konopišti.

Obr. 51 František Ferdinand s dcerou Žofií při vyjížďce na koni.

Obr. 52 Arcivévoda s dětmi na střelnici na holuby v Žabovřeskách v roce 1913.

Obr. 53 Návštěva cirkusu Bush v Benešově.

Obr. 54 Křížová cesta na Konopišti s mohylou sochy Panny Marie.

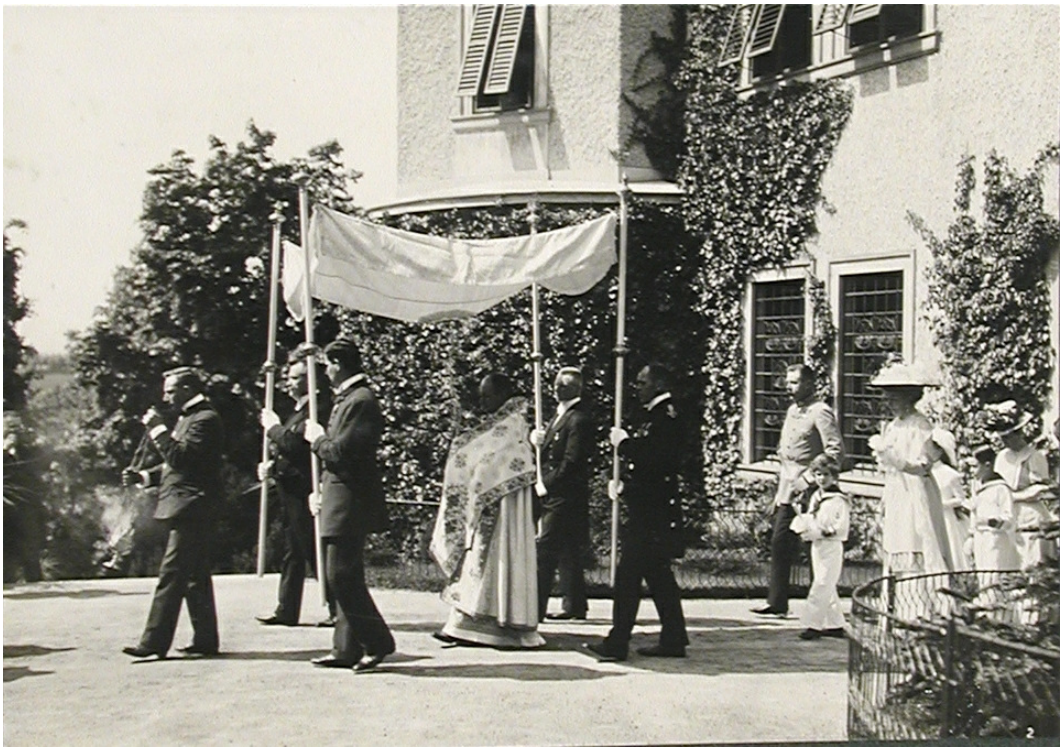
Obr. 55 Hlavní loď zámecké kaple určená služebnictvu.

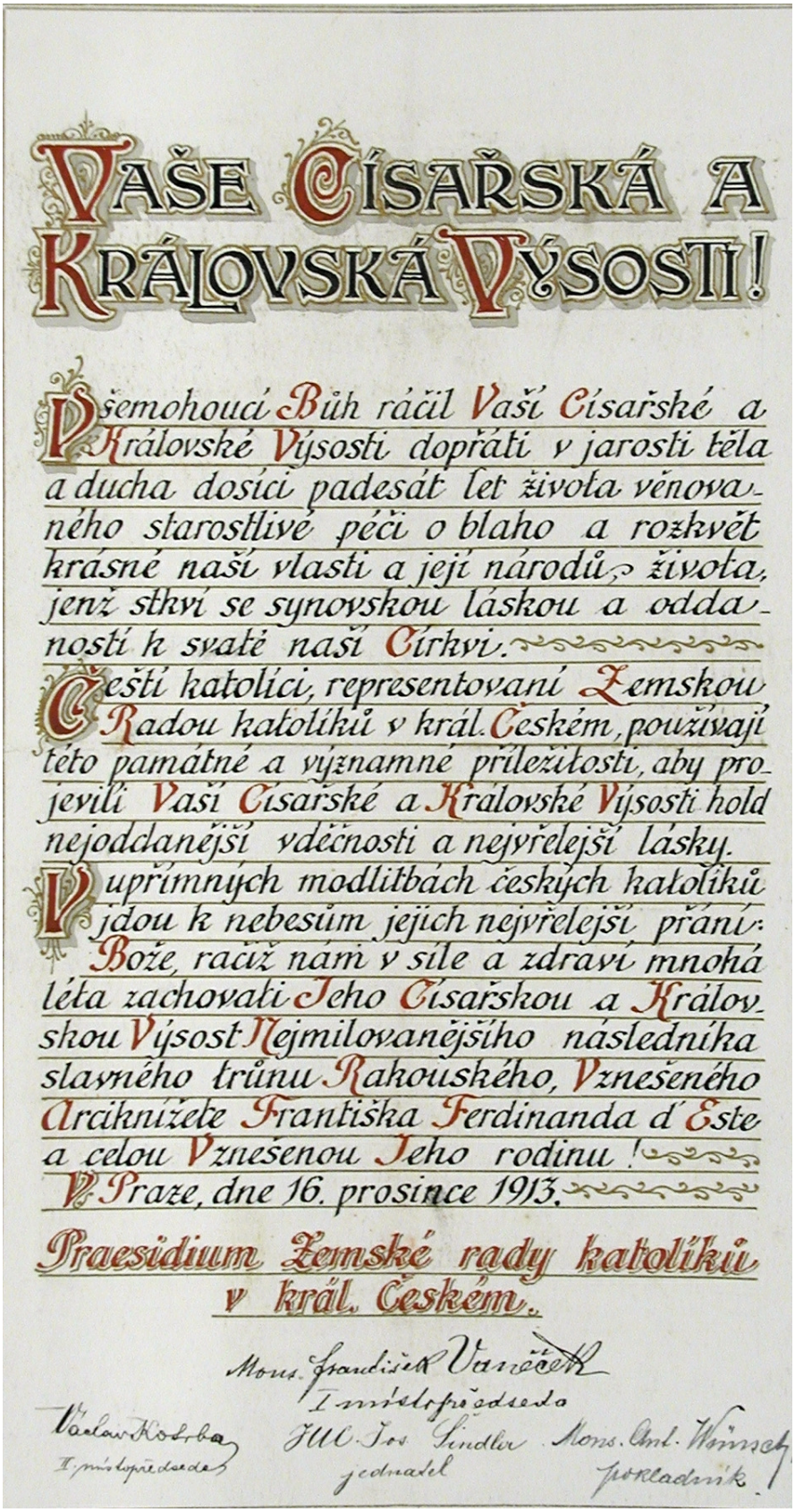
Obr. 56 Děti Františka Ferdinanda ministrují v zámecké kapli.

Obr. 57 Ornát zhotovený ze Žofiiných svatebních šatů.

Obr. 58 Slavnost Božího těla v roce 1910.

VAŠE CÍSAŘSKÁ A KRÁLOVSKÁ VÝSOSTI!

Všemohoucí Bůh ráčil Vaší Císařské a Královské Výsosti dopřáti v jarosti těla a ducha dosíci padesát let života věnovaného starostlivé péči o blaho a rozkvět krásné naší vlasti a její národů, života, jenž sthví se synovskou láskou a oddaností k svaté naší Církvi.

Čeští katolíci, representovaní Zemskou Radou katolíků v král. Českém, používají této památné a významné příležitosti, aby projevili Vaší Císařské a Královské Výsosti hold nejoddanější vděčnosti a nejvřelejší lásky.

V upřímných modlitbách českých katolíků vjdou k nebesům jejich nejvřelejší přání: Bože, rač nám v síle a zdraví mnohá léta zachovati Jeho Císařskou a Královskou Výsost Nejmilovanějšího následníka slavného trůnu Rakouského, Vzneseného Arciknížete Františka Ferdinanda d'Este a celou Vznesenou Jeho rodinu!

V Praze, dne 16. prosince 1913.

Praesidium Zemské rady katolíků v král. Českém.

Mons. František Vaněček
I. místopředseda

Václav Kosrba
II. místopředseda

JUC. Jos. Šindler
jednatel

Mons. Aml. Wünsch
pokladník.

Obr. 59 Blahopřání Presidia Zemské rady katolíků k arcivévodovým padesátinám v roce 1913.

Obr. 60 Socha Rudolfa Habsburského - dar k padesátinám pro následníka trůnu.

Obr. 61 Trubači, kteří troubili lovcům fanfáry.

Obr. 62 Lovecká společnost na Konopišti.

Obr. 63 Účastníci slavnostní večeře na zámku při návštěvě vévody Parmského (stojí uprostřed).

Obr. 64 Lovecká společnost během návštěvy na Konopišti arcivévody Josefa (stojí vpravo, vedle František Ferdinand, arcivévodkyně Augusta sedí druhá zleva).

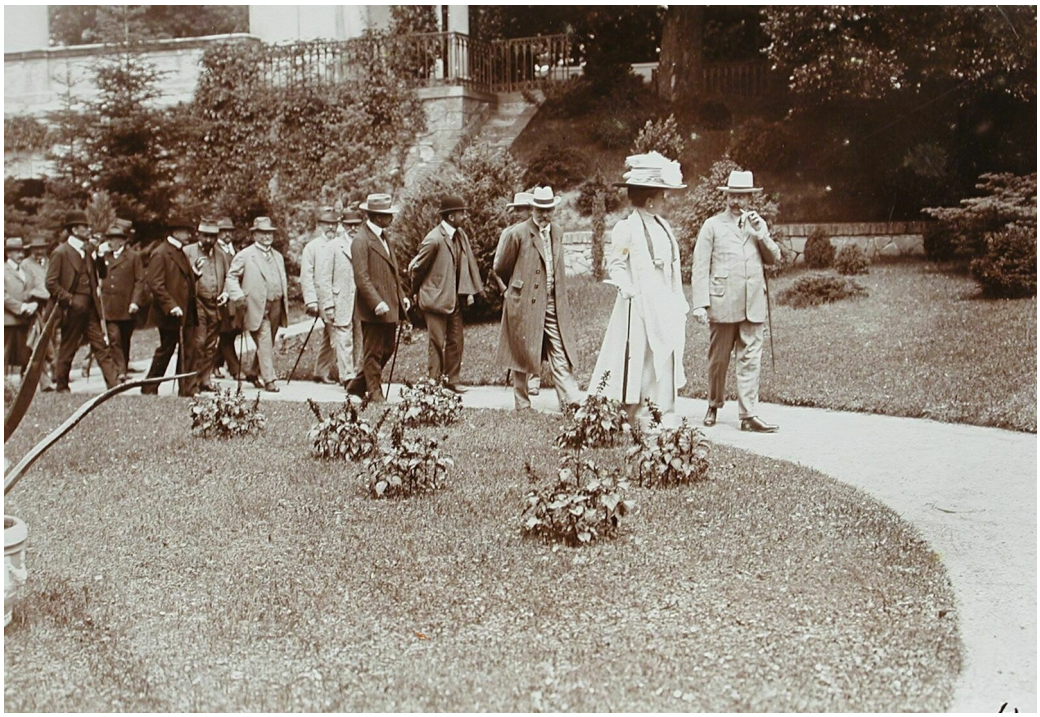
Obr. 65 Společné foto bratrů arcivévody Františka Ferdinanda a Otty.

Obr. 66 Vévodkyně z Hohenbergu s manželem a sestrou Jindřiškou na střelnici v Žabovřeskách v roce 1912.

Obr. 67 Arcivévoda František Karel s Františkem Ferdinandem, Maxem, Ernstem a hrabětem Wallisem v roce 1905 během návštěvy na Konopišti.

Obr. 68 Dendrologická společnost na Konopišti v létě 1909.

Obr. 69 Rodina v nádražním salonku v Benešově očekává příjezd císaře Františka Josefa v roce 1907.

Obr. 70 Německý císař Vilém se vítá na nádraží s Žofií Hohenbergovou.

Obr. 71 Program Vilémovy návštěvy z října 1913.

Obr. 72 Lovecká společnost na Konopišti v roce 1913 při návštěvě Viléma II.

Obr. 73 Odjezd hostů během červnové návštěvy Viléma II. v roce 1914 od loveckého zámečku v Černém lese. V prvním autě vévodkyně Žofie a osobní myslivec Ludvík Braunstiengel (vousatý), za ním hrabě Wuthenau.

Obr. 74 Vycházka hostů na Chvojenu 11. června 1914 při Vilémově návštěvě.

Obr. 75 Konopišťské stáje v červnu 1914, v popředí německý císař Vilém II. s Žofií Hohenbergovou.

Obr. 76 Námořní pobřežní dělo asi z roku 1906 před myslivnou Šiberna, odkud se při slavnostních příležitostech odpalovaly salvy.

Obr. 77 František Ferdinand, Žofie a její neteř hraběnka Baillet de Latour (uprostřed) na návštěvě Anglie.

Obr. 78 Artstetten - místo posledního odpočinku rodiny Františka Ferdinanda.

Obr. 79 Poručník Jaroslav Thun se sirotky (zleva Max, Ernest, Žofie).

Obr. 80 Svatební den princezny Žofie. Na snímku s bratry a Jaroslavem Thunem, Konopiště 1920.